

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

NIKA LAMPRET

**Pregled obravnave skladnje pri pouku slovenščine v
tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole, v
gimnaziji, srednjem strokovnem in srednjem poklicnem
izobraževanju**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

NIKA LAMPRET

**Pregled obravnave skladnje pri pouku slovenščine v
tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole, v
gimnaziji, srednjem strokovnem in srednjem poklicnem
izobraževanju**

Magistrsko delo

Mentorica: izr. prof. dr. Mojca Smolej

Študijski program: Drugostopenjski
dvopredmetni pedagoški magistrski
študijski program

Ljubljana, 2016

ZAHVALA

Najlepše se zahvaljujem mentorici izr. prof. dr. Mojci Smolej za strokovno pomoč in svetovanje pri nastajanju magistrskega dela.

Zahvaljujem se tudi svojo družini, ki me je v času študija podpirala in verjela v moj uspeh.

Izvleček

Magistrsko delo predstavlja analizo obravnave skladnje pri pouku slovenščine v tretjem vzgojno izobraževalnem obdobju osnovne šole, v gimnazijskem, srednjem strokovnem in srednjem poklicnem izobraževanju. Na začetku magistrsko delo opredeljuje vsebino in splošne cilje, kot ju navajata pripadajoči učni načrt ali katalog znanja, v nadaljevanju pa se osredotoča predvsem na cilje, ki so neposredno ali posredno povezani s poukom skladnje in razvijanjem skladenjske zmožnosti. V nadaljevanju so analizirana poglavja z obravnavo skladenjskih pojmov v samostojnih delovnih zvezkih za tretje vzgojno-izobraževalno obdobje v osnovnošolskem izobraževanju, v učbenikih in delovnih zvezek za gimnazijsko, srednje strokovno in srednje poklicno izobraževanje. Analizirani so bili samostojni delovni zvezki Slovenščina za vsak dan, Od glasov do knjižnih svetov, Znanka ali uganka in Slovenščina za sedmi, osmi in deveti razred osnovne šole, učbeniki in delovni zvezki Na pragu besedila 3, Govorica jezika 2/3 in Z besedo do besede – Slovenščina 3 za pouk jezika v tretjem letniku gimnazijskega in srednje strokovnega izobraževanja ter učbenik in delovni zvezek Besede 3 za pouk jezika v tretjem letniku srednje poklicnega izobraževanja. Namen analize je pregled opredelitev jezikoslovnih pojmov s področja skladnje in nalog, ki te pojme utrjujejo, in ugotovitev, ali naloge zahtevajo kritično refleksijo pridobljenega znanja oz. ali opredelitve in naloge na kakršen koli način osmišljajo pridobljeno znanje s področja skladnje.

Ključne besede: skladenjska zmožnost, stavčni členi, zveze povedi, razmerja med povedmi, stavčna sestava

Abstract

This MA thesis presents an analysis of how Slovenian syntax is taught in the third educational period of primary school, in grammar school, and in secondary technical and secondary vocational education. The first part presents the content and the general objectives as prescribed by the curricula or knowledge catalogs for each educational period. Then it focuses mainly on the goals directly or indirectly connected to syntax instruction and syntactic competence development. The next part of the thesis analyses the chapters dealing with syntactic concepts in workbooks for the third educational period of primary school and in textbooks and workbooks for grammar school and secondary technical and secondary vocational education. The publications analysed in the thesis are the following: the workbooks for grades seven to nine of primary school Slovenščina za vsak dan, Od glasov do knjižnih svetov, Znanka ali uganka and Slovenščina; the textbooks and workbooks for language instruction in the third grade of grammar school and secondary technical school Na pragu besedila 3, Govorica jezika 2/3 and Z besedo do besede – Slovenščina 3; the textbook and workbook Besede 3 for language instruction in the third grade of secondary vocational education. The purpose of the analysis is to overview the definitions of syntactical linguistic concepts and the exercises to revise these concepts in order to determine whether the exercises require critical reflection on acquired knowledge, or rather whether the aforementioned definitions and exercises in any way help to make sense of the acquired knowledge on syntax.

Keywords: syntactic competence, sentence elements, compound and complex sentences, sentence relations, cohesion, sentence structure

Kazalo

1	Uvod.....	7
2	Opredelitev pojma sporazumevalna zmožnost	8
3	Učni načrt za slovenščino v osnovni šoli.....	10
3.1	Opredelitev predmeta slovenščina.....	10
3.2	Splošni cilji.....	10
3.3	Operativni cilji in vsebine – tretje vzgojno-izobraževalno obdobje.....	12
3.4	Standardi znanja	13
3.5	Didaktična priporočila	13
4	Sedmi razred osnovnošolskega izobraževanja	14
4.1	Slovenščina za vsak dan 7	14
4.1.1	Zgodilo se je (Poved in stavek).....	14
4.1.2	Zgodilo se je (Sestavine stavka – stavčni členi)	15
4.1.3	Kaj je mikroskop? (Povedek).....	16
4.1.4	Kaj je mikroskop? (Osebek)	17
4.1.5	Naročanje na daljavo (Predmet).....	18
4.1.6	Naročanje na daljavo (Prislovno določilo)	19
4.2	Od glasov do knjižnih svetov 7.....	20
4.2.1	Besede združujemo v stavke	20
4.2.2	Stavek razstavimo na stavčne člene	20
4.2.3	Stavke združujemo v povedi	22
4.3	Znanka ali uganka 7.....	23
4.3.1	Poved in stavek	23
4.3.2	Stavčni členi.....	25
4.4	Slovenščina 7.....	29
4.4.1	Branja ni nikoli dovolj (Stavek in stavčni členi)	29
5	Osmi razred osnovnošolskega izobraževanja	35
5.1	Slovenščina za vsak dan 8	35
5.1.1	Kupite, kupite, kupite (Zložena poved)	35
5.1.2	Kupite, kupite, kupite (Podredno zložena poved).....	36
5.1.2	Kupite, kupite, kupite (Osebkov in predmetni odvisnik).....	37
5.1.3	Kako naj to naredim? (Časovni, krajevni in načinovni odvisnik).....	39
5.1.4	Le zakaj je to nastalo? (vzročni, namerni in pogojni odvisnik)	41

5.1.5	Dober nasvet je vreden zlata (Dopustni odvisnik).....	42
5.1.6	Rada bi se vam zahvalila (Prilastkov odvisnik).....	43
5.2	Od glasov do knjižnih svetov 8	44
5.2.1	Besede združujemo v stavke	44
5.2.2	Sto primerov za utrjevanje	50
5.3	Znanka ali uganka 8.....	50
5.3.1	Stavčni čelni (goli in zloženi).....	50
5.3.2	Poved (Zložena poved).....	52
5.3.3	Podredno zložena poved.....	54
5.4	Slovenščina 8.....	61
5.4.1	Moda psov (enostavčna in dvostavčna/zložena poved)	61
5.4.2	Kakršen gospodar, takšen pes (podredno zložena poved)	62
5.4.3	Od prvega telefona do »mobija« (osebkov in predmetni odvisnik).....	63
5.4.3	Olimpijske igre (časovni in krajevni odvisnik).....	65
5.4.4	Voditelj s sto talenti (Načinovni odvisnik)	67
5.4.5	Kraj, kjer sonce najprej vzide (Namerni odvisnik).....	68
5.4.6	Življenje ob Muri (Pogojni odvisnik)	69
5.4.7	Oprosti – beseda z neizmerno močjo (Vzročni odvisnik).....	69
5.4.8	Koga naj vikam in koga tikam? (Dopustni odvisnik)	70
5.4.9	Toplejša zemlja – hladnejša Evropa? (Prilastkov odvisnik)	71
6.	Deveti razred osnovnošolskega izobraževanja	73
6.1	Slovenščina za vsak dan 9	73
6.1.1	Kako se pride od nas do vas? (priredno zložene povedi).....	73
6.1.2	Obiščem in uživam	74
6.1.3	Ne samo počivamo, temveč tudi delamo	74
6.1.4	Priporočam ali odsvetujem.....	75
6.1.5	Sklepam in pojasnjujem	75
6.1.6	Sestava dvostavčnih in večstavčnih povedi	75
6.1.7	Sopomenski stavki	78
6.2	Od glasov do knjižnih svetov 9	79
6.2.1	Trpni in tvorni stavki	79
6.2.2	Stavke združujemo v povedi (Priredno zložena poved).....	81
6.3	Znanka ali uganka 9.....	88

6.3.1	Priredno zložena poved.....	88
6.3.2	Pokaži kaj znaš.....	94
6.3.3	Stavčna sestava povedi.....	94
6.3.4	Pokaži kaj znaš (stavčna sestava ter trpne in tvorne povedi).....	96
6.4	Slovenščina 9.....	97
6.4.1	Kraj, kjer pozabiš na čas (priredno zložena poved).....	97
6.4.2	Cilj ne pomeni konca poti (vezalno razmerje).....	98
6.4.3	Mesto z najvišjim dimnikom v Evropi (ločno razmerje).....	99
6.4.4	Vtisi s pešpoti (protivno razmerje).....	99
6.4.5	Mladi mojstri znanja (stopnjevalno in posledično razmerje).....	100
6.4.6	Enostavni odgovori na zapletena otroška vprašanja.....	102
6.4.7	Vaja dela mojstra.....	104
7	Učni načrt za slovenščino v gimnaziji.....	104
7.1	Opredelitev predmeta.....	104
7.2	Splošni cilji/kompetence.....	105
7.3	Cilji in vsebine.....	106
7.4	Pričakovani dosežki/rezultati.....	107
8	Katalog znanja za slovenščino v srednjem strokovnem izobraževanju.....	108
8.1	Predstavitev (filozofija) predmeta.....	108
8.2	Udejanjanje kompetenc.....	108
8.3	Procesno-razvojni in vsebinski sklopi jezikovnega pouka.....	110
8.4	Minimalni standardi.....	112
9	Tretji letnik v gimnazijskem in srednjem strokovnem izobraževanju.....	112
9.1	Na pragu besedila 3 (učbenik).....	112
9.1.1	Skladanje.....	112
9.1.2	Skladenjska/slovnična sestava besedil.....	115
9.1.2	Zveza stavkov.....	119
9.1.3	Večpovedno besedilo.....	121
9.1.4	Dvogovorno besedilo.....	122
9.2	Na pragu besedila 3 (delovni zvezek).....	123
9.2.1	Skladanje.....	123
9.2.2	Skladenjska/slovnična sestava besedil.....	125
9.2.3	Zveze stavkov.....	127

9.3 Govorica jezika 2/3.....	129
9.3.1 Poved in stavek	130
9.3.2 Poved in besedilo	133
9.4.1 Poved in stavek	135
9.4.2 Poved in besedilo	139
9.5 Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3	140
9.5.1 Ali smo ukradli zemljo svojim naslednike? (stavek, poved)	140
9.5.2 Raziskovanje informacijske družbe (stavčni členi)	142
9.5.3 Uganke zgodovine (priredno in podredno zložene povedi)	146
9.5.4 Iz preteklost raste sedanost (priredja)	149
9.5.5 Kaj pa vi menite o športu? (Kaj lahko povemo z obliko povedi?)	150
9.6 Zbirka nalog Z besedo do besede – Slovenščina 3	151
9.6.1 Raziskovanje informacijske družbe (Kaj so stavčni členi)	151
9.6.2 Raziskovanje informacijske družbe (Funkcijske zvrsti)	153
9.6.3 Iz preteklosti raste sedanost (Priredja)	156
9.6.4 Kaj pa vi menite o športu? (Kaj lahko povemo z obliko povedi?)	156
9.6.5 Drugačni enaki ali oboji (Kaj naj povedo pomenska razmerja med povedmi in kako jih lahko izrazimo?)	157
10 Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju	157
10.1 Predstavitev predmeta slovenščina v srednje poklicnem izobraževanju	157
10.2 Ključne kompetence	158
10.3 Splošni cilji	158
10.4 Funkcionalni in izobraževalni cilji	159
11 Tretji letnik srednje poklicnega izobraževanja	162
11.1 Učbenik Besede 3	162
11.1.1 Slovnična sestava povedi	162
11.1.2 Stavčni členi	163
11.1.3 Večstavčna poved	166
11.2 Delovni zvezek Besede 3	168
11.2.1 Slovnična sestava besedil	168
11.2.2 Stavčni členi	168
11.2.3 Večstavčna poved	171

12 Zaključek	172
13 Povzetek	176
14 Viri in literatura	177

1 Uvod

V magistrskem delu bomo pregledali obravnavo skladnje pri pouku slovenščine v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole, v gimnaziji, srednjem strokovnem in srednjem poklicnem izobraževanju. Pri vsakem izmed omenjenih izobraževanj bomo na začetku obravnave opredelili vsebino in splošne cilje predmeta slovenščine, kot jo navaja pripadajoči učni načrt (osnovnošolsko in gimnazijsko izobraževanje) ali katalog znanja (srednje strokovno in srednje poklicno izobraževanje), v nadaljevanju pa se bomo posvetili predvsem ciljem, ki so neposredno ali posredno povezani s poukom skladnje. Pred omenjeno obravnavo pa bomo opredelili še pojem sporazumevalna zmožnost, ki je eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine.

Obravnavo bomo nadaljevali z analizo samostojnih delovni zvezkov (tretje vzgojno izobraževalno obdobje v osnovnošolskem izobraževanju), učbenikov in delovnih zvezkov (gimnazijsko, srednje strokovno in srednje poklicno izobraževanje), kjer se bomo osredotočili na zaključena poglavja, ki obravnavajo skladenjske pojme.

Pri obravnavi pouka skladnje v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju bomo analizirali samostojne delovne zvezek Slovenščina za vsak dan, Od glasov do knjižnih svetov, Znanka ali uganka in Slovenščina za sedmi, osmi in deveti razred.

Pri obravnavi pouka skladnje v gimnazijske in srednjem strokovnem izobraževanju bomo analizirali učbenike in pripadajoče delovne zvezek ali zbirke naloga, ki se uporabljajo v tretjem letniku omenjenih izobraževanj, in sicer Na pragu besedila 3, Govorica jezika 2/3 in Z besedo do besede – Slovenščina 3.

Pri obravnavi pouka skladnje v srednje poklicnem izobraževanju pa bomo analizirali učbenik in delovni zvezek Besede 3.

Pri analizi nas bodo zanimale opredelitve jezikoslovnih pojmov s področja skladnje in naloge, ki te pojme utrjujejo. Predvsem nas bo zanimalo naloge predvidevajo kritično refleksijo pridobljenega znanja. Zanimalo nas bo, ali opredelitve in naloge na kakršen koli način osmišljajo pridobljeno jezikovno znanje s področja skladnje.

2 Opredelitev pojma sporazumevalna zmožnost

Pred pregledom učnih načrtov (osnovna šola in gimnazija) oz. katalogov znanja (srednje strokovno in srednje poklicno izobraževanje) in podrobne analize samostojnih delovnih zvezkov, učbenikov in delovnih za pouk slovenščine, bomo natančno opredelili še pojem sporazumevalna zmožnost, ki predstavlja glavni namen jezikovnega pouka.

Martina Križaj Ortar navaja, da sporazumevalna zmožnost¹ poimenuje zmožnost kritičnega sprejemanja besedil različnih vrst pa tudi zmožnost tvorjenja ustreznih, razumljivih, pravih in učinkovitih besedil različnih vrst [podčrtala N. L.]. Sporazumevalna zmožnost je torej zelo kompleksna zmožnost, ki jo sestavlja več gradnikov ali sestavin. To so:

- motiviranost za sprejemanje/sporočanje,
- stvarno znanje prejemnika/sporočevalca,
- jezikovna zmožnost prejemnik/sporočevalca,
- pragmatična zmožnost prejemnika/sporočevalce in
- metajezikovna zmožnost prejemnika/sporočevalca (2006: 69).

1 Motiviranost za sprejemanje/sporočanje

Sprejemanje/tvorjenje besedil je človekovo zavestno in namerno dejanje. To pomeni, da človek z njim izrazi svoje hotenje po sporazumevanju in cilj, zaradi katerega želi tvoriti ali sprejemati besedilo. Z drugimi besedami, sporazumevanje lahko poteka le v primeru, da je človek zanj motiviran, če ima željo po sprejemanju in tvorjenju besedila². Prav iz tega razloga je motiviranost za sprejemanje in tvorjenje besedila prvi gradnik sporazumevalne zmožnosti (Križaj Ortar 2006: 70).

2 Stvarno znanje prejemnika/sporočevalca

Drugi gradnik sporazumevalne zmožnosti je stvarno znanje sporočevalca oz. sprejemnika. To zajema predvsem rezultat prejemnikovih/sporočevalčevih izkušenj, njegovih interesov in njegove spoznavne zmožnosti (npr. zmožnost opazovanja, pomnjenja, sklepanja, presojanja, ustvarjanja, uporabe itd.) (Križaj Ortar 2006: 70).

3 Jezikovna zmožnost prejemnik/sporočevalca

Pomemben gradnik človekove sporazumevalne zmožnosti je tudi obvladanje danega besednega jezika to je t. i. jezikovna zmožnost. Obvladanje besednega jezika pa zajema povezovanje/skladanje besed v višje enote (npr. v povedi) in pravila za njihovo slušno oz. vidno oblikovanje, zato jezikovno zmožnost gradi več manjših zmožnosti. To so poimenovalna/slovarska, upovedovalna/slovnična, pravorečna in pravopisna zmožnost. Poimenovalna/slovarska zmožnost se pri prejemniku pokaže kot zmožnost razumevanja

¹Križaj Ortar z izrazom zmožnost nadomešča prevzeti izraz kompetenca. Enako velja za poimenovanje sporazumevalna zmožnost, ki nadomešča prevzeto poimenovanje komunikacijska kompetenca (2006: 69).

²Ravno zato ker ima človeško sporazumevanje nek cilj ločimo tudi različne vrste sporočanja in sprejemanja. Pri vrstah sporočanja govorimo o, npr. prikazovanju, zagotavljanju, vrednotenju, pozivanju, poizvedovanju itd. Enako ločimo tudi več vrst sprejemanj. Pri poslušanju govorimo o razločujočem poslušanju, o poslušanju z razumevanjem in kritično poslušanju, pri branju so najpogostejša selektivna branje, branja s preletom in podrobno branje. (Križaj Ortar 2006: 70)

besed, pri sporočevalcu pa se pokaže kot zmožnost ustreznega poimenovanja bitij, stvari, njihovih lastnosti, dejanj itd. Upovedovalna zmožnost za prejemnika označuje razumevanje razmerij v povedi oziroma zvezi povedi, na drugi strani pa za sporočevalca označuje zmožnost posameznika za izražanje teh razmerij. Pravopisna zmožnost označuje poznavanje in obvladovanje prvin in pravil pisanja izbranega jezika, pravorečno zmožnost pa sestavljajo prvine in pravila, ki označujejo obvladovanje zborne izreke (Križaj Ortar 2006: 70).

4 Pragmatična zmožnost prejemnika/sporočevalce

Pomembno je tudi poudariti, da tvorjenje in razumevanje besedila poteka v določenih okoliščinah, zato so te pomemben del, ki gradijo sporazumevalno zmožnost. To je t. i. pragmatična/slogovna zmožnost. Le ob ustreznih okoliščinah (v katerih je besedilo nastalo in v katerih utegne besedilo biti sprejeto) bo sporočevalec tvoril ustrezno besedilo, ki ga bo prejemnik tudi razumel (Križaj Ortar 2006: 70).

5 Metajezikovna zmožnost prejemnika/sporočevalca

Peti gradnik sporazumevalne zmožnosti je metajezikovna zmožnost sporočevalca ali prejemnika. Metajezikovna zmožnost vključuje teoretično znanje o sporazumevanju, o besedilnih vrstah, o slogu itd. Metajezikovno zmožnost lahko opredelimo kot zmožnost jezikoslovnega poimenovanja, npr. vrst sporazumevanja, besedil, besed in povedi, zmožnost navajanja lastnosti in sestave sporazumevanja, besedil, besed, zmožnost navajanja slovničnih, pravorečnih, pravopisnih in slogovnih pravil v izbranem jeziku. Metajezikovna zmožnost ima tako nekoliko drugačno funkcijo kot ostale zmožnosti. Deluje v službi sporazumevanja, to pomeni, da strmi k učinkovitejšemu sporazumevanju. Pomembno je poudariti, da tovrstna zmožnost zahteva zelo razvito abstraktno mišljenje, zato se tudi razvija pozneje in drugače kot preostali gradniki sporazumevalne zmožnosti (Križaj Ortar 2006: 70)

Ker je sporazumevalna zmožnost sposobnost sporazumevanja v jeziku. V našem primeru govorimo o slovenščini in ravno zaradi njenega posebnega položaja, je pomembno, da govorci slovenščine dobro razvito sporazumevalno zmožnost v slovenščini (Križaj Ortar 2006: 69–71).³ Kot navaja Marja Bešter Turk je najpomembnejši dejavnik pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti sporazumevanje samo. Zato je treba sporazumevalno zmožnost razvijati predvsem sistematično in načrtno, pomembno je, da pri sporazumevanju sodelujejo vse štiri sporazumevalne dejavnosti, in sicer branje, pisanje, govorjenje in poslušanje (2011: 124).⁴

³Sporazumevalna zmožnost v slovenščini se razvija na več načinov. Najprej se zmožnost razvija v družbenem okolju (npr. družina, medvrstništvo), nato pa v informacijskem okolju (javni napisi, mediji, knige) in . izobraževalnem okolju (šola, tečaji, krožki itd.). Predvsem je pomembno razvijanje sporazumevalne zmožnosti v šoli s slovenskim učnim jezikom in pri pouku slovenščine. V šoli razvijanje sporazumevalne zmožnosti poteka na dva načina, npr. spontano ob zgledu učitelja in sistematično, npr. pri predmetu slovenščina. Razvijanje učenčeve sporazumevalne zmožnosti je pod vplivom različnih akterjev, to pomeni, da pri njenem razvijanju sodelujejo različni dejavniki, npr. učitelj slovenščine (kot učnega predmeta), učitelji vseh drugih predmetov (saj je slovenščina tudi učni jezik ali jezik pedagoškega govora), avtorji učnega gradiva in delavci v šoli, saj je slovenščina poleg vsega tudi uradovalni jezik (Križaj Ortar 2006: 69–71).

⁴Pomembno je poudariti, da je s prihodom t. i. komunikacijskega modela pouka enaka pozornost namenjena vse štirim sporazumevalnim dejavnostim (Bešter Turk 2011: 124)

3 Učni načrt za slovenščino v osnovni šoli

3.1 Opredelitev predmeta slovenščina

Po učnem načrtu programa osnovne šole je predmet slovenščina opredeljen kot **splošnoizobraževalni predmet v osnovni šoli** [označila N. L.], za večino učencev materni/prvi jezik in kot drugi jezik ali jezik okolja za pripadnike manjšin. Pri tem predmetu se učenci usposablajo za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenskem jeziku, razvijajo zavest o pomenu materinščine in slovenščine, razmišljajo o državnem in uradnem jeziku in o njenem položaju znotraj Evropske unije ter o položaju slovenščine in njeni izrazni razvitosti na vseh področjih javnega in zasebnega življenja. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 4)

Cilji pri splošnoizobraževalnem predmeta slovenščina se uresničujejo v okviru jezikovnega in knjižnega pouka, skozi štiri sporazumevalne dejavnosti, in sicer poslušanje, branje, govorjenje in pisanje. Pri čemer je pomembno poudariti, da je **namen jezikovnega pouka je razvita sporazumevalna zmožnost v slovenskem (knjižnem) jeziku** [označila N. L.], ki vključuje praktično in ustvarjalno obvladovanje vseh štirih sporazumevalnih dejavnosti in jezikovnosistemskih temeljev. Književni pouk pa je namenjen srečevanju z umetnostnimi/književnimi besedili, on katerih se poleg sporazumevalne zmožnosti razvija tudi doživljajska, domišljijaskoustvarjalna, vrednotenjska in intelektualna zmožnost (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 4).

Pomembno je poudariti, da se smisel in namen predmeta pri udejanjanju ciljev pouka slovenščine prilagajata razvojni stopnji učenca ali njegovi razvojni stopnji na vseh stopnjah šolanja. Prav tako se predmet slovenščina v vseh vzgojno-izobraževalnih obdobjih povezuje z drugimi predmeti⁵ (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 4).

3.2 Splošni cilji

Učni načrt za slovenščino navaja, da so splošni cilji učnega predmeta slovenščina oblikovanje osebne, narodne in državljanske identitete ter razvijanje ključnih zmožnosti vseživljenjskega učenja – predvsem sporazumevanje v slovenskem knjižnem jeziku, socialno, estetsko, kulturno in medkulturno zmožnost, učenje učenja, informacijsko in digitalno pismenost, samoiniciativnost, kritičnost, ustvarjalnost, podjetnost ipd. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 4).

V nadaljevanju učni načrt za slovenščino navaja pet glavnih splošnih ciljev, ki so tudi natančneje opredeljeni⁶.

1. Učenci si oblikujejo pozitivno čustveno naravnost in razumsko razmerje do slovenskega jezika ter se zavedajo pomembne vloge materinščine in slovenščine v svojem osebni in družbeni življenju. Tako si oblikujejo jezikovno, narodno in državljansko zaves, ob tem pa tudi spoštovanje in strpnost do drugih narodov in jezikov ter si krepijo medkulturno in socialno zmožnost. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 4)

⁵Učni načrt navaja, da to velja zlasti za prvo vzgojno-izobraževalno obdobje, za katerega je značilno začetno opismenjevanje (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 4)

⁶Učni načrt za slovenščino programa osnovne šole na tem mestu navaja hkrati učne cilje za jezikovni in književni pouk, zato bomo na tem mestu navajali vse cilje, v nadaljevanju pa se bomo posvetili jezikovnim ciljem, predvsem tistim, ki obravnavajo področje skladnje.

2. Učenci razvijajo sporazumevalno zmožnost v slovenskem (knjižnem) jeziku, torej zmožnost kritičnega sprejemanja in tvorjenja besedil raznih vrst. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 4)

To pomeni, da razmišljujoče in kritično sprejemajo raznovrstna neumetnostna besedila, ki so objavljena v raznih medijih, in iz njih pridobivajo stvarno/enciklopedično znanje, ki ga potem uporabljajo v vsakdanjem življenju in ga samostojno širijo z uporabo raznih priročnikov (tudi spleta). Učni načrt navaja, da učenci pri predmetu slovenščina urijo in usvajajo različne strategije in učne pristope za učinkovito pridobivanje informacij iz govornih in zapisanih neumetnostnih besedil, hkrati pa s tem razvijajo svojo zmožnost učenja učenja. Učenci besedila tudi vrednotijo in utemeljujejo svoje mnenje, v propagandnih besedilih prepoznajo propagandne prvine ter si oblikujejo kritično stališče do njih (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 6).

Razvijajo pripravljenost na pogovarjanje in dopisovanje ter govorno nastopanje in pisanje. Na ta način učenci izražajo svoje znanje, misli, stališča, hotenja, čustva in izkušnje, se pogajajo ter miroljubno rešujejo vprašanja v raznih življenjskih položajih, tvorijo praktičnosporazumevalna, uradovna in strokovna besedila (tudi o književnosti) in (po)ustvarjalna besedila. Tako razvijajo svojo socialno, kulturno in estetsko zmožnost. Razvijanje zmožnosti tvorjenja besedil ter usvajanje in urjenje strategij in načel za tvorjenje razumljivih, ustreznih, učinkovitih in pravih besedil spodbuja razvijanje zmožnosti učenja učenja. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 6–7).

Učni načrt za slovenščino navaja tudi, da so učenci pri izbranem predmetu motivirani za vse štiri sporazumevalne dejavnosti, zavedajo se, da jim le te spoznavanje sebe in sveta ter zadovoljevanje temeljnih čustvenih in družbenih potreb. Učenci ob izkušnjah s temi dejavnostmi spoznavajo, da njihovo obvladovanje povečuje zmožnost delovanja v družbenem okolju ter spoznavanja in izražanja predmetnega, duhovnega in domišljjskega sveta. Tako se razvija njihova socialna, družbena in medkulturna zmožnost. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 7)

Pri razvijanju sporazumevalne zmožnosti ob dejavnem stiku z neumetnostnimi in umetnostnimi besedili z uporabo digitalne tehnologije varno in ustvarjalno in kritično pridobivajo ter uporabljajo podatke/informacije. Ozaveščajo in presojujejo možnost uporabe in zlorabe digitalne tehnologije oziroma pridobljenih informacij – ob tem razvijajo svojo digitalno zmožnost. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 7).

Razmišljujoče in kritično sprejemajo umetnostna/književna besedila slovenskih in drugih avtorjev. Branje prepoznajo kot užitek, prijetno doživetje in intelektualni izziv. Stopajo v dialog s književnim besedilom. Branje jim daje priložnost za oblikovanje osebne in narodne identitete, širjenje obzorja ter spoznavanje svoje kulture in kulture drugih v evropskem kulturnem prostoru in širše. S spoznavanjem druge kulture in skupnih kulturnih vrednot gradijo stopen odnos do drugih in drugačnih. Tako razvijajo svojo socialno in medkulturno zmožnost. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 7)

3. Učenci ohranjajo in razvijajo pozitiven odnos do branja neumetnostnih in umetnostnih besedil. Stik z besedili je zanje potreba in vrednota, zato tudi v prostem času berejo/poslušajo besedila, ki so objavljena v raznih medijih, obiskujejo knjižnico, filmske in gledališke predstave, literarne prireditve ipd. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 7)
4. Učenci pri pouku slovenščine razvijajo tudi tako imenovane sestavine sporazumevalne zmožnosti torej stvarno/enciklopedično znanje, jezikovno zmožnost (poimenovalno, skladenjsko, pravorečno in pravopisno), slogovno zmožnost, zmožnost nebesednega sporazumevanja in metajezikovno zmožnost. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 7)
5. Učenci ob sprejemanju umetnostnih/književnih besedil razvijajo sporazumevalno zmožnost in tudi pridobivajo književno znanje. Umeščanje besedil v časovni in kulturni kontekst ter pridobivanje literarnoteoretskega znanja jim omogočata globlje doživljanje, razumevanje in vrednotenje umetnostnih besedil. Literarnoestetsko doživetje, podprto z literarnovednim znanjem, omogoča poglobljeno spoznavanje

besednem umetnosti in estetskih izraznih možnosti, povečuje užitek ob branju in pripomore k razvijanju odnosa do besedne umetnosti (branja), ustvarjalnosti in (samo)izražanja v raznih medijih. (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 7)

3.3 Operativni cilji in vsebine – tretje vzgojno-izobraževalno obdobje

Kot smo že omenili, se bomo v tem razdelku posvetili samo področju jezika, predvsem jezikoslovnim pojmov s področja skladnje.

Operativni cilji

Učenci razvijajo skladenjsko zmožnost tako, da:

- predstavijo pomen dane povedi, zveze povedi,
- dopolnijo enostavčne povedi s pomensko in oblikovno pravilnimi besedami,
- sprašuje po danih delih povedi,
- dopolnjujejo (glavne)stavke z opisom vršilca, prizadetega, prejemnika, kraja, časa, načina dejanja iz glavnega stavka oziroma s stavčnim vzrokom, namenom, pogojem ali izjemo dejanja iz glavnega stavka,
- utrjujejo in nadgrajujejo prepoznavanje logičnega razmerja (to je sočasnosti, nesočasnosti, vzročnosti, posledičnosti, namernosti ali pogojnosti) v zvezi iz dveh povedi ter njegovega izrekanja z vezniki oziroma s predlogi,
- v zvezi iz dveh povedi prepoznajo druga logična razmerja (to je stopnjevalnost, nasprotje, pojasnilo ali sklep) ter jih izrazijo z ustreznimi vezniki,
- poročajo o prvotnem govornem dogodku s premim govorom, z odvisnim govorom ali s predložno zvezo ter pretvarjajo premi govor v odvisnega, tega pa v predložno zvezo,
- razširjajo enostavčne povedi v podredno zložene,
- strnjujejo podredno zložene povedi v enostavčne,
- pretvarjajo skladenjsko zapletene povedi v preprostejše,
- v isti enostavčni povedi razvrstijo stavčne člene na razne načine in za vsako možnost povedo v katerih okoliščinah bi bila pravilna,
- skladajo besede v povedi, povedi v zveze povedi oziroma replike v zveze replik ter pri tem upoštevajo njihova pomenska, oblikovna in aktualnostna razmerja,
- prepoznavajo pomenske, oblikovne in aktualnostne napake v svojih in tujih besedilih ter jih odpravijo.

Pomembno je tudi razvijanje metajezikovne zmožnosti, učenci sistematično opazujejo lastnosti besede, sestavo stavka, povedi, enogovornega in dvogovornega besedila ter dejavno, problemsko in procesno spoznavajo izraze zanje. Te /izraze/ [dopolnila N. L.] uporabljajo, razumejo in ponazorijo s svojimi primeri ali s primeri iz besedila. Učenci sistematično sproti vrednotijo učinek pridobljenega procesnega in vsebinskega znanja ter izdelajo načrt za odpravo svojih težav.

Vsebine

Poglavja vsebine so v učnem načrtu razdeljene po posameznih razredih. V sedmem razredu učenci poznajo, razumejo, opišejo in uporabljajo naslednje jezikoslovne izraze s področja skladnje, in sicer stavek, stavčni člen: povedek, osebek, predmet, prislovno določilo, pri katerem spoznajo prislovno določilo kraja, časa, načina in vzroka.

V osmem razredu učenci poznajo, razumejo in uporabljajo naslednje jezikoslovne pojme:

enostavčna poved, dvostavčna poved/zložena poved, podredno zložena poved, glavni stavek, odvisni stavek/odvisnik (osebkov, predmetni, časovni, krajevni, načinovni, vzročni, namerni, pogojni, dopustni, prilastkov odvisnik).

V devetem razredu učenci poznajo, razumejo opišejo in uporabljajo skladenjske jezikoslovne izraze: tvorni in trpni stavek ter priredno zloženo poved.

3.4 Standardi znanja

Učenec ima v skladu s cilji iz tega učnega načrta razvito jezikovno zmožnost. V učnem načrtu so minimalni standardi znanja označeni s poudarjenim tiskom in tovrstno označevanje je v tem delu tudi ohranjeno. Skladenjsko zmožnost pokaže tako da:

- **tvori skladenjsko pravilna enogovorna in dvogovorna besedila** (upošteva pomensko oblikovno in aktualnostno razmerje) (7., 8., 9. razred),
- **razloži povedi iz prebranega, poslušanega besedila**, (7., 8., 9. razred),
- **sprašuje po danih delih povedi** (7., 8., 9. razred),
- **tvori povedi iz niza besed v imenovalni, slovarski obliki** (7., 8., 9. razred),
- **dopolni povedi s pomensko in oblikovno pravilnimi besedami** (7., 8., 9. razred),
- **v zvezi dveh povedi prepozna pomensko razmerje ter združi zveze povedi v skladenjsko pravilne zložene povedi s pravilnim veznikom** (8. in 9. razred),
- **strne zložene povedi v skladenjsko pravilne enostavčne povedi** (8. in 9. razred),
- **razširi enostavčne povedi v skladenjsko pravilne zložene povedi** (8. in 9. razred),
- **pretvori premi govor v odvisnega** (7., 8. in 9. razred),
- **v povedih odpravi ponovitve** (7., 8. in 9. razred),
- **v besedilih prepozna skladenjske in jih odpravi** (7., 8. in 9. razred).

Učenec pokaže razvito pravopisno zmožnost tako da:

- **pravilno uporablja vejico pri naštevanju, v večstavčnih povedih** (7., 8. in 9. razred)
- **pravilno uporablja ločila in veliko začetnico v premem govoru (s spremnim stavkom pred dobesednim navedkom ali za njim)** (7., 8. in 9. razred)

3.5 Didaktična priporočila

V tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobje osnovnošolskega izobraževanja je pouku jezika namenjen enak odstotek učnih ur kot v drugem obdobju, in sicer 60 odstotkov ur je namenjenih pouku jezika, ostalo pa je namenjeno pouku književnosti. Kot v prvem in drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju, je tudi v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju glavni cilj jezikovnega pouka razvijanje sporazumevalne zmožnosti (tj. zmožnost sprejemanja in tvorjenja neumetnostnih besedil). Ob obravnavi neumetnostnih besedil se razvijajo vse štiri sporazumevalne dejavnosti (poslušanje in gledanje, branje, govorjenje in pisanje). Na ta način se učenci usposabljaajo za tvorbo in sprejemanje ustnih in zapisanih neumetnostnih besedil. Učenci se pri tvorbi besedila (govorjenju in pisanju) uvajajo v dejstvo, da je tvorba besedila načrtno dejanje. Zato je treba upoštevati naslovnika in obvladati temo, ki jo obravnavamo pri govoru ali pisanju, hkrati pa morajo upoštevati tudi poimenovalne zakonitosti in ter zakonitosti, ki veljajo, ko se naslovniku kaj sporoča (Poznanovič Jezeršek idr. 2011: 97–98 , 104 – 106)

4 Sedmi razred osnovnošolskega izobraževanja

Analizirali bomo zaključena poglavja, ki obravnavajo jezikoslovne pojme s področja skladnje, izbranih samostojnih zvezkov za pouk jezik v sedmem razredu osnovne šole. Predvsem pri analizi nalog bi poudarili, da bomo analizirali samo naloge utrjevanja skladenjskih pojmov, ki so uvrščene v zaključena poglavja obravnave skladnje. Naloge, ki sicer so namenjen utrjevanju skladnje, ampak so uvrščena v druga poglavja⁷, bomo izpustili.

4.1 Slovenščina za vsak dan 7

4.1.1 Zgodilo se je (Poved in stavek)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 začne z obravnavo pojmov poved, stavek in stavčni členi v drugem delu, in sicer v trinajstem poglavju z naslovom Zgodilo se je. Obravnavo omenjenih jezikoslovnih pojmov nakazujeta tudi naslova podpoglavij Poved in stavek in Sestavine stavka – stavčni členi. Obravnava po posameznih stavčnih členih pa se odvija v poglavjih, ki sledijo. V štirinajstem poglavju samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 obravnava povedek in osebek. V petnajstem poglavju Naročanje na daljavo pa sledita še obravnava predmeta in prislovnega določila, pri čemer od prislovnih določil predstavi prislovno določilo časa, kraja, vzroka in načina (Cajhen idr. 2011: 73–84, 89–94, 100–115).

Naloga, ki vodi do ponovitve opredelitve povedi, je prva naloga izbranega poglavja. Pri nalogi morajo učenci iz navedenih besed tvoriti smiselne povedi, da dobijo zaključeno sporočilo, ki ima določen pomen. Pri tem je seveda pomembno, da ne pozabijo na veliko začetnico in na končno ločilo (Cajhen idr. 2011: 73). Pri tem bi poudarili, da besede niso v osnovni slovarski obliki, zato ni možno, da bi besedo uporabili za drugo skladenjsko vlogo, kot predvideva izbrana naloga oz. ker so besede zapisane v oblikah, kot nastopajo v stavku, je že vnaprej predvidena njihova skladenjska vloga.⁸ Pri nalogah, ki zahtevajo tvorjenje povedi iz besed v osnovni slovarski obliki, pa jih lahko pri upovedovanju postavimo v različne skladenjske vloge.⁹ Teoretično opredelitev povedi nato povzame naslednja naloga, v kateri morajo učenci dopolniti manjkajoče značilnosti povedi. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja naslednjo trditev. Poved je zaključena enota iz povezanih besed. Ima določen pomen. Začne se z _____ začetnico, konča pa s _____, _____ ali z _____. (Cajhen idr. 2011: 73)

Po opredelitvi povedi samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 nadaljuje z obravnavo jezikoslovnega pojma stavek. Definicija stavka je podana z nalogo branja krajšega besedila in odgovaranja na zastavljena vprašanja, ki izpostavijo predvsem število besed proti številu povedi ter številu osebnih glagolskih oblik, ki so ključne za razumevanje pojma stavek. Sam jezikoslovni pojem stavek opredeli sledeča naloga, pri kateri morajo učenci dopolniti manjkajoče značilnosti stavka. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja naslednjo opredelitev. Besede, zbrane okrog glagola v osebni _____ obliki, tvorijo stavek. Če je v povedi en sam glagol v osebni obliki, je poved iz _____ stavka. Če pa je v povedi več glagolov v osebni obliki, je poved iz _____. (Cajhen idr. 2011: 74)

⁷Npr. v poglavju obravnave besedilnih vrst.

⁸Povedi, ki jih učenci tvorijo, se lahko razlikujejo le z vidika besednega reda.

⁹Vendar pa samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 v obravnavanih poglavjih tovrstnih nalog ne navaja.

Naloge v nadaljevanju so namenjene predvsem utrjevanju razlikovanja med stavkom in povedjo. Učenci ugotavljajo, iz koliko stavkov je posamezna poved, in svoje odločitve tudi utemeljujejo ter se tako počasi seznanjajo s pojmom enostavčna in večstavčna poved.¹⁰

S tem namenom so prisotne tudi naloge tvorjenja dvostavčne povedi iz danih zvez (Cajhen idr. 2011: 74–79). Učenci tvorijo dvostavčne povedi iz dveh enostavnih povedi, pri čemer morajo seveda paziti, da je tvorjena poved smiselna, in kot narekuje že sama opredelitev, ima neki zaključen pomen. Na podoben način so pomembne tudi naloge, pri katerih učenci ugotavljajo, katera izmed zapisanih povedi ima enak pomen kot zapisana zveza povedi¹¹, saj na ta način razmišljajo o tem, da je določen podatek možno izraziti na več različnih načinov, pri čemer pa pomen ostane enak. Na ta način širijo možnost izrekanja enakega na več različnih načinov.¹² Poleg tega pa je pomembno tudi opozoriti, da se učenci zavedajo, da mora biti poved zložena tako, da je iz nje razviden neki smiseln pomen. S to platjo povedi se ukvarja šestnajst naloga (Cajhen idr. 2011: 77). Naloga navaja več povedi, naloga učencev pa je, da ugotovijo, katere povedi so pravilne. Pomembno je poudariti, da so z vidika sestave povedi vse povedi pravilno povezane, vendar pa nekatere niso pomensko smiselne in zato ne ustrezajo opredelitvi povedi kot celoti.

4.1.2 Zgodilo se je (Sestavine stavka – stavčni členi)

Sledi poglavje z naslovom Sestavine stavka – stavčni členi, v katerem so predstavljene najsplošnejše značilnosti stavčnih členov, npr. kako je stavčni člen opredeljen in kateri stavčni členi so tisti, ki jo bodo učenci v nadaljevanju podrobneje spoznali (Cajhen idr. 2011: 79–84). Obravnava stavčnih členov se začne s podrobnejšo analizo enostavčne povedi¹³, kjer učenci s pomočjo vprašanj ugotovijo, da različni deli stavka/enostavčne povedi, ki jih imenujemo stavčni členi, nosijo različne podatke¹⁴ [poudarila N. L.] (Cajhen idr. 2011: 80). Naloge v nadaljevanju se osredotočajo predvsem na ločevanje smiselnih delov znotraj enostavčne povedi oz. število posameznih smiselnih delov znotraj enostavčne povedi. Učenci morajo ugotoviti, koliko različnih delov ima izbrana enostavčna poved in kako bi se po izbranem delu ustrezno vprašali. Na ta način učenci počasi spoznajo posamezne stavčne člene in njihova poimenovanja. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 jih na tem mestu opredeli zelo na kratko. Obširna opredelitev sledi v naslednjih poglavjih. Na tem mestu samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 poda nekaj trditvev, ki jih morajo učenci po reševanju nalog ustrezno dopolniti¹⁵. Poglavje se zaključi z nalogo, pri katerih morajo učenci vstaviti manjkajoči stavčni člen in ga potem tudi ustrezno poimenovati, oz. nalogo, pri

¹⁰Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 zapiše naslednjo trditev o zgradbi povedi: Povedi so enostavčne ali _____ povedi imajo en glagol v osebni obliki, večstavčne pa jih imajo _____. (Cajhen idr. 2011: 75), ki jo morajo učenci ustrezno dopolniti.

¹¹Npr. petnajsta in šestnajsta naloga izbranega sklopa (Cajhen idr. 2011: 77).

¹²O tem govori tudi Olga Gnamuš, in sicer navaja, da za poimenovanje enake pomenske podlage lahko uporabljamo različne povedi (1980: 205).

¹³Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja poved Smučarji veselo vijugajo na Krvavcu. (Cajhen idr. 2011: 79)

¹⁴Kot navaja samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7. Stavek sestoji iz _____ delov in ti nosijo _____ podatke. Te dele stavka imenujemo stavčni členi. (Cajhen idr. 2011: 80)

¹⁵Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan navaja naslednje trditve. Glagol v osebni glagolski obliki je tisti del stavka, ki nam pove, kaj kdo _____ ali kaj se z njim _____. Zato nastopa v vlogi povedka. (Cajhen idr. 2011: 81)

Stavčni člen, ki nam pove, _____ / _____ je tisti/tisto, ki nekaj dela ali s katerim se nekaj dogaja, je osebek. Stavčni člen, ki nam pove _____ / _____ ne marajo vzniki, _____ / _____ kljubujejo mladički, _____ / _____ išče skakač ponoči, _____ / _____ nam je pripovedoval učitelj ali _____ / _____ se igra vzgojiteljica je predmet.

Stavčni člen, ki nam pove, _____ sta šla fanta, _____ obrodijo rastline sadove, _____ se premika zrak, _____ je izbruhnil upor, je prislovno določilo. (Cajhen 2011: 81–82)

kateri morajo učenci prepoznavati različne stavčne člene¹⁶ in ugotavljati, ali so trditve o številu stavčnih členov in njihovih poimenovanjih v posameznih povedih pravilne. Naloga učencev je tudi, da nepravilne trditve popravijo (Cajhen idr. 2011: 80–84).

Pred posamično obravnavo posameznih stavčnih členov, bi izpostavili, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 v nobeni nalogi ne izpostavi odnosa med besedo in stavčnim členom. Vzporejanje omenjenih jezikoslovnih izrazov je pomembno z več vidikov. Pomembno je to, da iste besede lahko opravljajo različne skladijske vloge oz. iste besede lahko sestavljajo različne stavčne člene. To pomeni, da lahko iste besede prinašajo različne podatke, izražen podatek pa je odvisen od oblike besede. Posameznim besedam lahko spreminjamo obliko, kadar pa želimo izraziti točno določen podatek, morajo besede imeti točno določeno obliko. Poudarili bi tudi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 ne poudarja, da v nekaterih primerih za izražanje določenega podatka ni dovolj ena sama beseda, ampak je potrebnih več besed, zato lahko posamezen stavčni člen sestavlja tudi več besed.¹⁷

4.1.3 Kaj je mikroskop? (Povedek)

V nadaljevanju sledi natančnejša obravnavo stavčnih členov. Na tem mestu samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 začne z obravnavo povedka. Prva naloga od učencev zahteva dopolnjevanje zapisanih povedi z osebno glagolsko obliko in ugotavljanje, da so vstavljali povedek. Naslednja naloga poudarja vprašanje, s pomočjo katerega se sprašujemo po povedku. Naloga učencev je, da zapišejo vprašanje za podčrtani stavčni člen in tako pridejo do ugotovitve, ki je zapisana v sledeči nalogi, hkrati pa je podana še ustrezna podčrtava. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja. Povedek je stavčni člen, ki nam pove, kaj kdo _____ ali kaj se z njim _____. Podčrtamo ga z vijugasto črto. (Cajhen idr. 2011: 90)

Z vidika utrjevanja, da povedek sestavlja osebna glagolska oblika,¹⁸ je pomembna predvsem peta naloga, pri kateri morajo učenci na začetku v izbranih enostavnih povedih ustrezno podčrtati povedek, potem pa glagole v povedku izpisati in jim določiti glagolsko osebo, število, naklon in časovno obliko. Na ta način ponovijo tudi opredelitev stavka. Obravnavo povedka zaključita nalogi sedem in osem. Sedma naloga predvideva podčrtovanje povedkov in njihovo razporejanje v skupino, glede na to, na katero vprašanje odgovarjajo.¹⁹ Zadnja naloga pa od učencev zahteva, da ugotovijo, ali je podčrtani stavčni člen res povedek. Naloga navaja naslednje primere.

1. Stratusi prinašajo dež.
2. Kmetje so kupili namakalne naprave.
3. Že ves večer se bliska.
4. Magnetnica na kompasu kaže sever.
5. Večja količina vode ga potiska navzgor.

¹⁶Pomembno je poudariti, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 na tem mestu še ne predstavi grafičnih podčrtav za posamezne stavčne člene, ampak analiza poteka zgolj na ravni vprašanj in zaokroženosti pomena posameznega dela stavka.

¹⁷Učence je treba opozarjati, da stavčni člen predstavlja najširši možen odgovor, s katerim lahko odgovorimo na posamezno vprašalnico.

¹⁸Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja V povedku nastopa glagol v osebni obliki. (Cajhen idr. 2011: 91).

¹⁹Naloga predvideva, da učenci razberejo, ali se po dani nalogi vprašamo z vprašalnico, kaj kdo dela ali kaj se z njim dogaja.

6. Mavrica ne nastane ob sončnem vremenu.
7. Zakaj nisi opazoval poskusa? (Cajhen idr. 2011: 91)

Glede na navodila naloge naj bi bil v nalogi podčrtan le en stavčni člen, in ker so učenci seznanjeni s tem, da povedek sestavlja osebna glagolska oblika, bi bil njihov logičen odgovor, da so vsi podčrtani stavčni členi povedki. Vendar pa to ne drži za četrty in peti primer, kjer je poleg povedka podčrtan še predmet. Naloga s tega vidika nekoliko zavaja učence, zato bi utegnili imeti težave. Ob koncu obravnave povedka bi poudarili še to, da so analizirane enostavne povedi večinoma²⁰ v sedanjem glagolskem času, kar pomeni, da jih sestavlja nezložena osebna glagolska oblika, zato učenci verjetno niti ne bi opazili, da je v zadnjem primeru v navedeni nalogi kot povedek podčrtan le pretekli deležnik na -l, izpuščen pa je zanikani pomožnik nisi. V izbranem primeru je pomembno, da se opozarja na zgradbo povedka glede na glagolski čas, saj je ravno pomožnik tisti, ki izraža osebo in tako zadosti pogoju osebne glagolske oblike.

4.1.4 Kaj je mikroskop? (Osebek)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 nadaljuje s podrobno obravnavo osebkov. Prva naloga predvideva branje povedi, označevanje povedka in zapis vprašanja, s pomočjo katerega se vprašamo po podčrtanem stavčnem členu, v izbranem primeru osebkov. S pomočjo te naloge učenci ponovijo vprašalnico za osebek, hkrati pa spoznajo za osebek značilno grafično podčrtavo. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja.

Osebek je stavčni člen, ki nam pove _____ / _____ je tisti/tisto, ki nekaj dela ali s katerim se nekaj dogaja. Podčrtamo ga z ravno črto _____. (Cajhen idr. 2011: 92) Če opredelitev pri povedku navaja, da je zanj značilna besedna vrsta glagol v osebni obliki, pa samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 pri osebkov ne navaja, katera besedna vrsta večinoma opravlja to skladenjsko vlogo, z drugimi besedami ni navedeno, da v vlogi osebkov največkrat nastopa samostalniški oz. samostalniška besedna zveza v imenovalniku ali pa samostalniški zaimke, z izbrano sklonsko obliko pa je seveda povezana tudi za osebek značilna vprašalnica.

Pri obravnavi osebkov bi posebej izpostavili četrto nalogo, pri kateri morajo učenci najprej podčrtati osebek in povedek, nato pa morajo še ugotoviti, ali imajo vse našteje povedi povedek in osebek. Učenci ugotovijo, da imajo vse povedi, nimajo pa vse osebkov, npr. enostavna poved Greste v gledališče? in Včeraj sem popravljaj kolo (Cajhen idr. 2011: 93). Tako se seznanijo s tem, da ni nujno, da je v vsaki povedi izražen osebek neposredno (tj. najpogostejše s samostalniško besedo), ampak ga lahko razberemo tudi iz same osebne glagolske oblike.²¹ Obravnava osebkov se nato zaključi z nalogo podčrtovanja osebkov in povedkov ter nalogo odločanja, ali označeni del povedi predstavlja osebek (Cajhen idr. 2011: 93).

Posebej bi izpostavili še peto nalogo tega sklopa (Cajhen idr. 2011: 94), ki zahteva podčrtovanje povedka in osebkov. Problematično je, da so v nekaterih povedih osebkov sestavljeni iz več besed, torej gre za založene osebkov,²² ki pa se v osnovni šoli ne obravnavajo, zato bi takšna naloga utegnila povzročati težave. Dobro bi bilo, da bi vsaj ena izmed nalog v samostojnem delovnem zvezku vsebovala neki zaznamek o tem, da pri

²⁰V celotni obravnavi povedka je mogoče zaznati samo dve zloženi glagolski obliki, in sicer bodo izstrelili in nisi opazoval. Pri čemer je prva v prihodnjem času, druga pa v preteklem (Cajhen idr. 2011: 90–91).

²¹Kot navaja Slovenska slovnica, ni vedno nujno treba, da je oblikovno osebek samostalniška besedna zveza v imenovalniku. Možni so tudi primeri, kjer je izražen z osebno glagolsko obliko. (Toporišič 2004: 607)

²²Nekaj zloženih osebkov je možno zaznati že tudi v prejšnjih nalogah, npr. v prvi in četrty (Cajhen idr. 2011: 92–93).

označevanju osebkov treba zajeti čim širši možni odgovor, ki odgovarja na vprašalnico kdo ali kaj.²³

4.1.5 Naročanje na daljavo (Predmet)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 začne s podrobnejšo obravnavo predmeta v istoimenskem razdelku. Obravnava se začne z branjem krajšega besedila, potem pa sledijo vprašanja, ki zajemajo vprašalnice za neimenovalniške sklone,²⁴ tako učenci pridejo do podrobnejše opredelitve predmeta.

Predmet je tisti stavčni člen, ki nam pove, _____ ali _____ se boji Janez, _____ ali _____ se približuje Luka, _____ ali _____ je obiskal Peter, _____ ali _____ se pogovarjajo dekleta, _____ ali _____ se ukvarja dedek. Po predmetu se torej vprašamo z različnimi vprašalnici za sklone; zato je predmet v različnih sklonih (le v imenovalniku ne – v njem je vedno _____). Podčrtamo ga z dvema ravnima črtama. (Cajhen idr. 2011: 102)

Nadaljujejo se naloge, pri katerih so navedena vprašanja, ki za odgovor zahtevajo predmet v določenem sklonu, naloge postavljanja pravih vprašalnic za predmet in dopolnjevanje povedi s predmeti, da nastanejo smiselne povedi (Cajhen idr. 2011: 103). Iz tovrstnih nalog samostojni delovni zvezek izpelje tudi sklep, da ob zanikanem stavku predmet v tožilniku zamenja predmet v rodilniku, kar samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan navaja v obliki dopolnjevalne naloge. Če povedek zanikamo, se predmet v tožilniku zamenja s predmetom v _____. (Cajhen idr. 2011: 104) Pri teh nalogah bi posebej izpostavili enajsto nalogo tega sklopa. Naloga zahteva dopolnjevanje manjkajočih predmetov. S tega vidika sta problematični predvsem prvi povedi. Imaš kaj časa? – Ne, nimam _____. (Cajhen idr. 2011: 104) Poved je problematična, ker ne vsebuje predmeta, ampak je sestavljena iz povedka s povedkovim določilo²⁵. Izbrani primer je sestavljen iz osebne glagolske oblike pomensko nepopolnega glagola imeti²⁶, ki izraža stanje, in samostalnika v vlogi povedkovega določila. Pomemben je poudarek, da osebna glagolska oblika (imaš) v izbranem primeru ni pomensko samostojna oz. je pomensko nezadostna, zato potrebuje določilo, ki jo pomensko in strukturno dopolnjuje.²⁷

V nadaljevanju so prisotne naloge zanikanja povedi, seveda z opozoriloma o spremembi sklona predmeta, naloge, ki zahtevajo dopolnjevanje predmeta v zahtevanem sklonu, in naloge zapisovanja vprašanj k zahtevanemu predmetu (Cajhen idr. 2011: 105–108). Izpostavili bi dvajseto nalogo, pri kateri morajo učenci naprej dopolniti izbrane stavke z

²³Omenili bi še primer iz sedme naloge pod razdelkom Osebek. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja naslednji primer Promet proti Primorski se je močno povečal. (Cajhen idr. 2011: 94) Vprašanje, ki se postavlja, je, ali učenec razume besedno zvezo promet proti Primorski kot celoto in posledično kot osebek. Možno je, da bi učenec razumel kot osebek zgolj promet, proti Primorski pa kot prislovno določilo kraja. To je eden izmed primerov, ki potrebuje neko dodatno razlago tega, kaj vse uvrščamo v posamezen stavčni člen.

²⁴Po samo podrobnejši opredelitvi predmeta so navedene vse vprašalnice od drugega do šestega sklona, pa tudi njihova poimenovanja. Namen naloge je, da učenci dotično ponovijo, hkrati pa razmislijo, kje imajo še morebitne težave pri določanju sklonov (Cajhen idr. 2011: 102).

²⁵Povedkovo določilo dopolnjuje pomensko nepopolne glagole t. i. pomožnike, med katere uvrščamo naklonske glagole (npr. biti, imeti, postati, zdeti se), fazne glagole (začeti, nehati, odnehati ipd.) in različne frazne glagole (Smolej 2011: 60).

²⁶Pomensko nepopolni glagol biti lahko izraža stanje, sestavinsko svojilnost in lastnost (Smolej 2011: 61).

²⁷Izbrane sestave povedka s povedkovim določilom učenci v osnovnošolskem izobraževanju ne spoznajo, zato bi izbrani primer enostavno dopolnili z ustreznim zaimkom misleč, da so stavek dopolnili s predmetom, vendar pa je s strokovnega vidika pomembno, da učence se učence seznanja s primeri, ki jih razumejo, predvsem pa so strokovno nesporni.

zahtevanimi predmeti. Pri tej nalogi so zajeti vsi skloni, tako da naloga zajema vse pojavne oblike predmeta. Naloga učencev je tudi dopolnjevanje preglednice, in sicer k ustreznemu sklonu je treba zapisati na novo vstavljeno besedo in zapisati ustrezno vprašalnico zanj (Cajhen idr. 2011: 107).

4.1.6 Naročanje na daljavo (Prislovno določilo)

Podrobnejša obravnava prislovnega določila se začne v poglavju Naročanje na daljavo v razdelku Prislovno določilo. Naloga učencev pri prvi nalogi je, da ustrezno dopolnijo poved glede na informacijo, ki jo zahteva stavek. Učenci vstavljajo besede oz. besedne zveze, ki odgovarjajo na vprašanje, kje, kam, kdaj, koliko časa, kako, zakaj itd. Nato pa morajo še ustrezno obkrožiti, da je vstavljeni stavčni člen prislovno določilo. Pred samo podrobnejšo opredelitvijo prislovnega določila učenci rešujejo še nalogo, pri kateri pa morajo tvoriti ustrezna vprašanja za izbrani stavčni člen, v tem primeru prislovno določilo. Prva in druga naloga pripeljeta učence do značilnih vprašalnic za prislovna določila, ki jih dopolnijo v naslednji nalogi. Prislovno določilo je stavčni člen, ki nam pove _____, _____, _____ ali _____ se nekaj dela ali dogaja. Podčrtamo ga s poševnimi črticami. (Cajhen idr. 2011: 110)

Posebej bi izpostavili tudi četrto nalogo. Naloga predvideva spraševanje po označenem stavčnem členu. Pomembno vprašanje, ki ga izpostavi, je, ali so vsi podatki v navedenih stavčnih členih iste vrste oz. drugače ali se z vsemi vprašalnicami sprašujejo po istem podatku. Učenci na tem mestu ugotovijo, da so prislovna določila različnih vrst. V pomoč pri določanju, katere podatke lahko nosi prislovno določilo, jim je preglednica, ki predstavi, da prislovno določilo nosi podatke o kraju dejanja, o času dejanja, o načinu dejanja in o vzroku dejanja. Vse to je povzeto v peti nalogi v obliki dopolnjevanja nepopolnega pravila. Prislovna določila nosijo razne podatke: ena nosijo podatke o kraju, druga o času, načinu ali vzroku dejanja oz. dogajanja. Zato ločimo štiri prislovna določila: prislovno določilo _____, _____, _____ in _____. (Cajhen idr. 2011: 111)

V nadaljevanju so naloge namenjene predvsem ločevanju med vrstami prislovnih določil, npr. sedma naloga je namenjena natančnejši analizi prislovnih določil kraja, izpostavi različne možne vprašalnice zanj, npr. kje, kam, kod, od kod, do kod²⁸ ipd. Na enak način sledi natančnejša obravnava prislovnega določila časa, prislovno določilo vzroka in načina pa nista posebej obravnavana. Zajeta sta le kot del nalog z vsemi prislovnimi določili. Tovrstne naloge pa sledijo v nadaljevanju, npr. deseta in enajsta naloga. Deseta naloga navaja enostavčne povedi, v katerih so označena prislovna določila. Naloga predvideva zapis vprašanj za podčrtano prislovno določilo in določitev njegove vrste. Enajsta naloga pa predvideva samostojno podčrtovanje prislovnih določil, zapis vprašanja in določanje njegove vrste.²⁹ Poglavje se zaključi z ugotavljanjem, ali so v enostavnih povedih pravilno podčrtani stavčni členi, in utemeljitvijo ustreznosti popravkov ter z nalogami grafičnega podčrtovanja stavčnih členov z ustreznimi podčrtavami, pri čemer nekatere naloge zahtevajo določanja vrst prislovnih določil, druge pa ne. Poudarili bi, da v zaključnih nalogah nobena naloga ne zahteva določanja predmetnega sklona (Cajhen idr. 2011: 112–115).

²⁸Različnost vprašalnic zaokroži miselni vzorec z navedbami različnih vprašalnic. Enako velja tudi v nadaljevanju za prislovno določilo časa.

²⁹Treba je poudariti, da so podčrtana prislovna določila predvsem časovna in krajevna.

4.2 Od glasov do knjižnih svetov 7

4.2.1 Besede združujemo v stavke

V samostojnem delovnem zvezku Od glasov do knjižnih svetov 7³⁰ so skladenjski pojmi obravnavani v poglavju Besede združujemo v stavke,³¹ ki pa je razdeljeno še na tri podpoglavja z naslovi Stavek, Stavek razstavimo na stavčne člene in Stavke združujemo v povedi. Obravnava se začne z zapisano opredelitvijo stavka. Samostojni delovni zvezek poda naslednjo opredelitvijo. Stavek so besede, zbrane okrog osebne glagolske oblike. V povedi je torej toliko stavkov, kolikor je osebnih glagolskih oblik. (Kodre 2013a: 47)

Opredelitvi jezikoslovnega pojma stavek pa sledijo naloge, ki izbrano opredelitev utrjujejo. Prva naloga je zasnovana kot ponovitev pojmov osebna in neosebna glagolska oblika,³² pri kateri je v izbranem stavku treba izbrati pravilno obliko neosebne glagolske oblike, namenilnik ali nedoločnik. Ni torej treba ločevati med osebnimi in neosebnimi glagolskimi osebami, saj so te že ustrezno različno označene, kar napove tudi navodilo za reševanje naloge. Namen naloge je ponazoriti, da v povedi nastopajo tako osebne kot tudi neosebne glagolske oblike, vendar so za določanje števila stavkov pomembne le prve. Druga naloga zahteva določanje glagolske osebe, vendar so med primeri tudi neosebne glagolske oblike, ki se jim ne da določiti glagolske osebe in to je tudi ugotovitev, do katere naj bi učenci prišli³³. Pri tretji nalogi pa morajo učenci ugotoviti, koliko stavčne so povedi, zapisane v preglednici. V tej nalogi je zapisanih trinajst povedi, ki jim morajo učenci določiti število stavkov (Kodre 2013a: 47–48).

4.2.2 Stavek razstavimo na stavčne člene

Obravnava se nadaljuje z obravnavo stavčnih členov. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 7 na začetku predstavi opredelitev jezikoslovnega pojma stavčni člen in navaja naslednjo opredelitev. Stavčni členi so, kot že samo ime pove, deli stavka. Poznamo sedem različnih stavčnih členov. Vsak izmed njih ima svoje ime, svojo vprašalnico in značilen način podčrtovanja. (Kodre 2013a: 49) Definiciji sledi vzorčen primer z ustreznimi podčrtavami, in sicer primer Moja mama zaradi higiene in skrbi za zdravje po tekočo vodo vedno skrbno opere vse sadje; (Kodre 2013a: 49) ki je natančneje razložen tudi v preglednici, kjer so ob imenu stavčnega člena opredeljeni še zanj značilne vprašalnice in način podčrtovanja.

³⁰ Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 7 vključuje tako obravnavo jezika kot tudi obravnavo književnosti. Obravnavi jezika je namenjen pri del samostojnega delovnega zvezka.

³¹ Na začetku poglavja samostojni delovni zvezek predstavi tudi cilje, ki naj bi jih učenci na koncu poglavja usvojili. To so, da spoznajo pojem stavka, ugotovijo, iz katerih stavčnih členov je stavek sestavljen, in razvijajo zmožnost prepoznavanja stavčnih členov ter utrjujejo združevanje stavkov v povedi (Kodre 2013a: 47).

³² Pred to nalogo je zapisan namig, da učenci poznajo dve neosebni glagolski obliki, to sta namenilnik in nedoločnik, vse ostale pa so posledično osebne glagolske oblike. Poglavje pa teh pojmov natančneje ne opredeljuje, saj samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 7 na začetku vsebuje zgoščen pregled jezikoslovnih tem in pojmov, kjer sta v sklopu besedne vrste pod pojmom glagol opredeljena pojma nedoločnik in namenilnik. Opredeljena sta kot neosebni glagolski obliki, nedoločnik prepoznamo po obrazilih -ti, -či, stoji ob naklonskih glagolih (morati, smeti, želeči, znati ...) in ob faznih glagolih (začeti, končati, prenehati, nadaljevati), namenilnik pa prepoznamo po obrazilih -t, -č, stoji ob glagolih premikanja, npr. iti, peljati, skočiti, teči itd. (Kodre 2013a: 1 in 47)

³³ To ugotovitev jim nekoliko nakazuje že samo navodilo naloge, in sicer Glagolom določi osebo. Ti to uspe tudi ob neosebnih glagolskih oblikah? (Kodre 2013a: 48)

Ime stavčnega člena	Vprašalnice	Načini podčrtovanja
povedek	Kaj kdo dela, počne? Kaj se s kom dogaja?	<u>opere</u> ³⁴
osebek	Kdo/kaj + povedek	<u>moja mama</u>
predmet	Koga/česa + povedek? Komu/čemu + povedek? Koga/kaj + povedek? O kom/o čem + povedek? S kom/s čim + povedek?	<u>vse sadje</u>
prislovno določilo kraja	Kje/kam/kod + povedek?	pod tekočo vodo ///////// p. d. k
prislovno določilo časa	Kdaj/od/do kdaj + povedek?	vedno ///////// p. d. č
prislovno določilo vzroka	Zakaj + povedek?	zaradi higiene in skrbi za ///////// zdravje ///////// p. d. v
prislovno določilo načina	Kako + povedek?	skrbno ///////// p. d. n

(Kodre 2013a: 49)

Takoj opazimo, da samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 7* navaja štiri prislovna določila, ki jih razume kot samostojna prislovna določila, in ne kot skupino prislovnih določil, ki jim je skupno, da izražajo okoliščine povedka, pri čemer nosijo različne podatke.

Preglednici sledijo naloge za utrjevanje stavčnih členov. Prva naloga ponovno analizira izhodiščno poved, s pomočjo katere so razloženi stavčni členi od značilnih vprašalnic do načina podčrtovanja. Naloga je zasnovana kot tvorjenje vprašanj na že zastavljene odgovore, ki seveda predstavljajo posamezne stavčne člene. Analiza se začne s povedkom, nadaljuje z osebkom in s predmetom in prislovnimi določili. Poleg postavljanja vprašanj je naloga učencev še, da ustrezno poimenujejo stavčni člen, po katerem so se spraševali. Druga naloga sistem spoznavanja stavčnih členov zamenja. Tudi tukaj je navedena izhodiščna enostavna poved, ki ji je treba določiti stavčne člene. Naloga je zastavljena tako, da so zapisana vprašanja, ki sprašujejo po določenem podatku iz izhodiščne povedi. Naloga učencev je, da ugotovijo, po katerem podatku naloga sprašuje, in ga poimenujejo z ustreznim stavčnim členom (Kodre 2013a: 49–50).

Naslednja naloga predvideva grafično podčrtovanje stavčnih členov, pri čemer pri predmetu predvideva tudi določanje sklona. Na tem mestu bi izpostavili nekaj primerov iz omenjene naloge tega sklopa (Kodre 2013a: 51).

1. O vzreji psov ima največ znanja moj stric.
2. Nihče od njih nima prave volje za delo.
3. S tvojim predlogom ne moremo soglašati. (Kodre 2013a: 51)

³⁴ Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 7* ne navaja, katera značilna besedna vrsta opravlja določeno stavčnočlensko vlogo, npr. osebna glagolska oblika opravlja stavčnočlensko vlogo povedka ipd.

Prva dva primera sta za obravnavo v osnovni šoli problematična, ker povedek sestavlja nepolnompomenski glagol imeti, ki pa ob sebi zahteva pomensko dopolnilo, t. i. povedkovo določilo³⁵, ki se ga v osnovnošolskem izobraževanju ne obravnava. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 7 glede na začetna navodila predvideva naslednjo rešitev o vzreji psov = predmet v mestniku, ima = povedek, največ znanja = predmet v četrtem sklonu, moj oče = osebek. Pravilna rešitev pa bi bila o vzreji psov = predmet v mestniku, ima največ znanja³⁶ = povedek s povedkovim določilom, moj oče = osebek. Popolnoma enako velja tudi za drugi navedeni primer, naloga glede na navodila predvideva naslednjo rešitev nihče od njih = osebek, nima = povedek, prave volje za delo = predmet v četrtem sklonu, vendar pa je tako kot pri prejšnjem primeru tudi v tej povedi uporabljen nepolnompomenski glagol imeti, zato je pravilna rešitev nihče od njih = osebek, nima prave volje za delo = povedek s povedkovim določilom. Tretji primer pa je nekoliko drugačen. Tako kot prejšnja tudi ta primeru vsebuje nepolnompomenski glagol, le da je uporabljen fazni glagol, ki ga prav tako uvrščamo med tovrstne glagole, ker prav tako ob sebi potrebuje pomensko dopolnilo, v tem primeru nedoločnik.³⁷ Ker so učenci vajeni, da stavčnočlensko vlogo povedka opravlja osebna glagolska oblika, najverjetneje podčrtali le pomensko nepopoln fazni glagol, nedoločnih pa bi pri analizi izpustili.

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek navaja še dve nalogi grafičnega podčrtovanja stavčnih členov, pri čemer morajo učenci predmetu določiti tudi sklon predmeta. Posebej bi izpostavili še zadnjo, šesto nalogo, ki zahteva izpis izbranih stavčnih členov iz navedene povedi³⁸. Naloga torej od učencev zahteva prepoznavanje in medsebojno ločevanje stavčnih členov, pri tem pa navodilo poudarja, da je lahko posameznih rešitev tudi več, to pomeni, da lahko posamezna poved vsebuje več stavčnih členov iste vrste (Kodre 2013a: 54). Na tem mestu manjka poudarek, da to velja zgolj za predmet in vsa prislovna določila, ne pa tudi za povedek in osebek. Samostojni delovni zvezek torej ne poudarja, da vsaka enostavčna poved lahko vsebuje en povedek in osebek ter več predmetov in prislovnih določil.

4.2.3 Stavke združujemo v povedi

Na koncu poglavja pa samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 7 ponovi opredelitev povedi in to, da jih glede na sestavo delimo v enostavčne povedi in večstavčne povedi. Samostojni delovni zvezek navaja naslednjo opredelitev. Poved je zaključeno in smiselno sporočilo, ki se začne z veliko začetnico in konča s končnim ločilom. Poznamo enostavčne in večstavčne povedi. (Kodre 2013a: 56) Opredelitvi pa sledi še ena naloga, ki predvideva tvorjenje večstavčnih

³⁵Povedkovo določilo je del povedka, ki pomensko in strukturno dopolnjuje pomensko nepopolne glagole. To so t. i. pomožniki, npr. biti, imeti, postati in zdeti se. Med pomensko nepopolne glagole pa sodijo tudi fazni glagoli (začeti, nehati, odnehati) in naklonski glagoli (moči, morati, hoteti, želei) ter različni frazni glagoli. Pri tem pa je treba poudariti, da je glagol biti lahko tudi polnompomenski, in sicer v pomenu nahajati se, obstajati, izvirati, vršiti se (Smolej 2011: 60).

³⁶Nepolnompomenski glagol imeti navadno izraža stanje, sestavinsko svojilnost in lastnost (Smolej 2011: 61).

³⁷Nekaj podobnih primerov najdemo še v nadaljevanju samostojnega delovnega zvezka Od glasov do knjižnih svetov 7, vendar jih zaradi podobnosti naštetim primerom ne bomo obravnavali.

³⁸Za ilustracijo bomo navedli prva dva primera navedene naloge.

a) Popoldne na ulici nisem srečal nikogar.

Povedek: _____ Prislovno določilo kraja: _____

b) V prostoru so stali pralni stroj, kolo in nekaj škatel.

Povedek: _____ Predmet: _____

(Kodre 2013a: 55–56)

povedi iz navedenih enostavčnih, hkrati pa opozarja učence, da morajo pri tvorbi paziti na ločila in smiselnost.

Ob koncu obravnave skladenjskih pojmov, predvsem ob zaključku obravnave stavčnih členov bi poudarili še, da samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 7* opredeljuje stavčne člene kot posamezne dele stavkov, pri tem pa ne poudarja, da so posamezni stavčni členi smiselni deli, ki izražajo različne podatke. Pomemben je torej poudarek, da stavčne členi predstavljajo posamezne pomenske enote, ki prinašajo različne podatke. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 7* prav tako ne vzpostavi razlikovanja med jezikoslovnima izrazoma beseda in stavčni člen. Imenovano razlikovanje je pomembno z vidika, da beseda kot samostojna enota lahko spreminja svojo oblikovno podobo, beseda kot stavčni člen oz. del stavčnega člena pa svoje oblike ne more spreminjati, saj s tem, ko se spremeni oblika, se spremeni tudi podatek, ki ga izbrani stavčni člen prinaša.

Postavljanje razmerja med besedo in stavčnim členom je pomembno predvsem z vidika, da z istimi besedami oz. besednimi vrstami lahko izrazimo različne podatke. Zato je tudi pomembno poudariti, da lahko stavčni člen sestavlja več besed, ki kot celota izražajo določen podatek. Po drugi strani pa je postavljanje razmerja med besedo in stavčnim členom pomembno še z enega vidika, in sicer da z istimi besedami oz. besednimi vrstami lahko izrazimo različne podatke. Ravno zaradi zmožnosti izražanja različnih podatkov je pomembno tudi poudarjanje, da določene besedne vrste v določeni obliki opravljajo določene stavčnočlenske vloge, npr. osebna glagolska oblika opravlja stavčnočlensko vlogo povedka, samostalniški ali samostalniški zaimki, po katerem se vprašamo z imenovalniško vprašalnico, opravlja stavčnočlensko vlogo osebka, samostalniki ali samostalniški zaimki, ki odgovarjajo na vprašalnice ostalih sklonov, pa opravljajo stavčnočlensko vlogo predmeta ipd. Prislovna določila pa so lahko izražena z ustreznimi prislovi in s predložno besedno zvezo predloga in samostalnika. S tega vidika so zelo pomembne naloge, ki zahtevajo, npr. tvorbo enostavčne povedi oz. naloge primerjave enostavčnih povedi, v kateri ista besedna vrsta opravlja različno stavčnočlensko vlogo in prinaša druge podatke, ki pa jih samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 7* ne navaja.

4.3 Znanka ali uganka 7

4.3.1 Poved in stavek

Samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 7* na začetku izbranega poglavja z naslovom *Poved in stavek* na kratko povzame, s katerimi pojmi, ki zadevajo poved in stavek so se učenci že seznanili. Povzame, da so se v četrtem razredu srečali z opredelitvijo povedi, ki so jo opredelili kot najkrajše besedilo, ki ga sestavljajo besede in besedne zveze, povezane smiselno celoto (Kocjan-Barle idr. 2014a: 79). Samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 7* navaja tudi, da so se učenci že seznanili, da se poved zapisuje z veliko začetnico in končnim ločilom, da poznamo različne oblike povedi, in sicer trdilne, nikalne, pripovedne, vprašalne. V tem razred pa se bodo seznanili podrobneje z notranjo zgradbo povedi (Kocjan-Barle idr. 2014a: 79).

Na začetku obravnave samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 7* navaja, da poved lahko sestavlja tudi samo ena beseda ali besedna zveza, če je ta zapisana z veliko začetnico in s končnim ločilom. Samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 7* v tem poglavju predstavi, da tudi naslove knjig, člankov, napisov ipd. uvrščamo med povedi, če jih zapisujemo nekoliko drugače, pri čemer je ohranjeno zapisovanje z veliko začetnico, opuščeno pa je

končno ločilo. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 ob podajanju tovrstnega pravila zapiše tudi nekaj primerov pravilne in nekaj primerov nepravilne rabe. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 79).³⁹

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 pred podajanjem teoretične opredelitve pojma stavek, predstavi način povezovanja besed in besednih zvez iz osnovne slovarske oblike v stavek, in sicer razmerje med besedami v osnovni slovarski obliki in obliko besed, ki so rabljene v stavčni obliki. Na ta način pripelje do opredelitve stavka. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja.

Stavek so besede in besedne zveze, zbrane okrog osebne glagolske oblike. Vsak stavek ima le eno osebno glagolsko obliko in vsak predstaviti samo en dogodek. S stavkom torej povem, kaj se dogaja (obstaja) ali kaj kdo dela, kaj se je zgodilo (je obstajalo) ali kaj je kdo delal, kaj se bo zgodilo (bo obstajalo) ali bo kdo delal (Kocjan-Barle idr. 2014: 80)

Po vsaki teoretični obravnavi pojmov v samostojnem delovnem zvezku Znanka ali uganka 7 sledijo naloge za utrjevanje predhodno obravnavanih pojmov. Prvo nalogo sestavljajo trije ločni primeri. V prvem primeru naloga predvideva tvorjenje povedi iz danih besed, ki so navedene v osnovni slovarski obliki⁴⁰. Naloga učencev je, da iz naštetih besed tvorijo smiselne povedi (Kocjan-Barle idr. 2014a: 81). Pri tem je pomembno poudariti, da pri tovrstnih nalogah lahko pride do različnih odgovorov. Za lažjo predstavo bomo to ponazorili na prvem primeru besed. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednje besede za tvorjenje povedi, in sicer danes, kuhati, kosilo, oče (Kocjan-Barle idr. 2014a: 81). Iz navedenih besed lahko tvorimo kar nekaj različnih povedi, pri tem pa moram poudariti, da niso vse povedi sestavljene iz enakega števila besed. Tvorimo lahko povedi, npr. Oče danes kuha kosilo; Oče je danes kuhal kosilo; Oče bo danes kuhal kosilo; Oče, danes kuhaš kosilo. V prvih treh primerih so tvorjene povedi v različnih glagolskih časih v sedanjiku (Oče danes kuha kosilo.), v pretekliku (Oče je danes kuhal kosilo.) in prihodnjiku (Oče bo danes kuhal kosilo.).⁴¹ Ob tovrstnih nalogah bi bilo smiselno postaviti dodatno vprašanje, ali so vsi učenci tvorili enake povedi, saj na ta način učenci vidijo, razliko med besedo v osnovni slovarski obliki in obliko besede v stavku oz. vidijo, da besede v stavkih lahko uporabijo v različnih oblikah, odvisno od tega, kaj želijo sporočiti. Učenci lahko torej besede v osnovni slovarski obliki pri rabi v stavkih uporabijo v različnih skladenjskih vlogah oz. lahko z njimi izrazijo različne podatke.

V nadaljevanju poglavja samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naloge določanja števila stavkov v večstavčnih povedih in naloge povezovanja enostavnih povedi v večstavčne ter nalogo razstavljanja dvostavčne povedi v enostavne (Kocjan-Barle idr. 2014a: 83–84). Poglavje se zaključi z razdelkom vaj z naslovom Pokaži, kaj znaš. V tem razdelku samostojni delovni zvezek navaja vaje označevanje osebne glagolske oblike, naloge analize zgradbe posamezne povedi (koliko besed/stavkov sestavlja posamezno poved ipd.), vaje

³⁹Pod primer napačne rabe razumemo primere rabe končnih ločil.

⁴⁰Podobne ugotovitve lahko strnemo tudi za drugo in četrto nalogo istega sklopa, pri čemer je pri drugi nalogi treba ponovno tvoriti smiselne povedi iz vnaprej naštetih besed v osnovni slovarski obliki. Četrta naloga pa predvideva tvorbo stavkov, pri čemer naloga na tem mestu prav neposredno poudari razlikovalno lastnost stavka v opoziciji s pojmom poved, saj že v navodilu za reševanje naloge zapiše, da se stavek začne z malo začetnico in konča brez končnega ločila⁴⁰ (Kocjan-Barle idr. 2014a: 82).

⁴¹Tukaj bi bilo na mestu opozorilo o zloženem in nezloženem glagolskem času, saj zaradi tega pride do različnega števila besed v posamezni povedi. Število besed v posamezni povedi pa je pomembno pri reševanju naslednjega primera iste naloge, kjer je treba v preglednico zapisati število besed v posamezni povedi prejšnje naloge (Kocjan-Barle idr. 2014a: 81).

določanja besednih vrst ipd. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 84–85) V tem razdelku bi izpostavili drugo nalogo, saj povzame obravnavo celotnega poglavja. Naloga učencev je, da ločijo, kaj od naštetega predstavlja naslov, kaj poved in kaj stavek. Učenci s to nalogo povzamejo značilnosti naštetega⁴² in utrdijo njihovo ločevanje (Kocjan-Barle idr. 2014a: 85).

4.3.2 Stavčni členi

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 nadaljuje z obravnavo skladenjskih pojmov v poglavju Stavčni členi, v katerem se posveti natančnejši obravnavi jezikoslovnega pojma stavčni člen. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednjo opredelitev.

Stavek je sestavljen iz več smiselnih delov; vsak pove kako dejstvo, npr. kdo kaj dela; razkrije nam dogajanje, dejanje; ponudi nam podatek, npr. o tek, komu ali čemu se kaj dogaja, kje in kdaj, kako in zakaj se kaj dogaja, ipd. Takemu smiselnemu delu pravimo stavčni člen. Stavčni členi so štirje: osebek (oseb.), povedek (pov.), predmet (pr.) in prislovno določilo (p. d.) Za vsakega obstaja vprašalnica, ime in prepoznavna podčrtava. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 92)

V nadaljevanju so predstavljeni posamezni stavčni členi z ustreznimi poimenovanji, pripadajočimi vprašalnicami in prepoznavno podčrtavo. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 začne z obravnavo povedka, nadaljuje z obravnavo osebk in predmeta, na koncu pa obravnava še prislovno določilo.

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja, da je povedek stavčni člen, ki izraža dogajanje, dejanja ali potek. Samostojni delovni zvezek navaja tudi, da se po povedku lahko vprašamo z različnimi vprašalnicami, in sicer kaj kdo dela, kaj se je dogajalo itd. Povedek sestavlja osebna glagolska oblika in ga podčrtamo z vijugasto črto. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 93).⁴³

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 v nadaljevanju obravnava osebek, za katerega zapiše, da je to stavčni člen, ki izraža kdo ali kaj je tisti, ki kaj dela (je delal ipd.) ali s katerim se kaj dogaja (se je dogajalo ipd.). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja tudi značilno vprašalnico kdo ali kaj⁴⁴ in značilno podčrtavo enojno črto (Kocjan-Barle idr. 2014a: 93)

Sledi obravnava predmeta. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednjo opredelitev. Predmet je stavčni člen, ki nam pove, koga ali kaj prizadeva dejanje, dogajanje, stanje ali potek (torej tisto, kar je izraženo s povedkom). Po njem se sprašujemo z vprašalnicami za stranske sklon: koga ali česa (R), komu ali čemu (D), koga ali kaj (T), o kom ali čem (M) in s kom ali s čim (O) + povedek. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 93). Pomembno je poudariti, da samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja, da predmet lahko nastopa v katerem koli sklonu z izjemo imenovalnika, hkrati pa navaja tudi, da je sklon predmeta odvisen od povedka⁴⁵ [poudarila N. L.].

⁴²Pomembna je predvsem opredelitev, da poved zaznamujeta velika začetnica in končno ločilo, stavek osebna glagolska oblika, za zapisovanje naslovov pa je značilno opuščanje končnega ločila.

⁴³Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednja primera stavkov, in sicer zidarji zidajo hiše in jeseni je močno deževalo, pri čemer poudari, da se vprašalnica za prvi povedek glasi kaj delajo zidarji, za drugi povedek pa se je dogajalo jeseni (Kocjan-Barle idr. 2014a: 93). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 tako na konkretnem primeri prikaže razlikovanje med vprašalnicami za povedek.

⁴⁴Na tem mestu bi poudarili, da samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 ne navaja, da se po osebk sprašujemo z imenovalnikom oz. imenovalniško vprašalnico.

⁴⁵S tem poudarkom samostojni delovni zvezek izpostavi zelo pomembno dejstvo, da so nekateri stavčni členi medsebojno odvisni. V tem konkretnem primeru govorimo o odvisnosti med povedkom in predmetom, in sicer

Samostojni delovni zvezek predstavi tudi ustrezno podčrtavo, tj. dvojna črta in dejstvo, da posamezni stavek lahko vsebuje tudi dva predmeta⁴⁶. Obenem pa samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 opozarja tudi na zamenjavo tožilnika z roditeljem v zanikanih povedih in na pogoste napake, ki nastanejo zaradi neupoštevanja imenovanega pravila⁴⁷ (Kocjan-Barle idr. 2014a: 93–94).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 ob koncu obravnave stavčnih členov navaja še opredelitev prislovnega določila in navaja.

To je stavčni člen, ki dogajanje, obstajanje ipd., osebe in predmete ipd. postavlja v prostor in čas, v razmerje lastnosti in vzročnosti. Prislovna določila so štiri: prislovno določilo kraja, po katerem se sprašujemo s kje, kam, od kod, do kod + povedek; časa (kdaj, od kdaj, do kdaj + povedek), načina (kako + povedek) in vzroka (zakaj + povedek).⁴⁸ Podčrtamo ga s poševnimi črticami, po katere zapišemo še okrajšavo.⁴⁹ (Kocjan-Barle idr. 2014a: 94)

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 vzpostavi tudi razmerje beseda oziroma besedna zveza in vloga v stavku, natančneje med besedo/besedno zvezo in stavčnim členom, in sicer da v stavku lahko opazujemo posamezne besede in besedne zveze ali stavčne člene, odvisno o tega, kaj želimo opazovati. Če nas zanimajo oblikoslovne lastnosti opazujemo na ravni besed in besednih zvez, če pa nas zanimajo podatki, ki so izraženi, pa opazujemo dele stavka oz. stavčne člene⁵⁰ (Kocjan-Barle idr. 2014a: 95). Na tem mestu bi bilo smiselno poudariti še, da če opazujemo posamezne besede in besedne zveze, jim lahko spreminjamo obliko, kadar pa te iste besede oz. besedne zveze opazujemo z vidika stavčnih členov, tega ne moremo več narediti, saj če besedi, ki sestavlja izbrani stavčni člen, spremenimo obliko, dobimo drug stavčni člen oz. drug podatek, ki ga stavčni člen izraža.

Po opredelitvah imenovani razdelek navaja naloge za utrjevanje, in sicer naloge določanja števila besed in smiselnih delov v posameznih povedi, nalog označevanja posameznih stavčnih členov, nalog dopolnjevanja s posameznimi stavčnimi členi, naloge postavljanja

da izbira osebne glagolske oblike, vpliva na sklon predmeta, ki ga izbrani glagol zahteva. Tovrstni poudarki so pomembni, ker učenci vidijo, da stavek sestavljajo posamezni deli, ki so medsebojno povezani, lahko pa tudi medsebojno odvisni.

⁴⁶Pri tem pa samostojni delovni zvezek ne poudari, da stavek lahko vsebuje samo en povedek in samo en osebek.

⁴⁷Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja primer napačne rabe sklon predmeta ob zanikanem povedku, in sicer rabo tožilnika, npr. Gaja ne posodi igračo, namesto pravilne rabe roditelja Gaja ne posodi igrače. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 94)

⁴⁸Poudarili bi, da samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 ne navaja, da posamezni stavek lahko vsebuje več različnih vrst prislovnih določil, odvisno od tega, kako natančno želimo predstaviti okoliščine povedka. Tovrstni poudarki so pomembni, ker učencem pokažejo, da od sporočevalca odvisno, kako natančno bo predstavil okoliščine izbranega povedka oz. ali bo določene okoliščine izrazil ali ne. Hkrati pa samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 ne navaja tudi, da podatek okoliščinah ni obvezen.

⁴⁹Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednje primere stavkov, v katerih poudari različne okoliščine povedka, in sicer Urša se igra **na dvorišču** (prislovno določilo kraja); **Včeraj** (prislovno določilo časa) smo zmagali; **Hitro** (prislovno določilo načina) se je odločil za napad; Pohoda se ni udeležila **zaradi lenobe** (prislovno določilo načina). (Kocjan-Barle idr. 2011a: 94)

⁵⁰Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 na hitro pa predstavi tudi pojma goli in zloženi stavčni člen in navaja, da stavčni člen lahko sestavlja ena sama beseda več besed, pri čemer stavčni člen, ki ga sestavlja ena sama beseda imenujemo goli stavčni člen, stavčni člen iz več besed pa zloženi stavčni člen (Kocjan-Barle idr. 2014a: 95). Ob izbrani opredelitvi bi poudarili, da je za razlikovanje med izbranimi jezikoslovnima pojmom goli in zloženi stavčni člen pomembno predvsem, ali ga sestavljajo polnopomenske ali nepolnopomenske besede, saj stavčni člen lahko sestavlja več besed pa ga še vedno uvrščamo med gole stavčne člene, če ga sestavlja le ena polnopomenska beseda.

vprašanj posameznim stavčnim členom⁵¹ ipd. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 96–102). V nadaljevanju bomo izpostavili nekaj nalog. Prva naloge tega sklopa nalog izpostavi zelo pomembno razmerje med številom besed v stavku in številom smiselnih delov oziroma pomenskih enot v posameznem stavku. Predstavi, da število besed v stavku največkrat ni enako številu pomenskih enot. To razmerje med besedo in stavčnim členom dobro dopolnjujeta tudi ostala dva primera te naloge, saj na to razmerje pogledata nekoliko drugače. Na tem mestu so označeni posamezni pomenski sklopi, ki pa so sestavljeni bodisi iz ene besede bodisi iz več besed, naloga učencev pa je, da tvorijo ustrezno vprašanje za izbrani smiselni del stavka, pri čemer so zajeti vsi štirje obravnavani stavčni členi. Tako da morajo učenci tvoriti po eno vprašanje za vsakega izmed njih s tem postavijo jasno razmejitev med pojmom beseda in stavčni člen (Kocjan-Barle idr. 2014a: 96).

Podrobno bi izpostavili še četrto nalogo v tem sklopu, pri kateri morajo učenci smiselno dopolniti našete pregovore (Kocjan Barle idr. 2014a: 97). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednje primere.

1. Kdor se zadnji _____, se najslajše _____.
2. Kjer se osel _____, dlako _____.
3. Kdor drugemu jamo _____, sam vanjo _____.
4. Nobena juha se ne poje tako vroča, kot _____. (Kocjan Barle idr. 2014a: 97)

Učenci morajo pri tej nalogi vstaviti vnaprej predvidevane osebne glagolske oblike, ki opravljajo stavčnočlensko vlogo povedka. Problematično pa je to, da so vse našete povedi zložene povedi, natančneje podredno zložene povedi iz glavnega in odvisnega stavka. Učenci morajo osebno glagolsko obliko vstavljati v oba dela povedi, tako odvisnega kot tudi glavnega. Največji problem nastopi v drugem delu izbrane naloge, saj morajo učenci odgovoriti na dve zastavljeni vprašanji, in sicer S čim si dopolnil stavke v povedih iz prejšnje vaje? in Kako imenujemo take stavčne sestavine? (Kocjan Barle idr. 2014a: 97), saj naloga predvideva, da vse vstavljene besede, natančneje vse vstavljene osebne glagolske oblike opravljajo stavčnočlensko vlogo povedka, po kateri se lahko vprašamo z za to pomensko sestavino značilno vprašalnico kaj kdo dela oz. kaj se z njim dogaja, vendar pa takšno spraševanje ni mogoče pri odvisnih stavkih, ker je odvisnik v stavek razširjeni stavčni člen in se po njem v celoti sprašujemo z določeno vprašalnico. Če se navežemo na v tej nalogi izbrane primere, bi se v prvi povedi vprašali Kdo ali kaj se najslajše smeje?, Kje osel dlako pusti?, Kdo sam vanjo pade? in Kako se ne poje nobena juha? Nikakor pa se po osebnih glagolskih oblikah v odvisnikih ne moremo vprašati z za povedek predvideno vprašalnico kaj se dela oz. kaj se dogaja, zato je naloga sporna s strokovnega vidika in zavajajoča.⁵² Nalogo bi bilo mogoče predelati na način, da bi v drugem delu naloge dodali vprašanje, ki bi od učencev zahtevalo razmislek o tem, ali se lahko po vseh vstavljenih glagolskih oblikah vprašajo z enako vprašalnico, učenci bi tako opazili, da pri stavkih, kot so kdor se zadnji smeje, kjer osel leži, kdor drugemu jamo koplje in nobena juha se ne poje tako vroča, ne morejo vprašati z vprašalnico kaj kdo dela oziroma kaj se dogaja. V tem primeru bi naloga nujno morala vsebovati dodatno razlago o povezovanju stavkov v povedi⁵³ oz. da želene podatke lahko izrazimo na različne načine, ki jih bodo spoznali v nadaljevanju svojega izobraževanje.

⁵¹Poudarili bi, da izbrani delovni zvezek ne vsebuje vaj, ki bi zahtevale ločevanje med vsemi stavčnimi členi hkrati oz. delovni zvezek navaja predvsem naloge, ki so namenjene utrjevanju posameznega stavčnega člena.

⁵²Stavčni členi so opredeljeni kot deli stavka, ki nosijo določene podatke, zato odvisnika ne moremo deliti na več stavčnih členov, ker sam kot celota prinaša določene podatke, npr. o vršilcu dejanja, o okoliščinah dejanja ipd.

⁵³Za ilustracijo navajamo primer opombe, ki bi lahko dopolnjevala izbrano nalogo, npr. Kot veš je poved lahko sestavljena iz enega ali več stavkov. Stavki v povedi pa se med seboj lahko povezujejo na različne načine, ki jih v sedmem razredu osnovne šole še ne poznaš, zato se po nekaterih stavkih v celoti vprašaš z določeno

Izpostavili bi tudi sedmo nalogo v tem poglavju, ki jo sestavljata dva medsebojno povezujoča primera. Pri prvem primeru morajo učenci smiselno dopolnjevati z besedami, da bodo povedi smiselne (Kocjan Barle idr. 2014a: 98). Pri tem pa ne moremo iti mimo, ne da bi poudarili, da so navedene povedi frazemi, zato je vnaprej predvideno, katero besedo morajo učenci vstaviti. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednje primere.

1. _____ je na sredi votel, okrog pa ga nič ni.
2. _____ je norost, čez jarke skače, kjer je _____.
3. _____ dlako menja, a narave nikdar.
4. _____ vrani oči ne izkljuje. (Kocjan Barle idr. 2014a: 98)

Naloga torej predvideva vstavljanje vnaprej predvidevanega samostalnika v imenovalniški obliki oz. osebka, kot smiselnega dela stavka. Ravno v tem smislu pa je problematičen drugi primer povedi. Poved je namreč večstavčna, sestavljena iz priredno zloženih stavkov in krajevnega odvisnika. Naloga v obeh delih povedi predvideva vstavljanje samostalnika v prvem sklonu. Spornost primera se pokaže predvsem v drugem delu izbrane naloge, saj morajo učenci odgovoriti še na nekaj vprašanj, ki podrobneje analizirajo našteje povedi. Prvi dveh vprašanjih S čim si dopolnil povedi iz prejšnje vaje? in V katerem sklonu so besede, s katerimi si dopolnil stavke v povedih? (Kocjan Barle idr. 2014: 98) se spornost obravnavanega primera še ne pokaže, se pa potem pokaže v naslednjih dveh, in sicer Kako imenujemo take stavčne sestavine? in S katero vprašalnico se vprašaš po vstavljenih besedah? (Kocjan-Barle idr. 2014a: 98). Kot je bilo že pred tem nakazano druga poved drugačna od ostalih, saj je zložena iz dveh prirednih stavkov in krajevnega odvisnika, ki je v stavek razširjena oblika prislovnega določila kraja, zato se po njem v celoti vprašamo z eno vprašalnico, ki je v tem dotičnem primeru kje čez jarke skače, in ne po različnih vprašalnicah, kot v enostavni povedi, zato v tovrstnih povedih ne moremo določiti posameznih stavčnih členov, ker odvisnik kot celota prinaša določene podatke.

Ob koncu vaj izbranega razdelka samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja še poglavje nalog z naslovom Pokaži, kaj znaš, za ponovite celotnega sklopa o izbrani snovi. Samostojni delovni zvezek navaja naloge dopolnjevanja stavkov z manjkajočimi stavčnimi členi, naloge postavljanja vprašanj zapisanim stavčnim členov, naloge podčrtovanja stavčnih členov ipd. (Kocjan-Barle idr. 2014a: 102–105).

Izpostavili bi tudi drugo nalogo⁵⁴ tega sklopa, ki predvideva ločevanje med stavčnima členoma prislovno določilo in predmet.⁵⁵ Prvi del naloge predstavi, kako si lahko pomagamo pri reševanju, ko ne ločimo najbolje, ali je stavčni člen predmet ali prislovno določilo. Drugi del izbrane naloge pa predvideva ločevanje med prislovnim določilom in predmetom v izbranih povedih (Kocjan Barle idr. 2014a: 103). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 7 navaja naslednjo opredelitev. V besednih zvezah s predlogi težko ločujemo med predmetom in kakim od prislovnih določil, saj oba dopolnjujeta pomen povedka. Pomagamo si z vprašalnicami, če se po predložni zvezi lahko vprašamo z vprašalnicama za oba stavčna člena, potem je takšna besedna zveza prislovno določilo. (Kocjan Barle idr. 2014a: 103)

vprašalnico (npr. Kdo se najslajše smeje?, Kje osel dlako pusti?, Kdo sam vanjo pade?, Kako se ne poje nobena juha? itd.) in ne kot si vaje v enostavnih povedih z različnimi vprašalnicami. Več o tovrstnih povedih boš izvedel v osmem razredu osnovne šole.

⁵⁴V nadaljevanju poglavje Pokaži kaj znaš navaja naloge označevanja stavčnih členov in ugotavljanje, katere podatke prinašajo, naloge določanja števila stavčnih členov, o katerih smo že govorili, zato jih ne bomo podrobno izpostavljali (Kocjan-Barle idr. 2014a: 103-105).

⁵⁵Naloga je označena kot zahtevnejša naloga.

Omenjeno razlikovanje je pomembno z vidika opredelitve, da posamezni deli stavka oz. stavčni členi prinašajo različne podatke, hkrati pa je pomembno tudi z vidika, da enaka zgradba (v tem primeru predloga in samostalnika) prinaša različne podatke, na ta način je zopet vzpostavljeno razmerje med stavčnim členom in besedo oz. besedno zvezo in pomembnost njunega razlikovanja.

4.4 Slovenščina 7

4.4.1 Branja ni nikoli dovolj (Stavek in stavčni členi)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 obravnava pojme stavek poved, stavčni členi itd. v svojem drugem delu v sedmem poglavju z naslovom Branja ni nikoli dovolj⁵⁶, ki je razdeljeno na dve podpoglavji, in sicer Obnova umetnostnega besedila⁵⁷ in Stavek in stavčni členi.

Izbrani samostojni delovni zvezek sledi zasnovi, ki predvideva naloge na podlagi izhodiščnega besedila⁵⁸, zato je opredelitev izbranega jezikoslovnega pojma, v skladu z zasnovo samostojnega delovnega zvezka, predstavljena bolj proti koncu opazovanega jezikoslovnega pojma in v skladu z zasnovo izbranega samostojnega delovnega zvezka bo potekala tudi njegova analiza. To pomeni, da bo od posameznih nalog prehajala k opredelitvam. Obravnava jezikoslovnih pojmov stavek in stavčni člen se začne z analizo enostavne povedi iz izhodiščnega besedila, ki se glasi Silvija hodi v sedmi razred. (Vogel idr. 2014: 81) Naloga učencev je, da ugotovijo, kaj je izbrana poved želela bralcu sporočiti in na kaj je moral biti sporočevalec pozoren, da je lahko jasno izrazil svojo misel v izbrani enostavni povedi (Vogel idr. 2014: 81). Iz tega dela prve naloge učenci ugotovijo, da pri povezovanju besed v stavčno strukturo ni dovolj, da le izberejo besede, ampak je ključnega pomena, da so te izbrane besede med seboj smiselno povezane. V nadaljevanju prve naloge je pomembno še, da učenci ugotovijo, koliko dejanj oz. dogodkov je predstavljenih v izbrani izhodiščni povedi in katere podatke so še izvedeli iz izbranega izhodišča. Izpostavili bi četrti primer prve nalog, ki od učencev zahteva, da razmislijo o tem, katere podatke lahko razberejo iz izhodiščne povedi. Naloga učencev je, da ustrezno podčrtajo vprašanja, na katera lahko odgovorijo iz podatkov, ki jih prinaša izbrana enostavna poved⁵⁹. Pomemben pa je predvsem drugi del izbranega primera, ki predstavi razmerje med izraženim podatkom stavka in besedo ali besedno zvezo. Na ta način učenci ugotovijo, da določenih podatkov enostavno ni mogoče izraziti zgolj z eno samo besedo.

Z vidika ugotavljanja, da so stavčni členi deli stavka, ki prinašajo različne podatke je pomembna tudi druga naloga, ki prav tako predvideva, da učenci ugotovijo, koliko dejanj je predstavljenih v posamezni povedi in katere podatke prinaša poved, poleg seveda podatka o tem, kaj je se dogajalo oz. zgodilo. Naloga učencev je, da že zapisanim odgovorom tvorijo ustrezna vprašanja. Na ta način vidijo različnost podatkov, ki jih prinaša posamezen del

⁵⁶Na začetku poglavja samostojni delovni zvezek predstavi, kaj učenci že znajo, v tem dotičnem primeru npr. obnoviti različna besedila in tvoriti smiselne povedi. Vedo pa tudi, kaj je beseda in katere vrste besed poznamo. Hkrati pa je tudi predstavljeno, kaj bodo izvedeli oziroma česa novega se bodo naučili, npr. strnili bodo znanje o značilnosti obnove, na kaj morajo pri njenem pisanju pozorni, spoznali bodo, kaj je stavek in kaj so stavčni členi. Poleg tega pa bodo vsak stavčni člen (osebek, povedek, predmet in prislovno določilo) prepoznali in se po njem znali vprašati z ustrezno vprašalnico (Vogel idr. 2014: 71). V nadaljevanju bomo obravnavali samo del poglavja, ki obravnava stavke in stavčne člene.

⁵⁷V nadaljevanju tega podpoglavja ne bomo obravnavali, ker bi se s tem oddaljili od izhodiščne obravnave.

⁵⁸Izhodiščno besedilo izbranega poglavja se nahaja na začetku poglavja (Vogel idr. 2014: 73-74).

⁵⁹Učenci lahko izbirajo med naslednjimi vprašalnici, in sicer kaj nekdo dela, kdo nekaj dela, koga to dejanje prizadene, kdaj se nekaj dogaja, kje se nekaj dogaja oz. kam je dogajanje usmerjeno, zakaj se nekaj dogaja, kako se nekaj dogaja, kljub čemu se nekaj dogaja (Vogel idr. 2014: 71).

stavka, saj se po njem tudi različno vprašajo. Za pomoč pri tvorjenju vprašanj samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 navaja tudi vprašalnice, s katerimi se vprašanja začnejo. Tretja naloga pa na nek način strne ugotovitve o stavku. S pomočjo vprašanj učenci pridejo osnovnih značilnosti stavka, ki jih nato primerjajo z opredelitvijo⁶⁰, ki jo poda samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 (Vogel idr. 2014: 81–83).

Da bi jasno predstavili dogodek ali dejanje, ni dovolj, da le izberemo besede (npr. Silvija, hoditi, v, sedmi, razred), ampak jim moramo med seboj povezati. S stavkom sporočamo različne podatke, zato je stavek po navadi sestavljen iz več delov. Te dele imenujemo stavčni členi. Ti nam povedo različne podatke, npr. kaj se je zgodilo (je hodila), kdo je kaj naredil (Silvija), kje se je nekaj dogajalo ali kam je dogajanje usmerjeno (v sedmi razred). Te podatke včasih izrazimo z eno samo besedo (npr. Silvija), pogosto pa jih moramo zaradi jasnosti, natančnosti ali živosti uporabiti več besed. (Vogel idr. 2014: 83)

Po opredelitvi pojma stavk in stavčni člen samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 nadaljuje z obravnavo posameznega stavčnega člena. Obravnava pa se začne s povedkom, in sicer z branjem krajšega besedila. Naloga učencev je, da ugotovijo, koliko stavkov sestavlja izbrano izhodiščno besedilo in ugotovijo, katera dejanja oziroma dogajanja so v njem izražena. Pomembno je predvsem to, da učenci ugotovijo, da v posameznem stavku izraženo zgolj eno dogajanje oz. dejanje. Naloga učence tudi vodi do ugotovitve, da izbrani stavčni člen nosi podatek o tem, kaj kdo dela ali s kom se kaj dogaja. Učenci ugotovijo tudi, da je za izražanje povedka uporabljen glagol, ki je postavljen v ustrezno obliko. Predvsem pa bi izpostavili šesto nalogo, ki izpostavi zelo pomembno vprašanje, ali lahko stavke oblikujemo tudi brez izbranega stavčnega člena. Na mestu je torej izpostavljena pomembnost povedka, ko glavnega gradnika stavka. Samostojni delovni zvezek slovenščina 7 na tem mestu zaokroži obravnavo povedka z njegovo opredelitvijo (Vogel idr. 2014: 83–85). Samostojni delovni zvezek navaja.

Povedek je stavčni člen, s katerim povemo, kaj kdo dela (npr. so se odpravljale) ali kaj se s kom/ čim dogaja (npr. so minevali). Po njem se vprašamo Kaj se dogaja? Kaj se je zgodilo? Kaj dela? Stavek je povezana skupina besed, s katero predstavimo en dogodek ali eno dogajanje. Zato: je povedek osrednji ali najpomembnejši stavčni člen, brez katerega ne moremo oblikovati stavka; je lahko v vsakem stavku samo en povedek; v povedku uporabimo glagol, ki ga postavimo v ustrezno osebno glagolsko obliko. (Vogel idr. 2014: 85)

Utrjevanje povedka se nato nadaljuje z različnimi nalogami, pri katerim morajo učenci najprej prebrati izhodiščno besedilo, potem pa se vprašati po povedkih in jih označiti. Naloge so osredotočene na to, da učenci spoznajo, da je v posameznem stavku en sam povedek, ki je izražen z osebno glagolsko obliko. Posebej bi izpostavili deveto nalogo, ki od učencev zahteva, da označijo povedke v zapisanih enostavnih povedih in glede na uporabljen glagolski čas razporedijo na ustrezno mesto v preglednico. Na ta način učenci ponovijo, kategorijo glagolskega časa (Vogel idr. 2014: 85–87).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 obravnava osebek. Obravnava se začne s trinajsto nalogo. Izbrana naloga navaja povedki, v katerih je podčrtan osebek⁶¹. Naloga učencev je, da označijo povedke, s tem ugotovijo, da analizirajo enostavne povedi. Nato pa je njihova naloga tudi, da se s pomočjo povedka ustrezno vprašajo po podčrtani besedi ali besedni zvezi. Na ta način učenci ugotovijo, da se po izbranem stavčnem členu vprašajo z vprašalnic kdo ali kaj in izbranim povedkom stavka oz. splošno kdo kaj dela ali s kom se kaj

⁶⁰Opredelitve v samostojnem delovnem zvezku Slovenščina 7 so predstavljene v obliki vprašanj in odgovorov, npr. Kaj je stavek? Zakaj besede povezujemo v stavke? ipd. (Vogel idr. 2014: 83) Zaradi preglednosti bomo ob opredelitvah navajali samo odgovore, ker so vprašanja analizirana že med sami nalogami.

⁶¹Samostojni delovni zvezek navaja naslednje primere. Novembra je iz Nemčije pripotoval oče; Z njim je prišla zaročenka; Njun prihod je vse razveselil; Očetov predlog sester ni navdušil; Mamina novica pa jih je pretresla. (Vogel idr. 2014: 87)

dogaja. Med reševanjem naloge torej učenci ugotovijo, da izbrani stavčni člen poimenuje osebo ali stvar, s katero se nekaj dogaja ali nekaj dela. Ugotovijo tudi da je v tej skladenjski vlogi največkrat uporabljen samostalniik. Hkrati pa učenci ugotovijo tudi, da za izražanje osebkpa pogosto ni dovolj ena sama beseda, ampak je zaradi natančnosti treba uporabiti več besed⁶² [poudarila N. L.]. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 poudari tudi, da mesto osebkpa ni vezan na točno določeno mesto v stavku. Po tej nalogi je v samostojnem delovnem zvezku Slovenščina 7 strnjena opredelitev osebkpa.

Osebek je stavčni člen, ki nam pove, kdo/kaj dela (npr. oče) ali s kom/čim se kaj dogaja (npr. mamina novica). Po njem se vprašamo z vprašalnico kdo ali kaj + povedek. Osebek poimenuje tistega/tiste, ki nekaj dela/-jo oz. s katerim/-i se nekaj dogaja. Zato: v njem vedno uporabimo samostalniik ali osebnii zaimiek; zaradi natančnosti ali živosti pogosto v osebkpu uporabimo več besed (npr. mamina novica, očetov predlog); je lahko v vsakem stavku samo en osebek. (Vogel idr. 2014: 89–91)

V nadaljevanju so naloge namenjene utrjevanju osebkpa. Učenci morajo zapisanim enostavnim povedi določiti osebkpe oz. se s pomočjo povedka ustrezno vprašati po osebkpu in ga označiti, pomembno je, da učenci spoznajo, da je osebek podatek, ki izraža, kdo ali kaj je nekaj dela oz. kaj se z njim dogaja, zato je lahko sestavljen iz več besed, ker je za izražanje tega podatka včasih treba več besed. Pri tovrstnih nalogah bi izpostavili drugi del sedemnajste naloge, ki od učencev zahteva, da v skladu z izhodišnim besedilom iz osebkov iz ene besed tvorijo osebkpe, ki jih bo sestavljajo čim več besed⁶³. Naloga izpostavi, da je osebek najširši možen odgovor, ki ga lahko zajamemo z vprašalnico kdo ali kaj (Vogel idr. 2014: 89).

Obravnava se nato nadaljuje z obravnavo stavčnega člana predmeta, in sicer z devetnajsto nalogo. Za našo obravnavo je pomemben predvsem drugi dela naloge, in sicer navedba vprašanj, katerih odgovori so predmeti v vseh sklonih. Naloga v nadaljevanju ločuje tudi glede na to, ali sprašujejo po človek ali sprašujejo povsem ostalem. Na ta način je učencu osmišljena raba dvojne vprašalnice kdo za človeka in kaj za vse ostalo v vseh sklonih. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 navaja, da predmet tisti stavčni členi, ki prinaša podatke o tem, na koga ali kaj dejanje prehaja oz. kdo je predmet dejanja. Samostojni delovni zvezek poda poudarek, da posamezen stavek lahko vsebuje več predmetov, ki so lahko izraženi z več besedami (Vogel idr. 2014: 93).

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 po nalogi poda naslednjo opredelitev predmeta.

Predmet je stavčni člen, ki pove na koga ali kaj dejanje prehaja: npr. koga ali česa dejanje ne prizadeva, komu ali čemu je dejanje namenjeno, koga ali kaj je ali bo prizadelo. Po njem se sprašujemo z vprašalnici: koga ali česa (npr. Koga ali česa ni navdušil?), komu ali čemu (npr. Komu ali čemu je poslal?), koga ali kaj (npr. Koga ali kaj je pripeljala?), o kom ali čem (npr. O kom ali čem je razmišljala), s kom ali s čim (npr. S kom ali čim se je sprla?). Predmet poimenuje tistega/tisto, na kogar/kar prehaja. Zato: v njem uporabimo samostalniik ali os. Zaimiek, vendar ta – drugače kot v osebkpu – ni v imenovalniku, ampak v katerem od drugih sklonov; zaradi natančnosti ali živosti pogosto v predmetu uporabimo več besed (npr. Boštjanovi prošnji, sina Damjana, ljubezensko pismo); je lahko v stavku več kot en predmet, saj lahko dejanje hkrati prehaja na več stvari/oseb. (Vogel idr. 2014: 93)

⁶² Izbrani poudarek je pomemben tudi z vidika, razlikovanja med besedo in stavčnim členom, predvsem da določene podatke ne moremo izraziti samo z eno besedo, npr. okoliščine kraja ne moremo izraziti le s samostalniško besedo, ampak s predložno besedno zvezo samostalnika in ustreznega predloga.

⁶³ Pri tovrstni nalogi bi bilo smiselno vzpostaviti povezavo z besednimi vrstami, in sicer z vidika, s katerimi besednimi vrstami lahko natančneje določamo osebek, npr. če želimo izraziti lastnost osebkpa, uporabimo lastnostni pridevnik, če želimo izraziti svojino osebkpa, dani osebek dopolnimo svojilnim pridevnikom ali svojilnim zaimkom ipd.

Obravnava predmeta se nato nadaljuje z nalogo, pri kateri morajo učenci poljubno odgovoriti na zastavljena vprašanja⁶⁴, pomembno je le, da je odgovor predmet v zahtevanem sklonu. Naloga zapiše, da je odgovor lahko beseda ali besedna zveza. S tem tudi ponovno opozori, da so stavčni členi smiselne zaključene enote, ki prinašajo določen podatek, ki kot celota odgovarjajo na določeno vprašanje. Naloge v nadaljevanju zahtevajo predvsem označevanje predmetov v zapisanih enostavnih povedi in spraševanje po njih z ustrezno vprašalnico ter dopolnjevanje zapisanih povedi z predmeti v ustreznem sklonu. S tega vidika bi izpostavili predvsem štiriindvajseto in petindvajseto nalogo izbranega poglavja, ki opozarja na rabo predmeta v roditeljskem. Do pravila o rabi roditeljskega pri predmetu učenci pridejo preko odgovora na vprašanje Kaj dober bralec ima? in Česa nima slab bralec? (Vogel idr. 2014: 71). Naloga vodi učence, da ugotovijo, da je povedek drugega vprašanja zanikan, s tem se razlikuje od povedka prvega stavka, s to ugotovitvijo tudi lahko sklenejo, da predmet v roditeljskem uporabljamo ob zanikanem povedku. Petindvajseta naloga pa od učencev zahteva zanikanje zapisanih povedi, pri čemer pa morajo biti pozorni na spremembo sklona (Vogel idr. 2014: 94–95).

V nadaljevanju bomo izpostavili tudi šestindvajseto nalogo, ki od učencev zahteva, da izbrane besede ali besedne zveze uporabijo v smiselnih povedih kot predmet v vseh možnih sklonih. Naloga je pomembna, ker pokaže, da lahko ista besedna vrsta v različnih sklonih odgovarja na različne vprašalnice in izraža različne podatke (Vogel idr. 2014: 96). Glede na to, da je na tem mestu samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 že podal obravnavo osebkov, bi bilo na tem mestu zelo smiselno, da ga v to nalogo tudi vključil. Na ta način bi bilo res konkretno pokazano razlikovanje med osebkom in predmetom, hkrati pa bi bilo ponovno opozorjeno na pomembno razlikovanje med jezikoslovnima pojmovoma beseda in stavčni člen.

Zadnji stavčni členi, ki jih obravnava samostojni delovni zvezek Slovenščina 7, so prislovna določila. Obravnava prislovnih določil se prične z odgovarjanje na vprašanja o izhodiščnem besedilu⁶⁵, ki sprašujejo po okoliščinah dejanja. Z reševanjem učenci ugotovijo, da z zapisanimi vprašalnici kdaj, kje, zakaj in kako dobijo podatke o času dogajanja, načinu dogajanja, vzroku dogajanja in kraju dogajanja. Ugotovijo torej, da izbrane vprašalnice odgovarjajo na okoliščine dogajanja. V obravnavi prislovnih določil, bomo izpostavili enaintrideseto nalogo, ki izpostavlja vzporedje dveh enostavnih povedi, in sicer Zaradi svoje ljubezni je bila Silvija končno srečna in O tej knjigi bom zlahka napisala nalogo (Vogel idr. 2014: 98). Naloga učencev je, da ugotovijo, katere okoliščine izražata označena stavčna člena in po čem se označena stavčna člena razlikujeta. Vprašani peljeta učence do sklepa, da sta to prislovni določili različnih okoliščin oz. stavčna člena nosita različne podatke o okoliščinah dejanja izraženega v povedku. Spoznavanje s prislovnimi določili različnih okoliščin dopolni naslednja naloga, ki navaja naslednje povedi. Včeraj sem brez premora prebrala celo Silvijo; Od doma do Ljubljane sem v avtu prebrala skoraj četrtino knjige; Nepričakovano ga je prinesla domov. (Vogel idr. 2014: 99). Naloga učencev je, da se z ustrezno vprašalnico in izbranim povedkom vprašajo po označenem stavčnem členu. S to nalogo dopolnijo vprašalnice o okoliščinah dejanja glavnega stavka, hkrati pa ugotovijo, da ima posamezna naloga lahko tudi po več prislovnih določil (Vogel idr. 2014: 99). Ob koncu naloge sledi opredelitev.

Ker so prislovna določila tisti deli stavka, s katerimi povemo, kdaj, kje, kako in zakaj se je nekaj zgodilo, ločujemo: prislovno določilo časa, prislovno določilo kraja, prislovno določilo načina in prislovno določilo

⁶⁴Zgolj za ilustracijo tipa naloge navajamo nekaj vprašanj, ki jih predvideva samostojni delovni zvezek Slovenščina 7, npr. Koga ne bi mogel /mogla pogrešati?, Komu najpogosteje zaupaš svoje težave?, Koga najpogosteje vprašaš za nasvet?, O kom se največkrat pogovarjaš?, S kom se največkrat pogovarjaš? (Vogel idr. 2014: 71).

⁶⁵Izbrana naloga se nanaša na izhodiščno besedilo v samostojnem delovnem zvezku Slovenščina 7 (Vogel idr. 2014: 97).

vzroka. S prislovnimi določili poimenujemo okoliščine, v katerih je dogajanje/dejanje potekalo ali poteka. Zato: zaradi natančnosti v prislovnem določilu pogosto uporabimo več besed (npr. zaradi svoje ljubezni, s prisluženim denarjem), je lahko v stavku več kot eno prislovno določilo, saj lahko ob vsakem dogodku določimo več okoliščin (Vogel idr. 2014: 99).

V nadaljevanju samostojnega delovnega zvezka Slovenščina 7 so obravnavana posamezna prislovna določila. Samostojni delovni zvezek začne z obravnavo prislovnega določila časa. Naloga učencev je, da iz izhodiščnega besedila, ki vsebuje označena prislovna določila, izpišejo prislovna določila, v katerih je izražen čas dogajanja, hkrati pa morajo določiti tudi značilne vprašalnice. Pri tej izbrani nalogi pridejo učenci tudi do sklepa, da lahko posamezen stavek vsebuje tudi več prislovnih določil časa (Vogel idr. 2014: 100)

Prislovno določilo časa nam pove, kdaj se je nekaj dogajalo (npr. včeraj, še pred kosilom), kdaj se je dejanje/dogajanje začelo (npr. od 4. vprašanja), do kdaj je trajalo (npr. do Petrovega nastopa) ali koliko časa je trajalo dogajanje (npr. pet ur). Po prislovnem določilu časa se zato sprašujemo z vprašalnicami kdaj, od kdaj, do kdaj in koliko časa + povedek. Ker lahko časa dogajanja določimo bolj ali manj natančno, je lahko v stavku tudi več prislovnih določil časa, npr. Danes se je bom lotila še pred kosilom. (Vogel idr. 2014: 100)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 po opredelitvi navaja še dve nalogi s prislovnim določilom časa. Štiriintrideseta naloga od učencev zahteva, da zapisane stavke dopolnijo z navedenimi prislovnimi določili časa⁶⁶ pomembno je poudariti, da vsa navedena prislovna določila časa odgovarjajo na vprašalnico kdaj. Petintrideseta naloga pa od učencev zahteva, da kratkem besedilu podčrtajo prislovna določila časa, pri čemer je treba ponovno poudariti, da besedilo vsebuje večinoma prislovno določilo časa, po katerem se vprašamo z vprašalnico kdaj in le enega po katerem se vprašamo z vprašalnico do kdaj (Vogel idr. 2014: 100–101).

Obravnava se nadaljuje z prislovnim določilom kraja. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 pred opredelitvijo navaja nalogo, ki od učencev zahteva, da v izhodiščnem besedilu poiščejo besede ali besedne zveze, po katerih se lahko vprašajo z vprašalnicami kam, kje, kod, od kod in jih glede na vprašalnico razvrstijo v ustrezno mesto v preglednici. Naloga učencev je tudi, da ugotovijo, katere okoliščine dejanja glavnega stavka so iskali (Vogel idr. 2014: 101). Ob koncu naloge samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 navaja naslednjo opredelitev.

Prislovno določilo kraja je stavčni člen, ki nam pove, v katerem kraju ali na katerem prostoru/mestu se je nekaj zgodilo oziroma dogajalo, npr. v knjižnici, na začetku knjige. Po prislovnem določilu kraja se sprašujemo z vprašalnicami: kje (npr. v avtu, ob četrtem vprašanju), kod (npr. po avtocesti do Kopra), kam (npr. na vikend, domov), od kod (npr. od doma) do kod (do Ljubljane, do polovice) + povedek. V istem stavku lahko govorimo o tem, kje smo, od kod prihajamo in kam smo namenjeni, zato je lahko v stavku več prislovnih določil kraja, npr. Od doma do Ljubljane sem v avtu prebrala skoraj četrtino knjige. Od kod sem prebrala Do kod sem prebrala? Kje sem brala? (Vogel idr. 2014: 101)

Po opredelitvi pa prislovno določilo kraja utrjuje še drugi del sedemintridesete naloge, ki od učencev zahteva, da v naštetih povedih poiščejo prislovna določila kraja in jih jim pripišejo ustrezno vprašalnico z izbranim povedkom (Vogel idr. 2014: 102).

Obravnava se nadaljuje z obravnavo prislovnega določil načina, ki se začne z osemintrideseto nalogo in devetintrideseto nalogo. Nalogi izpostavita, da se po prislovnem določilu načina

⁶⁶Pomembno je poudariti, da so navedene povedi v skladu z izhodiščnim besedilom. Učenci morajo biti torej pozorni, da pri vstavljanju prislovnih določil časa ohranijo povedi v skladu z izhodiščnim besedilom.

vprašajo z vprašalnico kako in povedek glavnega stavka⁶⁷. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 7 navaja potem naslednjo opredelitev. Prislovno določilo načina je tisti stavčni člen, ki nam pove, na kateri način je bilo dejanje izpeljano (npr. s prisluženim denarjem, zlahka, brez premora, z navdušenjem). Po prislovnem določilu načina se sprašujemo z vprašalnico kako + povedek. (Vogel idr. 2014: 103) Po opredelitvi prislovnega določila načina sledita še dve nalogi. Štirideseta naloga, pri kateri morajo učenci v izbrano besedilo o poteku govornega nastopa ustrezno vstaviti manjkajoče besede, ki predstavljajo prislovno določilo načina in enainštirideseta, v kateri morajo učenci poiskati besede ali besedne zveze, s katerimi je predstavljen način dogajanja, ki je izražen v povedkih izbranih stavkov (Vogel idr. 2014: 103). Na tem mestu naloga v navodilu izpostavi, da prislovno določilo načina lahko izrazimo na več načinov, in sicer z eno samo besedo ali pa z besedno zvezo oz. da prislovno določilo lahko izrazimo z izbrano besedno vrsto, to je načinovni prislov ali s predložno besedno zvezo, ki ga sestavlja ustrezna kombinacija predloga in samostalnika. S tovrstno vzpostavitevjo razmerja med besedno vrsto in stavčnim členom se pokaže, da iste besedne vrste lahko opravljajo različne skladijske vloge. Če pogledamo primer Verjetno te bo s smehom nekajkrat prekinil (Vogel idr. 2014: 103), ki ga navaja samostojni delovni zvezek Slovenščina 7, vidimo, da je prislovno določilo načina izraženo s predložno besedno zvezo s smehom⁶⁸. Smiselno celoto, ki izraža način dejanja povedka stavka tako sestavlja predlog v povezavi s samostalnikom. Primer Skrbno izberi knjigo za počitniški čas pa vlogo prislovnega določila opravlja načina opravlja načinovni prislov. Na ta način se ponovno pokaže, da so stavčni členi smiselne vsebinske enote, ki kot celota odgovarjajo na izbrano vprašalnico, zato je poudarjanje razlikovanja med pojmom beseda in stavčni člen zelo pomembno.

Na koncu samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 obravnava še prislovno določilo vzroka. Obravnava se začne s triinštirideseto nalogo, v kateri učenci ugotovijo, da se z vprašalnico zakaj sprašujemo po prislovnem določilu vzroka in da tovrstni stavčni člen poimenujemo prislovno določilo vzroka. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 navaja naslednjo opredelitev. Prislovno določilo vzroka je stavčni člen, ki nam pove, zaradi katerega vzroka se je nekaj zgodilo ali se dogaja (npr. zaradi ljubezni). Pri prislovnem določilu vzroka se sprašujemo z vprašalnico zakaj + povedek. (Vogel idr. 2014: 104) Samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 v nadaljevanju navaja še dve nalogi, ki zadevata prislovno določilo vzroka. Učenci pri štiriinštirideseti nalogi prepoznavajo prislovna določila vzroka in se po njih sprašujejo z ustrezno vprašalnico. Petinštirideseta naloga pa predvideva vstavljanje prislovnih določil vzroka v zapisane povedi. (Vogel idr. 2014: 104).⁶⁹

⁶⁷Osemintrideseta naloga zahteva izpis izraza, ki ponazarja, da sta dekleti ob branju knjige uživali. Devetintrideseta naloga pa zahteva popravilo prislovnih določil načina tako, da bodo v skladu z izhodiščnim besedilom (Vogel idr. 2014: 71).

⁶⁸Primer je zanimiv tudi z vidika razlikovanja med predmetom in prislovnim določilo. Glede na to, da se po danem stavčnem členu lahko vprašamo tudi z orodniško vprašalnico in povedkom izbranega stavka (S kom ali s čim bo prekinil?), bi učenci lahko sklepali, da izbrani stavek ne vsebuje prislovnega določila načina, ampak povedek dopolnjuje predmet v šestem sklonu. Zato bi bilo na tem mestu nujno treba poudariti razlikovanje med predmetom in prislovnim določilom, ki predvideva, da so stavčni členi, po katerih se lahko vprašamo z orodniško vprašalnico in z vprašalnico po prislovnem določilu načina, po svoji skladijski vlogi prislovna določila. Za konkretno razumevanje izbranega primera bi bilo torej treba dodatno pojasnilo.

⁶⁹Izbrani samostojni delovni zvezek Slovenščina 7 ne obravnava značilnih podčrtav za posamezne stavčne člene. Smiselnost podčrtovanja vidimo v tem, da na zelo shematičen in nazoren način pokaže, katere podatke vsebuje posamezna enostavna poved, hkrati pa pokaže katere besede predstavljajo posamezen smiselni del stavka.

5 Osmi razred osnovnošolskega izobraževanja

Tudi v tem razdelku bomo analizirali zaključena poglavja, ki obravnavajo jezikoslovne pojme s področja skladnje, izbranih samostojnih zvezkov za pouk jezika osmem razredu osnovne šole. Predvsem pri analizi nalog bi poudarili, da bomo analizirali samo naloge utrjevanja skladenjskih pojmov, ki so uvrščene v zaključena poglavja obravnave skladnje. Naloge, ki sicer so namenjen utrjevanju skladnje, ampak so uvrščena v druga poglavja, bomo izpustili.

5.1 Slovenščina za vsak dan 8

5.1.1 Kupite, kupite, kupite (Zložena poved)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 zloženo poved obravnava v prvem delu. Izpostavili bomo prvo nalogo, s katero se obravnava začne. Naloga predvideva branje treh zloženih povedi, in sicer Začutite skrivnostni utrip Obsotelja in Kozjanskega; Na nalepki piše, da barva napitka izvira iz vitamina B2; Povečajte odpornost organizma in izboljšajte svoje telesne sposobnosti. (Cajhen idr. 2013a: 70) Pri nalogi učenci ugotavljajo, kolikšno je število povedi in po čem to prepoznajo. V nadaljevanju pa se naloga osredotoča predvsem na stavčno analizo povedi, in sicer analizira, koliko stavkov vsebuje posamezna poved, iz česa to izvemo itd. Posebno izpostavitev pa si zasluži zadnji del naloge, ki v obliki preglednice izpostavi razmerje povedek proti stavku, z drugimi besedami naloga od učencev zahteva, da za vsako poved izpišejo, koliko povedkov in koliko stavkov vsebuje (Cajhen idr. 2013a: 70). S to nalogo ponovijo tudi opredelitev povedka⁷⁰ in vprašalnico zanj. Problematičnost naloge se pokaže pri analizi druge povedi, ker je sestavljena podredno, iz glavnega stavka in osebkovega odvisnika. Čeprav tudi v odvisnem stavku nastopa glagol v osebni glagolski obliki, pa se po njem ne moremo vprašati z za povedek značilno vprašalnico, ampak se lahko vprašamo le po odvisnem stavku v celoti s pomočjo glavnega stavka. V tem primeru bi se torej vprašanje za osebkov odvisnik glasilo Kaj piše na nalepki? Učenci v tem delu samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 8 še ne poznajo podredno zložene povedi, vendar je vseeno pomembno, da jih ne zavajamo z napačnimi pristopi k analizi povedi, zato bi bilo na tem mestu bolje, da bi namesto vzporejanja stavčnočlenskih delov vzporejali besednovrstne dele oz. da bi namesto števila povedkov raje opazovali število osebnih glagolskih oblik in jih vzporejali s številom stavkov. Prednost tega vidika se izkaže tudi v tem, ker učenci na tem mestu še en poznajo odnosov med stavčnimi členi in odvisniki, torej še ne vedo, da so odvisniki razširjeni stavčni členi, zato bi lahko prihajalo do napak. Podobno problematična je tudi naslednja naloga, ki od učencev zahteva, da dopolnijo naslednje nepopolno pravilo. Poved, ki ima en povedek, je _____ (oz. prosta). Poved, ki ima dva povedka ali več, je _____ (oz. zložena). (Cajhen idr. 2013a: 71) Kot je bilo že povedano, je trditev problematična, ker je tudi podredno zložena poved večstavčna poved, pa vendar ne vsebuje dveh povedkov, po katerih bi le lahko vprašali z za povedek značilno vprašalnico, ampak je druga osebna glagolska oblika del odvisnika, ki kot celota prinaša določene podatke.

V tretji nalogi se učenci seznanijo z izrazi, kot so zložena poved iz enakovrednih stavkov, zložena poved iz neenakovrednih stavkov oz. s priredno in s podredno zloženo povedjo. Ta naloga se začne z branjem dveh različno zloženih povedi.

⁷⁰Učenci tako ponovijo opredelitev iz sedmega razreda. Povedek je stavčni člen, ki nam pove, kaj kdo dela ali kaj se z njim dogaja. V povedku nastopa glagol v osebni glagolski obliki. (Cajhen idr. 2011: 90–91)

Povečajte odpornost organizma ter izboljšajte svoje telesne in duševne zmožnosti. in Zdravnik ti je svetoval, da pij ta napitek. (Cajhen idr. 2013a: 71). Naloga učencev je, da ugotovijo, iz koliko stavkov sta sestavljeni povedi, in obkrožijo pravilno trditev ter ugotovijo, v kateri povedi bi lahko stavka zapisali kot samostojni povedi in za katero poved tega ne bi mogli storiti, pri čemer morajo svoj odgovor tudi utemeljiti. Tako pridejo do sklepa, da je prva poved sestavljena iz dveh enakovrednih stavkov, druga poved pa je sestavljena iz dveh medsebojno neenakovrednih stavkov in ju tudi ustrezno poimenujejo z izrazom priredna oz. podredna poved. Ti pojmi so potem urejeno predstavljeni v naslednji nalogi v obliki dopolnjevanja nepopolnega pravila. Dvostavčna poved je iz dveh _____; ta sta med seboj enakovredna ali _____. Poved je iz enakovrednih stavkov je zložena _____, poved iz neenakovredno zloženih stavkov pa je zložena _____. (Cajhen idr. 2013a: 71)

Ostale naloge tega sklopa predvidevajo predvsem ločevanje med zloženimi in nezloženimi oz. enostavnimi povedmi. Učenci morajo na različne načine označiti priredno oz. podredno zložene povedi (Cajhen idr. 2013a: 71–72). Pomembno je poudariti, da naloge vsebujejo zgolj dvostavčne povedi, kar nakazuje že sama opredelitev, ki je navedena zgoraj.

5.1.2 Kupite, kupite, kupite (Podredno zložena poved)

V nadaljevanju prvega dela samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 8 nastopi obravnava podredno zložene povedi. Poglavje se začne z nalogo, ki zahteva povezovanje dveh stavkov tako, da drugi stavek ustrezno nadaljuje prvi stavek.⁷¹ Naloga učencev je tudi, da izbiro dopolnjevalnega stavka ustrezno utemeljijo in se po dopolnjevalnem stavku tudi ustrezno vprašajo. Pomembno vprašanje, ki ga izpostavi dana naloga, je tudi, kateri stavčni člen prvega stavka dopolnjuje drugi stavek. S tem neposredno izpostavi, da je drugi stavek odvisen od povedka prvega stavka. Analiza te povedi se nadaljuje tudi v naslednji nalogi, ki je zastavljena kot grafični prikaz, pri čemer je povedek kot nadreden stavčni člen zapisan zgoraj, spodaj so vprašanja, katerih odgovori predstavljajo ostale stavčne člene. Namen naloge je, da učenci ugotovijo, s katerim vprašanjem se je treba vprašati, če želimo za odgovor dobiti dopolnjevalni stavek. Učenci izbirajo med naslednjimi možnostmi Kdo ali kaj je povedal?, Komu ali čemu je povedal? in Koga ali kaj je povedal? (Cajhen idr. 2013a: 72). S pomočjo teh vprašanj se učenci seznani s pojmom glavni in odvisni stavek (Cajhen idr. 2013a: 72). Skupek ugotovitev o podredno zloženih povedih je strnjen v naslednji opredelitvi, ki jo morajo učenci ustrezno dopolniti.

Podredno zložena dvostavčna poved je iz dveh _____ stavkov; eden od njiju je _____ (npr. Učitelj je povedal učencem), drugi pa je _____ (npr. da je Krištof Kolumb odkril Ameriko leta 1492). Odvisni stavek pomensko dopolnjuje _____ glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013a: 73)

Naloge v nadaljevanju prvega dela samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 8 so namenjene predvsem prepoznavanju, kateri del dvostavčne povedi je glavni stavek, kateri odvisni in označevanju vsakega izmed njih. Poudarek je tudi na zapisu ustreznega vprašanja za odvisne stavke s pomočjo povedka glavnega stavka.⁷² Pomembne so tudi naloge, ki

⁷¹Nastala zložena poved je Učitelj je povedal učencem, da je Krištof Kolumb odkril Ameriko leta 1492. (Cajhen idr. 2013a: 72)

⁷² Primer tovrstnih nalog sta četrta in sedma naloga tega sklopa, deloma tudi deseta naloga v kombinaciji z vstavljanjem pravilnega veznika (Cajhen idr. 2013a: 73–74).

opozarjajo, da se odvisni stavek začneja z veznikom⁷³ ali z vezniško besedo, npr. šesta in osma naloga (Cajhen idr. 2013a: 74–75). Šesta naloga izpostavi funkcijo besed, ki so postavljene na začetek odvisnega stavka, in ta je povezovanje odvisnega in glavnega stavka. Poleg tega pa lahko iz šeste naloge razberemo še eno zelo pomembno dejstvo, ki na tem mestu ni poudarjeno, ampak se nadaljuje v dvanajsti nalogi istega sklopa, in sicer da lahko isti glavni stavek z različno vezniško besedo in odvisnik stavkom dopolnimo tako, da izraža drugačne podatke. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja naslednje primere.

1. Planinci so se vrnili v koč, ko se je zmračilo.
2. Planinci so se vrnili v koč, ker se je približevala nevihta.
3. Planinci so se vrnili v koč, da bi se ogreli. (Cajhen idr. 2013a: 74)

V prvi povedi odvisni stavek dopolnjuje glavni stavek z informacijami o časovnih okoliščinah povedka glavnega stavka, v drugi povedi o vzročnih okoliščinah glavnega stavka in v tretji povedi, s kakšnim namenom se je zgodil povedek glavnega stavka. Izbrano nalogo dopolnjuje dvanajsta naloga, ki navaja, katere podatke vsebujejo odvisniki, in sicer podatek o vršilcu dejanja, o vsebini dejanja, o času dejanja, o kraju dejanja, o načinu dejanja, o vzroku dejanja, o namenu dejanja, o pogoju dejanja in o oviri dejanja.⁷⁴ S tem je tudi dobro pokazano, da odvisnik kot celota prinaša določene informacije in ga kot takega ne moremo deliti na posamezne stavčne člene. Vse omenjeno je strnjeno v trinajsti nalogi dopolnjevanje nepopolne trditve. Odvisni stavek pomensko dopolnjuje povedek _____ stavka. Dopolnjuje ga z določeno vrsto podatka (npr. s podatkom o času, vzroku, namenu ... dejanja). Zato po odvisnikih sprašujemo _____ in zato ločimo več vrst odvisnih stavkov. (Cajhen idr. 2013a: 77)

Izpostavili bomo tudi osmo nalogo, ki poudarja, da odvisnike z glavnimi stavki lahko povezujejo tudi druge besede, ki opravljajo vezniško funkcijo, zato so tudi poimenovane vezniške besede. Izbrana naloga v vlogo vezniških besed postavlja vprašalne in oziralne zaimke. Naloga učencev je, da ustrezno označijo glavni in odvisni stavek, ter ugotovijo, da stavkov medsebojno ne povezuje veznik, ampak vprašalni in oziralni zaimki v vlogi vezniške besede (Cajhen idr. 2013a: 75).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 obravnava posamezne vrste odvisnikov. Začne z obravnavo osebkovega in predmetnega odvisnika, nadaljuje s časovnim, krajevnim in načinovnim odvisnikom. V drugem delu pa predstavi še vzročni, namerni in pogojni odvisnik ter nazadnje še dopustni odvisnik (Cajhen idr. 2013a: 78–85, 95–105; Cajhen idr. 2013b: 15–26, 45–48).

5.1.2 Kupite, kupite, kupite (Osebkov in predmetni odvisnik)

Obravnava osebkovega odvisnika se začne v prvi nalogi s povezovanjem odvisnikov s pripadajočimi glavnimi stavki. Na levi so zapisani odvisniki, ki jih je treba ustrezno povezati z glavnimi stavki na desni glede na to, na kateri povedek glavnega stavka dopolnjuje izbrani odvisnik. Naloga predvideva urejeni zapis povedi in označevanje glavnih stavkov ter spraševanje po odvisnikih. Tako učenci pridejo do sklepa, da se po vseh odvisnikih sprašuje z

⁷³ To spoznanje je strnjeno tudi v eno izmed nalog dopolnjevanja trditve, in sicer Odvisni stavek se začneja z _____ (npr. ko) ali z vezniško besedo (npr. kdo). (Cajhen idr. 2013: 75)

⁷⁴ Omenjeno ločevanje je označeno kot del naloge, ki je namenjen višji ravni znanja. Enako velja tudi za štirinajsto in petnajsto nalogo. Pri čemer je pri prvi nalogi treba glavni stavek dopolniti z vnaprej izbranim podatkom in se potem po njem tudi ustrezno vprašati. Druga naloga pa navaja povedi, v katerih je treba označiti glavni stavek in odvisni stavek, ter zapisati, katero vrsto podatka izraža odvisni stavek. (Cajhen idr. 2013a: 77)

enako vprašalnico, tj. kdo ali kaj in povedek glavnega stavka. Učenci morajo tudi pravilno ugotoviti, kateri podatek nosijo izbrani odvisniki, v tem primeru so to podatki o vršilcu dejanja iz glavnega stavka (Cajhen idr. 2013a: 78). Vse skupaj se zaokroži v naslednji nalogi, ki v obliki nepopolnega pravila predstavi opredelitev osebkovega odvisnika. Odvisnik, ki vsebuje podatek o vršilcu dejanja iz glavnega stavka, je _____ odvisnik. Po njem sprašujemo z vprašalnico _____ + povedek _____ stavka. (Cajhen idr. 2013a: 79).

Izpostavili bomo tudi tretjo nalogo izbranega sklopa, katere namen je primerjava enostavčne povedi z osebkom in dvostavčne povedi, ki jo sestavlja osebkov odvisnik. Naloga temelji na razlikovanju med osebkom kot delom enostavčne povedi in osebkovim odvisnikom kot delom dvostavčne povedi. Vprašanja poudarjajo ravno omenjeno razlikovanje⁷⁵. Razlikovanje med osebkom in osebkovim odvisnikom se nadaljuje tudi v četrti in peti nalogi, ki predvidevata preoblikovanje osebkov v osebkov odvisnik in obratno. Nalogi izpostavita tudi pravopisno pravilo zapisovanja vejice pri pretvarjanju v odvisnike oz. o opuščanju zapisa vejice pri pretvarjanju iz odvisnika v stavčne člene (Cajhen idr. 2013a: 79–80). Pomembno je še poudariti, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 poudarja predvsem razlike med izbranimi povedma, ne pa tudi podobnosti. Samostojni delovni zvezek sicer navaja, da osebkov odvisnik lahko nadomešča osebek, vendar pa bi bilo na tem mestih smiselno poudariti, da sta imenovani obliki povedi pomensko enakovredni.⁷⁶

Obravnava se nadaljuje s predmetnim odvisnikom. Seznanjanje z njim se začne s šesto nalogo izbranega poglavja. V nalogi je zapisanih pet povedi s predmetnim odvisnikom.⁷⁷ Naloga učencev je, da označijo glavne stavke in se vprašajo po odvisnikih z ustrezno vprašalnico. Pomembno je poudariti, da naloga vsebuje samo predmetne odvisnike, ki odgovarjajo na vprašanje koga ali kaj in povedek glavnega stavka ter so v četrtem sklonu. Tudi sama opredelitev v naslednji nalogi izraža, da je najpomembnejša vprašalnica za predmetni odvisnik tožilniška vprašalnica. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja.

Odvisnik, ki vsebuje podatek o vsebini dejanja iz glavnega stavka, je _____ odvisnik. Po njem se sprašujemo z vprašalnico _____ + povedek _____ stavka. Predmetni odvisnik včasih vsebuje tudi še kateri drugi podatek, npr. _____ je dejanje namenjeno, _____ se boji ipd. (Cajhen idr. 2013a: 81)

Pri obravnavi predmetnega odvisnika bi posebej izpostavili tudi deveto nalogo, preoblikovanje premega govora v odvisni govor. Navedenih je pet povedi v obliki premega govora, ki jih je treba preoblikovati v odvisnik. Naloga od učencev zahteva, da pretvorijo izbrani premi govor v odvisni stavek s predmetnim odvisnikom v tožilniku (Cajhen idr. 2013a: 81). Pri tej nalogi bi bilo zelo smiselno spregovoriti tudi o rabi vejice, predvsem zato ker niti katera od naslednjih nalog ne spregovori o tem, da je glavni stavek ločen od odvisnika

⁷⁵Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja vprašanja, in sicer Iz koliko stavkov je prva poved?, Iz koliko stavkov je druga poved? (Cajhen idr. 2013a: 79).

⁷⁶Tovrstne naloge samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja pri obravnavi vseh odvisnikov in v zaključku nalog, ki so namenjene utrjevanju vseh obravnavanih odvisnikov, zato bomo več o pomembnosti teh nalog spregovorili on koncu analize izbranega samostojnega delovnega zvezka.

⁷⁷Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja naslednje povedi. Znanstveniki domnevajo, da so imeli dinozavri več src; Pred pranjem kavbojk preberi, kaj piše na nalepki; Andrej mi je naročil, naj mu spotoma kupim brezčrtni zvezek; Nova sošolka me je vprašala, kako ti je ime; Učiteljica za fiziko nam je obljubila, da bo ponovila ta zanimivi poskus. (Cajhen idr. 2013a: 80)

z vejico.⁷⁸ Del naloge je tudi zapis vprašanj, ki sprašujejo po danih odvisnikih in vodijo do sklepa, da so vsi zapisani predmetni odvisniki v četrtem sklonu (Cajhen idr. 2013a: 81).

Le ena izmed nalog tega sklopa pa obravnava poved s predmetnim odvisnikom, ki ni v tožilniku. To je trinajsta naloga, ki v osrednje postavlja primerjavo dveh povedi s predmetnim odvisnikom v različnih sklonih. Ugotovitev, do katere vodi naloga, je, da sta odvisnika v izbrani povedi odvisnika iste vrste, vendar pa nista popolnoma enaka, saj sta v različnem sklonu, pri čemer je prva poved v tožilniku, druga poved pa v dajalniku (Cajhen idr. 2013a: 83). Naloge v nadaljevanju predvidevajo dopolnjevanje glavnih stavkov s predmetnimi odvisniki ali pa označevanje povedi, ki vsebujejo predmetni odvisnik. Tudi te naloge predvidevajo večinoma dopolnjevanje predmetnih odvisnikov v tožilniku oz. označevanje povedi s tovrstnim odvisnikom (Cajhen idr. 2013a: 82–83).

Nekaj nalog pa je namenjenih tudi ločevanju med predmetnim in osebkovim odvisnikom, npr. petnajsta, šestnajsta in sedemnajsta naloga, ki zahtevajo dopolnjevanje glavnih stavkov z ustreznim odvisnikom. Učenci morajo prepoznati, kateri podatek bo ustrezno dopolnjeval glavni stavek oz. z drugimi besedami morajo prepoznati, kateri podatek manjka v glavnem stavku, in stavek ustrezno dopolniti. Šestnajsta naloga pa enako predvideva ločevanje med predmetnim in osebkovim odvisnikom, pri čemer od učencev zahteva, da izbrani odvisnik tudi ustrezno pretvorijo v glede na odvisnik zahtevani stavčni člen. Sedemnajsta naloga zahteva označevanje glavnega stavka in ustrezno postavljanje vejice (Cajhen idr. 2013a: 84).

5.1.3 Kako naj to naredim? (Časovni, krajevni in načinovni odvisnik)

V prvem delu samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 8 so obravnavani še časovni, krajevni in načinovni odvisnik. Obravnava se začne s časovnim odvisnikom. Prva naloga predvideva branje zapisanih dvostavčnih povedi, ki jih poleg glavnega stavka sestavlja še časovni odvisnik. Naloga predvideva označevanje glavnih stavkov in postavljanje vprašanj za časovne odvisnike, ki jih je treba tudi zapisati. Na ta način so pridobljene različne vprašalnice, s pomočjo katerih se sprašujemo po časovnem odvisniku, npr. kdaj, od kdaj, do kdaj, ki jih učenci potem tudi dopolnijo v opredelitev o časovnem odvisniku. Odvisnik, ki vsebuje podatek o času dejanja glavnega stavka, je _____ odvisnik. Po njem se sprašujemo z vprašalnici kdaj, _____ ipd. + povedek glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013a: 95)

Kot je bilo v navadi pri obravnavi ostalih odvisnikov, tudi v tem sklopu samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 oz. natančneje pri obravnavi časovnega odvisnika navaja naloge, ki primerjajo časovni odvisnik in prislovno določilo časa. Pri tem ugotavljajo medsebojne razlike (npr. tretja naloga) ter pretvarjajo prislovna določila časa v časovne odvisnike. Prisotne pa so tudi pretvorbe iz časovnega odvisnika v prislovno določilo časa in obratno seveda z vsemi pripadajočimi opozorili glede zapisovanja vejice (npr. četrta, peta, šesta in osma naloga⁷⁹). V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja tudi naloge ločevanje med rabo veznika ko in kadar (Cajhen idr. 2013a: 95–98).

Deveta naloga začenja z obravnavo krajevnega odvisnika. Tudi tukaj se obravnava začne z branjem povedi s krajevnim odvisnikom. Naloga učencev je, da ugotovijo, s katerim

⁷⁸Samostojni delovni zvezek na začetku obravnave podredno zložene povedi poudari, da odvisnik uvajajo vezniki ali vezniške besede, ne spregovori pa o rabi vejice, ki bi ločevala glavni in odvisni stavek. Zato je smiselno, da pri vsakokratni obravnavi posameznega odvisnika spregovori o tem.

⁷⁹Izbrana naloga izpostavi tudi dejstvo, da je vejica med odvisnim in glavnim stavkom prisotna ne glede na mesto odvisnega stavka.

podatkom odvisni stavek dopolnjuje glavni stavek in kako se po odvisnem stavku vprašamo. S pomočjo teh vprašanj učenci spoznajo značilne vprašalnice za krajevne odvisnike in z njimi ustrezno dopolnijo tudi naslednjo opredelitev krajevnega odvisnika. Odvisnik, po katerem sprašujemo z vprašalnicami kje, _____ ipd. + povedek glavnega stavka, je _____ odvisnik. Vsebuje podatke o _____ dejanja iz glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013a: 99) Kot smo vajeni v preteklih obravnavah odvisnikov, tudi pri tej samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja naloge primerjanja enostavčne povedi s prislovnim določilom kraja proti dvostavčni povedi s krajevnim odvisnikom, naloge medsebojnega pretvarjanja, v tem delu pa niso prisotne naloge, pri katerih je treba izbrani glavni stavek dopolniti z izbrano vrsto odvisnika, v tem primeru krajevnega⁸⁰ (Cajhen idr. 2013a: 99–100).

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 v prvem delu nazadnje prestavi še načinovni odvisnik. Z njegovo obravnavo začne v štirinajsti nalogi izbranega poglavja Obravnava se začne z branjem štirih povedi, ki vsebujejo načinovni odvisnik. Naloga učencev je označevanje glavnih stavkov in ugotavljanje, katere podatke nosijo zapisani odvisniki. Pomembno je, da pridejo do odgovora, da je to podatek o načinu dejanja iz glavnega stavka, zato tudi poimenovanje načinovni odvisnik (Cajhen idr. 2013a: 100). Na podlagi prve naloge je izpeljana tudi opredelitev izbranega odvisnika. Odvisnik, po katerem se sprašujemo s kako + povedek glavnega stavka, je _____ odvisnik. Vsebuje podatek o _____ dejanja iz glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013a: 101)

Obravnava se nato nadaljuje z nalogo dopolnjevanja glavnih stavkov z načinovnimi odvisniki, primerjavo enostavčne in dvostavčne povedi, pri čemer prva vsebuje prislovno določilo načina, druga pa načinovni odvisnik. Ostale naloge pa so še pretvorbe načinovnega odvisnika v prislovno določilo načina in pretvorbe prislovnega določila načina v načinovni odvisnik. načinovnega odvisnika v prislovno določilo načina. Sklop vsebuje tudi naloge vstavljanja oz. odstranjevanja vejic. Posebej pa bi izpostavili enaindvajseto, dvaindvajseto in triindvajseto nalogo tega sklopa, ker povzemajo obravnavo vseh do zdaj obravnavanih odvisnikov z izjemo osebkovega in predmetnega odvisnika. Prva od omenjenih nalog zahteva označevanje glavnih stavkov in določanje vrste odvisnika ter pretvorbo v zahtevano prislovno določilo. Dvaindvajseta pa je ravno nasprotno oblikovana. Zahteva stavčnočlensko podčrtavo, posebno označitev prislovnih določil, ki jih je potem treba pretvoriti v ustrezne odvisnike. Triindvajseta naloga pa na začetku predvideva vstavljanje vejic, kjer je to treba, in razlago, zakaj v nekaterih primerih vstavljanje ni treba. Pomembno je poudariti, da naloga vsebuje tako enostavčne kot tudi dvostavčne povedi, zato je to vprašanje zelo na mestu, ker pokaže, ali učenci ločujejo enostavčno poved od dvostavčne. V nadaljevanju naloga predvideva označevanje odvisnih stavkov pa tudi glavnih stavkov in zapis vprašanj za zahtevane odvisnike ter določanje vrste posameznega odvisnika. (Cajhen idr. 2013a: 103–105). Naloga ima še nekatere potencialne, npr. stavčnočlenska analiza enostavčnih povedi in tudi zapis vprašalnic ali celo celotnih vprašanj za posamezne stavčne člene. Na ta način bi naloga pokazala, da se vprašalnice in vprašanja pri stavčnih členih in odvisnikih ponavljajo, in nekako pripeljala do sklepa, da številne povedi nosijo enake podatke, le da so ti izraženi na drugačen način, isti podatek lahko z drugimi besedami izrazimo s stavčnim členom v obliki enostavčne povedi ali kot odvisnik v obliki dvostavčne povedi.

⁸⁰Posebej bi izpostavili trinajsto nalogo, ki navaja devet dvostavčnih povedi, v katerih glavni stavek dopolnjujejo različni odvisniki. Naloga učencev je, da na začetku določijo glavni stavek, potem pa še vrsto odvisnika.

5.1.4 Le zakaj je to nastalo? (vzročni, namerni in pogojni odvisnik)

V drugem delu samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 8 so obravnavani še vzročni, namerni, pogojni in prilastkov odvisnik. Obravnava se začne z vzročnim odvisnikom. Prva naloga zahteva povezovanje glavnega stavka z ustreznim odvisnikom, tako da nastanejo smiselne povedi. Naloga učencev je, da zapišejo te smiselne povedi, potem pa s pomočjo postavljanja vprašanj za odvisnike ugotovijo, katere podatke nosijo, v tem primeru izbrani odvisniki nosijo podatke o vzroku dejanja iz glavnega stavka, zato so tudi poimenovani vzročni odvisniki. Opredelitev vzročnega odvisnika je potem zbrana v naslednji nalogi v obliki nepopolnega pravila. Odvisnik, po katerem sprašujemo z vprašalnico zakaj + povedek glavnega stavka, je _____ odvisnik. Vsebuje podatek o _____ dejanja iz glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013b: 16) V nadaljevanju sledijo naloge primerjanja enostavne povedi s prislovnim določilom vzroka in dvostavne povedi z vzročnim odvisnikom, preoblikovanje dvostavne povedi z vzročnim odvisnikom v enostavne povedi s prislovnim določilom in obratno. Pri tovrstnih nalogah je v ospredje postavljeno tudi pravilno postavljanje vejic, seveda ne glede na mesto glavnega in odvisnega stavka. Poleg tega pa so prisotne še naloge dopolnjevanja glavnih stavkov z vzročnimi odvisniki (Cajhen idr. 2013b: 15–19).

Naslednji predstavljeni odvisnik v drugem delu samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 8 je namerni odvisnik. Kot smo že vajeni, se obravnava začne z branjem povedi, ki vsebujejo izbrani odvisnik. V tem primeru so zapisane štiri povedi z namernim odvisnikom, pri katerih je treba označiti glavni stavek in zapisati vprašanja za izbrane odvisnike ter ugotoviti, kateri podatki so izraženi v odvisnikih, v tem primeru je to namen dejanja glavnega stavka. Po obravnavi te naloge so spoznanja povzeta v naslednji nalogi v obliki nepopolnega pravila. Odvisnik, po katerem sprašujemo z vprašalnico čemu + povedek glavnega stavka, je _____ odvisnik. Vsebuje podatek o _____ dejanja iz glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013b: 21) Obravnava namernega odvisnika se nadaljuje z nalogo, ki zahteva dopolnjevanje glavnih stavkov z namernimi odvisniki, z nalogami preoblikovanja namernih odvisnikov v enostavne povedi. Med tovrstne naloge sodi trinajsta naloga (Cajhen idr. 2013b: 21). V tem primeru nastopijo bolj zapletene pretvorbe, saj ne gre le za enostavno pretvorbo v sopomenski stavčni člen. V nalogi je treba pretvoriti naslednje povedi. Zdravnik je prišel, da bi pregledal bolnike; Prišla je, da bi nam sporočila veselo novico; Ana je šla v mesto, da bi kupila nov učbenik; Petošolci so šli v lutkovno gledališče, da bi si ogledali Zvezdico Zaspanko. (Cajhen idr. 2013b: 21) Učenci pretvarjajo povedi po zgledu prvega primera Zdravnik je prišel, da bi pregledal bolnike. pretvorijo v Zdravnik je prišel pogledat bolnike⁸¹. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 od učencev zahteva, da ustrezno poimenujejo neosebno obliko glagola, ki so jo uporabili pri pretvorbi (Cajhen idr. 2013b: 21).

Posebej pa bi izpostavili tudi petnajsto nalogo izbranega sklopa, pri kateri morajo učenci v našete povedi pravilno vstaviti veznika ker ali da. Pri čemer so povedi zapisane v parih, kjer ena izmed povedi izraža vzrok povedka glavnega stavka, druga pa namen povedka glavnega stavka. V nadaljevanju naloge je treba tudi določiti, katera poved v paru izraža vzrok in katera namen. Tovrstne naloge so pomembne, da učenci vidijo konkretno razlikovanje med namenom in vzrokom.⁸²

⁸¹S skladenjskega vidika gre pri tej pretvorbi za precej zapleteno strukturo povedka s povedkovim določilom, ki se v osnovni šoli ne obravnava in je mogoče zato prezapletena za izbrano raven izobraževanja.

⁸²Ob tovrstnih primerih bi bilo smiselno poudariti oz. opozoriti, da se vzročni odvisnik veže na pretekla in sedanja dejanja, namerni odvisnik pa na prihodnja dejanja.

Na koncu tega poglavja je obravnavan še pogojni odvisnik, in sicer se njegova obravnava začne z osemnajsto nalogo. Naloga predvideva dopolnjevanje stavkov z odvisniki tako, da bodo ti izražali pogoj, pod katerim se zgodijo naslednje stvari. Na ta način učenci ugotovijo, da zapisane dvostavčne povedi izražajo pogoj povedka glavnega stavka, zato se izbrani odvisniki tudi imenuje pogojni odvisniki (Cajhen idr. 2013b: 23). V naslednji nalogi je podana tudi opredelitev pogojnega odvisnika. Odvisnik, po katerem se sprašujemo z vprašalnico pod katerim pogojem + povedek glavnega stavka, je _____ odvisnik. Vsebuje podatek o _____ za izvršitev dejanja glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013b: 24) Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 v okviru obravnave pogojnega stavka vsebuje naslednje vaje, s katerimi utrjuje pogojni odvisnik. To so vaje označevanja glavnega stavka, vaje dopolnjevanja glavnega stavka s podatkom o pogoju v obliki odvisnika, naloge zapisovanja glavnih stavkov s podanim odvisnikom in naloge določanja vrste odvisnih stavkov (Cajhen idr. 2013b: 23–26).

5.1.5 Dober nasvet je vreden zlata (Dopustni odvisnik)

V nadaljevanju drugega dela samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 8 je obravnavan še dopustni odvisnik. Prva naloga tega poglavja predvideva smiselno povezovanje stavkov iz dveh stolpcev v dvostavno poved. Naloga učencev je, da smiselno sestavijo dvostavno poved, v njej označijo glavni stavek in se ustrezno vprašajo po odvisnih stavkih. Tako ugotovijo, da se po teh odvisnikih vprašajo s pomočjo vprašalnice kljub čemu in povedka izbranega glavnega stavka ter da izbrani odvisni stavki izražajo kljubovanje oviri, ki bi utegnila preprečiti v glavni stavku izraženo dejanje (Cajhen idr. 2013b: 45). Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan v naslednji nalogi predstavlja opredelitev dopustnega odvisnika. Odvisnik, po katerem vprašujemo z vprašalnico kljub čemu + povedek glavnega stavka, je _____ odvisnik. Vsebuje podatek o oviri, ki bi lahko preprečila dejanje iz glavnega stavka. (Cajhen idr. 2013b: 46)

Med nalogami, ki utrjujejo dopustni odvisniki, bi posebej izpostavili četrto in sedmo nalogo. Četrta naloga predvideva popravljanje napak, predvsem z vidika, kaj izraža oviro, ki bi lahko preprečila dejanje, in kaj je samo dejanje, ki bi utegnilo biti preprečeno. Namen naloge je, da učenci prepoznajo nesmiselnost zapisane povedi, kjer je omenjeno zamenjano. Sedma naloga pa predvideva združevanje zveze povedi v dvostavno poved z dopustnim odvisnikom. (Cajhen idr. 2013b: 46–47). Naloga učencev je, da prepoznajo, katera poved izraža možno oviro, katera pa dejanje, ki bi ga izbrana ovira lahko preprečila. Pomembno je, da učenci tvorijo smiselne povedi z dopustnim odvisnikom, v katerem bo izražena ovira dejanja glavnega stavka. Pomembno je, da učenci pri zvezi dveh enostavnih povedi med njima prepoznajo logično razmerje in ga potem tudi izrazijo z ustreznim veznikom. Pomembno je opozarjanje učencev, da zvez enostavnih povedi ne morejo poljubno združevati v zložene povedi, ampak morajo prepoznati izraženo logično razmerje, da nastanejo smiselne povedi.

Osma in deveta naloga pa predvidevata preoblikovanje dopustnih odvisnikov v stavčni člen in preoblikovanje stavčnih členov odvisnike (Cajhen idr. 2013b: 47–48) Nalogi bi za učence utegnili biti nekoliko zapletenejši, saj se s tovrstnimi podatki v obliki stavčnega člena še niso srečali oz. so se srečali z več vrstami odvisnikov kot pa stavčnih členov, zato bi tovrstna pretvorba zanje utegnili biti zahtevna.

5.1.6 Rada bi se vam zahvalila (Prilastkov odvisnik)

Zadnji izmed odvisnikov, ki je obravnavan v samostojnem delovnem zvezku Slovenščina za vsak dan 8, je prilastkov odvisnik. Njegova obravnava se začne s prvo nalogo poglavja, ki zahteva primerjavo med zvezo povedi in dvostavčno povedjo z enakim pomenom. V nadaljevanju učenci razmišljajo, katera poved je ustrežnejša in zakaj. Pomembna ugotovitev naloge je ta, da je to edini odvisnik, ki ne dopolnjuje povedka glavnega stavka, ampak le ustrezno besedo⁸³. Tako je izpeljana tudi opredelitev prilastkovega odvisnika v naslednji nalogi.

V _____ zloženih povedih se pogosto pojavlja odvisnik, po katerem se sprašujemo z vprašalnico kateri + ustrezna oseba iz glavnega stavka. Imenujemo ga prilastkov odvisnik. Zanj je značilno, da ne dopolnjuje _____ glavnega stavka.⁸⁴

Kot vidimo, je v tej opredelitvi kot edina možna vprašalnica za prilastkov odvisnik navedena vprašalnica kateri, pri tem pa sta izpuščeni vsaj še dve, in sicer kakšen in kateri. V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja naloge označevanja glavnega stavka in spraševanja po odvisniku, naloge dopolnjevanja glavnega stavka s prilastkovim odvisnikom, naloge združevanja zvez enostavnih povedi v dvostavčne povedi s prilastkovim odvisnikom, naloge pretvorbe povedi s prilastkovim odvisnikom v enostavčne povedi⁸⁵, naloge primerjave dvostavnih povedi⁸⁶, naloge vstavljanja ustrezne vezniške besede ipd. (Cajhen idr. 2013b: 58–62)

Poglavje zaključijo še nekaj nalog, ki utrjujejo vse obravnavane odvisnike. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 navaja naloge pretvorbe označenih stavčnih členov v ustrezne odvisnike, naloge postavljanja vprašanj odvisnikom, naloge zapisovanja poljubnih dvostavnih povedi za izbrane odvisnike (Cajhen idr. 2013b: 62–63). Nekoliko več pozornosti bomo namenili nalogam pretvorbe enostavni povedi v dvostavčne in obratno, pomembno je poudariti, da samostojni delovni zvezek opozarja le na razlike med omenjenimi strukturama, npr. enostavne povedi so sestavljene iz enega stavka, dvostavčne so sestavljene iz dveh stavkov, ne opozarja pa na podobnosti, in sicer da izbrani strukturi izražata enak pomen. Omenjeno poudarjanje je pomembno z vidika opozarjanja učencev, da lahko iste podatke izrazijo na različne način, na ta način se izognejo ponavljanju struktur in tvorijo slogovno ustrežnejša besedila.

⁸³Boljši bi bil poudarek, da dopolnjuje posamezen stavčni člen.

⁸⁴Ob opredelitvi bi bilo smiselno poudariti, da prilastkov odvisnik lahko dopolnjuje vse ostale glavne stavčne člene, in sicer osebke, predmet in prislovna določila, njegova vloga pa je njihovo natančnejše določanje.

⁸⁵Kot smo že omenili, učenci v osnovnošolskem izobraževanju ne spoznajo jezikoslovnega pojma prilastek, zato bi jim tovrstna naloga lahko povzročala težave. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 8 od učencev zahteva, da izbrane povedi pretvorijo po zgledu, in sicer Zapri okno, ki je v kuhinji pretvorijo. v Zapri kuhinjsko okno. (Cajhen idr. 2013b: 60) Glede na to, da se pojma prilastek v osnovnošolskem izobraževanju ne obravnava, bi bilo smiselno, da bi samostojni delovni zvezek opozoril, da pretvorba izbranega odvisnika ne predstavlja samostojnega stavčnega člena, ampak del stavčnega člena. Hkrati bi bilo smiselno opozoriti tudi na besednopravno zgradbo izbrane pretvorbe.

⁸⁶Npr. primerjava povedi Nekaj sekund kasneje zadoni grom, ki ga je povzročila strela proti Grom, ki ga je povzročila strela, zadoni nekaj sekund kasneje. (Cajhen idr. 2013b: 60) Pri nalogi učenci ugotovijo, da prvo poved sestavljata glavni in odvisni stavek za glavnim stavkom, drugo poved pa sestavljata glavni in odvisni stavek, stoji sredi glavnega stavka in deli glavni stavek na dva dela. Učenci se seznanijo tudi s pravilnim postavljanjem vejic v izbranih strukturah (Cajhen idr. 2013b: 60).

5.2 Od glasov do knjižnih svetov 8

5.2.1 Besede združujemo v stavke

V obravnavanem samostojnem delovnem zvezku Od glasov do knjižnih svetov 8 bomo obravnavali poglavje Besede združujemo v stavke.⁸⁷ Obravnavo samostojnega delovnega zvezka Od glasov do knjižnih svetov 8 bomo začeli s podpoglavjem Podredno zložena poved. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 začne obravnavo podredno zložene povedi s ponovitvijo zgradbe večstavčne povedi in opredelitvijo podredno zložene povedi, kjer navaja. Večstavčna poved je lahko zložena priredno ali podredno. Podredno zložena poved je sestavljena iz glavnega stavka in vsaj enega odvisnika. (Kodre 2014: 54) Prav tako sta na samem začetku poglavja predstavljena tudi jezikoslovna pojma glavni stavek in odvisnik ter njune razlikovalne značilnosti. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 navaja naslednji opredelitvi.

Glavni stavek prepoznamo po tem: da je osnovni, temeljni nosilec pomena v povedi, bi ga brez posebnih težav lahko zapisali kot samostojno poved, se z njim sprašujemo po odvisnikih, se ne začnemo z veznikom ali vezniško besedo. Odvisnik prepoznamo po tem, da: bi ga težje kot glavni stavek zapisali kot samostojno poved, je odgovor na vprašanje, ki je sestavljeno iz vprašalnice in glavnega stavka, se začnemo z vezniško besedo. (Kodre 2014: 54)

Izbrana pojma sta po podani opredelitvi in njunih značilnosti razložena tudi na konkretnem primeru. Samostojni delovni zvezek za primer navaja naslednjo podredno zloženo poved. Kjer si se zmotil, popravi. (Kodre 2014: 54) Navedbi primera sledi tudi obrazložitev.⁸⁸ Navedeni opredelitvi sledi naloga, pri kateri morajo učenci označiti glavne stavke in vezniške besede. Na ta način utrjujejo razlikovanje med glavnim in odvisnim stavkom. Naloga seveda vsebuje različne odvisne stavke, zato nalogi posledično sledi navedba različnih vrst odvisnikov in pojasnilo, da so si odvisniki različni, ker glavne stavke dopolnjujejo z različnimi podatki. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 navaja naslednje. V podredno zloženi povedi glavne stavke ali njihove dele dopolnjujemo z odvisniki glede na to, kaj želimo sporočiti. Tako poznamo deset vrst odvisnikov. Ti so: krajevni, časovni, načinovni, vzročni, osebkov, predmetni, namerni, pogojni, dopustni in prilastkov. (Kodre 2014: 55)

V nadaljevanju so predstavljene posamezne vrste odvisnih stavkov. Obravnava poteka tako, da je na začetku podana opredelitev posameznega odvisnika in ustrezno poimenovanje, prav tako je zapisano tudi značilno vprašanje za izbrani odvisnik in primer dvostavčne povedi z izbranim odvisnikom.

Obravnava se začne s predstavitvijo krajevnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 navaja naslednjo opredelitev. Krajevni odvisnik nam pove, kje poteka dejanje ali dogajanje iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnic

⁸⁷Na začetku poglavja z naslovom Besede združujemo v stavke samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 predstavi učne cilje poglavja. Učenci ponovijo, kar že vedo o stavku, razvijajo zmožnost prepoznavanja oziroma podčrtovanja stavčnih členov, utrdijo pojma enostavna in večstavčna poved, prepoznavajo podredno zložene povedi, pri čemer ločujejo med glavnim in odvisnim stavkom, spoznajo različne vrste odvisnikov in njihov pomen ter značilne veznike ali vezniške besede. Razvijajo pa tudi zmožnost pravilne rabe vejice (Kodre 2014: 47). Kot je razvidno že iz ciljev poglavja, je na začetku poglavja ponovitev stavčnih členov, ker pa poteka ponovitev na podoben način, kot je potekala obravnava v sedmem razredu, se je na tem mestu ne bomo dotaknili.

⁸⁸Samostojni delovni zvezek navaja obrazložitev poimenovanj, in sicer glavno sporočilo te povedi je, da naj naslovnik nekaj popravi, zato je to glavni stavek. Po odvisnem stavku pa se smiselno vprašamo z glavnim stavkom, in sicer kje popravi? Odgovor na to vprašanje se glasi: kjer si se zmotil. Torej je to odvisnik. (Kodre 2014: 54)

kje/kod/od kod/do kod in glavnega stavka.⁸⁹ (Kodre 2014: 55) Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* navaja tudi, da med glavnim in odvisnim stavkom zapisujemo vejico.⁹⁰ (Kodre 2014: 55)

V sklopu obravnave krajevnega odvisnika je vključenih pet nalog. Prva naloga predvideva označevanje glavnega stavka in vezniških besed. Na ta način učenci spoznajo nekaj značilnih vezniških besed za izbrani odvisni stavek. Naslednja naloga od učencev zahteva, da se vprašajo po odvisniku in svoja vprašanja tudi zapišejo, hkrati zahteva tudi zapis odgovora, nato pa morajo odvisnik spremeniti še v stavčni člen (Kodre 2014: 56). Na ta način vzpostavijo razmerje stavčnega člena in odvisnika oziroma razmerje med enostavčno in dvostavčno povedjo. Tretja naloga pa to vzpostavljanje razmerja obrne, saj morajo učenci v zapisanih enostavnih povedih poiskati prislovno določilo kraja, nato pa ga pretvoriti v krajevni odvisnik. Pri tem jih naloga opozarja, da ne smejo pozabiti na rabo vejice med odvisnim in glavnim stavkom (Kodre 2014: 56). Pri imenovanih nalogah bi izpostavili, da bi bilo smiselno ob tovrstnih nalogah učence opozoriti na pomen imenovanih pretvorb oz. jih opozoriti, zakaj so tovrstne pretvorbe pomembne. Učence je treba opozarjati, da lahko iste podatke, v tem primeru podatke o okoliščinah kraja povedka glavnega stavka, izrazijo na več načinov, in sicer z enostavčno povedjo s prislovnim določilom kraja ali z dvostavčno ali večstavčno povedjo, ki jo sestavlja glavni stavek in krajevni odvisnik. Pomembno je opozarjanje učencev, da so pretvorbe izražajo iste podatke.⁹¹

V nadaljevanju četrta naloga navaja dvostavčne povedi, ki vsebujejo različne odvisnike, pri tem pa je naloga učencev, da pravilno postavijo vejice in označijo povedi, ki vsebujejo krajevni odvisnik, tudi tukaj se učenci srečajo zgolj z dvostavnimi povedmi (Kodre 2014: 56–57). Kot zadnjo nalogo za utrjevanje krajevnega odvisnika pa samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* navaja nalogo z navedenimi parov nedoločnikov, ki jih morajo učenci na poljuben način spremeniti v osebno glagolsko obliko in jih potem ustrezno dopolniti v stavka, ki bosta povezana s krajevnim odvisnikom. (Kodre 2014: 57) Naloga je zanimiva predvsem zato, ker učencem dopušča, da različno spremenijo nedoločnika v osebno glagolsko obliko. Predvsem tukaj govorimo o tem, da lahko izberejo različne glagolske osebe pa tudi različne glagolske čase itd. Pomembno je tudi, da s tem, ko sami poljubno dopolnijo osebne glagolske oblike do stavčne strukture in potem še povežejo v večstavčno poved, ugotovijo, da imajo lahko pomensko zelo različne povedi enako strukturo.

V nadaljevanju bodo predstavljeni še ostali odvisniki, poudarjamo pa, da naloge, ki so identične zgoraj navedenim, le da zahtevajo obravnavanje drugega odvisnika, ne bomo obravnavane tako podrobno.

⁸⁹Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* nato za primer krajevnega odvisnika navede naslednjo poved: *Iskat te pridem, kamor želiš.* (Kodre 2014: 55) Primeru pa je pripisano tudi vprašanje, s katerim se sprašujemo po odvisniku, oziroma vprašanje, ki ima za odgovor izbrani odvisnik, v izbranem primeru *Kam te pridem iskat?* (Kodre 2014: 55)

⁹⁰Glede na to, da izbrano pravilo velja za vsako dvostavčno poved, ki jo sestavljata glavni in odvisni stavek, ga v nadaljevanju ne bomo več zapisovali.

⁹¹Lahko pa je določena oblika izražanja (enostavčna ali dvostavčna) slogovno primernejša. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* navaja naslednje povedi. *Vrbe rastejo ob vodi., Doma je najlepši košček sveta., Najboljše se počutim med prijatelji., Perilo se bo najhitreje posušilo na soncu., V neredu se ne znajdem.* (Kodre 2014: 56), v katerih morajo učenci poiskati prislovno določilo kraja in ga ustrezno pretvoriti v krajevni odvisnik. Ob teh primerih bi bilo smiselno poudariti, da stavčne oblike izražanja okoliščin kraja predstavljajo slogovno slabše različico.

Naslednji odvisnik, ki ga predstavlja samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov* 8, je časovni odvisnik. Samostojni delovni zvezek navaja naslednjo opredelitev. Časovni odvisnik pove, kdaj poteka dejanje ali dogajanje iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnice *kdaj/od kdaj/do kdaj* in glavnega stavka, npr. *Kadar boš imela čas, me pridi kaj obiskat*. Vprašanje: *Kdaj me pridi obiskati?* *Kadar boš imela čas.* (Kodre 2014: 57) Ob obravnavi časovnega odvisnika je podano še pravopisno pravilo, da med večbesednimi vezniškimi besedami, npr. *že ko*, *medtem ko*, *prej ko*, *potem ko*, *v tem ko*, *še ko*, *brž ko*, *še ko* ... ne pišemo vejice. Opredelitvi časovnega odvisnika sledijo naloge. Časovni odvisnik utrjujejo vaje spraševanja po odvisniku, spremembe odvisnika v stavčni člen, v tem primeru prislovno določilo časa.

Natančneje bomo izpostavili tretjo nalogo, ki zahteva vstavljanje vezniških besed *ko* ali *kadar*. Pomembno je poudariti, da je pred izbrano nalogo v samostojnem delovnem zvezku podano tudi razlikovanje med rabo vezniških besed *kadar* in *ko*. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov* 8 navaja. Veznik *kadar* uporabljamo za izražanje dejanj, ki se zgodijo večkrat, veznik *ko* pa uporabljamo za izražanje dejanj, ki se zgodijo enkrat. (Kodre 2014: 59) Pri tem pa navede tudi primera. *Kadar sem lačen, grem jest*, pa tudi če je to ob polnoči in *Ko sem se jaz rodil*, je bila moja sestra stara 3 leta in pol (Kodre 2014: 59) Obravnavo časovnega odvisnika ponovno zaključijo naloga določanja vrste odvisnika in pretvorbe v prislovno določilo časa.

Naslednji obravnavani odvisnik je načinovni odvisnik, navedena je naslednja opredelitev. Načinovni odvisnik pove, kako poteka dejanje ali dogajanje iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnic *kako/na kakšen način* in glavnega stavka. (Kodre 2014: 61) Podobno kot pri predhodnih odvisnikih se tudi pri tem odvisniku utrjevanje začne z vajo postavljanja vprašanj za izbrani odvisnik, zapisom odgovora in pretvorbo v stavčni člen. In obratno z nalogo tvorbe dvostavčne povedi z načinovnim odvisnikom namesto enostavčne s prislovnim določilom načina. Med tovrstnimi nalogami samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov* 8 vpelje še pravopisno pravilo, in sicer pojasnilo rabe vejice pred veznikoma *kot* ali *kakor*. Poudarjeno je pravilo, da vejico pišemo med glavnim stavkom in odvisnikom, torej posledično vejice ne pišemo, če vezniku ne sledi osebna glagolska oblika.⁹²

Posebej bomo izpostavili četrto nalogo pod tem razdelkom, ki zahteva pripis odvisnika glavnemu stavku, pri čemer je določeno, kateri odvisnik je treba pripisati kateremu glavnemu stavku (Kodre 2014: 62). Naloga natančno določa, s katerim podatkom morajo učenci dopolniti glavni stavek. Na ta način ponovijo do sedaj obravnavane odvisne stavke.

Obravnava se nadaljuje z obravnavo vzročnega odvisnika. V samostojnem delovnem zvezku *Od glasov do knjižnih svetov* 8 je podana naslednja opredelitev. Vzročni odvisnik pove, zakaj poteka dejanje ali dogajanje iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnice *zakaj* in glavnega stavka. (Kodre 2014: 66) Po obravnavi vzročnega odvisnika samostojni delovni zvezek navaja dve nalogi. Prva naloga od učencev zahteva, da v izbranih povedih poiščejo vzročni odvisnik in zapišejo vprašanje za odvisnik in ter nanj tudi ustrezno odgovorijo. Za konec pa morajo še pretvoriti izbrani odvisnik v stavčni člen. Druga naloga pa ima na videz popolnoma enake zadolžitve, le da so v tej nalogi zapisane dvostavčne povedi, ki vsebujejo vse do sedaj obravnave odvisnike, to so krajevni, časovni, načinovni in vzročni odvisnik.⁹³ Hkrati pa naloga predvideva utrjevanje učenčeve pravopisne zmožnosti, saj je

⁹²Navedena sta tudi primera rabe za obe možnosti, *rabo* oziroma *ne rabo* vejice, npr. enostavčna poved *Hodi kakor polž* (Kodre 2014: 62), ki vsebuje eno osebno glagolsko obliko (en povedek) proti dvostavčni povedi *Hodi, kakor hodi polž* (Kodre 2014: 62), ki vsebuje dve osebni glagolski obliki in ju seveda ločuje vejica.

⁹³Naloga sicer v navodilih ne navaja, da ne utrjuje samo vzročnih odvisnikov, ampak vse do sedaj obravnavane. Na ta način prepreči, da bi učenci naloge reševali avtomatično.

njegova naloga tudi pravilno vstavljanje vejice. Seveda na tem mestu vadi zapisovanje vejice, ki ločuje glavni stavek od odvisnega (Kodre 2014: 63–64).

Obravnava se nadaljuje z osebkovim odvisnikom. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* navaja naslednjo opredelitev. Osebkov odvisnik pove, kdo je izvršil dejanje glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnice kdo/kaj in glavnega stavka, npr. Kdor ve, naj pove, Kdo naj pove, kdor ve. (Kodre 2014: 64) Samostojni delovni zvezek pod to obravnavo navaja dve nalogi. Prvo naloga je, kot je značilno za izbrani samostojni delovni zvezek, branje dvostavčne povedi, iskanje odvisnega stavka in potem pretvorba odvisnika v stavčni člen, v tem primeru poteka pretvorba iz osebkovega odvisnika v osebek. Druga naloga pa si zasluži natančnejšo izpostavitev. Pri tej nalogi morajo učenci prebrati zapisane dvostavčne povedi, označiti vezniške besede in določiti vrsto odvisnika (Kodre 2014: 64–66). Bistvo naloge pokazati, da tovrstnih nalog, kot je določanje odvisniških vrst, učenci ne morejo reševati zgolj s pogledom na vezniško besedo, ki začenja odvisni stavek. Za določanje odvisniške vrste je najbolj pomembna ugotovitev podatka, ki ga odvisnik prinaša, oz. najpomembnejše je vprašanje, ki je tvorjeno z značilno vprašalnico in glavnim stavkom izbrane dvostavčne povedi. Izpostavili bomo nekaj primerov, pri katerih bi lahko prišlo do tovrstnih težav, če bi te naloge reševali zgolj glede na vezniško besedo. Pogledali si bomo nekaj dvojic⁹⁴ dvostavčnih povedi, ki so zanimive s prej omenjenega vidika. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* navaja naslednja primera. Zanima me, kdaj pride avtobus in Berem, kadar moram. (Kodre 2014: 65). Na prvi pogled bi zaradi vezniških besed rekli, da sta oba krajevna odvisnika, vendar temu ni tako. Po drugem primeru se res vprašamo, kdaj berem, po prvem pa ne, ampak se po njem vprašamo, kaj me zanima, torej gre v tem primeru za osebkov odvisnik, in ne, kot bi lahko zmotno domnevali, za časovni odvisnik. S tega vidika sta podobna tudi primera Razjezilo me je, kje so sosedovi otroci postavili igrišče in Uredili smo si ga, kjer imamo vrt (Kodre 2014: 66). V tem primeru je drugi primer krajevni odvisnik, po katerem se vprašamo, kje smo si ga uredili, prva poved pa je dvostavčna poved, ki glavni stavek dopolnjuje s podatkom, po katerem se vprašamo z imenovalniško vprašalnico, torej je dvostavčna poved sestavljena iz glavnega stavka in osebkovega odvisnika.⁹⁵ Ostali primeri so zelo podobni, zato jih na tem mestu ne bomo več obravnavali.

Obravnava odvisnikov v samostojnem delovnem zvezku *Od glasov do knjižnih svetov 8* se nadaljuje s predmetnim odvisnikom, kot je v navadi je na začetku obravnave predstavljena opredelitev. Predmetni odvisnik prinaša podatke o predmetnosti (tj. vsebini) glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašanji, ki so sestavljena iz vprašalnic koga/česa in glavnega stavka, komu/čemu in glavnega stavka, koga/kaj in glavnega stavka, o kom/o čem in glavnega stavka in s kom/s čim in glavnega stavka.⁹⁶ (Kodre 2014: 67) Obravnava se nato nadaljuje z vajami. Prva naloga je, kot smo vajeni, spraševanje po odvisnikih in odgovarjanje na zastavljena vprašanja in pretvorba izbranega predmetnega odvisnika v stavčni člen predmet.

⁹⁴Poudarili bi, da samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* ne navaja primerov v dvojicah, kot bodo navedeni na tem mestu. Z navajanjem v dvojicah želimo doseči večjo ilustrativnost primerov in čim bolj nazorno pokazati, zakaj so tovrstne naloge pomembne, predvsem z vidika ločevanja med podatki, ki jih prinašajo posamezne vrste podredij.

⁹⁵To pomembnost nemehanskega reševanja vaj izpostavi tudi sam samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8*, saj navaja naslednje: Osebkovega odvisnika ne zamenjaj s krajevnim, časovnim ali katerim drugim. Naj te vezniške besede kdaj, do kdaj, kje, da ... ne zavedejo. Teh težav ni, če pri določanju odvisnikov uporabljaš vprašalnice. (Kodre 2014: 55)

⁹⁶Pri sami opredelitvi ni posebno izpostavljeno, da se po predmetu vprašamo z vprašalnicami od drugega do šestega sklona, to je od roditelja do orodnika. To je posebno izpostavljeno pozneje. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 8* navaja, da se po predmetu »sprašujemo z vsemi vprašalnicami za sklone, izjema je vprašalnica za imenovalnik, s katero se sprašujemo po osebkovem odvisniku (Kodre 2014: 67).

Natančneje bomo izpostavili drugo vajo pod razdelkom Predmet, ki od učencev zahteva ločevanje med predmetnim in osebkovim odvisnikom. Pred samo nalogo, ki zahteva vstavljanje vejic in ločevanje med predmetnim in osebkovim odvisnikom, je ponovno poudarjeno, da je pri ločevanju med njima najpomembneje, da pazimo na rabo vprašalnic (Kodre 2014: 68–69). Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 navaja tudi preizkus z nalogo, ki preverja, če je izbrani odvisniki res osebki. Navaja namreč, da lahko na vsako vprašanje, katerega odgovor je osebkov odvisnik, smiselno odgovorimo z besedno zvezo ta stvar ali ta oseba. V kolikor izbrani odgovor ni možen, je to potrditev, da izbrani odvisnik ni osebkov. Vendar pa kot poudarja samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8, to seveda ni znak, da je to potem avtomatično predmetni odvisnik (Kodre 2014: 69). Vprašanje, ki se postavlja ob omenjeni metodi je, ali učenec to metodo sploh razume oz. ali mu je sploh v kakršno koli pomoč, glede na to, da se morajo učenci še vedno znati vprašati po izbranem odvisniku. Metoda namreč ni koristna, če se po izbranem odvisniku učenec ne zna vprašati. Po drugi strani pa, če spraševanje po odvisniku ni problematično, ni potrebe po tovrstni metodi, ker v tem primeru je jasen odgovor prav odvisnik sam. Bistvo določanja vrst odvisnikov naj bi bilo v tem, da učenci ugotovijo, da različne vrste odvisnikov prinašajo različne vrste podatkov, izbrana metoda pa zgolj ugotavlja, katerega podatka ne prinašajo. Vprašanje, ki se postavlja je, ali je izbrana metoda sploh smiselna.

Razdelek o predmetnem odvisniku pa zaključita še dve nalogi. Četrta naloga predvideva vstavljanje vejic in določanje vrste odvisnika, pri čemer moramo poudariti, da so vključeni vsi do sedaj obravnavani odvisniki, in sicer osebki, predmetni, krajevni, časovni in načinovni odvisnik (Kodre 2014: 70)

Izpostavili bomo peto nalogo tega sklopa, pri kateri je naloga učencev, da ustrezno dopolnijo glavni stavek Na izlet bo šel (Kodre 2014: 71) z osebkovim, predmetnim, časovnim, krajevnim, vzročnim in načinovnim odvisnikom. Z drugimi besedami glavni stavek morajo dopolniti s podatkom o vršilcu dejanja glavnega stavka, o podatku o vsebini dejanja glavnega stavka, o času dejanja glavnega stavka, o kraju dejanja glavnega stavka, vzroku dejanja glavnega stavka in o načinu dejanja glavnega stavka. Naloga na zelo zgoščen način ponovno predstavi, da so odvisniki tisti, ki prinašajo različne podatke o dejanju glavnega stavka, in s tem ko z različnimi podatki dopolnjujejo enak glavni stavek, se še bolj poudari razlikovanje med posameznimi odvisniki.

Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 nato nadaljuje z obravnavo namernega odvisnika, kjer je na začetku obravnave navedena naslednja opredelitev.

Namerni odvisnik izrazi namen dejanja ali dogajanja iz glavnega stavka. Po namernem odvisniku se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnic čemu, s katerim namenom in glavnega stavka. (Kodre 2014: 72) Prva naloga v tem sklopu, ki sledi zapisani opredelitvi, je na tem mestu nekoliko drugačna. Zapisanim namernim odvisnikom, je treba zapisati le vprašanje, ki je zanje značilno, in izpisati odvisnika kot odgovor na zastavljeno vprašanje. Naloga pa ne zahteva pretvorbe v stavčni člen. Samostojni delovni zvezek to opuščanje tudi obrazloži, in sicer navaja, da so tovrstne pretvorbe iz dvostavčne povedi z namernim odvisnikom v enostavno poved z ustreznim prislovnim določilom, ki dopolnjuje povedek z enakim podatkom, sicer možne, ampak učinkujejo smešno. (Kodre 2014: 73). S tem samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 najverjetneje misli manjšo slogovno ustreznost teh pretvorb.

V nadaljevanju je izpostavljeno zelo pomembno dejstvo, da namernega odvisnika ne smemo zamenjevati z vzročnim odvisnikom. Da tovrstne zamenjave ne bi bile več problematične,

samostojni delovni zvezek navaja in razloži dva primera z enakim glavnim stavkom in različnim odvisnikom, in sicer Brat je šel v trgovino, ker nam je zmanjkalo mleka in Brat je šel v trgovino, da bi kupil mleko (Kodre 2014: 73), pri čemer je seveda v prvem odvisnem stavku izražen vzrok glavnega stavka, pri drugem pa namen dejanja iz glavnega stavka. Zelo pomembna razlika med namernim in vzročnim odvisnikom, ki jo izpostavi tudi samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8, je ta, da se odvisni stavek, ki izraža vzrok, nanaša na pretekla pa tudi sedanja dejanja, namerni odvisni stavek pa bolj v prihodnost (Kodre 2014: 73). Za povečanje zmožnosti ločevanja med izbranimi vrstama odvisnih stavkov je za opredelitvijo navedena naloga, ki predvideva zapis vzročnega in namernega odvisnika k enakemu glavnemu stavku (Kodre 2014: 73).

Obravnava se nadaljuje s pogojnim odvisnikom. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 navaja naslednjo opredelitev. Pogojni odvisnik pove, pod katerim pogojem poteka dejanje ali dogajanje iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnice v katerem primeru/pod katerim pogojem in glavnega stavka (Kodre 2014: 76) Za opredelitvijo sledijo naloge, ki so podobne nalogam iz prejšnjih razdelkov. Najprej je navedena naloga, ki zahteva označevanje glavnega stavka, zapis vprašanja za pogojni odvisnik in odgovor nanj. To je tudi edina naloga, ki se dotika zgolj pogojnega odvisnika. Ostali dve nalogi zajemata obravnavo vseh odvisnikov. Samostojni delovni zvezek navaja naloge določanja vrst odvisnih stavkov in nalogo zapisovanja različnih odvisnih stavkov k identičnemu glavnemu stavku (Kodre 2014: 76–77).

V nadaljevanju je obravnavan dopustni odvisnik. Na začetku je, kot smo že vajeni, podana opredelitev izbranega odvisnika. Dopustni odvisnik pove, da dejanje ali dogajanje iz glavnega stavka poteka kljub drugačnemu pričakovanju. Po njem se sprašujemo z vprašanjem, ki je sestavljeno iz vprašalnice kljub čemu in glavnega stavka. (Kodre 2014: 78) Po opredelitvi dopustnega odvisnika sledita dve nalogi za njegovo utrjevanje. Prva naloga predvideva označevanje glavnega stavka, vezniške besede in spraševanje po izbranem odvisniku ter zapis odvisnika kot odgovor na vprašanje. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 8 ob nalogah dopustnega odvisnika izpostavi tudi pravopisno pravilo o opuščanju zapisa vejice med večdelnimi vezniškimi besedami.⁹⁷ Ob koncu obravnave dopustnega odvisnika sledi še vaja utrjevanja vseh do sedaj obravnavanih odvisnikov. K zapisanem glavnim stavkom je treba zapisati poljuben stavek v obliki zahtevanega odvisnika (Kodre 2014: 79).

Obravnavo odvisnikov zaključijo predstavitev prilastkovega odvisnika. Samostojni delovni zvezek od glasov do knjižnih svetov 8 navaja naslednjo definicijo.

Prilastkov odvisnik natančneje določa osebek, predmet ali prislovno določilo iz glavnega stavka. Po njem se po navadi sprašujemo z vprašalnico kateri (včasih tudi z vprašalnicama kakšen ali čigav), z besedo, na katero se odvisnik nanaša, ter s povedkom iz glavnega stavka. (Kodre 2014: 80) Razdelek se nadaljuje z nalogami o prilastkovem odvisniku. Prva naloga zahteva označevanje glavnega stavka, veznika in spraševanje po odvisnikih, na koncu tudi zapis odgovora na vprašanje, ki je seveda prilastkov odvisnik. Vaja izpostavi tudi pravopisno pravilo o zapisovanju vejic pri rabi vrinjenega stavka. Hkrati pa je na tem mestu izpostavljeno tudi pravilo o rabi vezniških besed kateri oz. ki in vezniške besede čigar. V izbranem samostojnem delovnem zvezku je navedeno. Vezniško besedo čigar uporabljamo le ob osebi moškega spola in v ednini. V vseh ostali uporabimo kateri ali ki. (Kodre 2014: 81) Na podlagi izbranega opozorila sledi naloga, pri kateri morajo učenci v navedenih dvostavčnih povedih izbrati ustrezni zaimsek, kateri ali čigar. Na izbrano opozorilo je vezana še ena naloga, in sicer naloga, ki predvideva tvorjenje

⁹⁷ Za ilustracijo pravopisnega pravila sta navedena še dva primera, in sicer Kljub temu da ne zna francosko, se je v Parizu dobro znašel in Kljub temu da ima veliko denarja, si ne privošči veliko. (Kodre 2014: 79)

poljubnih dveh povedi s prilastkovim odvisnikov, pri čemer bo v enem primeru zapisana poved vsebovala vezniško besedo čigar, v drugem primeru pa vezniško besedo kateri. Obravnavo prilastkovega odvisnika zaključita dve nalogi utrjevanja vseh vrst odvisnikov. Četrta naloga predvideva vstavljanje vejic in določanje vrst odvisnih stavkov, peta naloga pa predvideva zapis vseh vrst obravnavanih odvisnikov. Pri tem pa je pri tej nalogi glavni stavek predviden za odvisnim stavkom (Kodre 2014: 80–83).

5.2.2 Sto primerov za utrjevanje

Po zaključku obravnave posameznih odvisnikov samostojni delovni zvezek predvideva še dodatne vaje za utrjevanje, ki so zbrane pod naslovom *Še sto primerov za utrjevanje*⁹⁸. Razdelek vsebuje učencu znane tipe vaj, npr. vstavljanje vejic in določanje vrst odvisnikov, zapis odvisnikov zapisanim glavnim stavkom. Posebej bi izpostavili peto nalogo tega razdelka, ki predvideva popravljanje neustrezno rabljenih veznikov in vezniških besed, z namenom, da izbrana zložena poved postane smiselna. Hkrati pa predvideva tudi določanje vrst izbranih odvisnikov (Kodre 2014: 83–88). Naloga pokaže, da je zelo pomembno, da smo pri povezovanju povedi iz enostavnih v dvostavčne povedi pozorni, da tvorimo smiselne povedi, z drugimi besedami, da povedi pravilno povežemo z ustreznim veznikom, glede na to, s katerim podatkom želimo dopolniti glavni stavek.

5.3 Znanka ali uganka 8

5.3.1 Stavčni čelni (goli in zloženi)

Samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 8* v svojem prvem delu uvede pojma goli in zloženi stavčni člen⁹⁹. Pri tem poda naslednji opredelitvi.

Goli stavčni členi so iz ene polnopomenske besede (npr. prijateljico, imamo) ali iz zveze predloga in polnopomenske besede (npr. v razredu, ob torkih) ali iz glagola in besedic ob njem (npr. se učiva), nikalnice ne (npr. ne igra) ipd. Drugi stavčni členi, ki so sestavljeni iz dveh (npr. sosedov oče, na pokošeni travi) ali več polnopomenskih besed (npr. naš in sosedov oče, na suhi pokošeni travi) so zloženi stavčni členi¹⁰⁰. (Kocjan-Barle idr. 2013a: 111)

Samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 8* poimenuje tudi posamezne dele zloženega stavčnega člena, to sta jedro in prilastek. Samostojni delovni zvezek navaja, da jedro predstavlja pomembnejši del zloženega stavčnega člena, večinoma je to samostalni, prilastek pa predstavlja del zloženega stavčnega člena, ki natančneje določa jedro (Kocjan-Barle idr. 2013a: 112). Samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 8* v nadaljevanju omenja tudi

⁹⁸Poglavje, ki obravnava odvisne stavke, se nato zaključi s povzetkom snovi o odvisnikih v obliki preglednice, ki za vsak posamezni odvisnik zapiše ime, značilno vprašalnico, pogoste veznike in po en primer.

⁹⁹Pred to uvedbo s pomočjo vprašanj (npr. Kaj je stavčni člen?, Katere stavčne člene poznaš?, Ali se še spomniš vprašalnice zanje? in krajše analitične naloge določanja stavčnih členov na izbranih primerih ponovi osnovne opredelitve stavčnih členov. Učenci samostojno na podlagi analize sestavijo še preglednico stavčnih členov s pripadajočimi vprašalnici in oznakami. Analiza poteka na primeru V razredu imam prijateljico; Dobro se razume z mano; Veliko se druživa po pouku; Ob torkih se učiva angleščino in se ne igra. (Kocjan-Barle idr. 2013a: 109).

¹⁰⁰Samostojni delovni zvezek *Znanka ali uganka 8* predstavlja tudi povezavo med stavčnim členom in stavki, ki se imenujejo odvisni stavki ali odvisniki, tj. da imajo tudi odvisni stavki vlogo stavčnih členov (Kocjan-Barle idr. 2013a: 111).

pojma levi in desni prilastek ter dejstvo, da jedro in prilastek stavčnega člena lahko sestavlja ena ali več besed, lahko pa tudi samostojni stavek. Omenjene so tudi slogovne slabosti rabe posameznega prilastka, npr. raba samostalnika v vlogi desnega prilastka je slogovno slabša, zato je bolje, da ga zamenjamo s pridevnikom, ki nastopa v vlogi levega prilastka¹⁰¹ (Kocjan-Barle idr. 2013a: 112).

Opredelitvi jezikoslovnih pojmov goli in zloženi stavčni člen sledijo vaje tega sklopa, pri čemer je na začetku nekaj vaj namenjenih ločevanju med levimi in desnimi prilastki, potem pa sledijo še naloge zloženih stavčnih členov. Prva vaja od učencev zahteva, da v zapisanih besednih zvezah določijo jedro in določilo (prilastek) in ju razvrstijo v ustrezno skupino ter odgovorijo na zastavljena vprašanja. V tem delu naloge so vse zapisane besedne zveze sestavljene iz levega ujemalnega prilastka. Preko vprašanj¹⁰² učenci ugotovijo, da z vidika besedne vrste v prilastku nastopajo predvsem pridevniki, svojilni zaimki in števnik. Hkrati pa ugotovijo tudi, da prilastek ni nujno sestavljen iz ene same besede. Naloga v nadaljevanju zahteva enako določanje jedra in prilastka, razlika je samo v tem, da so sedaj navedene besedne zveze z desnim prilastkom. Naloga učencev je enaka, da ugotovijo, katera beseda predstavlja jedro in katera prilastek. S pomočjo primerjave s primeri iz prvega dela naloge ugotovijo, da v zapisanih besednih zvezah jedra dopolnjujejo desni prilastki, ki pa so prav tako lahko sestavljeni iz besede ali besedne zveze. Pomembna ugotovitev te naloge je ta, da v skladijski vlogi desnih prilastkov nastopa samostalni. Druga naloga tega sklopa podobno kot naloga pred njo zahteva označevanje jedra in prilastkov, pri čemer izbrana naloga vsebuje tako leve kot tudi desne prilastke, ki jih je treba razvrstiti v ustrezen stolpec. Učenci morajo po končanem razvrščanju ugotoviti še, kaj izražamo s obema vrstama prilastkov, in sicer ugotovijo, da so to lastnost, vrsta, svojina in količina (Kocjan-Barle idr. 2013a: 112).

Tretja naloga tega sklopa predvideva dopolnjevanje jeder oz. določil zapisanim besedam. Naloga je dodatno razdeljena na štiri primere. Prvi primer zahteva dopolnjevanje levega prilastka in jedra, drugi primer zahteva zapisovanje ustreznih jeder zapisanemu prilastku, tretji primer pa je obrnjen, zahteva namreč zapis ustreznih prilastkov, da bi nastale samostojne besedne zveze. Četrty primer je podoben ostalim, le da je treba vstavljati desne samostalniške prilastke¹⁰³. Izpostavili bi še četrto nalogo, ki na začetku predstavi besedilo, ki se nanaša manjšo ustreznost določene vrste prilastkov. Samostojni delovni zvezek navaja, da je možno enobesedne samostalniške zaimke spremeniti v pridevniške, zamenjava je priporočljiva zlasti v primeru, ko raba samostalniškega zaimka zveni nerodno. Enako priporočljiva je zamenjava tudi za prilastke s predlogom od in samostalnikom. Za primer okornosti samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja primera Delavke so delale na poljih solate : Delavke so delale na solatnih poljih in klobuk od očeta : očetov klobuk. (Kocjan-Barle idr. 2013a: 115) V nadaljevanju je naloga učencev, da samostalniške prilastke spreminjajo v pridevniške in tako tvorijo slogovno primernejše povedi in pa presojujejo, katera od navedenih besednih zvez je najustreznejša¹⁰⁴ (Kocjan-Barle idr. 2013a: 114–115).

¹⁰¹Dodani so tudi primeri slogovno manj ustreznih in slogovno ustrežnejših povedi, npr. Priljubljena zimska igra otrok je sankanje proti Priljubljena zimska otroška igra je sankanje in Ves avto od očeta je polepil z nalepkami proti Ves očetov avto je polepil z nalepkami, pri čemer je v obeh parih prva poved manj ustrežna od druge (Kocjan-Barle idr. 2013a: 112).

¹⁰² Samostojni delovni zvezek navaja vprašanja Katera besedna vrsta v zgornjih besednih zvezah je določilo?, Na kateri strani jedra stoji? in V katerih besednih zvezah je jedro besedna zvez? (Kocjan-Barle idr. 2013a: 112).

¹⁰³ Zadnje vprašanje je označeno kot težja naloga (Kocjan-Barle idr. 2013a: 112).

¹⁰⁴ Naloga je označena kot težja naloga in zahteva od učencev, da razmislijo, katera od besednih zvez človekovi možgani, možgani človeka in človeški možgani je najprimernejša (Kocjan-Barle idr. 2013a: 115).

Naloge v nadaljevanju sklopa so namenjene predvsem utrjevanju zloženih stavčnih členov. Vaje ponovijo značilne vprašalnice za posamezen stavčni člen in poimenovanje, poleg tega pa samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja še naloge ločevanja zloženih in golih stavčnih členov, naloge določanja stavčnih členov s podčrtavami in oznakami. Samostojni delovni zvezek predvideva tudi naloge določanja sklona predmetu in ponovitev ločevanja predmeta in prislovnega določila v besednih zvezah s predlogi in odpravljanja napačne rabe sklona pri zanikanju¹⁰⁵ (Kocjan-Barle idr. 2013a: 116–119).

5.3.2 Poved (Zložena poved)

V drugem delu samostojnega delovnega zvezka Znanka ali uganka 8 se začne obravnavati zložene povedi. Na začetku je ponovno opredeljen jezikoslovni pojem poved in njegove pojavne oblike. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja, da poved, ki predstavlja eno dejanje ali stanje in jo sestavlja zgolj en stavek imenujemo enostavčna poved¹⁰⁶, poved sestavljena iz dveh stavkov dvostavčna poved, poved sestavljena iz treh stavkov trostavčna poved itd.¹⁰⁷ (Kocjan-Barle idr. 2013b: 7)

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 v poglavju Poved predstavi tudi pojem logično razmerje, ki je opredeljeno kot razmerje, ki nastane z združevanjem več enostavnih povedi v eno večstavčno, ko želimo natančneje izraziti razmerje med njimi.¹⁰⁸ Samostojni delovni zvezek predstavlja naslednja logična razmerja, in sicer časovno razmerje (pri tem ožje opredeli dogajanja istočasnosti in neistočasnosti), vzročno-posledično razmerje, pogojno razmerje, namerno razmerje, dopustno razmerje, stopnjevalno razmerje, protivno razmerje, pojasnjevalno razmerje in sklepalno razmerje. Vsa ta razmerja predstavlja na različnih vrstah povedi (na dveh enostavnih povedi, na večstavčni ali zloženi povedi in na enostavni povedi, ki so pomensko enake ali podobne (Kocjan-Barle idr. 2013b: 11). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 za prikaz logičnih razmerij navaja naslednjo preglednico.

Poved			Logično razmerje
Dve enostavni	Večstavčna poved oz. zložena (z veznikom ali soveznikom)	Enostavčna poved (s predlogom)	
Sedim. Opazujem ptice.	Medtem ko sedim, opazujem ptice. Sedim in opazujem ptice	Med sedenjem opazujem ptice.	Časovno Kdaj? Zaporedje dogajanja: hkrati, istočasno
Pojem kosilo. Naredim nalogo.	Ko pojem kosilo, naredim nalogo. Potem ko pojem kosilo, naredim nalogo.	Po kosilu naredim nalogo.	Zaporedje dogajanja: prej – potem neistočasnost
Zajtrkujem. Grem v šolo.	Predem grem v šolo, zajtrkujem.	Pred odhodom v šolo zajtrkujem.	Zaporedje dogajanja: prej – potem neistočasnost, zapis v obratnem sledju

¹⁰⁵Zelo podobne naloge sestavljajo tudi poglavje, ki vsebuje naloge za ponovitev snovi, zato jih na tem mestu ne bomo natančneje omenjali (Kocjan-Barle idr. 2013a: 120–121).

¹⁰⁶Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja tudi izraz prosta poved (Kocjan-Barle idr. 2013b: 7)

¹⁰⁷Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja tudi, da največkrat je delitev na dvostavčne in večstavčne povedi zanemarljiva in se uporablja le izraz večstavčna poved. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja tudi, da število osebnih glagolskih oblik pove število stavkov v povedi (Kocjan-Barle idr. 2013b: 7).

¹⁰⁸Pojem logično razmerje so učenci spoznali že v 6. razredu, ko so prepoznavali časovno, vzročno, posledično in pogojno razmerje v povedih, na tem mestu pa spoznajo še nekatera nova (Kocjan-Barle idr. 2013b: 8–11).

Vreme je bilo slabo. Ostali smo doma.	Ker je bilo vreme slabo, smo ostali doma. Vreme je bilo slabo, zato smo ostali doma.	Zaradi slabega vremena smo ostali doma.	vzročno-posledično Zakaj? vzročnost, posledičnost
Jutri gremo smučat. Vreme mora biti lepo. Pomagal bi drugim. Moral bi biti bogat	Če bo lepo vreme, bomo šli smučat. Če bi bil bogat, bi pomagal drugim.	V primeru lepega vremena gremo smučat.	Pogojno Pod katerim pogojem? pogojnost
Zbrali smo se. Želimo iti na izlet. Šel je k sosеду. Želi si ogledati film.	Zbrali smo se, da bi šli na izlet. Šel je k sosеду, da bi si ogledal film.		Namerno S katerim namenom? namernost
Bilo je slabo vreme. Šli smo na izlet. Sprejmite dogovor. Dogovor ni popoln. Ponoči smo bili hrupni. Nikogar nismo zbudili.	Čeprav je bilo vreme slabo, smo šli na izlet. Sprejmite ogovor, četudi ni popoln. Kljub temu da smo bili ponoči hrupni, nismo nikogar zbudili.	Kljub slabemu vremenu smo šli na izlet. Sprejmite dogovor kljub nepopolnosti. Kljub hrupu ponoči nismo nikogar zbudili.	Dopustno Kljub čemu? Kljub kateremu pričakovanju? Nasprotje oz. neskladje.
Pomembno je znanje. Pomembna je tudi vzgoja. Ljudje lahko delimo z drugimi veselje. Z njimi lahko delimo tudi bolečino.	Pomembno je ne samo znanje, temveč tudi vzgoja. Ljudje ne delimo z drugim samo veselja, ampak tudi bolečino.		Stopnjevalno Stopnjevanost
Veliko obljublja Malo stori. Opravila je delo. Plačila še ni dobila. Voznik se ni ustavil. Peljal je naprej.	Veliko obljublja, toda malo stori. Opravila je delo, vendar plačila še ni dobila. Voznik se ni ustavil, ampak je peljal naprej.		Protivno Nasprotje oz. neskladje Nepričakovanost oz. izjemnost drugega dejanja
Sezono so začeli uspešno. Obisk se je povečal za sedmino.	Sezono so začeli uspešno, saj se je obisk povečal za sedmino.		pojasnjevalno
Vremenska napoved obeta lepo vreme. Na počitnicah bomo v najlepših dneh.	Vremenska napoved nam obeta lepo vreme, torej bomo na počitnicah v najlepših dneh.		Sklepalno sklep

(Kocjan-Barle idr. 2013b: 8–11)

Preglednico izpostavljamo, ker preglednica na zelo natančen način pokaže, da je možno logična razmerja izražati na več različnih način, predvsem z vidika povedne sestave, to pomeni, da z različnimi povedmi (enostavnimi, večstavnimi, prirednimi, podrednimi itd.) lahko izražamo enak pomen¹⁰⁹, to izraža tudi njihova medsebojna pretvorljivost, tj. zmožnost pretvorbe enostavne povedi v dvostavno, pri čemer so ohrani pomen, ki smo ga želeli izraziti.

¹⁰⁹Učenci s tovrstnim opozarjanjem spoznavajo različne možnosti pri izražanju enakih podatkov, na ta način se posledično izboljšuje tudi njihov slog izražanja.

Po obravnavi logičnih razmerij, ki zadevajo pomenska razmerja, sledi obravnava sestavinskih razmerij. Pri tem vidiku je izpostavljeno, da so razmerja med stavki v povedih lahko odvisna ali neodvisna. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednjo opredelitev. Stavka v povedi sta neenakovredna, če je eden odvisen od drugega. Pravimo tudi, da je en stavek podrejen drugemu, torej je med njima podredno razmerje. Če pa stavka v povedi nista odvisna drug od drugega, sta enakovredna. Med njima je priredno razmerje (Kocjan-Barle idr. 2013b: 11)

Po opredelitvi sledijo tri naloge, ki utrjujejo zgradbo večstavčne povedi in izražanje logičnih razmerij. Prva naloga od učencev zahteva, da označijo posamezne stavke v zapisanih povedi. Naloga navaja tri zložene povedi¹¹⁰. Naloga učencev je, da ugotovijo število stavkov v povedi. Druga naloga zahteva združevanje enostavnih povedi v dvostavčne. Drugi del naloge pa pretvorbo enostavne povedi v dvostavno poved in določanje logičnega razmerja (Kocjan-Barle idr. 2013b: 12). Na prvi pogled sta videti primera zelo podobna, vendar pa se vseeno nekoliko razlikujeta. Pri prvem delu morajo učenci le združiti povedi v večstavčno poved z izbiro ustrezne vezniške besede in izbiro podrednega ali prirednega razmerja, pri tem seveda pazijo, da ohranijo prej izpostavljeno logično razmerje.¹¹¹ Pri drugi povedi, pa morajo učenci najprej smiselni del, ki izraža neko logično zaporedje pretvoriti v osebno glagolsko obliko, potem pa tvoriti dvostavno poved. Pri čemer morajo tudi na tem mestu paziti, da ohranijo v enostavni povedi izraženo logično razmerje. Tudi tretja naloga je namenjena utrjevanju in prepoznavanju logičnega razmerja. Naloga učencev je, da zapisani povedi določijo vrsto logičnega razmerja. Pomagajo si s postavljanjem vprašalnic in označevanjem besede, po kateri lahko prepoznajo logično razmerje. Naloga predvideva, da so vezniki in vezniške besede tisti, ki izražajo izbrano logično razmerje, ker pa več veznikov lahko izraža isto logično razmerje, je potrebna preveritev s pravilno vprašalnico ali pravilnim vprašanjem.

5.3.3 Podredno zložena poved

Preden samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navede opredelitev podrednega razmerja, navaja dva primera podredno zložene povedi, na katerih označi osnovne pojem, za analizo podredno zloženih povedi. Navedena sta primera Ker je bilo vreme slabo, smo ostali doma in Jan je vprašal Tejo, kaj namerava početi popoldan (Kocjan-Barle 2013b: 13), na katerih je grafično označeno, npr. smo ostali doma = neodvisni stavek ali glavni stavek, ker = je veznik in ker je bilo vreme slabo = odvisni stavek.¹¹² Grafični ponazoritvi pa sledi teoretična opredelitev označenih pojmov. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednjo opredelitev.

Večstavčna poved, v kateri je med dvema stavkama podredno razmerje je sestavljena iz neodvisnega in odvisnega stavka. Neodvisni stavek imenujemo glavni stavek, odvisnega pa odvisnik. Odvisni stavek je podrejen glavnemu, torej je z njim v podrednem razmerju, ločuje pa ju vejica. Poved iz glavnega in odvisnega stavka je podredno zložena poved. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 14).

¹¹⁰Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednje primere povedi. Ne znam ti povedati, kako lepo mi je; Učenci do razpravljali o knjigi in njenem pisatelju; Prišli sta pred zelena vratca, na desni so bila napol zakopana v živo mejo, na levi so jih skoraj zakrivala pobešene leskove veje (Kocjan-Barle idr. 2013b: 12)

¹¹¹Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednji enostavni povedi, in sicer Dva igralca si stopita nasproti; Primeta se za roke. Naloga učencev je, da med povedma prepoznajo časovno logično razmerje zaporedja dogajanja, ki ga lahko izrazijo na dva načina, in sicer z vezalnim priredjem ali s časovnim odvisnikom (Kocjan-Barle idr. 2013b: 12). Opozorili bi še, da je ob tovrstnih primerih učence smiselno opozarjati, da lahko določene podatke izrazijo na več načinov, tudi če jih na tem mestu še ne zanjo ustrezno strokovno poimenovati.

¹¹²Enako je označen tudi drugi primer, zato ga na tem mestu ne bomo posebno izpostavljali.

V nadaljevanju so predstavljene osnovne značilnosti glavnega in odvisnega stavka. Kot že samo ime pove glavni stavek vsebuje osnovna dejstva, podatke o dogodku ali dogajanju. V odvisniku pa najdemo vse druge, podrobnejše podatke, s katerimi odvisnik dopolnjuje glavni stavek. Beseda, ki je navadno prva beseda odvisnika, se imenuje veznik ali soveznik¹¹³. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 poudari tudi, da je mesto odvisnika in glavnega stavka v povedi je lahko različno. Odvisnik lahko stoji pred odvisnim stavkom ali za njim, pri čemer ju ločuje vejica. Odvisnik pa se lahko nahaja tudi sredi glavnega stavka, tovrstni odvisnik se imenuje vmesni stavek in ga od glavnega stavka ločimo z vejicama pred in za njim (Kocjan-Barle idr. 2013b: 15).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 izpostavi tudi zelo pomembno pomensko razmerje stavčni člen in odvisnik. Izpostavljeno je, da se po njih sprašujemo z enakimi vprašalnici razlikujejo se so stavčni členi izraženi z besedo ali besedno zvezo, odvisniki pa so izraženi v stavčni obliki (Kocjan-Barle idr. 2013b: 16)

Preden obravnava preide na posamezne vrste odvisnikov, samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja še nekaj primerov nalog za utrjevanje zložene povedi. Prva naloga predvideva branje krajšega besedila in označevanje pravih trditev o zgradbi povedi v izbranem besedilu. Namen naloge je, da učenci v besedilu prepoznavajo zložene povedi (predvsem podredne) in enostavne povedi. Naslednje naloge so namenjene predvsem ločevanju med pojmom glavni in odvisni stavek ter utrjevanju njunih osnovnih značilnosti, pa tudi označevanju veznikov in vezniških besede.¹¹⁴ Zadnji dve nalogi (šesta in sedma) pa sta namenjeni ponovitvi zapisovanja vejice med glavnim in odvisnim stavkom¹¹⁵ (Kocjan-Barle idr. 2013b: 16–17).

V nadaljevanju so predstavljene posamezne vrste odvisnikov¹¹⁶. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 začne z obravnavo osebkovega odvisnika.

Osebkov odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o tem, kdo ali kaj je tisti, ki kaj dela (je delal ipd.) ali s katerim se kaj dogaja (se je dogajalo ipd.); na kratko ga imenujemo vršilec dejanja ali nosilec stanja iz glavnega stavka. Po tem odvisniku se sprašujemo z vprašalnico kdo ali kaj + povedek glavnega stavka (včasih tudi ves glavni stavek), podčrtamo ga z enojno črto. Osebkov odvisnik je torej osebek glavnega stavka, ki je izražen v obliki stavka. Stoji lahko pred glavnim stavkom ali za njim. Uvajata ga veznika da in če ter sovezniki (ali ter vprašalni in oziralni zaimki). (Kocjan-Barle idr. 2013b: 20)

Opredelitvi sledi pet nalog za utrjevanje osebkovega odvisnika. Prva naloga predvideva označevanje odvisnika, iskanje vezniške besede in zapis vprašalnice. Poudarili bi, da naloga vsebuje štiri dvostavne povedi, ki pa so povezane v podredje kar s tremi različnimi vezniki (Kocjan-Barle idr. 2013b: 20). Na ta način naloga tudi pokaže, kako bistvenega pomena je, da pri določanju vrst odvisnika, prepoznamo, s katerim podatkom dopolnjuje odvisnik glavni stavk, in da o vrsti odvisnika ne sklepamo le po uporabljeni vezniški besedi. V nadaljevanju naloga predvideva tudi združevanje dvostavnih povedi v enostavne, naloga učence je torej, da podatek o vršilcu dejanja, ki je izražen z osebno glagolsko obliko preoblikujejo v stavčni

¹¹³Sovezniki so vprašalni zaimki, oziralni zaimki, vprašalnice ipd.

¹¹⁴To so npr., tretja, četrta in peta naloga izbranega razdelka (Kocjan-Barle idr. 2013b: 17).

¹¹⁵Zelo podobne naloge navaja tudi poglavje za ponovitev snovi Pokaži kaj znaš, zato jih na tem mestu ne bomo posebno omenjali (Kocjan-Barle idr. 2013b: 18).

¹¹⁶Ob začetku obravnave samostojni delovni zvezek navaja, da bodo učenci v tem poglavju spoznali različne odvisnike, ki opravljajo vlogo vseh stavčnih členov, razen povedka. Navaja pa tudi, da bodo spoznali odvisnik, ki je del stavčnega člena tj. prilastkov odvisnik (Kocjan-Barle idr. 2013b: 19). Poudarek, da odvisniki predstavljajo stavčne člene, je zelo pomemben, ker poudarja, da stavčni členi in odvisniki izražajo enake podatke na strukturno različne načine.

člen v obliki besede ali besedne zveze, ki vsebuje podatke o vršilcu dejanja (Kocjan-Barle idr. 2013b: 20). Naloge v nadaljevanju so vstavljanje veznika, dopolnjevanje glavnega stavka z odvisnikom in ponovno pretvorbe iz osebka v osebkov odvisnik. Za konec pa je ponovljena teoretična opredelitev osebkovega odvisnika, ki jo morajo učenci ustrezno dopolniti (Kocjan-Barle idr. 2013b: 20–21).

Naslednja predstavljena vrsta odvisnega stavka je predmetni odvisnik. Tudi na tem mest je pred natančno predelitvijo grafično razdelam primer predmetnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja zanj naslednjo opredelitev.

Predmetni odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o vsebini dejanja iz glavnega stavka, o tem, komu je dejanje namenjeno, ipd. Po tem odvisniku se sprašujemo z vprašalnicami koga ali česa, komu ali čemu, koga ali kaj, o/pri kom ali čem, s kom ali čim¹¹⁷ ... + povedek glavnega stavka, ki je izražen v obliki stavka. Večinoma stoji za glavnim stavkom. Navadno ga uvaja veznik da in sovezniki (ali ter vprašalni in oziralni zaimki). (Kocjan-Barle idr. 2013b: 22)

Po opredelitvi so navedene vaje iz predmetnega odvisnika. Prva naloga predvideva podčrtovanje predmetnega odvisnika in spraševanje po predmetnem odvisniku. Namen naloge je pokazati, da se po vsebini glavnega stavka lahko sprašujemo z različnimi vprašalnicami. Drugi del naloge pa predvideva preoblikovanje predmetnega odvisnika v predmet, torej preoblikovanje dvostavčne povedi v enostavno.¹¹⁸ Razdelek vsebuje tudi naloge, ki vzporejajo osebkov in predmetni odvisnik (Kocjan-Barle idr. 2013b: 22–24). Tovrstne naloge so pomembne, ker sta osebkov in predmetni odvisnik edina, po katerih se sprašujemo z sklonskimi vprašalnicami, zaradi te posebnosti je pomembno, da med njima ne prihaja do zamenjav.

Izpostavili bomo še sedmo nalogo izbranega sklopa, ki predvideva spreminjanje premega govora v odvisni stavek. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 opozarja učence, da morajo pri spreminjanju biti pozorni na spremembo glagolske osebe.¹¹⁹ (Kocjan-Barle idr. 2013b: 23–24) Pomembno je, da učenci ugotovijo, da po pretvorbi glavni stavek dopolnjuje predmetni odvisnik v tožilniku. Izbrana naloga pa izpostavi še eno zelo pomembno pravilo pri pretvarjanju povedi iz premega govora v odvisni stavek, in sicer raba ločil v podredno zloženi povedi. Pomembno je, da učenci vedo, da se pri postavljanju končnega ločila ravnamo po glavnem stavku. Ob pripovednem glavnem stavku na koncu povedi pišemo piko, ob vprašalnem stavku pa vprašaj (Kocjan-Barle idr. 2013b: 23–24).¹²⁰

Obravnava se nadaljuje z obravnavo krajevnega odvisnika. Kot je bilo v navadi že pri obravnavi ostalih odvisnikov, tudi pri tej samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 najprej navaja grafično ponazoritev sestave dvostavčne povedi s krajevnim odvisnikom, nato pa sledi opredelitev (Kocjan-Barle idr. 2013b: 24).

Krajevni odvisnik (imenovan tudi prostorski odvisniki) je odvisni stavek, v katerem je podatek o kraju oz. mestu dejanja iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašalnicami kje, kam, kod od kod do kod + povedek glavnega stavka, označimo ga s poševnimi črticami. Krajevni odvisnik je torej prislovno določilo kraja glavnega

¹¹⁷Kot vidimo samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja vprašalnice za vse sklone, vendar ne poudarja, da so to vprašalnice od roditelja do otroka.

¹¹⁸Podobne so tudi druga, tretja naloga in četrta naloga, zato ju na tem mestu ne bomo posebno izpostavljali. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 22–23).

¹¹⁹Primer spremembe, Marsikdo se sprašuje: »Kaj naj berem?« v Marsikdo se sprašuje, kaj naj bere.

¹²⁰To pravilo samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navede v svojem drugem delu v poglavju pravopis, ki ga sicer ne obravnavamo, ampak na tem mestu, bomo izpostavili to opredelitev, saj je povezava s pravopisom na tem mestu skoraj nujna (Kocjan-Barle idr. 2013b: 71).

stavka, ki je izraženo v obliki stavka. Stoji pred glavnim stavkom ali za njim. Najpogosteje ga uvajata soveznika kjer in kamor. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 25)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 vsebuje vaje za utrjevanje krajevnega odvisnika. Prva naloga predvideva dopolnjevanje zapisanih povedi z sovezniki, kamor do koder, kjer in zapis vprašalnic za izbrane odvisnike. V drugem delu naloge pa morajo učenci izbrane krajevne odvisnike pretvoriti v prislovna določila časa. Pri tem morajo seveda paziti, da pri pretvorbi dobijo enostavno poved (Kocjan-Barle idr. 2013b: 25). Menimo, da bi naloga morala izpostaviti še slogovno zaznamovanost nekaterih naštetih dvostavčnih povedi, npr. Te rastline rastejo tam, kjer je zemlja peščena in Avto smo pustili, kjer je parkirišče (Kocjan-Barle idr. 2013b:25) sta slogovno manj ustrezni kot njeni sopomenski enostavni povedi Te rastline rastejo na peščeni zemlji in Avto smo pustili na parkirišču s prislovnim določilo, ki ga sestavlja predložna besedna zveza. Pri tovrstnim pretvorbah je smiselno, da se učence opozarja, da vse različice povedi niso slogovno enakovredne.¹²¹ Ostale naloge predvidevajo podčrtovanje oz. označevanje povedi s krajevnim odvisnikom ali prislovnim določilom kraja, povezati glavni stavek z ustreznim krajevnim odvisnikom. Zadnja naloga pa predvideva ponovitev teoretične opredelitve krajevnega odvisnika, ki jo morajo učenci dopolniti z ustreznimi podatki (Kocjan-Barle idr. 2013b: 25–26).

Obravnava se nadaljuje s časovnim odvisnikom. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednjo opredelitev.

Časovni odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o času dejanja glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašalnici kdaj, od kdaj, do kdaj + povedek glavnega stavka, označimo ga s poševnimi črticami. Časovni odvisnik je torej prislovno določilo časa glavnega stavka, ki je izraženo v obliki stavka. Stoji pred glavnim stavkom ali za njim. Navadno ga uvajajo vezniki ko, med tem ko, potem ko in preden ter sovezniki dokler, kadar in odkar. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 26)

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednje vaje za utrjevanje časovnega odvisnika. Prva naloga predvideva vstavljanja veznikov in postavljanje vprašanj za časovni odvisnik ter pretvorbo dvostavčnih povedi s časovnim odvisnikom v enostavne povedi s prislovnim določilom časa. Druga naloga zahteva označevanje prislovnih določil časa v enostavnih povedih in časovnih odvisnikov. Tretja naloga predvideva pretvorbe prislovnih določil časa v časovne odvisnike. V tej nalogi je torej obrnjen način vzpostavljanja razmerja med stavčnim členom in odvisnikom iz drugega dela prve naloge. Tukaj je treba iz enostavne povedi tvoriti dvostavno. Zadnja naloga pri utrjevanju časovnega odvisnika, pa je ponovna teoretična opredelitev časovnega odvisnika, ki jo morajo učenci dopolniti z manjkajočimi podatki (Kocjan-Barle idr. 2013b: 27).

Obravnava se nadaljuje z načinovnim odvisnikom. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednjo opredelitev.

Načinovni odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o načinu poteka dejanja iz glavnega stavka; lahko izraža tudi enakost, podobnost, neenakost in sorazmernost česa s primerjanim. Po njem se sprašujemo z vprašalnico kako + povedek glavnega stavka, označimo ga s poševnimi črticami. Načinovni odvisnik je torej prislovno določilo načina glavnega stavka, ki je izraženo v obliki stavka. Pogosto stoji za glavnim stavkom. Navadno ga uvajajo vezniki ne da (sledi mu bi), da, kot, da, tako kot ter soveznika kakor in kakor da. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 28)

¹²¹Enake ugotovitve lahko strnemo za tretjo nalogo tega sklopa, zato je na tem mestu ne bomo natančneje poudarjali (Kocjan-Barle idr. 2013b: 25).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 pod razdelkom načinovni odvisnik navaja štiri naloge za utrjevanje. Prva naloga predvideva označevanje odvisnika, zapis vprašalnice ter sprememba dvostavčnih povedi z načinovnim odvisnikom v enostavčne povedi s prislovnim določilom časa. Druga naloga je podobna drugemu delu prve naloge, le da morajo učenci sedaj poiskati prislovna določila načina in jih pretvoriti v načinovne odvisnike. Tretja naloga navaja označevanje prislovnih določil način oz. načinovnih odvisnikov. Posebej pa bi izpostavili zadnjo nalogo tega sklopa. Naloga od učencev zahteva, da iz trditev, ki jih navaja samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navedejo pravilno teoretično opredelitev načinovnega odvisnika (Kocjan-Barle idr. 2013b: 26). Naloga je pomembna, ker na ta način učenci ponovno samostojno razmislijo, katere podatke prinaša načinovni odvisnik, kako se po njem vprašamo in kateri značilni vezniki ga večinoma napovedujejo. Hkrati pa s tovrstnimi nalogami učenci vzpostavijo tudi razmerja med ostalimi odvisniki, to pomeni, da ko izbirajo med pravilnimi trditvami o načinovnem odvisniku, istočasno ob odstranjevanju zanj neveljavnih trditev ponavljajo opredelitve ostalih odvisnikov in dejstva, da različne vrste odvisnikov nosijo različne podatke.

Obravnava se nadaljuje z predstavitvijo vzročnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednjo opredelitev.

Vzročni odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o vzroku dejanja iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašalnico zakaj + povedek glavnega stavka, označimo ga s poševnimi s poševnimi črticami. Vzročni odvisnik je torej prislovno določilo vzroka glavnega stavka, ki je izraženo v obliki stavka. Stoji pred glavnim stavkom ali za njim. Uvajata ga veznika ker in zato ker. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 30)

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 po opredelitvi navaja štiri naloge, ki so namenjene poglobitvi znanju o vzročnem odvisniku. Prva naloga predvideva vstavljanje veznikov v vzročne odvisnike, hkrati pa naloga predvideva spraševanje po zapisanem odvisniku. Drugi del naloge pa, kot je bilo že v navadi pri drugih odvisnikih, zahteva preoblikovanje dvostavčnih povedi z vzročnim odvisnikom v enostavčne povedi s prislovnim določilom. Druga naloga pa zahteva obrnjeno preoblikovanje, in sicer podatek iz prislovnega določila vzroka spremeniti v vzročni odvisnik (Kocjan-Barle idr. 2013b: 30–31). Razdelek o vzročnem odvisniku zaključita tretja in četrta naloga. Tretja naloga zahteva dopolnjevanje povedi z vzročnim odvisnikom zapisanemu glavnemu stavku ali dopolnjevanje glavnega stavka zapisanemu odvisniku. Četrta naloga pa zahteva označevanje prislovnega določila vzroka in vzročnega odvisnika (Kocjan-Barle idr. 2013b: 31). Posebej bi izpostavili tretjo nalogo, ki izpostavlja zelo pomembno lastnost odvisnikov, to je celotna stavčna odvisnost od glavnega stavka oz. odvisnik kot celota dopolnjuje glavni stavek z izbrano vrsto podatka (v tem primeru govorimo o podatku vzroka). Učenci morajo torej ugotoviti, ali že zapisani stavek predstavlja glavni ali odvisni stavek in ga glede na to ugotovitev ustrezno dopolniti. Poleg tega pa morajo seveda učenci pri tej nalogi upoštevati še eno pomembno lastnost, in sicer na pravilno postavitev vejice, ne glede na mesto glavnega stavka in odvisnika (Kocjan-Barle idr. 2013b: 30–31).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 nadaljuje z obravnavo pogojnega odvisnika. Poudarili bi, da bodo sedaj obravnavani odvisniki, kateri sopomenski pari prislovnih določil v osnovnošolskem izobraževanju niso obravnavani oz. trenutni osnovnošolski izobraževalni program predvideva obravnavo več odvisnikov kot prislovnih določil. Za pogojni odvisnik samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 zapiše naslednjo opredelitev.

Pogojni odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o pogoju dejanja iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašalnicama pod katerim pogojem + povedek glavnega stavka, označimo pa ga s poševnimi

črticami. Pogojni odvisnik je torej prislovno določilo pogoja glavnega stavka, ki je izražen v obliki stavka. Stoji pred glavnim stavkom ali za njim. Navadno ga uvajata veznika če in ko. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 32)

Samostojni delovni zvezek Znaka ali uganka 8 po opredelitvi pogojnega odvisnika navaja štiri naloge iz pogojnega odvisnika. Prva naloga predvideva vstavljanje veznikov v pogojne odvisnike in spraševanje po njih. Drugi del naloge pa predvideva spreminjanje dvostavčnih povedi v enostavčne. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 32) Pomembno je poudariti, da se učenci s prislovnim določilom pogoja kot sestavino enostavčne povedi ne srečajo, zato bi jim tovrstna naloga lahko povzročala težave. Omenjeno težavo bi morebiti utegnil rešiti zgled reševanja, ki bi navajal primer ustrezne pretvorbe.¹²² Problem tovrstnega seznanjanja z določenimi stavčnimi strukturami, pa je, da obstaja verjetnost, da bodo učenci nalogo reševali avtomatsko po vnaprej začrtani strukturi in ne bodo razmišljali o smiselnosti danih pretvorb. Učenci bi naredili pretvorbo po naprej začrtani strukturi, ne bi pa razmišljali, da je najpomembnejše pri tovrstnih nalogah, da ohranijo pomen izhodiščne povedi in tvorijo smiselno poved. Na ta način bi lahko nastajale pretvorbe, ki bi navidezno ustrezale zgledu, ampak ne bi izražale podatka o pogoju v obliki stavčne sestavine oz. bi lahko nastajale nesmiselne pretvorbe. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja še naloge označevanja pogojnih odvisnikov, naloge povezovanje odvisnih in glavnih stavkov in nalogo menjave položaja glavnega in odvisnega stavka v dvostavčni povedi. Sklepna naloga razdelka o pogojnem odvisniku predvideva ponovitev teoretične opredelitve pogojnega odvisnika z manjkajočimi podatki (Kocjan-Barle idr. 2013b: 32–33).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 nadaljuje z obravnavo namernega odvisnika, za katerega navede naslednjo opredelitev.

Namerni odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o namenu ali nameri dejanja iz glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašalnico čemu ali s katerim namenom + povedek glavnega stavka, označimo ga s poševnimi črticami. Namerni odvisnik je prislovno določilo namena glavnega stavka, ki je izraženo v obliki stavka. Navadno stoji za glavnim stavkom. Uvajata ga veznika da (sledi mu bi) in zato da. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 33)

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja tudi naslednje, in sicer da so pri večstavčnih povedih z namernim odvisnikom, ki vsebuje glagol premikanja, možne pretvorbe v enostavno poved z uporabo namenilnika.¹²³ To navedeno pravilo je tudi ključno pri reševanju nalog, ki sledijo predvsem druge naloge. Izbrana naloga predvideva podčrtovanje glagolov glavnega stavka in ugotavljanje, kateri glagoli so uporabljeni. Poleg imenovane naloge, pa samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja še nalogo označevanja namernega odvisnika in nalogo dopolnjevanja nepopolne opredelitve o namernem odvisniku (Kocjan-Barle idr. 2013b: 34).

Sledi obravnava dopustnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednjo opredelitev dopustnega odvisnika, to je tudi zadnji odvisniki, ki ga uvrščamo med t. i. prislovnodoločilne odvisnike.

¹²²Naloga bi v tem primeru morala vsebovati navodilo, npr. Pretvorite dane dvostavčne povedi v enostavčne sopomenske povedi. Pomagajte si z zgledu, npr. Če dvigalo ne deluje, pokličite pomoč : Ob nedelovanju dvigala pokličite pomoč.

¹²³Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 za tovrstno pretvorbo navaja naslednji primer Alma je odpotovala v Egipt , da bi si ogledala piramide in Alma je odpotovala v Egipt gledati piramide. (Kocjan-Barle, idr. 2013b: 33).

Dopustni odvisnik je odvisni stavek, v katerem je podatek o tem, kljub kateri oviri oziroma kljub kateremu pričakovanju se dejanje iz glavnega stavka uresniči. Po njem se sprašujemo z vprašalnicami kljub čemu + povedek glavnega stavka, označimo ga s poševnimi črticami. Dopustni odvisnik je torej prislovno določilo dopuščanja glavnega stavka, ki izraženo v obliki stavka. Stoji pred glavnim stavkom ali za njim. Navadno ga uvajata veznika čeprav in četudi, pa tudi večbesedni kljub temu da. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 35)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naloge označevanja dopustnega odvisnika in zapis ustrezne vprašalnice ter nalogo dopolnjevanja nepopolnega pravila o dopustnem odvisniku (Kocjan-Barle idr. 2013b: 35–36).

Ob koncu obravnave odvisnih stavkov oz. odvisnikov samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 obravnava še prilastkov odvisnik¹²⁴ in zapiše naslednjo opredelitev.

Prilastkov odvisnik je prilastek stavčnega člena (osebka, predmeta ali prislovnega določila) glavnega stavka, izražen v obliki stavka. Tako kot prilastek je samo del stavčnega člena. Po njem se sprašujemo z vprašalnico kateri, redkeje z vprašalnicama kakšen in čigav + jedro (+ povedek glavnega stavka), označimo ga tako kot stavčni člen, katerega je, in s pikicami pod to oznako. Stoji takoj za besedo (jedrom), ki jo natančneje določa. Navadno ga uvajajo oziralnik ki, veznik da, naj, kako ter sovezniki (ali ter vprašalni in oziralni zaimki). (Kocjan-Barle idr. 2013b: 37)

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja, daj je pri prilastkovem odvisniku treba opozoriti še na nekatere slogovne slabosti, ki lahko nastanejo z uporabo tovrstne strukture. Predvsem je smiselno opozoriti na rabo oziralnika ki, s katerim se začne tudi večina povedi s prilastkovim odvisnikom. Nekatere povedi s takšno zgradbo zvenijo okorno in je zato bolje, da se jih spremni v zveze prilastkovega odvisnika z veznikom in (in zaimkom ta) ali dveh neodvisnih stavkov. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naslednja primera. Učitelj je poklical dijak, ki se je počasi dvigal in Spodžagal smreko, ki je padla nanj (Kocjan-Barle idr. 2013b: 37) kot primera slogovno neustreznih povedi in Učitelj je poklical dijaka in ta se je počasi dvignil in Spodžagal je smreko, ta pa je padala nanj kot primer slogovno ustrezne povedi.¹²⁵ (Kocjan-Barle idr. 2013b: 37). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja tudi, da nekatere prilastkove odvisnike lahko spremenimo v t. i. polstavke, za katere je značilno, da opuščajo veznik ali soveznik in osebno glagolsko obliko (Kocjan-Barle idr. 2013b: 37).

Po obravnavi prilastkovega odvisnika sledijo vaje za njegovo utrjevanje prilastkovega odvisnika, in sicer naloge označevanja prilastkovega odvisnika in postavljanje vprašalnic zanj, naloge označevanja stavčnega člena, ki ga prilastkov odvisnik dopolnjuje, naloge preoblikovanje enostavnih povedi v dvostavčne s prilastkovim odvisnikom, naloge vstavljanja vejic (Kocjan-Barle idr. 2013b: 39–40).

V poglavju Pokaži, kaj znaš samostojni delovni zvezek navaja naloge za utrjevanje vseh obravnavanih odvisnikov. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 navaja naloge označevanje glavnih stavkov, naloge določanja stavčne sestave povedi, naloge označevanja odvisnikov in določanja vrste, naloge preoblikovanja enostavne povedi v zloženo povedi in obratno, naloge zamenjave zaporedja glavnega in odvisnega stavka ipd.

¹²⁴Za imenovani odvisnik samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka navaja naslednje primere, in sicer Pustimo ob strani vprašanje, ali smo ravnali prav; Nekateri nočejo živeti v hiši, kakršno ima na stotine sosedov; Plačilo, ki pripada delavcem, ni bilo nakazano (Kocjan-Barle idr. 2013b: 36). Poudarili bi tudi, da samostojni delovni zvezek opozarja, da našteje povedi s prilastkovim odvisnikom izbrani stavčni člen dopolnjujejo z različnim podatkom, in sicer prva poved o vrsti, druga poved o lastnosti in tretja poved o svoji izbranega stavčnega člena (Kocjan-Barle idr. 2013b: 36).

¹²⁵Celotna razlaga o odvisnikih je na koncu poglavja povzeta v preglednici s katero si učenci lahko lažje pomagajo pri reševanju praktičnih nalog, ki sledijo (Kocjan-Barle idr. 2013b: 38).

Nekoliko bolj bi izpostavili deveto, deseto in enajsto nalogo imenovanega sklopa nalog (Kocjan-Barle idr. 2013b: 44). Deveta in deseta naloga zahtevata preoblikovanje enostavnih povedi v zložene in preoblikovanje zloženih povedi v enostavne. Kot smo že omenjali so tovrstne naloge pomembne z vidika poudarjanja, da lahko iste podatke izrazimo na različne strukturne načine, in sicer v konkretnem primeru z enostavno povedjo oz. z zloženo povedjo iz glavnega in odvisnega stavka. Ob nalogah bi poudarili, da samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 od učencev zahtev, da razmislijo o razlikah in podobnostih¹²⁶, pri čemer o razlikah govorimo predvsem na ravni sestave povedi, o podobnostih pa govorimo na pomenski ravni¹²⁷.

Enajsta naloga pa opozori na pomembno dejstvo, da odvisnike delimo v različne vrste glede na to, katere podatke prinašajo odvisni stavki in ne glede veznik oz. soveznik, ki uvaja izbrani odvisnik. Enajsta naloga navaja dvostavčne povedi, v katerih različne odvisne stavke uvaja veznik da. Zgolj za ilustracijo navajamo nekaj primerov, ki jih navaja samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8.

1. Kako si želimo, da bi nam dali mir.
2. Da bi jedel, mu to jutro ni prišlo na pamet.
3. Ne smemo si dovoliti, da bi na vsilili svoj načrt.
4. Želimo si, da bi nam ljudje zaupali.
5. Zgodovinar se je močno potrudil, da bi poiskal dokumente.
6. Zevs se spremeni v srebrnobelega bika, da bi se približal deklici. (Kocjan-Barle idr. 2013b: 44)

Veznik da v prvem, tretjem, in četrtem primeru uvaja predmetni odvisnik, v druge uvaja osebkov odvisnik, v petem in šestem pa uvaja namerni odvisnik.

5.4 Slovenščina 8

5.4.1 Moda pslov (enostavna in dvostavčna/zložena poved)

Obravnava jezikoslovnih pojmov enostavna in dvostavčna/zložena poved se v samostojnem delovnem zvezku Slovenščina 8 začne v njegovem prvem delu v poglavju Moda pslov. Z vidika stavčne sestave povedi so pomembne predvsem naslednje naloge. Tretja naloga od učencev zahteva, da preberejo zapisane povedi in ugotovijo, koliko povedi so prebrali. Na ta način učenci ponovijo opredelitev povedi, kar predvideva tudi izbrana naloga v svojem nadaljevanju. Naloga učencev je, da ugotovijo, katere trditve o opredelitvi povedi so pravilne in katere ne¹²⁸. V nadaljevanju je naloga učencev tudi, da v izbranih povedih poiščejo osebne glagolske oblike in jih označijo. Ta del naloge je pomemben, ker učenci vzpostavijo razmerje

¹²⁶Na to dejstvo samostojni delovni zvezek opozarja le v razdelku zaključnih naloge, pri nalogah za utrjevanje posameznih odvisnikov, pa samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 8 na opozarja na podobnosti iz razlike med imenovanimi oblika povedi.

¹²⁷S tovrstnim opozarjanjem učenci razmišljajo o različnih možnosti izrekanja iste stvarnosti, na ta način se jim osmišlja obravnava različnih vrst skladenjskih struktur, hkrati pa na ta način razvijajo svojo sporazumevalno zmožnost.

¹²⁸Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednje trditve, o katerih morajo učenci odločati ali so pravilne ali ne.

1. Z eno povedjo lahko sporočimo svojo misel, odgovorim na vprašanje ali po čem vprašam.
2. Romani so vedno sestavljeni iz veliko povedi.
3. Kadar pišemo pismo, je najpogostejše dovolj ena sama poved.
4. Poved se začne z veliko začetnico ali malo začetnico in največkrat konča z vejico.
5. Poved se začne z veliko začetnico in konča s končnim ločilom. (Vogel idr. 2015a: 65)

med številom osebnih glagolskih oblik in številom stavkov. Vzpostavljena je torej njuna medsebojna odvisnost, poved vsebuje torej le toliko stavkov, kot je osebnih glagolskih oblik.¹²⁹ V nadaljevanju bi izpostavili drugi del četrte naloge, v katerem morajo učenci izpisati besede, ki povezujejo stavke v zloženi povedi. Na ta način spoznajo, da so stavke v večstavčne povedi povezujemo z vezniki (Vogel idr. 2015a: 66). Te ugotovitve nato samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 strne v naslednjo opredelitev.¹³⁰

Če je poved sestavljena iz enega stavka (npr. Otroci radi berejo knjige o pasjih junakih.), jo imenujemo enostavčna poved. Pogosto pa v eno poved povežemo dva stavka ali več stavkov (npr. Marsikdo se zato sprašuje ali je s psi podoba kot z modo.). Dvostavčne ali večstavčne povedi imenujemo zložene povedi. Stavka v dvostavčni povedi sta med seboj najpogosteje povezana z veznikom. (npr. zato, ali, da, ki). (Vogel idr. 2015a: 66)

Stavčno sestavo povedi nato utrjujeta še peta in šesta naloga, s tega vidika je pomemben predvsem drugi del pete naloge, ki predvideva določanje stavčne sestave zapisanim povedim oz. določanje iz koliko stavkov so sestavljene zapisane povedi.¹³¹ Šesta naloga pa od učencev zahteva, da preberejo krajše besedilo¹³² in izpišejo dvostavčne povedi, hkrati pa v njih označijo veznike, ki povezujejo enostavčne povedi. Naloga v nadaljevanju predvideva povezovanje zveze enostavnih povedi v dvostavčne (Vogel idr. 2015a: 66). Pri tovrstni nalogi morajo učenci razmisliti, katero logično razmerje povezuje dani povedi in ga seveda pri zapisu dvostavčne povedi tudi ohraniti. V nadaljevanju se bomo osredotočili na konkreten primer, ki ga navaja samostojni delovni zvezek Slovenščina 8. Naloga učencev je, da iz zapisanih enostavnih povedi v tujini izhajajo številne modne revije za najstnike in Tudi pri nas jih je presenetljivo veliko (Vogel idr. 2015a: 66) tvorijo dvostavno poved. Če nekoliko natančneje pogledamo zapisane povedi, vidimo, da druga poved na nek način nasprotuje prvi povedi in to nasprotovanje oz. neskladje, mora biti opazno tudi v drugi povedi. Pravilna pretvorba bi bila, npr. Starejši mladim radi svetujejo pri oblačenju, čeprav mladi pri nakupovanju najbolj zaupajo svojim prijateljem. Pomemben poudarek pri tovrstnih nalogah je, da je pri povezovanju enostavnih povedi v večstavčne pomembno ohranjanje pomena¹³³. Izbrana naloga je uvod v obravnavo podredno zložene povedi, ki se začne v naslednjem poglavju z naslovom Kakršen gospodar, takšen pes.

5.4.2 Kakršen gospodar, takšen pes (podredno zložena poved)

Obravnavo podredno zložene povedi se začne z drugo nalogo izbranega sklopa, ki navaja štiri povedi¹³⁴. Naloga učencev je, da ugotovijo, ali so našteje povedi enostavne ali dvostavne.

¹²⁹Glede na število stavkov, ki jih posamezna poved vsebuje, pa poznamo naslednje vrste povedi, in sicer povedi, ki so iz enega stavka imenujemo enostavne povedi, poved, ki pa povezujejo dva stavka, pa imenujemo dvostavna ali zložena poved.

¹³⁰Sestava samostojnega delovnega zvezka Slovenščina 8 je enaka kot v sedmem razredu. Tako tudi v tem razredu navaja opredelitve v obliki vprašanj in odgovorov. Ker so vprašanja navadno obravnavana že v nalogah, bomo navajali le odgovore.

¹³¹Naloga izpostavlja razlikovanje med enostavno in dvostavno povedjo.

¹³²Besedilo Moda in mladi (Vogel idr. 2015a: 67).

¹³³Pomembno je poudariti, da povezovanje enostavnih povedi v dvostavne ni zgolj mehansko združevanje, ampak izražanje istega sporočila v drugačni obliki oz. sestavi. To je tudi poudarek, na katere je pomembno učence opozarjati in jim na ta način pokazati smiselnost obravnave jezikovne ravnine.

¹³⁴Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednje povedi, in sicer Lastniki ne bi nikoli peljal svojega psa na razstavo, ker se mu zdi to nesmiselno.; Če ima lastnik takega psa, ga skrbno neguje.; Čeprav do svojega štirinožca nimajo ljubkovalnega odnosa, velja Rex za zelo učinkovitega psa.; Vedno spi na dvorišču, kjer ima svojo utico. (Vogel idr. 2015a: 69)

Svojo izbiro tudi ustrezno utemeljijo s tem, da iz vsake povedi izpišejo obe osebni glagolski obliki. Na ta način tudi ponovijo, da poved sestavlja toliko stavkov, kolikor je osebnih glagolskih oblik. V nadaljevanju naloge učenci ugotovijo tudi, da v izbranih povedih lahko samo eden izmed stavkov stoji samostojno, drugi pa ne, če seveda želimo, da je vsak izmed njih jasen in razumljiv, tako ugotovijo, da sta stavka v neenakovrednem odnosu (Vogel idr. 2015a: 70).

Obravnava podrednega razmerja se nato nadaljuje v tretji nalogi izbranega sklopa. Naloga navaja dve dvostavčni povedi. Naloga učencev je, da označijo veznik, ki povezuje stavka v dani povedi in ugotovijo, kateri od stavkov, bi lahko bil samostojen kot enostavčna poved. Na ta način spoznajo pojem glavni stavek. Hkrati pa istih povedih poiščejo stavek, ki pomensko dopolnjuje glavni stavek, torej stavek, ki ni samostojen in se sprašujejo po odvisnem stavku z ustrezno vprašalnico in povedkom glavnega stavka. Med reševanjem izbrane naloge izvedo tudi, da veznik del odvisnega stavka in da odvisni in glavni stavek loči vejica. Naloga v nadaljevanju od učencev zahteva, da v zapisanih dvostavčnih povedih označijo glavni stavek in se ustrezno vprašajo po odvisnem ter ugotovijo, katera razmerja izražajo zapisane podredno zložene povedi¹³⁵. V tej nalogi učenci ugotovijo tudi, da je mesto odvisnika lahko različno, pred ali za glavnim stavkom (Vogel idr. 2015a: 70–72). V nadaljevanju samostojni delovni zvezek ugotovitve navedenih nalog strne v naslednjo opredelitev.

Stavka v podredno zloženi povedi sta v neenakovrednem odnosu, saj en stavek drugega dopolnjuje s posameznim podatkom (npr. o času, kraju, vzroku, dogajanja). Podredno zložena dvostavčna poved je sestavljena iz dveh stavkov, glavnega in odvisnega stavka/odvisnika. Glavni stavek prepoznamo po tem, da iz njega izvemo bistvene podatke in da bi lahko stal kot samostojna enostavčna poved. Po njem se tudi ne moremo vprašati. Odvisni stavek pa glavni stavek dopolnjuje z določenim podatkom. Brez glavnega stavka ga zato ne moremo popolnoma razumeti, tako da ga ne moremo uporabiti kot enostavčno poved. Prepoznamo ga tako, da se po njem lahko vprašamo z vprašalnico in povedkom glavnega stavka. Odvisniki dopolnjujejo glavni stavek z različnimi podatki, zato govorimo o več vrstah odvisnikov. Podredno zložene povedi se med seboj razlikujejo po tem, da izražajo različna razmerja: časovno (npr. Ko gre gospodar na lov, ga spremlja.), pogojno (npr. Če ima lastnik takega psa, ga skrbno neguje.), vzročno (npr. Lastnik ne ni nikoli peljal svojega psa na razstavo, ker se mu zdi to nesmiselno.) idr. Med glavnim in odvisnim stavkom vedno stoji vejica¹³⁶. (Vogel idr. 2015a: 72–73)

5.4.3 Od prvega telefona do »mobija« (osebkov in predmetni odvisnik)

V nadaljevanju samostojnega delovnega zvezka Slovenščina 8 sta najprej predstavljena osebkov in predmetni odvisnik, in sicer v poglavju Od prvega telefona do »mobija«¹³⁷. Obravnava osebkovega odvisnika se začne z osmo nalogo, v kateri morajo učenci odgovoriti na vprašanja, ki za odgovor zahtevajo osebkov odvisnik¹³⁸. Posebej bi izpostavili deveto naloga tega sklopa, ki predvideva primerjavo povedi Študent velja za zahtevnega uporabnika in Kdor študira, velja za zahtevnega uporabnika. (Vogel idr. 2015a: 88) Naloga učencev je, da ugotovijo, v čem se povedi razlikujeta. Pomembno je, da je prva navedena poved enostavčna, druga pa dvostavčna. V nadaljevanju naloga predvideva določanje stavčnih členov enostavčni povedi,

¹³⁵Učenci izbirajo med naslednjimi razmerji časovno, krajevno, dopustno, pogojno, vzročni, namerno in načinovno. Učenci najverjetneje ne bi imeli težav z določanjem razmerij, ki jih poznajo iz obravnave prislovnih določil. Vprašanje, ki se postavlja je, ali učenci na tem mestu razumejo, kaj pomeni izraženo dopustno in namerno razmerje.

¹³⁶Izbrano pravilo je značilno za vse odvisne stavke, zato ga v nadaljevanju ne bomo več navajali.

¹³⁷Na začetku poglavja so zapisanih cilji tega poglavja, s skladenjskega vidika nas zanimata cilja, kaj izražata osebkov in predmetni odvisnik in kako navadni osebe ali predmet razširimo v odvisnik. Tako je že na samem začetku izpostavljeno pomembno razmerje med stavčnim členom in odvisnikom.

¹³⁸V izhodiščem besedilu (Vogel idr. 2015a: 87) morajo učenci poiskati odgovore na naslednja vprašanja. Kdo danes nima lahkega dela? Kaj mlade zelo zanima? Kaj odrasle predvsem zanima? (Vogel idr. 2015a: 88)

pri dvostavčni povedi pa ugotovitev, da v glavnem stavku manjka osebek. Pomembna ugotovitev naloge je tudi, da je vršilec dejanja oz. nosilec stanja glavnega stavka izražen z odvisnim stavkom in kot tak ima vlogo osebk¹³⁹ (Vogel idr. 2015a: 89). Ob nalogi bi bilo smiselno poudariti, da povedi izražata enake podatke, povedi sta sopomenski, razlikujeta se le v stavčni strukturi. Ko vzporejamo stavčne člene in odvisnike, je pomemben poudarek, da lahko enake podatke izrazimo na različne načine. Drugi pomemben poudarek pri vzporejanju stavčnih členov in odvisnikov, je tudi ta, da obe povedi kljub enakemu pomenu nista primerni za rabo v vseh okoliščinah, v tem konkretnem primeru je dvostavčna poved slogovno slabša izbira in kot taka ni primera za rabo v vseh okoliščinah. Po izbranih nalogah sledi opredelitev osebkovega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 predstavi naslednjo opredelitev.

Odvisni stavek, iz katerega izvemo, kdo ali kaj je naredil (npr. Kdo študira, velja za zahtevnega uporabnika.) ali kdo ali kaj je nosilec stanja (npr. Kar je pomembno za mlade, odrasle uporabnike prenosnih telefonov ni tako bistveno.), imenujemo osebkov odvisnik. Po njem se sprašujemo z vprašalnico kdo ali kaj + povedek glavnega stavka. Osebkov odvisnik po navadi uvajajo besede da, ali, kdor, kar, koliko ... (Vogel idr. 2015a: 90)

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja še nekaj nalog za utrjevanje osebkovega odvisnika. Dvanajsta naloga predvideva izpis povedi ki vsebujejo osebkov odvisnik. Pri čemer je treba ločiti povedi, v katerih glavni stavek stoji pred odvisnikom in povedi v katerih glavni stavek stoji za odvisniki, slednjim pa je treba določiti še ustrezno vprašalnico, s katero se po njih vprašamo. Naloge v nadaljevanju zahtevajo vstavljanje ustreznih veznikov, povezovanje glavnega in odvisnega stavka, označevanje glavnega stavka in spraševanje po odvisnem (Vogel idr. 2015a: 90–93).

Posebej pa bi izpostavili še šestnajsto in sedemnajsto naloga razdelka o osebkovem odvisniku, Šestnajsta naloga predvideva pretvorbo osebkov v osebkove odvisnike, sedemnajsta pa ravno obratno pretvorbo osebkovih odvisnikov osebke. Nalogi posebej izpostavljamo, zato ker utemeljujeta, zakaj je v določenih primerih boljše izražanja vršilca dejanja oz. nosilca stanja z osebkovim odvisnikom nekje pa z osebkom. Naloga učencev v šestnajsti nalogi je, da povedi izboljšajo tako da bodo bralcu časopisa, bolj razumljive¹⁴⁰. Sedemnajsta naloga pa predstavlja obrnjeno nalogo, in sicer pretvorbo osebkovega odvisnika v osebek. Naloga učencev je, da napisati povedi, ki bodo predstavljale navodila za uporabo novega telefona, za katere je značilno, da s čim manj besedami povedo čim več. Učenci morajo v zapisanih dvostavčnih povedih poiskati osebkov odvisnik in ga ustrezno pretvoriti (Vogel idr. 2015a: 92–93).¹⁴¹

Obravnava se nato nadaljuje s predmetnim odvisnikom. Obravnava se začne s šesto nalogo, ki predvideva odgovarjanje na vprašanja o vsebini izhodiščnega besedila¹⁴². Zapisana vprašanja predvidevajo odgovor v obliki dvostavčne povedi s predmetnim odvisnikom. Iz zapisanih odgovorov učenci nato v sedmi nalogi ugotovijo, da odgovor na vprašanje izvedo iz

¹³⁹ Podoben način reševanja predvideva tudi naloga deset, zato je na tem mestu, ne bomo posebno obravnavali (Vogel idr. 2015a: 66).

¹⁴⁰ Naloga predvideva naslednje spremembe, npr. enostavno poved Do iznajdbe telefona pa je bilo skoraj nepredstavljivo pogovarjanja iz kraja v kraj ali celo čez ocean morajo učenci pretvoriti v dvostavno poved z osebkovim odvisnikom, npr. Do iznajdbe telefona je bilo skoraj nepredstavljivo, da bi se pogovarjali iz kraja v kraj. Poudarili bi še, da so osebki v izbranih enostavnih povedih že vnaprej označeni, zato spraševanje po vršilcu dejanja ali nosilcu stanja ni treba (Vogel idr. 2015a: 92).

¹⁴¹ Zadnja naloga osebkovega odvisnika predstavlja dopolnjevanje povedi, da bodo sestavljene iz osebkovega odvisnika in glavnega stavka. Pomembno je poudariti, da morajo učenci dopolnjevati tako z odvisnim stavkom kot tudi z glavnim stavkom (Vogel idr. 2015a: 93).

¹⁴² Naloga se navezuje na izhodiščno besedilo Nevarnosti mobilnega telefoniranja (Vogel idr. 2015a: 66).

odvisnega stavka¹⁴³. Osmi nalogi tega sklopa predvideva primerjanje enostavne povedi s predmetom in dvostavne povedi s predmetnim odvisnikom. Naloga učencev je podobna kot pri osebkovem odvisniku, da ugotovijo, stavčno sestavo povedi in enostavni povedi določijo stavčne člene. Pri dvostavni povedi pa naloga predvideva natančnejšo analizo z ugotavljanjem, ali so zapisane trditve o njej pravilne. Na ta način učenci spoznajo značilnosti dvostavne povedi s predmetnim odvisnikom, in sicer da v glavnem stavku manjka predmet, in da ima vlogo predmeta glavnega stavka odvisnik v celoti ipd. V deveti nalogi pa učenci ugotovijo, katere podatke prinaša predmetni odvisnik, in sicer podatke o prizadetem v dejanju (Vogel idr. 2015a: 95–97).

Po teh nalogah sledi opredelitev predmetnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednjo opredelitev.

Predmetni odvisnik je odvisni stavek, iz katerega izvemo, na koga ali kaj prehaja dejanje glavnega stavka ali koga dejanje prizadeva (npr. Mnogi strokovnjaki zato opozarjajo, da je mobilna telefonija tudi nevarna). Predmetni odvisnik ima torej v povedi vlogo predmeta glavnega stavka. Po njem se sprašujemo z vprašalnicami koga ali česa, komu ali čemu, koga ali kaj, o kom ali o čem, s kom ali s čim + povedek glavnega stavka.

Predmetni odvisnik po navadi uvajajo besede da, če ali, kaj, kod, kakšen, kogar, kar ... (Vogel idr. 2015a: 97)

Po opredelitvi sledi še nekaj nalog iz predmetnega odvisnika. Posebej bomo izpostavili enajsto in štirinajsto nalogo, ki predvidevata utrjevanje ločevanja med osebkovim in predmetnim odvisnikom. Pri enajsti nalogi so našteje dvostavne povedi z osebkovim in predmetnim odvisnikom. Naloga učencev je, da izmed naštetih poiščejo dvostavne povedi, ki so sestavljene iz predmetnega odvisnika. Štirinajsta naloga pa zahteva ločevanje med povedmi z osebkovim odvisnikom in povedmi s predmetnim odvisnikom (Vogel idr. 2015a: 98–99).

5.4.3 Olimpijske igre (časovni in krajevni odvisnik)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 v nadaljevanju predstavi časovni in krajevni odvisnik v poglavju z naslovom Olimpijske igre¹⁴⁴. Najprej je predstavljen časovni odvisnik. Njegova obravnava se začne s sedmo nalogo izbranega sklopa, pri kateri morajo učenci zapisanim glavnim stavkom poiskati ustrezno nadaljevanje v obliki časovnega odvisnika. Učenci morajo torej našteje odvisnike povezati z glavnimi stavki, da bodo nastale smiselne povedi. Naloga pa v svojem drugem delu predvideva spraševanje po odvisnih stavkih. Učenci morajo zapisati ustrezno vprašalnico in povedek glavnega stavka (Vogel idr. 2015a: 117). Na ta način učenci spoznajo značilne vprašalnice, s katerimi se sprašujemo po obravnavanem odvisnem stavku. Naloga izpostavi tudi, da časovni odvisnik lahko izraža dejanje, ki se je zgodil hkrati z dejanjem glavnega stavka, pred ali za njim. Ob koncu naloge je podana

¹⁴³Navodilo naloge ne zapiše konkretno, da zahteva odgovore v obliki dvostavnih povedi. Zato je možno, da bi učenci na vprašanja odgovorili v povzeto obliki besedne zveze, npr. na vprašanje Kaj prenosni telefoni danes omogočajo? (Vogel idr. 2015a: 94) bi učenci lahko odgovorili v obliki besedne zveze, npr. opravljanje številnih drugih storitev. S tovrstnim odgovorom pa ni več možno navedeno spoznavanje predmetnega odvisnika, zato bi bilo bolje, če bi naloga v navodilu opredelila, naj učenci zapišejo odgovor v obliki dvostavne povedi.

¹⁴⁴Na začetku poglavja samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja cilje poglavja. Za skladenjsko obravnavo sta pomembna predvsem cilja Kako podatek o času/kraju dogajanja izrazim z odvisnim stavkom in Kako lahko dosežem večjo jasnost ali se izognem dobesednemu ponavljanju, tako da preoblikujem dvostavno poved s časovnim/krajevnim odvisnikom v enostavno ali nasprotno. (Vogel idr. 2015a: 111)

opredelitev časovnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 zapiše naslednjo opredelitev.

Odvisne stavke, iz katerih izvemo, ali je dejanje v glavnem stavku potekalo hkrati z dejanjem v odvisnem stavku (npr. Obe zlati medalji so slovenski športniki osvojili, ko so potekale olimpijske igre v Sydneyu.), pred njim (npr. Slovenski veslači so začeli osvajati medalje, še preden smo dobili prvo medaljo v jadranju.) ali za njim (npr. Rajmond Debevec je osvojil bronasto medaljo, potem ko je že postal olimpijski zmagovalec), imenujemo časovni odvisnik. Po njih se sprašujemo z vprašalnicami kdaj, do kdaj, od kdaj + povedek glavnega stavka. Časovno razmerje je po navadi izraženo z besedami ko, medtem ko, potem ko, kadar, odkar, dotlej, dokler ... (Vogel idr. 2015a: 118)

Po opredelitvi časovnega odvisnika samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja še pet nalog za utrjevanje časovnega odvisnika, npr. dopolnjevanje glavnega stavka z časovnim odvisnikom, povezovanje glavnih stavkov z ustreznimi časovnimi odvisniki in označevanje časovnih odvisnikov v krajšem besedilu. Izpostavili bi deseto nalogo, ki predvideva označevanje časovnih odvisnikov in ugotavljanje, povezave med dogodkom glavnega stavka in dogodkom v odvisniku oz. učenci morajo ugotoviti, ali sta dogodka potekala hkrati ali je dogodek iz glavnega stavka potekal za oz. pred dogodkom iz odvisnika. Naloga učencev je tudi, da ugotovijo, kateri izraz izraža izbrano razmerje (Vogel idr. 2015a:118–121).

Izpostavili bomo tudi dvanajsto nalogo, ki podaja razlikovanje med veznikoma ko in kadar. Učenci po dopolnjevanju povedi z ustreznim veznikom, ugotovijo, da se veznik kadar uporablja za izražanje nečesa, ki se ponavlja, veznik ko pa za izražanje enkratnega dejanja. To razlikovanje učenci utrdijo z reševanjem primerov v nadaljevanju (Vogel idr. 2015a: 66).

Obravnavo krajevnega odvisnika začne peta naloga razdelka z naslovom Privlačna olimpijska prizorišča. Učenci morajo odgovoriti na vprašanja ki zadevajo vsebino izhodiščnega besedila. Zapisana vprašanja sprašujejo po krajevem odvisniku, zapis odgovora v obliki stavka predvideva že samo navodilo naloge. Pri nalogi učenci ugotovijo, da so zapisali podatke o kraju dogajanja. V nadaljevanju pa naloga zahteva tudi iz vprašanj izpis vprašalnic in izpis besede, ki izraža prostorsko/krajevno razmerje v odgovoru (Vogel idr. 2015a: 128). Na ta način se učenci seznanijo z značilnimi vprašalnicami in značilnimi vezniki in drugimi besedami, ki opravljajo njegovo funkcijo. V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja opredelitev krajevnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek zapiše naslednje.

Odvisne stavke, iz katerih izvemo, kje (npr. Kjer stoji današnje velemesto, je bilo že v antiki eno najboljših mest na svetu.) in kod (npr. Koder koli po Antenah hodite, lahko občutite živahen utrip grške prestolnice.) je potekalo dejanje, o katerem govori glavni stavek, imenujemo ga krajevni odvisnik. Po njih se sprašujemo z vprašalnicami kje, kam, kod, od kod, do kod + povedek glavnega stavka. Krajevno razmerje po navadi izražamo z besedami kjer, kamor, koder od koder, do koder. (Vogel idr. 2015a: 125)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja še eno nalogo za utrjevanje, Predvsem bi izpostavili del naloge, ki predvideva preoblikovanje označenega stavčnega člena v odvisnik (Vogel idr. 2015a: 125–126). Pomembno je, da učenci pri tovrstni nalogi iz enostavne povedi z eno osebno glagolsko obliko tvorijo dvostavno poved z dvema osebnima glagolskima oblikama. Pomembno pa je predvsem to, da preoblikovana poved prinaša iste podatke, česar pa naloga ne poudarja.

5.4.4 Voditelj s sto talenti (Načinovni odvisnik)

Obravnavo odvisnikov nadaljuje samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 tudi v svojem drugem delu. V tem delu predstavi še načinovni, namerni, vzročno, pogojni, dopustni in prilastkov odvisnik.

Obravnava načinovnega odvisnika se začne v razdelku z naslovom Voditelj s sto talenti, in sicer s šesto nalogo. Zadolžitev učencev je, da preberejo zapisane povedi in ugotovijo, da vse prinašajo podatek o načinu dejanja glavnega stavka in da se po izbranih podatkih sprašuje z vprašalnico kako in povedkom glavnega stavka. V nadaljevanju naloga predvideva, da učenci označijo besede, ki izražajo načinovno razmerje. Na ta način spoznajo značilne veznike in druge besede, s katerimi izražamo načinovno razmerje (Vogel idr. 2015b: 19–20).

Po izbrani nalogi samostojni delovni zvezek navaja opredelitev načinovnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednjo opredelitev. Iz načinovnega odvisnika izvemo, kako/na kateri način je dejanje v glavnem stavku potekalo. Po načinovnem odvisniku se sprašujemo z vprašalnico kako in s povedkom glavnega stavka. Načinovno razmerje po navadi izražamo z besedami kot, kakor, ne da, da, namesto da, s tem da, tako da. (Vogel idr. 2015b: 20)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja še osem nalog za utrjevanje načinovnega odvisnika, npr. naloge označevanja glavnega stavka, veznikov in odvisnikov, naloge smiselnega dopolnjevanja glavnih stavkov z načinovnimi odvisniki, naloge pravopisnega urejanja dvostavčnih povedi in naloge vzpostavljanja razmerja med prislovnimi določili načina in načinovnimi odvisniki. Izpostavili bomo dvanajsto nalogo, ki pomensko enakovrednost povedi s prislovnim določilom načina in povedi z načinovnim odvisnikom¹⁴⁵. Pri dvanajsti nalogi morajo učenci zapisani enostavčni povedi poiskati pomensko enako poved (Vogel idr. 2015b: 19–22).¹⁴⁶ Naloga bi poleg pomena lahko izpostavila še slogovno vrednost zapisanih povedi. Na tem mestu bi bilo smiselno poudariti, da imajo lahko povedi kljub enakemu pomenu različno slogovno vrednost. Če se osredotočimo na konkretne pare primerov, ki jih navaja samostojni delovni zvezek Slovenščina 8, npr. Zadnjo besedo pa bodo imeli gledalci brez sodelovanja strokovne žirije in Zadnjo besedo pa bodo imeli gledalci, ne da bi sodelovala strokovna žirija. (Vogel idr. 2015b: 22), vidimo, da je dvostavčna poved slogovno slabša izbira. Enako velja za povedi Le Klemen se je predstavil preveč prepričljivo in Le Klemen se je predstavil, tako da je bil preveč prepričljiv. (Vogel idr. 2015b: 22)

Ob koncu razdelka navaja samostojni delovni zvezek še nekaj vaj za utrjevanje do sedaj obravnavanih odvisnikov. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednje vaje, npr. pravopisno urejanje dvostavčnih povedi z vejicami, vstavljanje ustreznih veznikov, naloge določanja vrst odvisnikov, preoblikovanje stavčnega člena v odvisnik in obratno. Posebej bi izpostavili tretjo nalogo izbranega sklopa. Naloga predvideva označevanje glavnega stavka, spraševanje po odvisnem stavku in ustrezno poimenovanje vrste odvisnika (Vogel idr. 2015b: 19–22). Naloga bi lahko izpostavila še eno zelo pomembno dejstvo, pri določanju vrste odvisnika, in sicer da nam zanesljiv odgovor o tem, katere vrste odvisnik dopolnjuje glavni stavek izbrane dvostavčne povedi, pove zgolj ustrezna vprašalnica in povedek glavnega stavka, ne pa že sam odvisnik. To je pomembno dejstvo, ki ga do sedaj

¹⁴⁵Deseta naloga izpostavi tudi zapisovanja vejice pred veznikom kot. Izpostavljeno je, da se vejica pred izbranim veznikom zapisuje samo, kadar kot uvaja odvisnik.

¹⁴⁶Naloga izpostavi, da imata enostavčna poved s prislovnim določilom način in dvostavčna poved z načinovnim odvisnikom enak pomen. Kot smo že omenili, so tovrstni poudarki pomembni, ker učencem dokazujejo, da je možno podatke izraziti na več različnih načinov.

samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 še ni izpostavilo. Če samo za ilustracijo navedemo dva primera, ki ju navaja samostojni delovni zvezek Slovenščina 8, pri katerih bi lahko zaradi enakega veznika učenci zmotno sklepali, da sta odvisnika enaka. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednja primera. Očeta je že nekaj dni pred prihodom zanimalo, koliko časa bodo preživeli na samotnem otoku in Oče je vprašal Polono, koliko časa bodo preživeli na samotnem otoku. (Vogel idr. 2015b: 23–24) . Po spraševanju po odvisnem stavku vidimo, da se po prvem odvisniku vprašamo Kdo ali kaj je zanimalo očeta? in po drugem Koga ali kaj je vprašal oče Polono. Vidimo torej, da povedi kljub enaki stavčni strukturi in enaki vezniški besedi prinašata različne podatke. Odvisnik torej dopolnjuje povedek glavnega stavka z različnimi podatkom.

5.4.5 Kraj, kjer sonce najprej vzide (Namerni odvisnik)

Obravnava se nadaljuje z namernim odvisnikom, njegova obravnava se prične v sklopu z naslovom Kraj, kjer sonce najprej vzide. Obravnava izbranega odvisnika se začne s tretjo nalogo, v kateri morajo učenci, kot je značilno za izbrani samostojni delovni zvezek, odgovoriti na zastavljena vprašanja o vsebini izhodiščnega besedila. V vprašanja v tem razdelku sprašujejo po namernem odvisniku. Obravnava se nato nadaljuje v četrti nalogi ki predvideva v zapisanih povedih označevanje glavnega stavka in spraševanje po odvisniku. Na ta način učenci ugotovijo, da se v naštetih povedih odvisnik nosi podatke o namenu dejanja v glavnem stavku. Prav tako ugotovijo, da se po izbranem odvisniku sprašuje z vprašalnico čemu in s kakšnim namenom.¹⁴⁷ Pred opredelitvijo namernega odvisnika samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja še šesto nalogo, v kateri vzporedno primerja dve povedi, in sicer dvostavčno poved z namernim odvisnikom in enostavčno poved, ki enak podatek prinaša s prislovnim določilom. Naloga učencev je, da ugotovijo značilnosti sestave posamezne povedi in označijo pravilne trditve (Vogel idr. 2015b: 40–41). Pri tej nalogi je treba poudariti, da se učenci v sedmem razredu nisi seznanili s prislovnim določiloma namena, zato bi bila ob tovrstni enostavčni povedi potrebna dodatna razlaga. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja povedi. Toda naslednje počitnice se bomo ponovno odpravili v Prekmurje, da bomo lahko spet uživali v naravi in med prijetnimi ljudmi in Toda naslednje počitnice se bomo ponovno odpravili v Prekmurje uživati naravo in med prijetne ljudi. (Vogel idr. 2015b: 41). Če nekoliko podrobneje pogledamo, vidimo, da dvostavčno poved sestavljata glagol premikanja in namerni odvisnik, druga poved, pa je enostavčna poved, ki namen povedka stavka izraža z namenilnikom. Povedano drugače, dvostavčno poved z namernim odvisnikom in glagolom premikanja v povedku glavnega stavka, lahko pretvorimo v pomensko enako enostavčno poved z namenilnikom. Ta poudarek je pomemben, ker samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 v nadaljevanju navaja naloge medsebojnih pretvorb, ki bi utegnile povzročati težave.

Del šeste naloge je tudi opredelitev namernega odvisnika. To je odvisni stavek, ki izraža namen. Po njem se sprašujemo z vprašalnico čemu/s katerim namenom in s povedkom glavnega stavka. Namerno razmerje je izraženo z veznikom da. (Vogel idr. 2015b: 42)

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek slovenščina 8 navaja štiri naloge za utrjevanje namernega odvisnika, in sicer nalogo združevanja enostavnih povedi v dvostavčne, nalogo preoblikovanja dvostavnih povedi z namernim odvisnikom v enostavčne povedi, nalogo razširjanja enostavčne povedi v dvostavčno in nalogo dopolnjevanja s smiselnim namernim odvisnikom (Vogel idr. 2015b: 42–43).

¹⁴⁷ Peta naloga tudi razloži, da je izbrani odvisnik poimenovan po sopomenki za besedo namen, ki je mera, in zato tudi poimenovanje namerni odvisnik (Vogel idr. 2015b: 41).

5.4.6 Življenje ob Muri (Pogojni odvisnik)

V nadaljevanju je predstavljen pogojni odvisnik. Njegova obravnava se prične v sklopu z naslovom Življenje ob Muri, in sicer z drugo nalogo, ki predvideva odgovarjanje na vprašanja v povezavi z izhodiščnim besedilom¹⁴⁸. Zapisana vprašanja zahtevajo odgovor v obliki pogojnega odvisnika, kar zahteva tudi samo navodilo naloge. Pomembna ugotovitev ob tej nalogi je, da odgovor na vprašanja prinaša podatek o pogoju poteka določenega dejanja, po katerem se sprašuje z vprašalnico pod katerim pogojem. Naloga je sklenjena z opredelitvijo pogojnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednjo opredelitev. Odvisni stavek, iz katerega izvemo pogoj, pod katerim bi se ali se bo zgodilo dejanje glavnega, imenujemo pogojni odvisnik. Po njem se sprašujemo z vprašalnico pod katerim pogojem in s povedkom glavnega stavka. Pogoj je izražen z veznikom če. (Vogel idr. 2015b: 46)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 po opredelitvi navaja še tri naloge za utrjevanje pogojnega odvisnika, in sicer postavljanje vprašanj zapisanim pogojnim odvisnikom, preoblikovanje enostavnih povedi v dvostavčne s pogojnim odvisnikom in naloga vstavljanja namernega veznika da ali pogojnega veznika če. Zadnja naloga je pomembna predvsem z vidika utrjevanja razlikovanja med posameznimi vrstami odvisnikov (Vogel idr. 2015b: 46–47).¹⁴⁹

5.4.7 Oprosti – beseda z neizmerno močjo (Vzročni odvisnik)

Obravnava vzročnega odvisnika se začne v sklopu z naslovom Oprosti – beseda z neizmerno močjo. Obravnava vzročnega odvisnika se začne s četrto nalogo, ki navaja dve povedi z vzročnim odvisnikom. Naloga učencev pa je, da se pravilno vprašajo po zapisanem odvisniku in prepoznajo, da odvisnik izraža podatke o vzroku glavnega stavka. Na ta način ugotovijo, da se po vzroku sprašuje z vprašalnico zakaj, veznik ker pa izraža vzrok dejanja glavnega stavka. Obravnava se nato nadaljuje v peti nalogi, ki primerja poved enostavno poved s prislovnim določilom vzroka in dvostavno poved z vzročnim odvisnikom, na ta način ugotovijo nujne razlike¹⁵⁰. Pomembna ugotovitev, ki jo izpostavi naloga je, da imata izbrani povedi enako pomen, različni sta si torej le v stavčni sestavi. Izbrana naloga se zaključi z navedbo opredelitve. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednjo opredelitev vzročnega odvisnika. To je odvisni stavek, iz katerega izvemo za vzrok dejanja iz glavnega stavka. Vzrok dejanja iz glavnega stavka izraža celoten odvisni stavek. Po njem se sprašujemo z vprašalnico, zakaj in s povedkom glavnega stavka. Vzročno razmerje izražamo z besedico ker. (Vogel idr. 2015b: 70)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja še dve nalogi za utrjevanje vzročnega odvisnika. Samostojni delovni zvezek navaja nalogo izpisovanja povedi z vzročnim odvisnikom iz krajšega besedila. Pri tem pa je naloga učencev še, da označijo v izpisanih povedih glavne stavke in po odvisniku vprašajo z ustrezno vprašalnico in povedkom glavnega stavka. Zadnja naloga pa predvideva preoblikovanje enostavne povedi v dvostavno, pri kateri je namesto prislovnega določila vzroka, uporabljen vzročni odvisnik. V

¹⁴⁸Vprašanja se navezujejo na besedilo Program naravovarstvenega tabora v Banovcih 26. 6. 2013–30. 6. 2016 (Vogel idr. 2015b: 19–42).

¹⁴⁹Razdelek se zaključi s tremi nalogami, ki utrjujejo do sedaj obravnavane odvisnike. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednje vaje, in sicer spraševanje po odvisniku in določanje odvisniške vrste, dopolnjevanje glavnega stavka z ustreznim odvisnikom, glede na vrsto vprašalnice, ki jo določa navodilo, in ponovno določanje vrste odvisnika. Zadnja naloga pa zahteva pravopisno urejanje zapisanih povedi in označevanje enostavnih in dvostavnih povedi. V drugem delu pa naloga predvideva odločanje, ali so zapisane trditve o stavčni sestavi povedi pravilne in analizo dvostavnih povedi z vidika vrste odvisnega stavka, ki dopolnjuje glavni stavek in zanj ustreznega spraševanja (Vogel idr. 2015b: 48–50).

¹⁵⁰Opozorili bi, da samostojni delovni zvezek ne poudarja, da imata zapisani povedi enakovredno pomensko plat.

drugem delu pa naloga predvideva, da učenci samo tvorijo dvostavčne povedi z vzročnim odvisnikom (Vogel idr. 2015b: 70–71).¹⁵¹

5.4.8 Koga naj vikam in koga tikam? (Dopustni odvisnik)

Obravnava dopustnega odvisnika se začne v drugem delu šeste naloge imenovanega razdelka, in sicer morajo učenci ugotoviti, da je navedena izhodiščna poved dvostavčna, po odvisniku, ki dopolnjuje glavni stavek se vprašamo z vprašalnico kljub čemu in da izbrani odvisnik prinaša podatek, kljub kateremu pričakovanju se je nekaj zgodilo. V tej nalogi učenci spoznajo tudi značilne veznike za dopustni odvisnik. Po tej nalogi samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja opredelitev dopustnega odvisnika. Iz dopustnega odvisnika izvemo za drugačno/nasprotno pričakovanje ali oviro, ki bi lahko preprečila dejanje glavnega stavka. Po dopustnem odvisniku se sprašujemo s kljub čemu in s povedkom glavnega stavka. Dopustno razmerje izražamo z vezniki čeprav, četudi čeravno, kljub temu da (Vogel idr. 2015b: 74–75).

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja pet nalog za utrjevanje dopustnega odvisnika. Osmo naloga izbranega sklopa predvideva izpisovanje povedi, ki vsebujejo dopustni odvisnik iz izhodiščnega besedila¹⁵². Naloga v nadaljevanju zahteva povezovanje glavnih stavkov z zapisanimi dopustnimi odvisniki. Pomembno je, da se učenci pri tovrstnih nalogah zavedajo, da treba povedi povezati na smiselni način. Deseta naloga predvideva smiselno dopolnjevanje glavnih stavkov z dopustnim odvisnikom (Vogel idr. 2015b: 75). Učenci lahko torej povedi dopolnijo na poljuben način, pomembno je le, da bo odvisnik prinašal podatek o oviri, ki bi lahko preprečila dejanje glavnega stavka. Tovrstne naloge so pomembne, ker dokazujejo, da odvisnika ne moremo deliti na posamezne stavčne sestavine, ampak deluje vedno kot celota in kot celota izraža določene podatke.

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja še nalogo preoblikovanja stavčnega člena v dopustni odvisnik in spraševanje po dopustnem odvisniku.

Nekoliko bolj bomo izpostavili trinajsto naloga tega sklopa, ki predvideva utrjevanje vse do sedaj obravnavanih odvisnikov. Naloga predvideva označevanje glavnih stavkov in spraševanje po odvisniku ter zapis vrste odvisnikov. Tovrstne naloge so pomembne, ker z njimi učenci ugotovijo, da nam vrsto odvisnika pove zgolj ustrezno spraševanje, nikakor pa ne že sam veznik oz. vezniška beseda. Učenci torej vidijo, da lahko določen veznik uvaja različna razmerja. Naloga bi to lastnost lahko tudi poudarila, npr. na primerih Za starše je zelo pomembno, da je njihov otrok s svojim vedenjem sprejemljiv za okolico in Nik je naslednji dan odšel k Matevžu, da bi se mu opravičil (Vogel idr. 2015b: 77). Povedi imata torej enako zgradbo, glavnega stavka, ki ga dopolnjuje odvisnik, prav tako pa odvisnik v obeh povedih uvaja enak veznik, vendar pa odvisnik dopolnjuje glavni stavek z različnim podatkom. V prvem primeru se po odvisniku sprašujemo vprašalnico kdo ali kaj, zato v tem primeru govorimo o osebkovem odvisniku. V drugem primeru pa se po odvisniku vprašamo po s kakšnim namenom, zato govorimo o namernem odvisniku. Pomembno je, da se poudarja, da veznik oz. vezniška beseda ni zanesljivi pokazatelj vrste odvisnika.

Razdelek se zaključi še s petimi nalogami utrjevanja odvisnikov, predvsem vzročnega in dopustnega. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja nalogo obkroževanja povedi z vzročnim odvisnikom, naloga pretvorbe prislovnega določila vzroka v vzročni odvisnik, nalogo pretvorbe dopustnega odvisnika v pomensko enak stavčni člen, nalogo dopolnjevanja

¹⁵¹Zapisane povedi učinkujejo kot pripoved, zato je navodilo drugega dela naloge nadaljevanje zgodbe.

¹⁵²Naloga se navezuje na izhodiščno besedilo z začetka razdelka (Vogel idr. 2015b: 19–22).

zapisanih odvisnikov z glavnim stavkom in popravljano naloga, pri kateri morajo učenci ugotoviti, ali sta dani dvostavčni povedi pravilno pripisani značilna vprašalnica in vrsta odvisnika. Izbrana naloga na nek način obrne način določanja vrste odvisnika, saj je treba ugotoviti ali izbrani odvisnik odgovarja na zapisano vprašalnico ali ne. Učenci morajo torej ugotoviti, ali je postavljeno vprašanje ustrezno, glede na podatek, ki ga prinaša odvisni stavek (Vogel idr. 2015b: 78–80).

5.4.9 Toplejša zemlja – hladnejša Evropa? (Prilastkov odvisnik)

Zadnji odvisnik, ki ga obravnava samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 je prilastkov odvisnik. Obravnava se prične s četrto naloga sklopa z naslovom Toplejša zemlja – hladnejša Evropa. Izbrana naloga od učencev zahteva, da označijo glavne stavke v navedenih povedih s prilastkovim odvisnikom. V nalogi učenci ugotovijo, da se po izbranem odvisniku vprašajo, ne, kot so vajeni z vprašalnico in povedkom glavnega stavka, ampak z vprašalnico in besedo oz. besedno zvezo, ki stoji pred odvisnikom. Pomembna ugotovitev naloge je tudi, da izbrani odvisnik ne dopolnjuje povedka glavnega stavka, ampak dopolnjuje katerega od drugih stavčnih členov. Naslednja naloga predvideva vzporejanje enostavčne in dvostavčne povedi s prilastkovim odvisnikom. Pomembna ugotovitev naloge, ki jo izpostavi tudi samostojni delovni zvezek, je, da imata povedi enak pomen (Vogel idr. 2015b: 91). Naloga predvideva izpis konkretne besede, pomembno je poudariti, da trenutni učeni načrt za pouk slovenščine v osnovni šoli ne predvideva obravnave prilastka kot dela stavčnega člena, zato učenci tega ne morejo poimenovati z ustreznim jezikoslovnim pojmom. Vseeno pa bi na tem mestu bila zelo smiselna povezava z besedno vrsto, npr. s katero besedno vrsto je izraženo to, kar izraža odvisni stavek ipd., na ta način bi učenci tudi lažje prepoznali podatke, ki ga prinaša navedeni odvisnik¹⁵³, to je, katera lastnost je značilna za določeno pojavnost.

V nadaljevanju šesta naloga vzporeja dve dvostavčni povedi s prilastkovim odvisnikom, razlika med njima je v tem, da je odvisni stavek v drugi povedi deli glavni stavek na dva dela. Naloga učencev je, da ugotovijo, da sta obe povedi sestavljeni iz dveh stavkov, pri čemer odvisnik v prvi povedi stoji za glavnim stavkom. V drugi povedi pa stoji prilastkov odvisnik v sredini glavnega stavka, torej neposredno za stavčnim členom, ki ga natančneje določa. Naloga izpostavi tudi pravilo o zapisovanju vejic v primeru prilastkovega odvisnika na sredi glavnega stavka. Po nalogi samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja opredelitev prilastkovega odvisnika (Vogel idr. 2015b: 90–93).

Prilastkov odvisnik je odvisni stavek, ki natančneje določa predmet, osebek in prislovno določilo. Po njem se po navadi sprašujemo z vprašalnico kateri (redko tudi z vprašalnicama kakšen ali čigav) in z besedo, na katero se odvisnik nanaša. Z glavnim stavkom ga večinoma povezujejo vezniki ki/kateri. Prilastkov odvisnik vedno stoji takoj za tistim stavčnim členom, ki ga natančneje določa. Zato lahko stoji za glavnim stavkom ali sredi glavnega stavka. (Vogel idr. 2015b: 93)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja pet nalog za utrjevanje prilastkovega odvisnika. Sedma naloga predvideva dopolnjevanje glavnih stavkov z ustreznimi podatki v obliki prilastkovega odvisnika glede na izhodiščno besedilo¹⁵⁴, označevanje prilastkovih odvisnikov v izhodiščnem besedilu in opredeljevanje do naštetih trditev, ki zadevajo predvsem stavčno sestavo povedi v besedilu¹⁵⁵. Od nalog v nadaljevanju

¹⁵³Sicer pa je to vzporejanje precej problematično, saj so učenci v obravnavah vajeni, da odvisnik v stavčno obliko razširjeni stavčni člen. To vrstno vzporejanje je problematično, ker predvideva vzporejanje s kategorijo (v tem primeru prilastkom), ki je učenci ne poznajo.

¹⁵⁴Izbrana naloga izhaja iz izhodiščnega besedila Ponori in požiralniki (Vogel idr. 2015b: 93).

¹⁵⁵Zgolj za ilustracijo navajamo naslednje nekaj trditev, o katerih morajo učenci odločati, npr. Vsi obkroženi odvisniki so pred glavnim stavkom; Vse obkrožene odvisnike povezuje z glavnim stavkom veznik ki.

bomo posebej izpostavili drugi del osem nalogo, ki predvideva združevanje enostavnih povedi v dvostavčne s prilastkovim odvisnikom. Učenci s to naloga utrjujejo razlikovanje prilastkovega odvisnika od ostalih odvisnikov oz. da prilastkov odvisnik ne dopolnjuje povedka glavnega stavka, ampak le besedo ali besedno zvezo iz glavnega stavka. Namen je torej, da učenci najdejo besedo ali besedno zvezo, na katero se navezuje druga poved in jo smiselno povežejo s prvo s pomočjo prilastkovega odvisnika¹⁵⁶. To ugotavljanje, kateri stavčni člen bolj natančno določa prilastkov odvisnik, predvideva tudi deveta naloga, pri kateri morajo učenci označiti besedo ali besedno zvezo, ki jo dopolnjuje izbrani prilastkov odvisnik. Enajsta naloga zahteva pravopisno urejanje povedi s prilastkovimi odvisniki. Zadnja naloga tega sklopa pa predvideva dopolnjevanje besedila s ki ali kateri, torej z ustreznim veznikom ali vezniško besedo, ki uvaja prilastkov odvisnik (Vogel idr. 2015b: 93–97).

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 ob koncu obravnave vseh odvisnikov navaja še nekaj nalog za njihovo utrjevanje, npr. naloga povezovanja dveh enostavnih povedi v dvostavno z uporabo zahtevanega odvisnika, naloga spraševanja po odvisnikih in določanja vrste odvisnikov, naloga preoblikovanja odvisnika v stavčni člen in obratno, naloga povezovanja glavnega stavka z odvisnim, spraševanja po povezanih odvisnikih in določanje odvisniške vrste in naloga presojanja pravopisne pravilnosti (Vogel idr. 2015b: 107–108).

Posebej bi izpostavili prvo in drugo nalogo tega sklopa. Prva naloga predvideva povezovanje enostavnih povedi v dvostavčne z uporabo predvidenega odvisnika. S tovrstnimi nalogami učenci ponovijo, da odvisnik dopolnjuje glavni stavek z določenim podatkom v celoti in ga ni mogoče deliti na posamezne stavčne sestavine. Naloga pa bi lahko izpostavila še en vidik povezovanja dveh enostavnih povedi v dvostavčne, in sicer da lahko s tem, ko enostavne povedi povezujemo v različna podredna razmerja poudarjamo različne podatke. Kar želimo povedati je to, da bi naloga na tem mestu lahko še poudarila, da je dve enostavni povedi možno povezati na več različnih načinov, glede na to, kateri podatek želimo v odvisnem stavku poudariti. Če za ilustracijo navedemo zgolj en primer, ki ga navaja samostojni delovni zvezek Slovenščina 8, npr. Začelo je močno deževati. S prijatelji smo stekli proti kozolcu. (Vogel idr. 2015b: 107), vidimo, da je izbrane povedi možno povezati v več možnih podrednih razmerij. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 predvideva povezavo z vzročnim odvisnikom (Ker je začelo močno deževati, smo s prijatelji stekli proti kozolcu.), možna pa je tudi povezava s časovnim odvisnikom (Ko je začelo močno deževati, smo s prijatelji stekli proti kozolcu.). Glede na to kateri podatek želimo v dvostavčni poudariti, tudi izbiramo, katera enostavna poved bo postala glavni stavek in katera bo povezana v odvisnik.

Druga naloga pa predvideva spraševanje po odvisnikih, po ugotovitvi, da so vsi zapisani odvisniki prilastkovi, naloga zahteva pretvorbo danih odvisnikov v enostavne povedi (Vogel idr. 2015b: 107). Problematično je predvsem to, da se učenci s prilastkom, ko delom stavčnega člena ne srečajo, zato bi pri tovrstni nalogi utegnili imeti težave.¹⁵⁷

¹⁵⁶Veljalo bi opozoriti učence, da če imajo težave z določanje besed, ki jo prilastkov odvisnik natančneje določa, pogledajo, katere besede iz prve povedi so povezane z drugo povedjo oz. katere besede se nanašajo na besede iz prve povedi in na ta način poskusijo ugotoviti to podredno razmerje, če pogledamo prvi primer, ki ga navaja samostojni delovni zvezek Slovenščina 8. Ljudje so izkrčili pobočja hribov. Nekoč so bila porasla z gozdovi (Vogel idr. 2015b: 95), vidimo, da se osebna glagolska oblika s pridevnikom navezuje na samostalnik hribov in ga tako natančneje določa, zato ju lahko tudi povežemo v prilastkov odvisnik.

¹⁵⁷Problem bi bil razrešen z vzpostavitvijo razmerja stavčni člen proti besedni vrsti, in sicer s poudarkom, da v enostavnih povedih podatek, ki ga izraža prilastkov odvisnik, najpogosteje izražamo s pridevnikom. Učenci pa poznajo pridevnik kot besedno vrsto, da označuje lastnost vrsto ali svojino samostalnika ob njem, poznajo tudi pripadajoče vprašalnice, in sicer kakšen, kateri in čigav. In ravno ta povezava enakih vprašalnic bi lahko učencem pokazala zmožnost pretvorbe, ki jo zahteva naloga.

6. Deveti razred osnovnošolskega izobraževanja

Tudi razdelku o skladnji v devetem rauredu bomo analizirali zaključena poglavja, ki obravnavajo jezikoslovne pojme s področja skladnje, izbranih samostojnih zvezkov za pouk jezika osnov. Predvsem pri analizi nalog poudarjamo, da bomo analizirali samo naloge utrjevanja skladenjskih pojmov, ki so uvrščene v zaključena poglavja obravnave skladnje. Naloge, ki sicer so namenjen utrjevanju skladnje, ampak so uvrščena v druga poglavja, bomo izpustili.

6.1 Slovenščina za vsak dan 9

6.1.1 Kako se pride od nas do vas? (priredno zložene povedi)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 v drugem delu v poglavju Kako se pride od nas do vas? obravnava priredno zložene povedi, in sicer v podpoglavju z enakim naslovom. Opredelitev priredno zložene povedi poda z nalogo v obliki dopolnjevanja nepopolnega pravila. Navaja naslednjo opredelitev. Priredno zložene povedi so iz _____ stavkov. Zato v njih ne morem določiti glavnega in _____ stavka. (Cajhen idr. 2014b: 20)

Pred opredelitvijo pa se obravnava začne z branjem krajšega besedila s pripadajočimi nalogami in vprašanji. Naloga učencev je, da v besedilu določijo število povedi in število stavkov v posamezni povedi. S slednjim podatkom zapolnijo za to predvideno preglednico. (Cajhen idr. 2014b: 20) Posebej bi izpostavili vprašanje: Ali lahko vse dvostavčne povedi razširiš v dve samostojni povedi? (Cajhen 2014b: 21), ki zahteva tudi določeno pojasnilo odgovora. Naloga učence vodi k razmisleku, da so razmerja med povedmi različna. S pomočjo iste naloge učenci ponovijo tudi opredelitev podrednega razmerja, ki so ga sicer spoznali že v osmem razredu, in se ponovno srečajo s pojmi, kot sta glavni stavek in odvisni stavek, ter ponovijo postavljanje vprašanj za izbrane odvisnike in določanje vrst odvisnikov. Priredne stavke začnejo spoznavati tako, da iz besedila izločajo podredno odvisne stavke. Z drugimi besedami naloga v nadaljevanju od učencev zahteva, da iz besedila izpišejo tiste povedi, ki ne vsebujejo odvisnega stavka.¹⁵⁸ Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 tako priredno razmerje opredeljuje v odnosu do podrednega razmerja, in sicer izhajajoč iz trditve, da prirednih zvez povedi ne moremo razdeliti na glavni in odvisni stavek, lahko pa jih zapišemo kot samostojni povedi, zato sta stavka, ki zvezo sestavljata v enakovrednem odnosu (Cajhen idr. 2014b: 20–21).

Posebej bi izpostavili tudi tretjo nalogo¹⁵⁹ izbranega sklopa samostojnega delovnega zvezka Slovenščina za vsak dan 9, pri kateri morajo učenci v prvem delu prebrati priredno zložene povedi, potem pa v drugem delu te iste povedi ustrezno razporediti v preglednico, glede na to, s katero vrsto podatka nadaljuje drugi stavek prvega. Učenci morajo ugotoviti, katera poved vsebuje zaporedni dejanji, izbiro, stopnjevanje, pojasnilo/dokaz, sklep/trditev, nasprotje in katera posledico. Njihova naloga je torej, da k ustreznemu podatku zapišejo poved, ki ta podatek vsebuje. Hkrati pa je njihova naloga, da iz izbrane povedi izpišejo tudi veznik, ki povezuje stavka v priredni povedi (Cajhen idr. 2014b: 21–22). Na ta način se učenci seznanijo

¹⁵⁸Do opredelitve priredno zložene povedi jih nato vodi še nekaj krajših vprašanj, npr. Ali lahko zapišemo stavka iz teh povedi kot samostojni povedi?, ki mu sledi še ponazarjanje odgovora, in Ali sta stavka v teh povedih enakovredna? ter Kaj to pomeni? (Cajhen idr. 2014: 21)

¹⁵⁹ Izbrana naloga z opredelitvijo vrst prirednih povedi je označena z znakom, ki označuje naloge za višjo raven.

z vrstami prirednih povedi, kar samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 zaokroži v naslednji opredelitvi, ki jo učenci dopolnijo z ustreznimi podatki.

Povedi iz enakovrednih stavkov, so _____ zložene. Drugi stavek v tako zloženih povedi vsebuje točno določeno vrsto podatka, in sicer – _____, stopnjevanje, pojasnilo/dokaz, _____, nasprotje ali _____. Zato ločimo več vrst priredij, in sicer: vezalno, ločno, _____, pojasnjevalno, sklepalno, protivno in _____.¹⁶⁰ (Cajhen idr. 2014b: 22)

Kot nalogi za višjo raven sta označeni tudi peta in šesta naloga. Peta naloga predvideva določanje vrste priredja posameznim povedim iz tretje naloge. Naloga učencev je tudi ta, da svoje rešitve ustrezno pojasnijo. Šesta naloga pa predvideva vstavljanje manjkajočih veznikov v priredno zloženih povedih, hkrati pa je treba določiti tudi, katero vrsto podatka vsebuje drugi stavek, in ustrezno poimenovati izbrano priredje (Cajhen idr. 2014b: 23).¹⁶¹

Poudarili bi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 na tem mestu ne poudarja, katere podatke izražajo posamezna priredna razmerja in prav tako ne poudarja značilnih veznikov, kar najverjetneje lahko pripišemo temu, da samostojni delovni zvezek v prvem delu v poglavjih Obiščem in uživam, Ne samo počivamo, temveč tudi delamo, Priporočam ali odsvetujem, Skleпам in pojasnujem s posameznimi nalogami naredi uvod v obravnavo prirednih razmerij, pri čemer moramo poudariti, da v imenovanem delu obravnave samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 ne navaja, da se učenci seznanjajo s prirednimi razmerji in njihovimi različnimi vrstami (Cajhen idr. 2014a: 113–117, 128–133).

6.1.2 Obiščem in uživam

V poglavju Obiščem in uživam samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 začne obravnavo zvez povedi, pri čemer druga povedi vsebuje dobesedno ponovljeno besede ali besedno zvezo iz prve povedi. Pri tej nalogi je pomembno, da učenci ugotovijo, da je dobesedno ponavljanje prvin moteče, zato je bolje, da ponovljeno prvino izrazijo na drugačen način, kar pa omogoča združevanje povedi. (Cajhen idr. 2014a: 113). V nadaljevanju izbranega poglavja samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 navaja naloge označevanja veznikov in naloge združevanja enostavnih povedi v dvostavčne. Poudarili bi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 navaja, da je v izbranih nalogah z ustreznimi vezniki¹⁶² izražen podatek o zaporedju ali sočasnosti dejanja (Cajhen idr. 2014a: 114).

6.1.3 Ne samo počivamo, temveč tudi delamo

Sledi poglavje Ne samo počivamo, temveč tudi delamo, v katerem samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 naredi uvod v seznanjanje s stopnjevalnim priredjem. Samostojni delovni zvezek pri prvi nalogi navaja preglednico z dve dejanjema, ki ju opravlja isti vršilec dejanja. Naloga učencev je, da obe dejanji istega vršilca dejanja izrazijo z eno povedjo, nato pa morajo v drugi nalogi iste povedi preoblikovati na način, da bosta izražali stopnjevanje. Pomembno je predvsem, da učenci ugotovijo, da izbrane povedi izražajo stopnjevanje.

¹⁶⁰Poudarili bi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 izbrano dopolnjevanje uvršča med naloge za višjo raven.

¹⁶¹Enak način reševanja predvideva tudi sedma naloga tega sklopa (Cajhen idr. 2014b: 24), zato je na tem mestu ne bomo več obravnavali.

¹⁶²Poudarili bi tudi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 navaja, da vsi vezniki niso primerni za rabo v vseh okoliščinah (Cajhen idr. 2014a: 113–114).

Poglavje se zaključi z nalogo, pri kateri morajo učenci nadaljevati povedi tako, da bodo izražale stopnjevanje (Cajhen idr. 2014a: 115–117).

6.1.4 Priporočaj ali odsvetuj

Sledi poglavje priporočaj ali odsvetuj, v katerem se učenci seznanjajo s stavčnimi zvezami, ki izražajo izbiro. Naloga učencev je, da označijo povedi, ki izražajo izbiro med zapisanima dejanjema. V nadaljevanju pa je njihova naloga učencev, da zvezo iz dveh enostavnih povedi v eno dvostavno poved in da povedi dopolnijo s stavkov, ki bodo izražali izbiro. Poglavje pa se zaključi z nalogo, ki zahteva ločevanje med podatki izražanja drugega stavka, hkrati pa je njihova naloga tudi vstavljanje vejic (Cajhen idr. 2014a: 128–129).

6.1.5 Sklepam in pojasnujem

Obravnava zvez povedi, ki izražajo podatke o sklepu in pojasnilu, poteka v poglavju z naslovom Sklepam in pojasnujem. Obravnava se začne z navajanjem zvez enostavnih povedi, pri čemer ena od povedi vsebuje sklep oz. trditev, ena pa pojasnilo oz. dokaz.¹⁶³ Naloga učencev je, da prepoznajo, katera od nalog vsebuje izbrani podatke in ga tudi ustrezno označijo. V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 navaja še naloge vstavljanja ustreznega veznika saj ali zato, naloge dopolnjevanja povedi s pojasnilo, naloge dopolnjevanja povedi s sklepom, naloge ločevanje med izražanjem sklepa in pojasnila itd. (Cajhen idr. 2014a: 129–130)

Izpostavili bomo nekaj nalog izbranega sklopa, in sicer osmo in deveto nalog. Nalogi zahtevata združevanje povedi iz prve naloge (Cajhen idr. 2014a: 129), pri čemer morajo učenci pri prvi združitvi uporabiti veznik torej, pri drugi združitvi pa morajo uporabiti veznik saj (Cajhen idr. 2014a: 132). Izbrani naloga sta zelo pomembni, saj opozorita na zelo pomembno lastnost, da se nekatera razmerja v dvostavni lahko medsebojno preoblikujejo. V konkretnem primeru govorimo o medsebojnem preoblikovanju med pojasnilom in sklepom. Pomemben je poudarek, da izbrane zveze povedi prinašajo iste podatke. Izbrani nalogi tega poudarka ne vsebujeta, zametke tovrstnega poudarjanja lahko sicer najdemo v tretji nalogi izbranega sklopa, v kateri morajo učenci obkrožiti poved enakim pomenom, kot ga prinaša poved s pojasnilo (Cajhen idr. 2014a: 130). Zmožnost pretvorbe med posameznimi skladenjskimi strukturami je zelo pomembna pri razvijanju učenčeve sporazumevalne zmožnosti, saj ga opozarja, da lahko iste podatke izrazi na različne načine.

6.1.6 Sestava dvostavnih in večstavnih povedi

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 ne navaja neke posebne opredelitve, kaj je to sestava dvostavnih in večstavnih povedi oz. kaj pomeni grafična ponazoritev sestave povedi in kaj zaznamujejo določena grafična znamenja. Samostojni delovni zvezek seznanja učenca s t. i. stavčno sestavo preko posameznih nalog.

Prva naloga tega sklopa se začne z branjem povedi in analizo odnosov med stavkoma v povedi. Naloga se začne z analizo števila stavkov v povedi in odvisnosti oz. neodvisnosti med

¹⁶³Ker se na prvo nalogo navezujejo tudi naloge v nadaljevanju, bomo navedli nekaj primerov zvez povedi, ki jih navaja samostojni delovni zvezek, in sicer: Triglav je najvišje slovenska gora. Visok je 2.864 m.; Postojnska jama je dolga 19.555 m. Je najdaljša kraška jama.; Mangartsko sedlo je najvišji slovenski cestni prelaz. Je na višini 2.055 m.; Izola je večja od Brežic. Ima 4.000 prebivalcev. (Cajhen idr. 2014a: 128–129).

stavki. Učenci morajo tako ugotoviti Ali bi lahko stavka napisali tudi kot samostojni povedi? in Ali sta si torej ta stavka enakovredna ali neenakovredna? (Cajhen idr. 2014b: 43) Po ugotovitvi, da je v tem primeru poved sestavljena podredno, naloga predvideva tudi spraševanje po odvisnem stavku in določanje vrste odvisnika. Po vprašanjih samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 poda tudi grafični prikaz stavčne sestave izhodiščne povedi, poda torej izris izhodiščne povedi. Naloga se nadaljuje z razlago posameznih simbolov stavčne sestave povedi. Učenci razložijo pomen posameznih simbolov s pomočjo vprašanj, ki so bila predhodno zastavljena, in s pomočjo razporejanja zapisanih besednih zvez na ustrezno mesto v grafičnem prikazu. Učenci morajo torej na ustrezno mesto razporediti besedne zveze odvisni stavek, podredno razmerje, glavni stavek in vrsta odvisnika. Razlagi simbolov sledita še dve vprašanji, ki dodatno razlagata, da gre v izbranem primeru za podredno razmerje med stavkoma v povedi, zato posledično tudi glavni in odvisni stavek nista napisana v isti ravnini.¹⁶⁴

Zelo podobna je tudi druga naloga tega sklopa, pri kateri se od učencev zahteva označevanje glavnega stavka in spraševanje po izbranem odvisniku. Učenci morajo med že zapisanimi s-sestavami izbrati pravilno, ki sodi k posameznemu stavku. Pomembno je poudariti, da imajo vse povedi sestavo glavnega stavka in odvisnika. Odvisniki pa so med seboj različni, zato učenci izbirajo tudi med s-sestavami, ki imajo označeno tudi vrsto odvisnika, ki sestavlja posamezno poved (Cajhen idr. 2014b: 44). Pomembno je poudariti, da v vseh zapisanih povedih na prvem mestu stoji glavni stavek, ki ga z ustreznim podatkom dopolnjuje odvisni stavek, zato so vse grafične ponazoritve tudi enake, in sicer s položajem glavnega stavka v ravnini nad odvisnim stavkom.

Tretja naloga podobno kot prejšnja zahteva določanje glavnega in odvisnega stavka ter zapis vprašanja, s katerim se vprašamo po izbranem odvisniku. Pri tem pa tretja naloga ne predvideva že vnaprej zapisanih stavčnih struktur, ampak jih morajo učenci zapisati sami. Tudi v tem primeru so vse zapisane povedi dvostavčne, pri katerih je prvi stavek glavni stavek in drugi odvisnik. Navodilo naloge sicer ne navaja eksplicitno, da je treba v grafičnem prikazu stavčne sestave določiti tudi vrsto odvisnika, vendar pa lahko o tem posredno sklepamo, saj samostojni delovni zvezek pri vseh nalogah zahteva tudi to razlikovanje. Sledijo naloge za obrnjeno s-sestavo oz. naloge, pri katerih je treba določiti s-sestavno povedim, ki imajo zgradbo odvisnega stavka s sledečim glavnim stavkom. Posledično je obrnjena tudi izrisana stavčna struktura.

Sledijo naloge, ki jih samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsakdan 9 označuje kot naloge za višjo raven. To so naloge določanja s-sestave povedim, ki imajo deljeni glavni stavek, npr. šesta in sedma naloga (Cajhen idr. 2014b: 46–47), pri čemer učenci pri šesti nalogi analizirajo izbrano dvostavno poved s pomočjo zastavljenih vprašanj, npr. Iz koliko stavkov sestoji ta poved?, Kaj je posebnost tega glavnega stavka?, Ali odvisni stavek dopolnjuje povedek glavnega stavka?, Katera oznaka ponazarja stavčno sestavo izhodiščne povedi? (Cajhen idr. 2014b: 46–47). Izbrana naloga torej vodi do pravilne stavčne strukture. Sedma naloga predvideva samostojnejšo analizo povedi. Pomembno je poudariti, da vsebuje tako primere z deljenim kot tudi primere z nedeljenim glavnim stavkom, naloga učencev pa je, da za posamezne primere ugotovijo, kaj zajema glavni stavek, kaj odvisnik in ali je posledično zapis stavčne sestave pravilen.

¹⁶⁴Vprašanji, ki napeljujeta učence k razmišljanju o neenakovrednem razmerju stavkov v povedi, sta Ali sta glavni in odvisni stavek napisana na isti ravnini? in S čim je zaznamovano neenakovredno oz. podredno razmerje med stavkoma? (Cajhen idr. 2014b: 44)

Večina nalog v tem poglavju zajema analizo dvostavčnih povedi in izris grafičnih s-sestav tudi za dvostavčne povedi. Osmo in deveta naloga pa izhajata iz analize večstavčne povedi. Posebej bi izpostavili osmo nalogo, ki obravnava poved Astronomi so mislili, da je Rimska cesta sestavljena iz hlapov, ki se dvigajo iz Zemlje (Cajhen 2014b: 47), ki vsebuje tri stavke in pokaže, da so lahko odvisniki v stavkih različnih stopenj, zato je tudi grafična ponazoritev povedi večravninska. Z vidika ponazarjanja večstopenjskosti¹⁶⁵ odvisnika je pomembna predvsem naloga, ki zahteva spraševanje po drugem odvisniku te povedi, in vprašanje, ali ta drugi odvisnik dopolnjuje glavni ali odvisni stavek. Večstopenjskost odvisnikov v izbrani povedi je prikazana tudi s samim izpisom povedi na več nivojih in z izbiro pravilnega grafičnega prikaza izhodiščne povedi (Cajhen idr. 2014b: 47–48).

Deveta naloga vsebuje analizo povedi s tremi stavki, pri kateri je glavni stavek med dvema odvisnikoma. Poved za analizo je Če pogledamo Zemljo z vesolja, vidimo, da je modra. (Cajhen 2014b: 48) Preko vprašanj učenci ugotavljajo položaj glavnega stavka, se sprašujejo po odvisnih stavkih in razlagajo, zakaj je s-sestava izbranih povedi takšna, kot je zapisana (Cajhen 2014b: 48).

Celotno obravnavo in zapis grafičnih struktur glede na različen položaj glavnega in odvisnega stavka pa tudi obravnavo deljenega glavnega stavka zaokroži deseta naloga,¹⁶⁶ pri kateri morajo učenci samostojno določiti s-sestavo. Pri tem so povedi zelo različne glede na položaj glavnega in odvisnega stavka (Cajhen idr. 2014b: 49). S to nalogo se zaključijo tudi naloge določanja s-sestave različno podredno zloženim povedim.

Enajsta naloga tega sklopa je tudi edina naloga, ki je v celoti namenjena samo analizi stavčne sestave priredne povedi. Analizirana je poved Sinji kit je lahko dolg več kot 30 metrov in lahko tehta 120 ton. (Cajhen idr. 2014b: 49) Analiza se začne z ugotavljanjem števila stavkov v povedi in z ugotavljanjem odnosa med njimi oz. drugače ali je poved zložena priredno ali podredno. Učenci pridejo do pravilne grafične označbe takšnih povedi z izločanjem, saj sta navedeni dve grafični ponazoritvi, pri čemer je ena izmed njiju shema za podredno zloženo poved, ki pa jo že poznajo in posledično lahko ugotovijo, katera ponazarja priredno zloženo poved. Pomembno pa je tudi vprašanje. Ali sta simbola za stavka zapisana na isti ravni? (Cajhen idr. 2014b: 50), saj je z njim podano dejstvo, da stavke v enakovredno zloženih povedih v grafičnem prikazu s s-sestavo postavljamo v isto ravnino. Naloga se nadaljuje z označevanjem povedi, ki so enakovredno zložene.

Posebej bi izpostavili še dvanajsto nalogo, pri kateri je treba določiti s-sestavo priredno in podredno zloženim povedim, hkrati pa vstaviti tudi vejico pred veznikom in, če je to treba. Zapisane so povedi, ki jih sestavljajo trije stavki. Prva poved Na Arabskem polotoku morajo razsoljevati morsko vodo, da jo lahko pijejo in z njo zavijajo (Cajhen idr. 2014b: 51) je sestavljena iz glavnega stavka, ki ga dopolnjujeta dva namerna odvisnika, ki sta zložena priredno. Drugo poved Prosim Vas, da razmislite o mojih predlogih,¹⁶⁷ in Vas lepo pozdravljam. (Cajhen idr. 2014b: 51) pa sestavljata glavni stavek, ki ga dopolnjuje predmetni odvisnik, in glavnemu stavku priredni stavek. Tretja poved Upamo, da ste se imeli na Jezerskem lepo in da se boste še kdaj vrnili v naše kraje. (Cajhen idr. 2014b: 51) ima enako zgradbo kot prva, le da glavni stavek dopolnjujeta dva predmetna odvisnika, ki sta povezana priredno. Enako vzporednico lahko potegnemo tudi med drugo in četrto povedjo Ustavili se bomo v Žirovnici, da si bomo ogledali rojstno hišo Matije Čopa, in

¹⁶⁵Poudarili bi, da pojma večravninskost in večstopenjskost odvisnika rabimo sinonimno.

¹⁶⁶Tudi označena kot naloga za višjo raven.

¹⁶⁷Poved v samostojnem delovnem zvezku Slovenščina za vsak dan 9 ne vsebuje vejice, ker je to del vaje. Tukaj pa je poved navedena pravopisno ustrezno.

nato se bomo odpeljali naprej proti Mojstrani. (Cajhen idr. 2014b: 51), le da namesto predmetnega odvisnika poved sestavlja nameni odvisnik, ki stoji za glavnim stavkom, nato pa sledi še stavek, ki je v prirednem odnosu z glavnim stavkom.

Z nalogo je izpostavljena tudi pomembna lastnost, in sicer da imajo lahko pomensko popolnoma različne povedi enako s-sestavo. Ob tovrstnih nalogah bi bil nujen tudi poudarek, da je pri kompleksih večstavčnih povedih pomembno, kako se stavki medsebojno povezujejo in razmerja med njimi, ki jo zelo nazorno pokaže stavčna sestava povedi.

6.1.7 Sopomenski stavki¹⁶⁸

Obravnava poglavja se začne z nalogo analize stavkov, pri čemer je prvi tvorni stavek, drugi pa trpni stavek. Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 navaja naslednja primera. Janez Snoj je napisal prošnjo za štipendijo pred vpisom v srednjo šolo in Prošnja za štipendijo je bila napisala pred vpisom v srednjo šolo (Cajhen 2014: 58) Naloga nadaljuje s pomensko analizo stavkov z vprašanji, katerih odgovori predstavljajo izhodiščne značilnosti tvornega in trpnega stavka. Vprašanja tako pri obeh stavkih izpostavljajo, kaj nam poved pove o osebkju stavka, hkrati pa je izpostavljen tudi osebek. Pomemben je podatek, da se pari tvornih in trpnih stavkov medsebojno razlikujejo po podatkih, ki jih nosi osebek v posameznem stavku. Naloga od učencev zahteva, da razmislijo, ali osebkja v tvornem in v trpnem stavku sporočata enake podatke. Preko te naloge pridejo do ugotovitve, da tudi če sta stavka navidezno enaka ali podobna, osebkja v posameznih stavkih ne nosita istega podatka. Tako pridejo do sklepa, da je v tvornem stavku izražen vršilec dejanja, v trpnem stavku pa ne. Ta sklep je zaokrožen v naslednji nalogi, pri kateri opredelijo pojma trpni in tvorni stavek. Stavki, v katerih je v osebkju izražen _____ dejanja, so tvorni/aktivni. Vsi drugi so netvorni/trpni. Sporočevalec uporablja _____ stavke takrat, kadar ne želi razkriti vršilca dejanja oz. kadar se mu ta ne zdi pomemben. (Cajhen idr. 2014b: 59)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 v nadaljevanju predstavlja predvsem naloge pretvorb bodisi tvornega stavka s trpnim ali obratno trpnega stavka s tvornim, npr. del četrte naloge, peta naloga, deseta naloga in dvanajsta naloga, podobna pa je tudi trinajsta naloga, pri kateri je treba zapisanemu stavku izbrati ustrezen sopomenski stavek (Cajhen idr. 2014b: 59–63). Kot smo že opozorili na samem začetku, je poimenovanje sopomenski stavki pri vzporejanju tvornih in trpnih stavkov problematično, saj če izhajamo iz dejstva, da pari sopomenskih stavkov prinašajo enake podatke, za tvorne in trpne stavke tega žal ne moremo trditi, ker pri trpnih stavkih manjka podatek o vršilcu dejanja.

Nekaj nalog je namenjenih tudi podrobnejši analizi povedka v trpnih stavkih, pri tem je treba poudariti, da so vse te naloge zaznamovane z označbo, ki označuje naloge za višjo raven. Prva takšna je šesta naloga, pri kateri sta vzporejana dva stavka, in sicer Sodnik pomilosti obsojenca in Obsojenec je pomiloščen. (Cajhen idr. 2014b: 60). Naloga se začne z začetnim ugotavljanjem, kateri izmed naštetih dveh stavkov je zapisan v trpniku. V nadaljevanju pa se osredotoča predvsem na natančnejšo analizo povedka v trpnem stavku. Izpostavljeno je, da je povedek trpnega stavka sestavljen iz dveh besed, in sicer iz glagola biti in deležnika, pri čemer glagol biti izraža glagolsko osebo, število, naklon in čas, deležnik oblike na -n ali -t pa dejanje.¹⁶⁹

¹⁶⁸Na začetku bi opozorili, da je naslov nekoliko zavajajoč, saj v primeru tvornih in trpnih stavkov ne moremo govoriti o sopomenskih stavkih, saj izbrani stavki niso popolnoma sinonimni, ker v trpnem stavku manjka pomemben podatek o vršilcu dejanja. Več o tem v pri sami obravnavi.

¹⁶⁹To spoznanje je zaokroženo tudi v naslednji nalogi, pri kateri je to povzeto v obliki nepopolnega pravila, ki se glasi: V trpnih/pasivnih stavkih je dejanje poimenovanje z deležnikom na -n ali na -t. (Cajhen idr. 2014b: 60).

Kot težje naloge so označene tudi naloge, ki zahtevajo tvorjenje deležnika na -t ali deležnika na -n iz nedoločnika.

Na drugi strani pa enajsta naloga vzporeja dva tvorna stavka, ki pa se razlikujeta v glagolskem vidu. Osebna glagolska oblika prvega stavka Ana odda stanovanje (Cajhen idr. 2014b: 62) je zapisana v dovršenem glagolskem vidu, drugi stavek Ana oddaja stanovanje (Cajhen idr. 2014b: 62) pa v nedovršenem glagolskem vidu. Naloga učencev je, da na začetku ugotovijo, ali sta stavka tvorna ali trpna, in seveda ustrezno pojasnijo svoj odgovor. Potem pa medsebojno ustrezno povežejo pare pravilnih pretvorb. Z drugimi besedami morajo ugotoviti, da je trpna oblika prvega stavka Stanovanje je oddano (Cajhen idr. 2014b: 62) in trpna oblika drugega stavka Stanovanje se oddaja (Cajhen idr. 2014b: 62) Pomembna ugotovitev te naloge je torej, da njihove pretvorbe ohranijo enak glagolski vid. Torej je pomembno, da je glagolski vid v paru trpnega in tvornega stavka enak.

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan 9 v opredelitvi poudarja, da se trpni stavki uporabljajo predvsem, kadar sporočevalec ne želi izpostaviti vršilca dejanja ali ga želi načrtno zamolčati oz. se mu ne zdi pomemben. S tega vidika je pomembna predvsem dvanajsta naloga, ki zahteva zamenjavo trpnega stavka s tvornim.

Samostojni delovni zvezek Slovenščina za vsak dan navaja naslednje primere.

1. Soba se zrači.
2. Rože so bile zalite včeraj zvečer.
3. Vreme se napoveduje za tri dni v naprej.
4. Rože se zalivajo zgodaj zjutraj in pozno zvečer.
5. Kdaj bo stanovanje prepleškano? (Cajhen idr. 2014b: 62)

Ob izbranih primerih se moramo vrniti na razlikovanje med trpnim in tvornim stavkom, predvsem na poudarek, da tvorni stavki v osebku izražajo vršilca dejanja v nasprotju s trpnimi, ki ga ne izražajo, ker je bodisi nepomemben bodisi ga ne želimo razkriti [poudarila N. L.]. Namen uporabe netvorne strukture je ravno v tem, da zakrije vršilca dejanja, zato je pomembno, da pretvorbe ne morejo dati enoznačnega podatka o vršilcu dejanja oz. je potreben poudarek, da lahko dane trpne povedi učenci dopolnijo z različnimi podatki o vršilcu dejanja¹⁷⁰. Učenci lahko torej izbrane stavke pretvorijo v tvorne stavke na različne načine.

6.2 Od glasov do knjižnih svetov 9

6.2.1 Trpni in tvorni stavki

Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 na začetku obravnave tvornih in trpnih stavkov¹⁷¹ predstavi njihovo opredelitev. Pri tvornih stavkih je vršilec dejanja izražen (najpogosteje v osebku), v trpnih stavkih pa sploh ni izražen (ker ga želimo zakriti, je nepomemben ali pa

¹⁷⁰Ob poznavanju sobesedila izbranih stavkov, ki bi na nekem mestu izražal vršilca dejanja, bi bila možna le ena rešitev pretvorbe, enako bi bila možna ena sama pretvorbe, če učenci vršilca dejanja razbrali na podlagi svojega znanja ali poznavanja ipd.

¹⁷¹Izbrani razdelek je del poglavja Besede združujemo v stavke, kjer so predstavljeni, ki jih bodo učenci dosegli v izbranem poglavju, in sicer bodo ponovili o stavku, razvijali zmožnost prepoznavanja in podčrtovanja stavčnih členov, spoznali tvorne in trpne stavke, jih ločevali in jih medsebojno spreminjali, ponovili o enostavni in večstavni povedi, prepoznavali podredno zloženo poved ter ločevali med glavnim in odvisnim stavkom, ponovili odvisnike, spoznali priredja in razmišljali o njihovem pomenu ter vadili pravilno rabo vejice (Kodre 2013b: 57).

samoumeven). (Kodre 2013b: 60) Po opredelitvi sta navedena še dva primera, in sicer Oče je kraj naših počitnic izbral že maja in Kraj naših počitnic je bil izbran že maja. (Kodre 2013b: 60), pri čemer je prvi stavek tvorni, drugi pa je trpni, v prvem je torej možno prepoznati vršilca dejanja v osebkku, v drugem pa ne. Poleg izbranih dveh primerov pa samostojni delovni zvezek navaja še dva para stavkov, ki se od zgornjih nekoliko razlikujeta. To sta primera Sneg kidamo s posebnimi lopatami in Sneg se kida s posebnimi lopatami. (Kodre 2013b: 60) V prvem primeru je vršilec dejanja izražen s povedkom, v drugem primeru pa osebek ne izraža vršilca dejanja, zato prvi stavek uvrščamo med tvorne stavke, drugega pa med trpne.

Po opredelitvi in navedenih primerih navaja samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 vaje za razlikovanje trpnih in tvornih stavkov. Prva naloga zahteva iskanje skupnih lastnosti naštetim trpnim stavkom, pri čemer so v prvem stolpcu zbrani trpni stavki z deležnikom na -n, v drugem stolpcu deležniki na -t in trpni s se.¹⁷² Druga naloga od učencev zahteva, da osebkkom v naštetih povedkih določijo osebo, število, in če je to mogoče, tudi spol. Naloga učencev je tudi, da osebkke, ki niso izraženi zgolj z osebno glagolsko obliko, podčrtajo z ustrezno podčrtavo. Poleg tega morajo učenci odgovoriti še na vprašanje, ali je v naštetih stavkih izražen vršilec dejanja in ugotoviti, ali so zapisani stavki tvorni ali trpni. Izbrana naloga navaja zgolj tvorne stavke. Zelo podobna tej nalogi je tudi tretja naloga, le da ta vsebuje tako tvorne kot tudi trpne stavke. Naloga učencev je tako kot pri prejšnji nalogi, da izpišejo osebek¹⁷³ in določijo, ali je zapisni stavek tvorni ali trpni (Kodre 2013b: 61).

Pomembno je poudariti, da je možno tvorne in trpne stavke medsebojno pretvarjati, to pomeni, da je lahko tvorni stavek spremenimo v trpnega in trpnega v tvornega. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 glede tovrstnih sprememb navaja naslednje. Kadar tvorne stavke spreminjamo v trpne in obratno, ni dovolj, da ohranimo le njihov pomen in smo pozorni na to, ali je vršilec dejanja v osebkku ali ne. Treba je tudi ohraniti glagolski čas in glagolski vid, sicer po pretvorbi ne dobimo trpnika, ampak stanje po opravljenem dejanju. (Kodre 2013b: 62) Samostojni delovni zvezek Za ilustracijo navaja tri primere, in sicer tvorni stavek, trpni stavek in stavek stanja po opravljenem dejanju, in sicer Včeraj je gospod ravnatelj položil temeljni kamen za našo novo šolo; Včeraj je bil položen temeljni kamen za našo šolo in Temeljni kamen je položen. (Kodre 2013b: 62) Prvi stavek je tvorni stavek, ki ima vršilca dejanja izraženega v osebkku, povedek pa je v preteklem glagolskem času in dovršnem glagolskem vidu. Drugi primer je trpni stavek, v katerem vršilec dejanja ni izražen, povedek pa je v enakem glagolskem času in vidu, kot je njegov tvorni stavek, torej v pretekliku in dovršniku. Tretji stavek pa predstavlja primer stavka, ki izraža stanje po opravljenem dejanju. Enako kot v trpnem stavku izbrani stavek nima izraženega vršilca dejanja, enak je tudi glagolski vid, vendar pa se stavek od trpnega razlikuje v glagolskem času.

Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 v nadaljevanju navaja nalogo, pri kateri morajo učenci ugotoviti, ali so medsebojne pretvorbe iz trpnega v tvorni stavek pravilne, če niso pravilne, jih morajo tudi popraviti (Kodre 2013b: 62–63). Namen naloge je, da učenci ugotovijo, katere pretvorbe so pravilne in katere ne, glede na navedena pravila. Naloge v nadaljevanju so namenjene predvsem preoblikovanju tvornih stavkov v trpne in določanju glagolskega načina ter potem zopet preoblikovanju v nasprotnega (Kodre 2013b: 63–70).

¹⁷²Izbrana poimenovanja povzemamo po Slovenski slovnici (Toporišič 2004: 359).

¹⁷³V koliko osebek ni neposredno izražen in ga lahko razberemo zgolj iz povedka, je naloga učencev, da izpišejo zgolj podatke, ki so razvidni iz povedka (Kodre 2013b: 61).

Opozorili bi na to, da je samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* v obravnavi in začetnih nalogah uporabljal zgolj pojma *tvorni* in *trpni* stavek, na tem mestu pa vpelje tudi pojem *glagolski način*, ki ni dodatno razložen¹⁷⁴, zato bi utegnili pri učencih priti do nerazumevanja nalog. Hkrati pa bi opozorili, da samostojni delovni zvezek pri pretvorbah ne navaja, da *trpnega stavka* v vseh primerih ne moremo enoznačno pretvoriti v *tvorni stavek*. Če navedemo nekaj konkretnih primerov, ki jih navaja samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9*.

1. Rože so bile zalite že včeraj.
2. Načrt je bil že stokrat spremenjen.
3. Posoda je bila pomita po kosilu. (Kodre 2013b: 65–69)

Vidimo, da v navedenih primerih učenci lahko izbrane povedi dopolnijo z različnimi vršilci dejanja, ker je glavni namen *trpnega stavka* v zakritju omenjenega podatka.

6.2.2 Stavke združujemo v povedi (Priredno zložena poved)

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* nadaljuje z obravnavo večstavčnih povedi. Na začetku je predstavljena ponovitev pojma *večstavčna poved*. Večina nalog predvideva določanje števila stavkov v zapisani povedi (Kodre 2013b: 70–71), ker smo o tovrstnih nalogah že govorili, jih na tem mestu ne bomo natančneje obravnavali. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* v tem delu ponovi tudi pojem *podredno zložena poved* in vrste *odvisnikov* (Kodre 2013b: 72–76), seveda navaja podobne naloge kot v osmem razredu, zato ni treba, da ji posebej izpostavljamo. Po tej ponovitvi pa samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* začneja z obravnavo *priredno zložene povedi*. Enako kot v samostojni delovni zvezek za sedmi in osmi razred iste serije tudi za deveti razred na začetku navaja teoretično opredelitev. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* zapiše naslednjo opredelitev.

Priredno zložena poved je zveza dveh ali več enakovrednih stavkov, ki so med sabo smiselno povezani s prirednimi vezniki.¹⁷⁵ Ločimo: priredje za izražanje hkratnosti ali zaporednosti¹⁷⁶ (tj. vezalno priredje), priredje za izražanje večje ali manjše stopnje (tj. stopnjevalno priredje), priredje za odločanje (tj. ločno priredje), priredje za izražanje presenečenja in nasprotovanja (tj. protivno priredje), priredje za pojasnjevanje (tj. pojasnjevalno priredje), priredje za sklepanje (tj. sklepalno priredje), priredje za izražanje posledic (tj. posledično priredje). (Kodre 2013b: 77)

Po splošni opredelitvi prirednega razmerja in navedbi posameznih vrst enakovrednih razmerij začne samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* z obravnavo posameznih razmerij. Za vsako razmerje samostojni delovni zvezek navaja, kaj izraža, kateri vezniki so značilni in zapiše tudi nekaj primerov.

Natančnejša obravnava priredij se začne z vezalnim priredjem. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja naslednjo opredelitev. Vezalno priredje je zveza dveh ali več

¹⁷⁴Pojem *glagolski način* je naveden zgolj v navodilu, npr. Povedim določi glagolski način (trpni/tvorni), nato pa ga spremeni (Kodre 2013b: 65). Pojem torej ni dodatno razlagam, zgolj kolikor ga razlaga navodilo.

¹⁷⁵Pri tem je poudarjeno, da natančno vrsto priredja nam zagotovo pove samo le ustrezen premislek o tem, kaj izražajo stavki v povedi in ne zgolj vezniki in vezniške besede (Kodre 2013b: 77–100). Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* to poudarja ob obravnavi vsakega priredja, zato v nadaljevanju tega ne bomo več poudarjali.

¹⁷⁶Poudarili bi, da samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* ta daljša opisna poimenovanja za enakovredna razmerja navaja samo na začetku skupne in posamezne obravnave, potem pa uporablja samo še krajša poimenovanja.

enakovrednih stavkov, ki izražajo hkratnost ali zaporednost¹⁷⁷. (Kodre 2013b: 77) Podani so tudi značilni vezniki in, pa¹⁷⁸, ter in pravilo, da pred njimi vejice običajno ne pišemo (Kodre 2013b: 77). Po opredelitvi so navedene naloge za utrjevanje vezalnega priredja. Prva naloga od učencev zahteva, da označijo povedi, ki izražajo vezalno priredje, torej povedi, ki izražajo sočasnost ali zaporednost dejanj. Naloga od učencev zahteva tudi, da v povedih označijo veznike in vezniške besede. Pomembno je poudariti, da so v tej nalogi navedene tako priredne kot tudi podredne povedi, zato morajo učenci najprej ločiti priredne od podrednih¹⁷⁹, potem pa medsebojno razločiti še priredne povedi. Pomembno je tudi to, da izbrana naloga ne vsebuje zgolj dvostavčnih povedi, ki so povezane v vezalno priredje, ampak tudi večstavčne. Na ta način učenci spoznajo, da v vezalno priredje lahko povežemo več stavkov, pri čemer ni nujno, da jih vedno medsebojno ločimo z vezniki, ampak jih pri več kot dvostavčni povedi lahko ločimo tudi z vejicami (Kodre 2013b: 78).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja še tri naloge, ki zadevajo vezalno priredje. Druga in tretja naloga zahtevata povezovanje osebnih glagolskih oblik ali enostavčnih povedi v vezalno priredje. Četrta naloga pa zahteva dopolnjevanje stavka na način, da bo izraženo vezalno priredje. Hkrati pa od učencev zahteva, da razmislijo o rabi ločil pri vezalnem priredju (Kodre 2013b: 78–79).

Obravnava prirednih razmerij se nadaljuje s stopnjevalnim priredjem in navaja naslednjo opredelitev. Stopnjevalno priredje je zveza stavkov, v katerih vsak naslednji stavek z vsebino presega prejšnjega.¹⁸⁰ (Kodre 2013b: 79) Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja za to priredje dve skupini značilnih vezniških besed, ki jih poimenuje vezniške besede, ob katerih pišemo vejico, in vezniške besede, ob katerih vejice ni. V prvo skupino sodijo vezniške besede ne samo – (ampak) tudi, ne le – (ampak) tudi. V drugo skupino pa so uvrščene naslednje vezniške besede: ne, ne – ne, niti, niti – niti.¹⁸¹ (Kodre 2013b: 79). Po teoretični obravnavi samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja pet nalog za utrjevanje stopnjevalnega priredja. Enako kot pri vezalnem priredju je tudi pri stopnjevalnem priredju prva naloga določanje povedi, ki so povezane v stopnjevalno priredje, pri čemer pa ta naloga navaja zgolj priredne povedi, ki izražajo različne podatke. Druga naloga od učencev zahteva, da zapisana stavka povežejo v priredno poved s stopnjevalnim priredjem, pri čemer navodilo zahteva zapis dveh povedi, in sicer eno, ki bo vsebovala vejico, in drugo brez nje oz. naloga učencev je, da enkrat povežejo poved z veznikom, ki zahteva vejico, in drugič z veznikom, ki vejice ne zahteva.

Posebej bi izpostavili tretjo nalogo, pri kateri morajo učenci enostavčni povedi¹⁸² povezati v stopnjevalno in vezalno priredje. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9*

¹⁷⁷Kot primer vezalnega priredja so navedeni naslednji primeri. Pojem v pevskem zboru in treniram karate., Napišem nalogo in grem s prijatelji ven., Pokličí ga ter vprašaj za pomoč.; Pridem pa pogledam. (Kodre 2013b: 77)

¹⁷⁸Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja tudi, da je veznik pa bolj za govorno rabo, posledično ga zato najpogosteje najdemo v vsakodnevni pogovori (Kodre 2013b: 77).

¹⁷⁹Naloga učencev je torej, da ločijo ali izbrane povedi sestavljajo zveze najmanj dveh enakovrednih stavkov ali zvezo sestavljata glavni in odvisni stavek.

¹⁸⁰Za stopnjevalno priredje so navedeni naslednji primeri povedi. Ne samo da poslušáš učitelja, tudi nalogo si naredil; Ne le da sam ne pišeš naloge, tudi druge s tem spodbujaš k nedelu; Nisem ne poklical ne poslal sporočila; Nisem niti skuhal kosila niti očistil stanovanja. (Kodre 2013b: 79)

¹⁸¹Pri tem pa Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* ne navaja možnosti dvodelne zgradbe vezniške besede.

¹⁸²Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja naslednji enostavčni povedi Je spal in Je smrčal (Kodre 2013b: 77)

navaja tudi, da lahko učenci po potrebi poved tudi nekoliko preoblikujejo (Kodre 2013b: 80). Tovrstne naloge so pomembne, ker učencem pokažejo, da lahko strukturno enako sestavljene povedi izražajo različne podatke, s tem pa se osmisli tudi ločevanje na različne vrste prirednih povedi. V tem konkretnem primeru z vezalnim priredjem povezani enostavčni povedi, npr. Je spal in smrčal izražata hkratnost dejanja osebnih glagolskih oblik, enostavčni povedi, povezani v stopnjevalno priredje, npr. Ne samo da je spal, tudi smrčal je, pa izražata preseganje prvega dejanja z drugim.

Izpostavili bi tudi četrto nalogo tega sklopa, ki predvideva vstavljanje manjkajočih vejic in označevanje delov povedi, ki izražajo stopnjevanje (Kodre 2013b: 81). Naloga je pomembna, ker so se učenci do zdaj večinoma seznanjali le z dvostavčnimi povedmi, v tej nalogi pa so vse navedene povedi sestavljene vsaj iz treh stavkov. Hkrati pa je pomembno tudi to, da so stavki v teh povedih povezani tako s priredji kot tudi s podredji.¹⁸³ Naloga učencev je torej, da prepoznajo dele, ki izražajo stopnjevanje, ne glede na to, ali izbrano poved sestavljajo zgolj priredno povezani stavki ali tudi odvisni stavki, katerih t. i. glavni stavek je povezan v stopnjevalno priredje itd. Naloga je pomembna tudi z vidika prikazovanja, da se vsakdanji rabi jezika različne skladijske strukture medsebojno prepletajo in druga drugo dopolnjujejo. Za čim bolj razvito sporazumevalno zmožnost učenca, je torej nujno, da se seznanja, da se skladijske strukture medsebojno dopolnjujejo, zato je nujno, da se učenca seznanja ne samo z dvostavčnimi povedmi, ampak tudi s kompleksnimi povedmi, ki jih so tudi strukturno čim bolj raznoliko sestavljene.

Obravnava se nadaljuje z obravnavo ločnega priredja. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 navaja naslednjo opredelitev. Ločno priredje je zveza dveh stavkov, ki se med seboj izključujeta ali zamenjujeta. Za ločno priredje so značilne vezniške besede ali (– ali), oziroma, bodisi (– bodisi). Pred njimi se vejice ne piše.¹⁸⁴ (Kodre 2013b: 82)

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 navaja vaje za utrjevanje ločnega priredja. Prva naloga od učencev zahteva, da razmislijo o sporočilu zapisanih ločnih priredij in po potrebi popravijo vejice (Kodre 2013b: 82). Drugi del navodila je jasen, učenci morajo popraviti napačno rabo vejic v povedih, ki izražajo ločno priredje. Problematičen je prvi del navodila, pri katerem naj bi učenci razmislili o pomenu ločnih priredij. Vprašanje, ki se zastavlja, je, ali učenci razumejo to navodilo oz. ali razumejo, kaj je njihova naloga. Vaja najverjetneje predvideva, da učenci ugotovijo, da povedi sporočajo o izbiri med enim ali drugim dejanjem v priredno sestavljeni povedi. Naloga bi v tem pogledu potrebovala natančnejše navodilo.

Izpostavili bi tudi drugo nalogo izbranega sklopa, ki od učencev zahteva, da ugotovijo, v kateri povedi sta stavka povezana v poved z ločnim priredjem. Naloga poudari, da je pri določanju vrste priredja najpomembnejše, kaj izražajo stavki v povedi, in ne zgolj značilni vezniki. Naloga predstavi pet dvostavčnih povedi, ki vse vsebujejo veznik ali oz. a, ampak niso vse povezane v ločno priredje. Če nekoliko od bližje pogledamo primere, vidimo, da ločno priredje izražata dve povedi, in sicer Vprašaj ali pa ti ne povem in Zjutraj pijem kavo ali pa si skuham čaj (Kodre 2013b: 82), ostali primeri pa izražajo drugačna razmerja, npr. poved Zanima me, ali je kabina zdaj prosta (Kodre 2013b: 82) je sestavljena iz glavnega stavka in odvisnega stavka, ki odgovarja na vprašanje, kaj me zanima, zato je to dvostavčna poved z osebkovim

¹⁸³Tako učenci vidijo, da ne gre nujno za strogo ločeni strukturi oz. da so lahko v eni sami večstavčni povedi stavki povezani tako s priredji kot tudi s podredji.

¹⁸⁴Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 za ločno priredje navaja naslednje primere. Odloči se; (ali) vzemi ali pusti; Za višje ocene nima dovolj motivacije oziroma ni dovolj sposoben; Pri pouku bodisi klepetaj bodisi riše po klopih. (Kodre 2013b: 82)

odvisnikom. Podredno razmerje izraža tudi poved Ali si povedal staršem, da bo jutri roditeljski sestanek? (Kodre 2013b: 82), saj odvisni stavek dopolnjuje glavni stavek s podatkom o vsebini, natančneje se po njem vprašamo z vprašalnico za roditelja, torej je to predmetni odvisnik. Zadnji primer Imel si idealno priložnost za počitnice na morju, a je nisi izkoristil (Kodre 2013b: 82) pa sicer izraža priredno razmerje, vendar ne ločnega.¹⁸⁵ Naloga na nek način povzame bistvo delitve posameznih struktur na različne vrste, saj prikaže, da je pri uvrščanju posameznih povedi v določeno vrsto pomembno izraženo razmerje med izbranimi stavkoma, ne samo navidezno ustrezna zgradba.

Poglavje o ločenem priredju nadaljuje naloge, ki zadevajo vsa do zdaj obravnavana priredja. Pri tretji nalogi morajo učenci ugotoviti, katero priredno razmerje je izraženo v navedenih povedih. Ugotoviti morajo torej, ali je izraženo hkratno ali zaporedno dejanje, dejanje, ki presega drugo dejanje, ali izbira med dejanjema v povedi. Podobna je tudi četrta naloga, le da je tukaj obratno. Učenci morajo zapisanemu stavku pripisati stavek, ki bo izražal zahtevano vrsto priredja (Kodre 2013b: 83). Posebej pa bi izpostavili še šesto in sedmo nalogo izbranega sklopa. Šesta naloga predvideva poljubno spreminjanje nedoločnikov v osebne glagolske oblike in tudi ustrezno uporabo v povedi, ki bodo izražale zahtevano vrsto priredja, in sicer vezalno, stopnjevalno in ločno priredje. Nedoločnike je v osebne glagolske oblike mogoče dopolniti na več različnih načinov (npr. v različno glagolsko osebo, različen glagolski čas itd.), zato je možnih veliko različnih rešitev, pomembno je le, da bodo povedi izražale zahtevano razmerje. Hkrati pa naloga zopet pokaže razliko med izbranimi prirednimi razmerji. Naloga je pomembna še z enega vidika, in sicer da lahko iste besede povežemo v različna razmerja, odvisno od gledišča, ki ga sporočevalec želi predstaviti oz. pomembna je z vidika, ker prikazuje, da z istimi besedami lahko sporočevalec izraža različno glede obliko besed in njihov način povezanosti.¹⁸⁶

Sedma naloga pa predvideva preoblikovanje pogojnega podredja v smiselno ločno priredje. Ta naloga izpostavi tudi zelo pomembno dejstvo, da lahko isti podatek izrazimo na več različnih načinov. Namen te naloge je pokazati, da je možno s priredjem in s podredjem izraziti isti podatek, v tem konkretnem primeru poved Če ne boš prinesel opravičila, boš imel neopravičeno uro (Kodre 2013b: 84) in preoblikovana poved Ali boš prinesel opravičilo ali boš imel neopravičeno uro izražata isti podatek, povedi sta sopomenski, razlika je le v sestavi. Prvo poved sestavlja glavni stavek, ki ga dopolnjuje pogojni odvisniki, druga poved pa je sestavljena iz dveh enakovrednih povedi, ki sta povezani v ločno razmerje. Enako velja za drugo poved, zato je na tem mestu ne bomo posebno omenjali.¹⁸⁷

Obravnava se nadaljuje s protivnim priredjem. Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 navaja naslednjo opredelitev. Protivno priredje je zveza pomensko nasprotujočih si stavkov. Za to vrsto priredja so značilni vezniki ampak, toda, pa, vendar in njihove sopomenke. Pred njimi vedno pišemo vejico.¹⁸⁸ (Kodre 2013b: 85)

¹⁸⁵ Izbrana poved izraža nasprotje med stavkoma, torej je med stavkoma izraženo protivno razmerje, vendar ga do zdaj učenci še niso spoznali.

¹⁸⁶ Smiselno bi bilo, da bi naloge vključevale omenjene poudarke, saj učencem pokažejo, da določeno stvarnost lahko prikažejo na različne način, hkrati naloga pokaže učencem razlikovanje med besedo v osnovni slovarski obliki ipd.

¹⁸⁷ Ker samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 pred izbrano nalogo ne poudarja zmožnosti tovrstnih pretvorb, bi bilo smiselno učence ob nalogi (z dodatni vprašanjem ali kako drugače) opozoriti, da sta izbrani povedi pomensko enaki.

¹⁸⁸ Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 za protivno razmerje navaja naslednje primere: Zelo sem utrujena, ampak bom vseeno poskusila priti na tvojo zabavo., Ne igram iger na srečo, toda tokrat bom naredil izjemo., V prvem polčasu smo igrali slabo, v drugem pa smo dali vse od sebe., Zdaj bi mi prijalo dobro

Prva naloga protivnega priredja predvideva označevanje povedi, pri katerih sta stavka povezana v protivno priredje, nato se utrjevanje nadaljuje z nalogo, ki predvideva iskanje povedi z enakim pomenom¹⁸⁹, in nalogo, ki zahteva smiselno dopolnjevanje povedi v protivno razmerje.

Posebej bi izpostavili še osmo nalogo tega sklopa, ki predvideva povezovanje dveh enostavnih povedi v protivno priredje, potem pa še v dopustni odvisnik. Naloga torej ponovno izpostavi, da je možno isti pomen povedi izraziti na več načinov, in sicer s priredno ali s podredno povedjo, v tem primeru je mogoče dve enostavni povedi Ima povišano temperaturo in Noče k zdravniku povezati (Kodre 2013b: 87) povezati v poved z dopustnim odvisnikom, npr. Čeprav ima vročino, noče k zdravniku, in v priredno zloženo poved s protivnim priredjem, npr. Ima vročino, ampak noče k zdravniku. Kot smo opozorili, so tovrstne naloge pomembne pri opozarjanju učencev, da lahko iste podatke izrazijo na različne način, v tem konkretnem primeru govorimo o izražanju istih podatkov s protivnim priredjem ali z dopustnim odvisnikom.

Ostale naloge v tem razdelku se nanašajo na utrjevanje vseh¹⁹⁰ priredij, npr. naloge ugotavljanja, katera poved izraža določeno priredno razmerje in tvorjenje prirednih povedi iz nedoločnikov. Ker so to tipi nalog, o katerih smo že govorili, jih na tem mestu ne bomo posebej izpostavljali (Kodre 2013b: 86–87).

Samostojni delovni zvezek nadaljuje z obravnavo posledičnega priredja in navaja naslednjo opredelitev. Posledično priredje je zveza dveh stavkov, v kateri drugi stavek podaja posledico, ki izhaja iz vsebine prvega¹⁹¹. Kot že vemo, vrsto priredja zanesljivo določa le njegov pomen, pomagamo pa si vendarle lahko z vezniškimi besedami, pri posledičnem priredju torej z besedo zato. Pred njo pišemo vejico. (Kodre 2013b: 88)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 navaja nalogo, pri kateri je treba vstaviti ustrezna ločila in prepoznati povedi, ki izražajo posledično priredje. Tej nalogi potem sledi naloga, ki zahteva dopolnjevanje povedi tako, da bodo tvorjene zahtevane vrste priredij. V nadaljevanju samostojni delovni zvezek opredeli tudi odnos posledičnega priredja do vzročnega odvisnika in navaja, da je pri posledičnem priredju je pomembno tudi, da se ga ne zamenjuje z vzročnim podredjem, za obrazložitev tovrstnega razlikovanja samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 navaja naslednja primera. Ker ljubi konje, smo ga za rojstni dan peljali v Lipico in Rad ima konje, zato smo ga za rojstni dan peljali v Lipico. (Kodre 2013b: 90) V prvem primeru predstavlja ljubezen do konj vzrok za izpolnitev določenega dejanja. V drugem primeru pa je določeno dejanje posledica ljubezni do konj (Kodre 2013b: 90). Po drugi strani pa bi na tem mestu bilo smiselno poudariti, da imenovanih razmerji ne smemo zamenjevati zgolj na ravni zgradbi¹⁹², saj na ravni pomena izražata iste

kosilo, a se mi ga ne ljubi skuhati., Želiš si nastopati na koncertu, vendar ne hodiš redno na vaje. (Kodre 2013b: 85)

¹⁸⁹Naloga predvideva, da učenci ugotovijo, da enake podatke izražata protivno priredje in dopustni odvisnik. Ker samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 v nadaljevanju še navaja tovrstne naloge, se jim bomo podrobneje posvetili v nadaljevanju.

¹⁹⁰S tem mislimo na priredja, ki so bila do konkretnih nalog že obravnavana.

¹⁹¹Samostojni delovni zvezek Od glasov do knjižnih svetov 9 navaja naslednje primere posledičnega priredja. Sestra je pozabila zapreti kanarčkovo kletko, zato nam je pobegnil., Včeraj te je skoraj opeklo sonce, zato se danes skrbno namaži. Na cesti je poledica, zato prehitrim voznikom grozi posledica. (Kodre 2013b: 88).

¹⁹²Prva poved je predstavlja podredno zloženo poved z vzročnim odvisnikom, druga poved pa predstavlja dve enakovredni povedi povezani v posledično priredje.

podatke oz. bi bilo smiselno poudariti, da se imenovani razmerij lahko medsebojno pretvarjata, ne da bi pri tem prišlo do izražanja drugačnih podatkov.

Sledita dve nalogi, ki utrjujeta predvsem razlikovanje med posledičnim priredjem in vzročnim podredjem. Tretja naloga predvideva vstavljanje ločil in označevanje povedi s posledičnim priredjem. Četrta naloga pa od učencev zahteva, da iz dveh enostavnih povedi tvorijo dvostavno poved, pri čemer je podano, s katero izmed povedi morajo začeti (Kodre 2013b: 90–91). Na ta način se naloga izogne, da bi bilo možnih več rešitev oz. na ta način je natančno določeno, katero razmerje med povedma je predvidno. Naloga od učencev zahteva, da ločujejo, kaj je vzrok nekega dejanja in kaj je posledica dejanja. Pomembno je predvsem to, da se učenci zavedajo, da morajo pri združevanju povedi paziti, da ohranijo smiselnost. Če samo za ilustracijo navedemo nek primer napake, ki se lahko zgodi, če učenci ne ločujejo med vzrokom in posledico. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja naslednji enostavni povedi Imam slabo kri in Paziti moram na prehrano, ki ju lahko povežemo v posledično priredje Imam slabo kri, zato moram paziti na prehrano, pri čemer je moram paziti na prehrano posledica vsebine dejanja prvega stavka. Pomembno pa je opozoriti tudi na napačno združitev povedi, npr. Imam slabo kri, ker moram paziti na prehrano¹⁹³, saj nastala poved pomensko ni smiselna. Kot smo omenili že pri sami opredelitvi razmerja med posledičnim priredjem in vzročnim odvisnikom, bi tudi pri izbranih nalogah poudarili, da naloge poudarjajo le strukturno razlikovanje med izbranimi razmerjema, nobena od nalog pa ne opozarja učencev, da razmerji izražata enake podatke oz. lahko enake podatke predstavimo na dva različna načina.

Obravnava se nadaljuje s pojasnjevalnim priredjem. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja naslednjo opredelitev. Pojasnjevalno priredje je zveza dveh stavkov, v katerih drugi stavek pomensko pojasnjuje ali utemeljuje prvega. Za to vrsto priredja so značilne vezniške besede kajti, saj, to je in namreč, pred njimi pišemo vejico¹⁹⁴. (Kodre 2013b: 92) Pri tem je poudarjeno tudi, da pojasnjevalnega priredja nikakor ne smemo zamenjati z vzročnim odvisnikom, čeprav je razlika v pomenu med njima majhna. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* za to razlikovanje navaja naslednja primera. Šli bomo na njen nastop, saj nas je povabila, ki izraža, da njeno povabilo pojasnjuje to, da smo se odločili oditi na njen nastop (pojasnjevalno priredje), proti povedi Šli bomo na njen nastop, ker nas je povabila, ki izraža, da je vabilo vzrok, da bomo šli na njen nastop (vzročni odvisnik) (Kodre 2013b: 95).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja naslednje vaje, ki utrjujejo pojasnjevalno priredje. Prva naloga od učencev zahteva dopolnjevanje v pojasnjevalno priredje, pri tem pa opozarja učence, naj uporabljajo različne vezniške besede in ne pozabijo na ustrezno rabo vejice. Druga naloga predvideva vstavljanje manjkajočih vejic in označevanje povedi, v katerih je prepoznavno pojasnjevalno priredje (Kodre 2013b: 92–93). Pomembno je poudariti, da naloga navaja poleg dvostavnih tudi večstavnih povedi, vendar pa je pojasnjevalno razmerje izraženo večinoma v dvostavnih strukturah, izjema je le poved Ne moraliziraj, saj te nihče ne posluša, ker smo te že vsi sili¹⁹⁵ (Kodre 2013b: 93), v kateri vzročni odvisnik dopolnjuje s podatkom o vzroku dejanj, povedi ki sta povezani s

¹⁹³Pravilno povezana poved bi bila Ker imam slabo kri, moram paziti na prehrano, vendar pa to ni možna rešitev, ker naloga predvideva začetek povedi s stavkom imam slabo kri brez veznika.

¹⁹⁴Samostojni delovni zvezek navaja naslednje primer pojasnjevalnega priredja, npr. Ne bom jogurta, kajti ne smem uživati mleka., Z njim se ne da pogovarjati, saj vidi samo sebe., Za ta šport je pripravljen dati vse, to je ves njegov prosti čas., Nikar ne naročaj le pic s salamo, vegetarijanci tega namreč ne bodo hoteli jesti. (Kodre 2013: 92)

¹⁹⁵Samostojni delovni zvezek navaja povedi brez vejic, ker je vstavljanje vejic tudi del naloge. Na tem mestu pa je poved zapisana pravopisno ustrezno.

pojasnjevalnim priredjem. V izbrani povedi je t. i. glavni stavek sestavljata dva stavka povezana v pojasnjevalno priredje. S tovrstnimi primeri učenci vidijo, da priredja in podredja niso absolutno ločene strukture, ampak pogosto znotraj ene same povedi nastopata obe strukturi. Tretja naloga izbranega sklopa je pomembna, ker utrjuje razlikovanje med pojasnjevalnim priredjem in vzročnim odvisnikom (Kodre 2013b: 94). Ker je sestavljena na enak način kot naloga razlikovanja med sklepalnim priredjem in vzročnim odvisnikom, je na tem mestu ne bomo natančneje analizirali, poudarili bomo le, da je za tovrstne naloge pomembno, da učenci ločujejo med pojasnilom in vzrokom. Z vidika ločevanja med pojasnjevalnim priredjem in vzročnim odvisnikom je zanimiva tudi četrta naloga, pri kateri morajo učenci razmisliti, ali so zapisane povedi smiselne, nesmiselne pa morajo tudi popraviti.¹⁹⁶ Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja naslednjo pomensko neustrezno poved. Poraženec po tekmi reče Žal mi je, ker smo na tribunah imeli tako fantastično publiko (Kodre 2013b: 95), iz katere je jasno razvidna zamenjava med vzrokom in pojasnilom dejanja. Izpostavili bomo še sedmo nalogo tega sklopa, ki prav tako razmejuje razlikovanje med pojasnjevalnim priredjem in vzročnim odvisnikom. Vprašanje, ki ga postavi samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9*, je, Kateri komentar bo izrekel prijazen trener, ko bo izvedel, da bo eden od njegovih igralcev nehal trenirati? (Kodre 2013b: 96) Vprašanje, ki se nam postavlja, je, ali učenec zazna razliko, ki jo predvideva samostojni delovni zvezek. Iz druge povedi, ki jo sestavlja vzročni odvisnik, lahko učenec jasno razbere vzrok, zakaj je trenerju žal. Iz trditve lahko tudi sklepa, da mu v primeru, da igralec ne bi bil dober, ne bi bilo žal. Iz prve povedi pa podobnega sklepa ne moremo izpeljati, zato lahko rečemo, da je prva poved prijaznejša. Čeprav je treba poudariti, da je naloga mogoče nekoliko nerodno zastavljena in deloma tudi odvisna od presoje posameznika.

Zadnje obravnavano priredno razmerje je sklepalno priredje. Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* navaja naslednjo opredelitev. Sklepalno priredje je zveza dveh stavkov, v kateri drugi stavek podaja logičen sklep, ki izhaja iz vsebine prvega. Za to priredje je značilna vezniška beseda torej, pred katero vedno pišemo vejico¹⁹⁷. (Kodre 2013b: 97)

Po opredelitvi tako kot pri obravnavi ostalih priredij sledijo naloge. Prva naloga predvideva dopolnjevanje začetih povedi tako, da bodo nastale povedi povezane s sklepalnim priredjem. Pri tem morajo učenci paziti tudi na ustrezno rabo vejic. Druga naloga od učencev zahteva, da med naštetimi povedmi poiščejo povedi, ki so povezane v sklepalno priredje, čeprav vse povedi vsebujejo besedo torej. Namen nalog je, da učenci utrdijo, da pri določanju razmerja niso ključni veznik oziroma vezniške besede, ampak podatek, ki ga razmerje prinaša.¹⁹⁸ Naslednji dve nalogi sta podobni nalogam iz prejšnjih poglavij, le da morajo učenci prepoznavati sklepalno priredje in vstaviti manjkajoče vejice (Kodre 2013b: 97–98). Samostojni delovni zvezek *Od glasov do knjižnih svetov 9* ob koncu samostojne obravnave sklepalnega priredja navede tudi slogovno posebnost, in sicer rabo veznika zatorej. Izpostavi, da je sicer njegova raba možna, ampak je slogovno zaznamovan, zato ni primeren za rabo v vseh okoliščinah (Kodre 2013b: 99).

¹⁹⁶V omenjenih nesmiselnih povedi gre ravno za zamenjavo vzroka in pojasnila. Tovrstne naloge so pomembne, ker pokažejo, da kljub strukturni pravilnosti povedi, je lahko poved nesmiselna, če izraža napačno pomensko razmerje med stavkoma.

¹⁹⁷V samostojnem delovnem zvezku so navedeni naslednji primeri sklepalnega priredja. Sošolkin oče ima 35 let, torej je mlajši od mojega. Še nikoli ni stal na dvatisočaku, torej še ni bila na Triglavu. Tina odločno nasprotuje nezdravi hrani, McDonald zanjo torej ne pride v poštev. (Kodre 2013b: 97)

¹⁹⁸V izbranih primerih beseda torej ne nastopa v vlogi veznika, ampak v vlogi členka, npr. Ko si se torej zvečer vrnil domov, njegove mame še ni bilo doma. in Prisiljeni smo se bili sprijazniti z dejstvom, da so nasprotniki tokrat boljši od nas. (Kodre 2013b: 97)

Obravnavo priredij v celoti zaključita dve nalogi, ki obsegata vsa priredja. Peta naloga predvideva vstavljanje vejic in določanje vrste prirednega razmerja. Šesta naloga pa predvideva tvorbo vseh prirednih razmerij iz enakih besednih zvez oz. iz enakega para nedoločnikov (Kodre 2013b: 99–100). Kot smo nekajkrat že omenili, je namen takšnih nalog pokazati, da lahko strukturno enake povedi prinašajo različne podatke oz. da lahko pare besed v osnovni slovarski obliki povežemo v različne vrste razmerij, odvisno od tega, katere podatke želimo poudariti.¹⁹⁹

6.3 Znanka ali uganka 9

6.3.1 Priredno zložena poved

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 začne z obravnavo prirednih razmerij v poglavju Priredno zložena poved in navaja, da stavka sta v povedi, ki nista odvisna eden od drugega, enakovredna stavka. Med njima je vzpostavljeno t. i. enakovredno razmerje, pri čemer drugi stavek vsebinsko dopolnjuje prvi stavek. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da sta stavka v priredje povezana z vejico ali z veznikom, navadno je to enodelni veznik, lahko pa sta stavka povezana tudi z dvodelnim veznikom ali vezniško zvezo. Kot že samo ime pove je dvodelni veznik sestavljen iz dveh veznikov, pri čemer eden stoji v enem delu zveze besed ali stavkov, drugi pa v drugem. Sestavlja ga lahko samo ena besed (npr. ali – ali) ali besedne zveze oz. vezniške zveze (npr. ne samo – ampak tudi)²⁰⁰. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 100).

V nadaljevanju Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da lahko priredno poved pretvarjamo v podredno poved in obratno, podredno poved lahko preoblikujemo v priredno poved. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje primere pretvorb, ki so pomensko enakovredne.

1. Oče se bo vrnil iz službe in šli bomo na počitnice : Ko se bo oče vrnil s službene poti, bomo šli na počitnice.
2. Če ne boš sedel pri miru, boš brez večerje : Ali boš sedel za mizo pri miru ali boš brez večerje.
3. Deževje je bilo oblino, zato je potok prestopil breg. : Ker je bilo deževje obilno, je potok prestopil breg. (Kocjan-Barle 2014b: 101)

Omenjeni poudarek je pomemben, ker učencem pokaže, da lahko iste podatke izrazijo na različne načine v izbranem primeru s podredno ali priredno povedjo, pri čemer sta povedi z vidika sestave različni, z vidika pomena pa enakovredni.

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja nekaj nalog za utrjevanje razlikovanja med priredno in podredno povedjo, in sicer naloge ločevanja med besedno zvezo, priredno in podredno povedjo, naloge ločevanja med jezikoslovnimi pojmi

¹⁹⁹Ob koncu obravnave samostojnega delovnega zvezka Od glasov do knjižnih svetov 9 bo poudarili še, da izbrani samostojni delovni zvezek ne obravnava grafičnega prikaza sestave povedi t. i. s-strukture, ki je pomembna predvsem za prikaz medsebojne odvisnosti oz. neodvisnosti posameznih stavkov oz. pomembna je predvsem, zato ker prikazuje, na ravninah so stavki medsebojno povezani, na ta način učenci vidijo povezanost stavkov predvsem v kompleksnih večstavčnih povedi, pomembna pa je tudi kot pomoč pri utrjevanju pravopisnega pravila postavljanja vejic v zloženi povedi. Več o sami stavčni sestavi pa pri samostojni delovnih zvezkih, ki jo obravnavajo.

²⁰⁰Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da priredno razmerje ne določa samo razmerja med povedmi ampak lahko zaznamuje tudi razmerje med besedami v besedni zvezi (Kocjan-Barle idr. 2014b: 101).

stavka, poved, dve povedi in zložena poved, naloge določanja vrste odvisnega stavka in naloge označevanja prirednih povedi (Kocjan-Barle idr. 2014b: 102–105).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 obravnava vrste prirednih razmerjih, in sicer vezalno, stopnjevalno, ločno, protivno, pojasnjevalno, posledično in sklepalno priredje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 105–122).

Pred opredelitvijo vezalnega priredja samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da vrsto priredja lahko določimo po značilnih prirednih veznikih ali vezniških zvezah²⁰¹. Po drugi strani pa poznamo tudi priredna razmerja, ki ima izpuščene veznik, ali pa veznike nadomešča vejica. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da se po prirednih povedih ne moremo vprašati z značilno vprašalnico, kot to lahko naredimo pri podredno zloženo povedi, ker sta stavka v priredju enakovredna.

Vežalno priredje opredeljuje naslednja opredelitev samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da je vezalno priredje zveza dveh ali več enakovrednih stavkov²⁰². V imenovanem priredju je predstavljen en dogodek, dejanje ali stanje, za katerega je značilno, da poteka hkrati s prvim dogodkom ali pa izbranemu dogodku sledi. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da so za vezalno priredje značilni vezniki in, ter²⁰³ ali pa, s katerimi je izražena sočasnost ali zaporednost, hkrati pa navaja tudi, da med stavki povezanimi v vezalno priredje ne pišemo vejice, razen v primeru, ko veznike opustimo in stavke ločimo le z vejico²⁰⁴ (Kocjan-Barle idr. 2014b: 106).

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja vaje za utrjevanje vezalnega priredja, in sicer naloge primerjave zveze enostavčne povedi s priredno povedjo, naloge določanja stavčne sestave povedi, naloge označevanja vezalnega priredja in ugotavljanje, ali izbrana vezalna priredja izražajo sočasnost dejanja ali zaporedje dejanja, naloge združevanja enostavnih povedi v vezalna priredja (Kocjan-Barle idr. 2014b: 107–108).

Med izbranimi nalogami bi nekoliko več pozornosti namenili četrti nalogi, ki zahteva preoblikovanje zvez enostavnih povedi vezalna priredja. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje primere.

1. Veselo so se sprehajali. Napravili so številne fotografije.
2. Jure je zlezal iz vode. Obrisal se je. Sedel je na brisačo. Vzel je knjigo v roke.
3. Med prireditvijo ne jej bobi palčk. Ne šumi s papirjem. Ne žveči. itd. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 108)

Ob nalogi bi bilo smiselno še poudariti medsebojno povezanost naštetih dejanj ali dogodkov. V prvem in tretjem primeru imenovani dejanja potekajo istočasno oz. hkrati, dejanja v drugi povedi pa potekajo zaporedno v sosledju enega za drugim. Ker vsi primeri izražajo časovno logično razmerje, bi bilo smiselno na tem mestu opozoriti tudi na možnost pretvorbe v

²⁰¹Ob tem pa je pomembno, da vezniki niso glavni pokazatelj vrste razmerja.

²⁰²Pred opredelitvijo samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja primera Rastlina raste in raste ter dobiva končno podobo. in V trgovini je kupil jabolka in banane ter korenje in blitvo. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 106) kot primera vezalnega priredja.

²⁰³Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da veznik ter lahko uporabljamo enako kot veznik in, najpogosteje pa se uporablja namesto veznika in, ko je le-ta že uporabljen. Na ta način lahko povežemo tri stavke v vezalno priredje brez ponavljanja veznikov (Kocjan-Barle idr. 2014b: 106).

²⁰⁴Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da navadno vezalni veznik uvajamo le v zadnjem stavku, ki je povezan v vezalno priredje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 106).

časovni odvisnik²⁰⁵. Na ta način učenci ugotavljajo, da je možno enake podatke sporočiti na različne načine in s tem izboljšujejo svojo sporazumevalno zmožnost.²⁰⁶

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 nadaljuje z obravnavo stopnjevalnega priredja²⁰⁷ in navaja, da je stopnjevalne priredje zveza dveh stavkov (možno tudi več), ki povezuje sočasni ali zaporedni dejanji, stanji ipd., vendar drugi stavek vsebinsko dopolnjuje prvega, bodisi ga vsebinsko presega ali predstavlja manj od njega. Značilni vezniki za izbrano priredno razmerje so dvodelni vezniki ne samo – ampak tudi²⁰⁸, ne samo – temveč tudi, ne samo – pač pa tudi²⁰⁹ (Kocjan-Barle idr. 2014b: 109).

Samostojni delovni zvezek navaja naslednje naloge za utrjevanje stopnjevalnega priredja, in sicer naloge označevanja veznikov in soveznikov, naloge označevanja povedi, ki izražajo stopnjevanje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 110–111).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 v nadaljevanju obravnava ločno priredje²¹⁰, ki je navadno zveza dveh enakovrednih stavkov (možno tudi več) s pomensko izključujočima ali dopolnjujočima dogodkoma, dejanjema ali stanjema, pri čemer je dana možnost proste ali obvezne izbire. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 111) Stavka v tovrstnem priredju povezujejo t. i. ločni vezniki ali, oziroma, ali – ali, bodisi – bodisi, bodisi – ali. Več stavkov pa posledično povezuje več enakih veznikov, ki imajo hkrati tudi funkcijo naštevanja²¹¹ (Kocjan-Barle idr. 2014b: 111).

Samostojni delovni zvezek v nadaljevanju navaja naloge dopolnjevanja povedi z izbiro, naloge podčrtovanja stavčnih členov, naloge razlikovanja med priredno in podredno povedjo, naloge dopolnjevanja ločnih priredji z značilnimi vezniki.

Izpostavili bomo drugi del druge naloge, ki predvideva razločevanje med priredno in podredno povedjo, pri čemer obe povedi vsebujeta vezniško besedo ali (Kocjan-Barle idr. 2014b: 113). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednja primera.

1. Spodobi se preveriti, ali se sedež ujema s številko sedeža na vstopnici.
2. Lahko mi pošlješ tudi elektronsko sporočilo na gala@ng-ski.si ali pa me pokličeš na telefonsko številko (01) 23 15 415/414. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 113)

²⁰⁵V večstavčnih povedih povezavo dveh stavkov v časovni odvisnik.

²⁰⁶Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tovrstne pretvorbe na začetku pri teoretičnih opredelitvah, vendar bi bilo smiselno nanje opozoriti pri reševanju konkretnih nalog.

²⁰⁷Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 pred obravnavo sklepalnega priredja navaja naslednja primera Živali ne samo spiyo, ampak tudi sanjajo in Ljudje na sestanku niso samo spraševali, pač pa tudi kaj predlagali. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 108)

²⁰⁸V povedih, kjer stavka povezujejo vezniki tipa ne samo – ampak tudi, je pogosto glagolska oblika v drugem stavku izpuščena, npr. Kajenje ne škoduje le zdravju, ampak tudi lepemu videzu namesto Kajenje ne škoduje le zdravju, ampak škoduje tudi lepemu videzu. Podobno se to izraža tudi v povedi Ne obetamo si samo reprezentančnega uspeha, temveč tudi osebnega namesto Ne obetamo si samo reprezentančnega uspeha, temveč si obetamo tudi osebnega (Kocjan-Barle idr. 2014b: 109).

²⁰⁹Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka navaja tudi, da stopnjevalne veznike prepoznamo po členku ne v prvem delu ali zanikani glagolski obliki. Stavka v povedi pa sta ločena z vejico (Kocjan-Barle idr. 2014b: 109).

²¹⁰Pred obravnavo samostojni delovni zvezek navaja naslednja primera ločnega priredja, in sicer Rad se vozim s kolesom ali hodim peš; Ali smo že obšli težave ali jih imamo še vedno? in Gostje današnje oddaje bodisi živijo bodisi delajo v Ljubljani. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 111)

²¹¹Te veznike pa marsikdaj spremlja tudi členek pa. V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da vejice v ločnem priredju ne zapisujemo, izjema so le primeri, ko jo zahteva vmesni stavek. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 111).

Naloga učencev je, da razberejo, koliko stavkov sestavlja posamezno poved in ugotovijo, katero poved sestavljajo enakovredni stavki in katero neenakovredni. Kot smo že omenjali, so tovrstni poudarki pomembni, ker učencem pokažejo, da vrsto razmerja lahko določamo le na podlagi podatkov, ki jih le ta prinaša, ne avtomatsko po vezniku, ki ga vsebuje.

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 obravnava protivno priredje²¹², ki povezuje dva enakovredna stavka, v katerih si dogodka, dejanji ali stanji običajno nasprotujeta. Samostojni delovni zvezek navaja tudi, da drugi dogodek, dejanje ali stanje lahko poimenuje tudi omejitev, izvzem ali menjavo trditve (tako stavek uvaja novo trditev namesto predhodno zanikane). V izbranem razmerju stavka povezujejo značilni protivni vezniki a, ampak, toda, vendar, pa, le in samo. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da v protivnem razmerju med stavkoma vejice ne pišemo (Kocjan-Barle idr. 2014b: 114).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naloge za utrjevanje imenovanega razmerja, in sicer naloge povezovanja stavkov v povedi na način, da bo izraženo nasprotje, naloge popravljanja napačnega veznika, naloge postavljanje vejic in naloge ločevanja med posameznimi priredji (Kocjan-Barle idr. 2014b: 115–116).

Izpostavili bi drugo nalogo v izbranem razdelku, ki zahteva, da učenci ugotovijo, katera od povedi jim deluje tuje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 115). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje primere.

1. Berem fantazijsko literaturo, ampak raje vzamem v roke detektivke.
2. Berem fantazijsko literaturo, temveč raje vzamem v roke detektivke.
3. Ne berem fantazijske literature, ampak raje vzamem v roke detektivke.
4. Ne berem fantazijske literature, temveč raje vzamem v roke detektivke. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 115)

Naloga v nadaljevanju zahteva še dopolnjevanje nepopolnega pravila o rabi protivnih veznikov²¹³. Pri izbrani nalogi učenci ugotovijo, da vseh veznikov ne morejo rabiti v vseh oblikah, npr. ugotovitev izbrane naloge je, da veznika temveč in marveč lahko uporabljamo le v primeru, ko je prvi stavek zanikan, veznike toda, ampak, a pa lahko uporabljamo v obeh primerih, trdilnem ali nikalnem prvem stavku (Kocjan-Barle idr. 2014b: 115).

Izpostavili bomo še tretjo nalogo izbranega sklopa, ki od učencev zahteva, da razlikujejo, ali sta izbrana stavka povezana v stopnjevalno ali protivno razmerje oz. ali sta stavka povezana v vezalno ali protivno razmerje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 115–116). Namen naloge je utrjevanje razlikovanja med podatki, ki jih prinašajo posamezna razmerja. V prvem primeru razmerij morajo učenci ugotoviti, ali izbrano razmerje prinaša podatek o dveh sočasnih ali zaporednih dejanjih oz. dogodkih, pri čemer drugi dogodek presega prvega ali izbrano razmerje prinaša podatke o nasprotujočih dejanjih. V drugem primeru pa morajo učenci

²¹²Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 na začetku obravnave protivnega priredja navaja naslednje primere, in sicer Zapisek o potovanju sem spravila, a o njem nikdar nič napisala; Gostitelji so naš krč znali izkoristiti, toda na srečo smo se nato v svoji igri ujeli tudi mi; Skok pod košema smo sicer izgubili, vendar smo zdržali vse napade gostov; Nasploh presojam domovino predvsem s srcem, državo pa bolj z glavo in želodcem. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 113)

²¹³Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje nepopolno pravilo. Veznike toda, ampak, a za izražanje nasprotja lahko uporabimo, kadar je prvi stavek trdilni ali nikalni, veznika temveč, marveč pa le, če je _____. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 115)

ugotoviti, ali sta stavka povezana v enakovredno razmerje, ki izraža dva sočasna ali zaporedna dogodka, ali sta stavka povezana v enakovredno razmerje z nasprotujočima se dejanjema.

Sledi obravnava pojasnjevalnega²¹⁴ priredja. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednjo opredelitev, in sicer da je pojasnjevalno priredje zveza enakovrednih stavkov, ki v svoje drugem stavku pojasnjuje trditev prvega stavka ali jo dodatno določa. Stavka sta povezana s pojasnjevalnimi vezniki, in sicer, saj, kajti, sicer, namreč²¹⁵ in med njimi ne zapisujemo vejice (Kocjan-Barle idr. 2014b: 116).

Po obravnavi pojasnjevalnega priredja samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 vaje za njegovo utrjevanje, in sicer naloge povezovanja stavkov, da nastanejo smiselna pojasnjevalna priredja, naloge združevanja enostavnih povedi v dvostavčne, ki bodo izražale pojasnilo in naloge določanja vrst odvisnikov in njihovo preoblikovanje v priredje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 117–119).

V nadaljevanju bi izpostavili tretjo nalogo izbranega razdelka o pojasnjevalnem razmerju. Tretja naloga od učencev zahteva, da zapisanim odvisnikom določijo vrsto in jih preoblikujejo v pojasnjevalna priredja (Kocjan-Barle idr. 2014b: 118). Naloga je pomembna z vidika, da lahko enake podatke izrazimo na različne načine, v tem konkretnem primeri s prirednim razmerjem, ali z odvisnikom. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje primere odvisnikov, ki jih učenci po smislu preoblikujejo v pojasnjevalna priredja.

1. Zastoj je nastal tudi na avstrijski strani pred predorom Karavanke v smeri Slovenije, kjer je kolona vozil dolga osem kilometrov.
2. Slovenija se je gospodarsko hitro razvijala, posebej še v petdesetih letih, ko se je dežela močno industrializirala.
3. Pri fotografiranju pazite na promet, da ne povzročite še dodatne nesreče. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 118)

Poudarili bi, da izbrana naloga od učencev zahteva razmislek od pomenu izhodiščnih in preoblikovanih povedi, učenci morajo razmisliti, ali se pri tovrstnem preoblikovanju spremeni pomen povedi (Kocjan-Barle idr. 2014b: 118). Kot smo že omenili, so tovrstni poudarki pomembni, da učenci vidijo, da lahko enake podatke izrazijo na različne načine in ohranijo enak pomen. V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi primere vzročnega odvisnika, ki ga morajo učenci prav tako preoblikovati v pojasnjevalno priredje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 118).

V nadaljevanju obravnava posledično priredje²¹⁶ in navaja, da je to zveza dveh enakovrednih stavkov, pri čemer prvi stavke predstavlja določen dogodek, dejanje ali stanje, drugi stavek pa njegovo posledico. Stavka v izbranem razmerju običajno povezuje veznik zato, lahko tudi

²¹⁴Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje primere pojasnjevalnega priredja. Smučar je imel smolo, saj se mu je med vožnjo odpela smučka; Za podpredsednika sveta je do začetka seje uradno prišla le ena kandidatura, in sicer se je za ta položaj potegoval Anton Drobnič; V šolanih ljudeh vidijo velike tekmece, in to ne brez razloga. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 116)

²¹⁵Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da pojasnjevalno razmerje uvajajo tudi vezniški zvezi in sicer, in to. Poudarili bi tudi, da samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 opozarja tudi, da na zapis vejice pred omenjenima vezniškima zvezama (Kocjan-Barle idr. 2014b: 116).

²¹⁶Pred obravnavo samostojni delovni zvezek Znanka in uganka 9 navaja primere posledičnega priredja, in sicer Rokometaš je letos v izjemni formi, zato si je prislužil mesto med sedmerico.; Za ustanovitev podjetja ni določenih pogojev, zato ga lahko ustanovi kdor koli.; Bog ni mogel biti povsod, pa je ustvaril mater.; Že prireditelji so imeli kopico težav ob nepričakovanem neurju, tako so morali celo delno spremeniti traso proge. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 119)

zatorej, pa in tako ter vezniška zveza zaradi tega. Samostojni delovni zvezek navaja tudi, da med stavkoma v posledičnem priredju zapisujemo vejico (Kocjan-Barle idr. 2014b: 119).

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naloge dopolnjevanja povedi v posledično razmerje, naloge povezovanja enostavnih povedi v posledično priredje, naloge preoblikovanja posledičnega priredja v zahtevana razmerja in naloge preoblikovanja zapisanih priredij v posledično razmerje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 120–121).

V nadaljevanju bi izpostavili tretjo in četrto nalogo izbranega sklopa, ki zahtevata preoblikovanje povedi v različna razmerja. Tretja naloga navaja naslednje primere povedi.

1. Ribe imajo nizko kalorično vrednosti, ter tudi nizko vsebnost nasičenih maščob in holesterola, zato so dober nadomestek za meso.
2. Vendar moramo pomisliti na to, da se bo sogovornik morda počutil, kot da kričimo nanj, zato raje pokličimo v mirnejšem trenutku.
3. V Sloveniji in drugod v EU večino izdatkov za zdravstvo krijemo z davki, zato stroški zdravljenja posledic uživanja mesa neposredno obremenjujejo javne finance. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 120)

Če nekoliko podrobneje pogledamo navedene primere, vidimo, da so vsi navedeni primeri sestavljeni iz zveze enakovrednih stavkov povezanih v sklepno razmerje, ki jih morajo učenci preoblikovati v navedena razmerja. Učenci morajo prvi primer ustrezno preoblikovati v pojasnjevalno priredje²¹⁷. Drugi primer je sestavljen nekoliko bolj zapleteno, in sicer iz glavnega stavka in dveh odvisnikov različnih stopenj in stavka, ki je s prvim stavkom povezan v posledično razmerje, slednjega morajo učenci tudi smiselno preoblikovati v vezalno priredje²¹⁸. Tretji primer pa morajo učenci ustrezno preoblikovati v podredno razmerje, in sicer v vzročni odvisnik (Kocjan-Barle idr. 2014b: 120). Četrta naloga pa način preoblikovanja nekoliko obrne, in sicer je naloga učencev, da izbrana priredna razmerja, natančneje pojasnjevalna priredja, preoblikujejo v posledična priredja. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje povedi.

1. Odločitev za mobilni telefon običajno zahteva mero preudarnosti, saj telefon lahko predstavlja pomemben stik med vami in vašim otrokom.
2. Zver je imela ob izpustitvi še nekoliko »mlahave« noge, saj so jo zaradi prevoza uspavali.
3. Iz tehničnih razlogov je uporaba mobilnih telefonov močno omejena v bolnišnicah in potniških letalih, saj radijski valovi lahko motijo delovanje elektronskih naprav. (Kocjan-Barle idr. 2014b: 121)

Ob izbranih nalogah je pomembno poudariti, da sta zanimivi, ker dokazujeta, da je možno posamezna razmerja medsebojno preoblikovati, v tem konkretnem primeru govorimo o preoblikovanju pojasnjevalnega priredja v posledično razmerje²¹⁹, ne da bi pri tem spremenili pomen, ki jih povedi izražajo. Pomembno je tudi poudariti, da nalogi od učencev zahtevata,

²¹⁷Primer smiselno preoblikovane povedi je Ribe so dober nadomestek za meso, saj imajo nizko kalorično vrednosti.

²¹⁸Učenci preoblikujejo poved v naslednjo obliko Vendar moramo pomisliti na to, da se bo sogovornik morda počutil, kot da kričimo nanj, in raje pokličimo v mirnejšem trenutku.

²¹⁹Izbrane povedi je možno preoblikovati na naslednji način, in sicer Telefon lahko predstavlja pomemben stik med vami in vašim otrokom, zato odločitev za mobilni telefon običajno zahteva mero preudarnosti; Zver so zaradi prevoza uspavali, zato je ob izpustitvi imela nekoliko »mlahave« noge; Radijski valovi lahko motijo delovanje elektronskih naprav, zato je iz tehničnih razlogov uporaba mobilnih telefonov močno omejena v bolnišnicah in potniških letalih. Ob preoblikovanih povedih bi poudarili še, da samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da morajo biti učenci pri tovrstnih preoblikovanjih previdni, da zapišejo, smiselne in slogovno ustrezne besede, pri tem pa ne smejo pozabiti na ustrezen besedni red (Kocjan-Barle idr. 2014b: 121)

da izbrana razmerja tudi ustrezno poimenujejo in na ta način vzpostavijo jasno povezavo med razmerji, ki so na pomenski ravni sopomenska²²⁰.

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 ob koncu obravnave prirednih razmerji obravnava še sklepalno priredje, ki je zaveza dveh enakovrednih stavkov, kjer prvi stavek predstavlja dogodek, dejanje ali stanje, iz katerega potem sledi sklep v drugem stavku. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da sta stavka v izbranem poglavju običajno povezana z veznikom torej in med njima stoji vejica (Kocjan-Barle idr. 2014b: 121).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 po opredelitvi sklepalnega priredja navaja naloge dopolnjevanja povedi v sklepalno priredje in tvorjenje sklepalnega priredja iz enostavnih povedi, naloge vstavljanja ustreznih veznikov, naloge označevanja nepravilnih sklepanj in naloge ugotavljanja, ali zapisana poved predstavlja sklepanje (Kocjan-Barle idr. 2014b: 123–124).

6.3.2 Pokaži kaj znaš

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 po obravnavi vseh prirednih razmerij navaja še poglavje nalog Pokaži, kaj znaš, ki vsebuje naloge za utrjevanje vseh prirednih razmerij. V tem razdelku samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, nalogo urejanja podatkov o prirednih razmerjih²²¹, naloge določanja vrste priredja, naloge razlikovanja med priredno in podredno povedjo, naloge tvorjenja dvostavnih povedi iz enostavnih povedi, naloge preoblikovanja enostavne povedi v priredno zloženo, naloge utrjevanja zapisovanja vejice (Kocjan-Barle idr. 2014b: 125–127).

6.3.3 Stavčna sestava povedi

V drugem delu samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 obravnava še stavčno sestavo povedi in tvorne ter trpne stavke. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da lahko zgradbo stavka ponazorimo tudi grafično, pri čemer simbol S označuje poljuben stavek, poševna črta (/) zaznamuje podredno razmerje, priredno razmerje pa zaznamuje simbol plus (+). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da simbol S, ki zaznamuje odvisnik, stoji v nižji ravnini, kot S glavnega stavka, in je označen glede na vrsto²²² (Kocjan-Barle idr. 2014c: 21). Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da z enakim znakom (+) zaznamujemo tudi priredno razmerje dveh odvisnikov in navaja naslednji primer V Julijskih Alpah je bil, ko je bilo vreme kot iz pravljice in ko so nebo parale strele (Kocjan-Barle idr. 2014c: 21) ter priredno povezani zvezi glavnega stavka in odvisnika, npr. Povem vam, da so žepki najboljši, in svetujem vam, da jih naredite tudi sami. (Kocjan-Barle idr. 2014c: 22)

²²⁰Pri tovrstnem preoblikovanju je pomembno poudariti, da lahko izbrana priredna razmerja preoblikujemo v nekatera priredna razmerja kot tudi v nekatera podredna razmerja, npr. pojasnjevalno razmerje lahko preoblikujemo v sklepalno priredje, posledično razmerje lahko preoblikujemo v vzročni odvisnik ipd.

²²¹Samostojni delovni zvezek navaja preglednico o vrstah prirednih razmerji, ki pa vsebuje pomešane podatke. Naloga učencev je, da uredijo in izločijo nepravilne zapise (Kocjan-Barle idr. 2014b: 125).

²²²Samostojni delovni zvezek navaja, da jih označujemo z enakimi podčrtavami kot pomensko primerljive stavčne člene, in sicer osebkov odvisnik z enojno črto, predmetni odvisnik z dvojno črto, odvisnike prislovnih določil s poševnimi črticami in prilastkov odvisnik s pikicami (Kocjan-Barle idr. 2014c: 21)

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja različne sestave povedi. Navaja, da je lahko glavni stavek lahko razdeljen na dva zaradi vmesnega stavka, zato je tudi grafična ponazoritev razdeljena na dva dela s simbolom $\frac{s}{2}$. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da poved lahko sestavlja več odvisnikov, pri čemer eden dopolnjuje drugega, zato govorimo, da so odvisniki različnih stopenj (Kocjan-Barle idr. 2014c: 22).

Po opredelitvi stavčne sestave in prikazu njenih grafičnih ponazoritev samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje naloge, in sicer naloge preštevanja povedi, stavkov in vejic, naloge ločevanja med priredno in podredno zvezo stavkov, naloge označevanja odvisnikov (določanje njihovega mesta v posamezni povedi) in naloge določanja stavčne sestave povedi (Kocjan-Barle idr. 2014c: 24).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 obravnava še tvorne in trpne stavke in navaja, da učenci že poznajo stavčna člena oseb in predmet, pri čemer je osebek tisti stavčni člen, ki izraža kdo ali kaj je tisti, ki kaj dela ali s katerim se kaj dogaja in je imenovan tudi vršilec dejanja ali nosilec stanja, predmet pa je tisti stavčni člen, ki izraža koga ali kaj prizadeva dejanje, dogajanje, stanje ali potek, zato je predmet od dejanja prizadeti. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da slovenščina pozna tudi stavke, ki v osebkju ne izražajo podatka o vršilcu dejanja, ampak o prizadetem v dejanju. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednja primera enostavnih povedi, in sicer Mama je pohvalila Janeza in Janez je bil pohvaljen. (Kocjan-Barle idr. 2014c: 24) Osebek v prvem primeru izraža podatek o vršilcu dejanja, osebek v drugem primeru pa podatek o prizadetem v dejanju. (Kocjan-Barle idr. 2014c: 24). V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednjo opredelitev tvornih in trpnih stavkov, in sicer navaja, da je tvorni stavek oblika stavka, v katerem nas zanimajo podatki o vršilcu dejanja ali nosilcu stanja oz. kdo ali kaj je povzročil izbrano dejanje. Stavek, ki pa prinaša podatke o samem dejanju, zato osebek v trpnem stavku izraža podatke, kaj je tisto, ki dejanje prizadeva (Kocjan-Barle idr. 2014c: 25).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da lahko nekatere tvorne stavke spreminjamo v trpne, in sicer tiste, ki imajo predmet v 4. sklonu, saj predmet tvornega stavka postane osebek trpnega stavka. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja, da se trpni stavku razlikujejo glede na to, ali je glagol tvornega stavka v dovršniku ali nedovršniku. Če je glagol v tvornem stavku v dovršniku, se glagolska oblika spremeni v obliko na -n ali na -t, število glagola biti pa se ravna po osebkju. V primeru, da je glagol v nedovršniku, pa je glagolu v trpniku dodan se. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da moramo pri spreminjanju tvornega stavka v trpni stavek biti pozorni, da čas in glagolski vid (dovršni ali nedovršni) ostaneta nespremenjena (Kocjan-Barle idr. 2014c: 25).

Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da moramo pri določanju tvorne ali trpne povedi biti pozorni na nekatere podobnosti med izbranimi strukturama, ki nas lahko zavedejo. Pomembno je poudariti, da če v osebkju nastopa bitje, potem beseda se zaznamuje povratno svojilni zaimsek sebe in se razlikuje od trpne strukture Dojenček se kopa (Kocjan-Barle idr. 2014c: 26), kjer vemo, da je vršilec dejanja nekdo druge, imenovano bitje tega samo ne more storiti. Samostojni delovni zvezek navaja tudi, da je posebno pozornost treba nameniti glagolskemu času, saj sprememba preteklega časa v sedanjí čas izraža stanje po izvršenem dejanju in ga še vedno uvrščamo med tvorne stavke. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja tudi, da je pri preoblikovanju predmeta tvornega stavka v osebek trpnega stavka treba tožilnik spremeniti v imenovalnik (Kocjan-Barle idr. 2014c: 26).

Po opredelitvi tvornega in trpnega stavka samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naloge za njuno utrjevanje, in sicer naloge ločevanja med podatki, ki jih izraža osebek (vršilec dejanja, nosilec stanja ali prizadeto v dejanju), naloge ločevanja med tvornimi in trpnimi stavki, naloge označevanja trpnih stavkov, naloge tvorjenja deležnikov na -l in deležnik na -n, -t (Kocjan-Barle idr. 2014c: 27–31).

6.3.4 Pokaži kaj znaš (stavčna sestava ter trpne in tvorne povedi)

Ob koncu imenovanega poglavja samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja še nekaj naloga za utrjevanje obravnavane snovi, in sicer naloge podčrtovanja stavčnih členov, naloge določanja stavčne sestave povedi, naloge popravljanja neustreznih vezniških besed, naloge določanja odvisnikov in priredij ter določanja stavčne sestave, naloge določanja trpnih in tvornih stavkov ter naloge preoblikovanja tvornih povedi v trpne in obratno (Kocjan-Barle idr. 2014c: 32).

Nekoliko bolj bomo izpostavili peto in šesto nalogo imenovanega razdelka. Peta naloga zahteva od učencev, da zapisane zveze povedi poljubno združijo v podredje ali v priredje. Poudarili bi, da samostojni delovni zvezek na tem mestu ne navaja zgolj enostavnih povedi, ampak tudi zložene povedi, npr. Da smo na poti zapolnili vmesni čas, smo se ustavili v Raški. (Kocjan-Barle idr. 2014c: 32). Kot smo že omenili, so tovrstne naloge pomembne, ker učencem pokažejo, da lahko iste podatke izrazimo na različne način, in sicer z zvezo povedi, s priredno povedjo ali s podredno povedjo. Pomembno je tudi, da se učence na tovrstne zmožnosti pretvorb tudi opozarja s konkretnimi vprašanji, v čem se izbrane strukture medsebojno razlikujejo in v čem so si podobne, predvsem opozorila o pomenski enakosti imenovanih vrst povedi.

Šesta naloga pa predvideva določanje tvornih in trpnih stavkov ter preoblikovanje tvornih v trpne in obratno. Samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja naslednje primere.

1. Rezultati plebiscita so bili uradno razglašeni 26. decembra.
2. Najprej je igral nogomet, potem pa ameriški nogomet.
3. Volivci bi lahko izvedli glasovanje kar od doma.
4. V treh prometnih nesrečah so bile tri osebe lahko telesno poškodovane. (Kocjan-Barle idr. 2014c: 32)

Če nekoliko od bližje pogledamo navedene primere, vidimo, da samostojni delovni zvezek Znanka ali uganka 9 navaja dva primera tvornih stavkov (drugi in četrti primer) in dva primera trpnih stavkov (prvi in tretji primer). Ob izbranih primerih bi bilo smiselno poudariti, da tvorni stavek pretovorimo v trpni, s tem da poiščemo predmet v četrtem sklonu, ki postane osebek, pretvorba trpnega stavka v tvorni pa ni tako enostavna, saj če izhajamo iz opredelitve trpnega stavka, vidimo, da je njegova raba pomembna v primerih, ko je dejanje pomembnejše od povzročitelja dejanja, zato je prepoznati vršilca dejanja v tovrstnih strukturah ni vedno mogoče. V nekateri primeri lahko o vršilcu dejanja sklepamo na podlagi našega splošnega znanja o temi, ki jo predstavlja določena poved, npr. prvi primer, ki ga navaja samostojni delovni zvezek. Poudarili bi, da tovrstno določanje ni mogoče pri vseh stavkih, predvsem pri tistih, ki je tvorec namerno uporabil trpno obliko, ker je želel zakriti podatke o vršilcu dejanja.

6.4 Slovenščina 9

6.4.1 Kraj, kjer pozabiš na čas (priredno zložena poved)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 prične z obravnavo priredno zložene povedi v poglavju z naslovom Kraj, kjer pozabiš na čas. Obravnava imenovanega skladijskega razmerje se začne z drugo nalogo imenovanega razdelka, in sicer v njenem drugem delu, ki zahteva primerjavo dveh skladijsko različno zloženih povedi. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naslednja primera povedi.

1. Do slovensko-italijanske meje smo med klepetom komaj opazili, da se vozimo.
2. Za izhodišče smo si izbrali trg pred vhodom v Devinski grad, zato smo avto pustili na bližjem parkirišču. (Vogel idr. 2016b: 20)

Naloga učencev je, da ugotovijo, če se lahko v kateri od naštetih dvostavčnih povedi po njenem drugem delu povedi vprašajo z njenim prvim delom. Na ta način učenci ugotovijo, da sta povedi zloženi drugače.²²³ Razlikovanjem med podrednim in prirednim skladijskim razmerjem nadaljuje tudi naslednja naloga, pri kateri morajo učenci priredno zloženo dvostavno poved²²⁴ zapisati kot dve samostojni enostavni povedi in ugotoviti, ali bi izbrani povedi lahko bili uporabljeni kot samostojni povedi. Na ta način učenci ugotovijo, da priredno razmerje v zloženi povedi povezuje stavke v enakovrednem odnosu (Vogel idr. 2016b: 21) Po uvodnih nalogah samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja opredelitev priredne povedi in navaja. Stavka v priredno zloženi povedi sta v enakovrednem odnosu. Drugi stavek z novim podatkom tako ne dopolnjuje le dela prvega stavka, ampak celoten prvi stavek. (Vogel idr. 2016b: 21) Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja še nekaj značilnosti, ki veljajo za priredno zloženo poved, in sicer samostojno posameznih stavkov povezanih v priredje oz. da lahko stavka, ki sestavljata priredje zapišemo tudi kot dve samostojni enostavni povedi in se po drugem stavku v prirednem razmerju ne moremo vprašati z značilno vprašalnico, kot smo to lahko naredili pri obravnavi podrednih razmerij.

Po opredelitvi priredno zložene povedi samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja različne naloge za utrjevanje, in sicer naloge označevanja priredno zloženih povedi izmed naštetih dvostavčnih povedi, naloge določanja števila stavkov v zloženih povedi, naloge ločevanja med enostavnimi in dvostavnimi povedmi, naloge določanja pomenskih razmerij med stavki v dvostavni povedi, naloge označevanja veznikov, ki izražajo določena pomenska razmerja, naloge in naloge povezovanja enostavnih povedi v dvostavčne ipd. (Vogel idr. 2016b: 22–25)

V izbranem razdelku bi izpostavili osmo nalogo, ki navaja dvostavčne povedi, pri čemer vsaka poved predstavlja dve dejanji. Naloga učencev je, da ugotovijo, da naloga navaja priredno zložene poved, hkrati pa je njihova naloga tudi, da ugotovijo, pomensko razmerje med stavki v poved s pomočjo označevanja uporabljenih veznikov in navedenih možnosti pomenskih razmerij²²⁵. Pomembno je poudariti, da naloga navaja pomenska razmerja, ki so

²²³Učenci so z jezikoslovnim pojmom podredno zložena poved že seznanjeni, zato vidijo, da je ena izmed povedi zgrajena podredno, in sicer tista, po kateri se lahko vprašajo s povedkom prvega stavka.

²²⁴Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naslednji primer. Za izhodišče smo si izbrani trg pred vhodom v Devinski grad, zato smo avto pustili na bližnjem parkirišču (Vogel idr. 2016: 21)

²²⁵Samostojni delovni zvezek Slovenščina 8 navaja naslednje možnosti, in sicer poved povezuje dejanji, ki sta se zgodili drugo za drugim, povezuje dejanju, ki sta potekali sočasno, povezuje dejanji, ki sta potekali sočasno ali eno za drugim, vendar drugi dogodek presega prvega ipd. (Vogel idr. 2016b: 23–24)

izražena z naštetimi povedmi, na ta način usmerja učence k razmisleku, da obstaja več vrst prirednih razmerij. Naloga učencev je tudi, da imenovana pomenska razmerja ustrezno razporedijo med našete povedi (Vogel idr. 2016b: 23–24).

Izpostavili bomo tudi drugi del devete naloge, ki od učencev zahteva povezovanje dveh enostavnih povedi s predvidenim veznikom. Pomembno je predvsem vprašanje, ki od učencev zahteva razmislek, katero besedilo je razumljivejše in ustrežnejše (Vogel idr. 2016b: 25). S tovrstnimi vprašanji učenci ozaveščajo, da je možno iste podatke izraziti na različne načine, v konkretnem primeru z enostavnimi povedmi ali z dvostavnimi povedmi. Pomembno je predvsem to, da razmišljajo o ustreznosti posameznega načina izražanja podatkov. V tem konkretnem primeru to, da je izražanje z zloženimi povedmi primernejše, saj je z uporabo veznika logično razmerje med povedmi natančneje in bolj jasno izraženo.

6.4.2 Cilj ne pomeni konca poti (vezalno razmerje)

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 podrobneje obravnava posamezna priredna razmerja. Obravnavo začne z vezalnim razmerjem. Z vidika obravnave vezalnega razmerja bomo izpostavili tretjo nalogo, ki navaja naslednje dvojice povedi.

1. Potem ko smo se zapeljevali v Matavun in pustiti vozilo na parkirišču.
Zapeljali smo se v Matavun in pustili vozilo na parkirišču pri Škocjanskih jamah.
2. Medtem ko smo si privoščili kratek počitek, smo opazovali okolico.
Privoščili smo si kratek počitek in pri tem opazovali okolico. (Vogel idr. 2016b: 27)

Naloga od učencev zahteva, da ugotovijo pomensko enakost posameznih povedi v dvojicah. Po drugi strani pa morajo ugotoviti, da sta povedi različni z vidika zgradbe. Ugotoviti morajo, da se po prvi povedi v posamezni dvojici lahko vprašajo z delom drugega stavka povedi (Vogel idr. 2016b: 27). Izbrana naloga je pomembna z vidika, da lahko iste podatke lahko izrazimo na različne načine. V tem konkretnem primeru govorimo, da lahko dva sočasna ali zaporedna dogodka izrazimo z dvema različno zloženima povedma. Lahko ju izrazimo s podredno zloženo povedjo s časovnim odvisnikom ali pa s priredno zloženo povedjo z vezalnim razmerjem.²²⁶ Naloge v nadaljevanju od učencev zahtevajo, da razmislijo, kako so povezani dogodki v vezalnem razmerju, da sta v tovrstnem razmerju povezna dogodka, ki sta medsebojno enakovredna.

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naslednjo opredelitev vezalnega razmerja.

V svojih besedilih pogosto govorimo o dveh dogodkih/stvareh/osebah/lastnostih, ki potekata oz. obstajata hkrati ali pa sta se zgodila drug za drugim in ki sta za pisca enako pomembna. Takrat govorimo o vezalnem razmerju. (Vogel idr. 2016b: 28)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi značilne veznike vezalnega priredja, in sicer navaja, da je vezalno priredje največkrat izraženo z veznikom in, ki je včasih zamenjan z veznikom ter z namenom, da se izognemo ponavljanju. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi, da v govorjenem besedilu poleg veznika in uporabljamo veznik pa (Vogel idr. 2016b: 28).

Po opredelitvi vezalnega priredja samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja še nekaj vaj za utrjevanje vezalnega razmerja, in sicer naloge izpisovanja povedi, ki izražajo vezalno

²²⁶ Izpostavljanje različnih možnih načinov izražanja istih podatkov je pomembno, ker se na ta način učencem osmišlja obravnavo različnih skladenjskih razmerij.

razmerje, naloge povezovanja dveh enostavnih povedi v vezalno razmerje (Vogel idr. 2016b: 27–28).

Posebej bi izpostavili štirinajsto nalog tega sklopa, ki navaja pare enostavnih povedi s ponovljeno besedo ali besedno zvezo. Naloga učencev je, da izbrani enostavni povedi povežejo v dvostavno poved s pomočjo vezalnega priredja (Vogel idr. 2016ba: 29). Tovrstna naloga je pomembna z vidika dokazovanja, zakaj je pomembno seznanjanje z zvezami stavkov, in sicer z vidika, da se lahko z izražanjem z dvostavno povedjo izognemo ponavljanju podatkov, hkrati pa je tovrstna poved razumljivejša zaradi jasnejšega izražanja logičnega razmerja med stavkoma.

6.4.3 Mesto z najvišjim dimnikom v Evropi (ločno razmerje)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 v nadaljevanju obravnava ločno razmerje v poglavju z naslovom Mesto z najvišjim dimnikom v Evropi. Obravnava izbranega razmerja se začne s peto nalogo v omenjenem sklopu. Naloga navaja naslednje primere povedi.

1. Ustavimo se pri najvišjem dimniku v Evropi ali pa gremo do knjižnice.
 2. V njem si ogledamo stalni likovni zbirki ali obiščemo občasno razstavo.
 3. Lahko izberemo ali Mladinski hotel Trbovlje ali prenočišče poiščemo pri zasebnem ponudniku.
- (Vogel idr. 2016b: 32)

Pomembne je predvsem del naloge, ki učence vodi k razmisleku, da zapisane povedi govorita o možnostih, med katerima je treba izbirati. Na ta način učenci ugotovijo značilnosti ločnega razmerja, ki je za izbrano nalogo tudi opredeljeno. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naslednjo opredelitev. Kadar predstavimo dva dogodka, med katerima se bo uresničil le eden, ali kadar predstavimo dve stvari/osebi/lastnosti, med katerima lahko izberemo le eno govorimo o ločnem priredju. Ločno razmerje najpogosteje izrazimo z veznikom ali, včasih pa tudi z ali-ali. (Vogel idr. 2016b: 33)

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja nalogo združevanja dveh enostavnih povedi v ločno razmerje (Pri tem pa naloga poudarja, naj učenci uporabijo različne veznike.), nalogo dopolnjevanja povedi z manjkajočimi podatki, na način da bo poved izražala izbiro med dvema možnostma in nalogo tvorjenja povedi, ki bo izražala izbiro.

Posebej bi izpostavili štirinajsto nalog tega sklopa, ki navaja pare enostavnih povedi s ponovljeno besedo ali besedno zvezo. Naloga učencev je, da izbrani enostavni povedi povežejo v dvostavno poved s pomočjo vezalnega priredja (Vogel idr. 2016ba: 29). Tovrstna naloga je pomembna z vidika dokazovanja, zakaj je pomembno seznanjanje z zvezami stavkov, in sicer z vidika, da se lahko z izražanjem z dvostavno povedjo izognemo ponavljanju podatkov, hkrati pa je tovrstna poved razumljivejša zaradi jasnejšega izražanja logičnega razmerja med stavkoma.

6.4.4 Vtisi s pešpoti (protivno razmerje)

Protivno razmerje je obravnavano v poglavju z naslovom Vtisi s pešpoti. Natančnejša obravnava imenovanega razmerja se začne s peto nalogo. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tri primere dvostavnih povedi.

1. Vsi so bili nad mojim podvigom navdušeni, le Vid ni ničesar rekel.
2. Naša pot je potekala v vročini, dežju in megli, toda to me sploh ni motilo.
3. Nisem se preveč družila z njimi, temveč sem opazovala lepoto okoli sebe. (Vogel idr. 2016b: 37)

Naloga učencev je, da ugotovijo, v katero razmerje sta povezana dogodka v navedenih povedih. Izbrana naloga učence vodi k spoznanju, da je drugi dogodek v zapisanih povedih v nasprotju s prvim oz. da je izjema. Naloga izpostavi tudi zelo pomembno lastnost, da je isto pomensko razmerje (v tem primeru protivno razmerje) možno izraziti z različnimi vezniki. Pri tem pa poudari tudi, da se pomen povedi z rabo drugega veznika, ki izraža isto razmerje, ne spremni. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja, da protivno razmerje v svojem drugem delu povedi izraža razliko oz. nasprotje ali pa izjemo. Navaja tudi značilne veznike. To so ampak, temveč, marveč – toda, vendar, pa, ali, a – samo, le (Vogel idr. 2016b: 37–38).

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naloge za utrjevanje protivnega razmerja, in sicer vaje izpisovanja povedi, ki izražajo nasprotje, vaje dopolnjevanja povedi v protivno razmerje, naloge dopolnjevanja z značilnimi vezniki in naloge povezovanje enostavnih povedi v dvostavčne, ki bodo izražale nasprotje (Vogel idr. 2016b: 38–39).

Nekoliko bolj bomo izpostavili drugo del devete naloge imenovanega razdelka, ki zahteva pretvorbo enostavnih povedi v dvostavčne, ki bodo izražale nasprotje. Naloga učencev je, da izberejo ustrezen veznik in povedi povežejo (Vogel idr. 2016b: 39). Ob tovrstnih nalogah pa bi lahko izpostavili še, v kateri izmed stavčnih oblik je jasneje izraženo nasprotovanje med dejanjema ali dogodkom. Na ta način se učencem tudi pokaže, da z zloženo povedjo lažje in konkretnije lahko izrazimo določeno razmerje med dvema dogodkoma ali dejanjema, zato je tovrstno izražanje v večini primerov tudi primernejše.

6.4.5 Mladi mojstri znanja (stopnjevalno in posledično razmerje)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 v podpoglavju Mladi mojstri znanja obravnava stopnjevalno in posledično razmerje. Obravnava stopnjevalnega razmerja se začne s sedmo nalogo imenovanega razdelka. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naslednje dvojice povedi.

1. Gledajo jo otroci in tudi družine, mladina ter odrasli.
Gledajo jo ne samo otroci, ampak so med gledalci tudi družine, mladina in odrasli.
2. Ti prinesejo s seboj različne rekvizite in glasno navijajo.
Ti prinesejo s seboj ne le različne rekvizite, temveč tudi glasno navijajo.
3. Gledalci lahko gledajo kviz in v njem sodelujejo.
Gledalci ne gledajo samo kviza, marveč v njem tudi sodelujejo. (Vogel idr. 2016b: 53)

Naloga predvideva določanje dogodkov, ki sta izražena v posamezni dvostavčni povedi, in določanje ali sta izbrana dogodka potekala sočasno ali drug za drugim. Hkrati pa zahteva naloga od učencev tudi, da ugotovijo, katera poved v dvojici izraža zgolj sočasna ali zaporedna dogodka, katera poved, pa izraža nepričakovan ali izrazitejši dogodek. Naloga od učencev zahteva tudi, da ugotovijo, s katerimi vezniki je izražena nepričakovanost ali izrazitost enega od dogodkov in ugotovijo, da je z izbranimi vezniki izraženo stopnjevalno razmerje (Vogel idr. 2016b: 53–54). Spoznanja po nalogi samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 strne v naslednjo opredelitev. Včasih o dveh dogodkih/stvareh/osebah/lastnostih poleg tega, da sta potekala ali obstajala hkrati oz. sta se zgodila drug za drugim, povemo tudi, da je bil drugi dogodek/oseba/stvar/lastnost nepričakovan oz. da je izrazitejši. Takrat govorimo o stopnjevalnem razmerju. (Vogel idr. 2016b: 54)

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi značilne veznike za stopnjevalno razmerje, to so: ne samo – temveč tudi, ne le – ampak tudi, ne samo – marveč tudi, hkrati pa navaja tudi, da med posameznima stavkoma v povedi stoji vejica (Vogel idr. 2016b: 54).

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naloge, ki utrjujejo stopnjevalno razmerje. Samostojni delovni zvezek navaja naloge ločevanja med vezalnim in stopnjevalnim razmerjem, naloge podčrtovanja stopnjevalnega razmerja, naloge dopolnjevanja povedi, da bodo izražale stopnjevalno razmerje, naloge vstavljanja veznikov, ki izražajo stopnjevanje (Vogel idr. 2016b: 54–56).

Po omenjenih nalogah samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 začne z obravnavo posledičnega razmerja z dvanajsto nalogo istega poglavja, ki navaja naslednje dvostavčne povedi.

1. Oddaja je izobraževalna, zato se lahko ob njenem gledanju veliko naučimo.
2. Igra spada med lahko, zato lahko obe ekipi po navadi dobita vse možne točke.
3. Med tremi tematikami je ena nagradna, zato ekipi ob treh pravilnih odgovorih dobi še tri dodatne točke.
4. Abeceda je igra hitrih misli, zato morajo igralci zbrano poslušati voditelja. (Vogel idr. 2016b: 56)

Naloga od učencev zahteva, da v naštetih dvostavčnih povedih poiščejo odgovor na vprašanja, ki sprašujejo po posledici dejanja prvega stavka. Pred samo opredelitvijo posledičnega razmerja samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja še eno nalogo, ki vodi k opredelitvi razmerja. Trinajsta naloga navaja naslednji povedi.

1. V studiu je včasih prav napeto ozračje, zato se takrat tud malo pošali.
2. Igra spada med lahko, zato lahko obe ekipi po navadi dobita vse možne točke. (Vogel idr. 2016b: 56)

Naloga učencev je, da ugotovijo, ali se povedi razlikujeta po številu stavkov in svojo odločitev tudi utemeljijo. Hkrati pa je njihova naloga v nadaljevanju tudi, da ugotovijo, katere vrste povedi so našete (priredna ali podredne), kaj izraža drugi stavek v izbranih povedih ipd. (Vogel idr. 2016b: 56–57) Po izbranih nalogah samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naslednjo opredelitev posledičnega razmerja. Kadar v dvostavčni povedi drugi stavek izraža posledico dejanja prvega stavka, govorimo o posledičnem razmerju. (Vogel idr. 2016: 57) Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi, da posledico izraža veznik zato, zatorej in da med stavkoma v posledičnem razmerju zapisujemo vejico (Vogel idr. 2016b: 57).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja utrjevanje posledičnega razmerja, in sicer naloge odgovarjanja na vprašanja, ki sprašujejo po posledici dejanja, naloge združevanja enostavčnih povedi v dvostavčne povedi na način, da bo izražena posledica in naloga dopolnjevanja dvostavčnih poved z drugim stavkom, ki izraža posledico dejanja. Poudarili bi tudi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi, da je posledično razmerje možno preoblikovati v vzročno razmerje. Na to zmožnost opozarja enaindvajseta naloga²²⁷, ki od učencev zahteva, da ugotovijo, katera poved je pravilno preoblikovano posledično razmerje. Naloga učence vodi do sklepa, da je s tovrstnim preoblikovanjem potrebna zamenjava veznika (Vogel idr. 2016b: 58–59). Kot smo že omenili je tovrstno

²²⁷Delno to preoblikovanje iz posledičnega razmerja v vzročno razmerje utrjuje tudi tudi dvaindvajseta naloga, ki od učencev zahteva, da v navedenem izhodiščnem besedilu označijo izraženo posledično razmerje in v njih obkrožijo veznik. Izbrane povedi s posledičnim razmerjem pa morajo učenci ustrezno preoblikovati v podredno zložene povedi z vzročnim odvisnikom (Vogel idr. 2016: 59).

opozarjanje na zmožnosti preoblikovanja razmerij pomembno z vidik, da učencem pokaže, da je možno izraziti isto stvarnost na različne način.

6.4.6 Enostavni odgovori na zapletena otroška vprašanja

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 v poglavju Enostavni odgovori na zapletena otroška vprašanja obravnava pojasnjevalno in sklepalno razmerje. Obravnava pojasnjevalnega razmerja se začne z osmo nalogo imenovanega poglavja. Naloga navaja naslednji povedi.

1. Še tako zapleteni pojavi, procesi in pojmi jim postanejo razumljivi, saj so zanimivo, privlačno in jasno razloženi.
2. Po vseh področjih znanosti, tehnologije, umetnosti in kulture jih vodi razumljivo in privlačno, kajti pisci so dejstva in podatke popestrili s številnimi zanimivostmi in bogatim slikovnim gradivom. (Vogel idr. 2016b: 60)

Naloga učencev je, da ugotovijo, koliko stavkov sestavlja vsako poved in svojo odločitev tudi ustrezno utemeljijo ter ugotovijo, v kakšnem razmerju (enakovrednem ali neenakovrednem) sta stavka. V drugem delu naloge, pa učenci ugotavljajo, kaj izražata stavka in s katerimi veznikoma sta povezana trditev in pojasnilo. Tako pridejo do sklepa, da sta v izbranih povedih izraženo pojasnjevalno razmerje (Vogel idr. 2016b: 62–63). Nalogi sledi opredelitev pojasnjevalnega razmerja. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja. Svojo trditev moramo pogosto utemeljiti, tako da navedemo pojasnilo ali dokaz. Kadar drugi stavek izraža pojasnilo ali dokaz za dogodek prvega stavka, govorimo o pojasnjevalnem razmerju. (Vogel idr. 2016b: 63). Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi, da je imenovano razmerje navadno izraženo z vezniki saj, kajti, namreč in da dela povedi, ki sta povezani v pojasnjevalno razmerje ločuje vejica (Vogel idr. 2016b: 63).

V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naloge utrjevanja pojasnjevalnega razmerja. To so naloga izpisovanja povedi s pojasnjevalnim razmerjem in nalogi povezovanja enostavnih povedi v večstavčno poved na način, da bo izraženo pojasnjevalno razmerje (Vogel idr. 2016b: 63–64).

Enajsta naloga izbranega poglavja pa začneja z obravnavo sklepalnega razmerja. Naloga navaja naslednjo poved. Šolarji si z enciklopedijo brez težav pomagajo pri domačih nalogah, plakatih, seminarjskih nalogah, torej je lahko zanje dodaten vir znanja pri šolskem delu. (Vogel idr. 2016b: 65) Naloga učencev je, da ugotovijo, katero vrsto povedi so prebrali, označijo glagola in ugotovijo, ali se lahko po enem od stavkov vprašajo s povedkom drugega stavka. Izbrani primeri vodijo učence do sklepa, da je zapisana poved zložena priredno. V drugem delu naloge pa učenci ugotavljajo, kaj izraža tvorec povedi v prvem stavku in kaj v drugem, kateri vezniki povezujejo stavka v izbranem razmerju ipd. (Vogel idr. 2016b: 65).

Izbrani nalogi sledi opredelitev. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja. Mnenje oz. sodbo lahko predstavimo tudi tako, da najprej navedemo dejstva (dokaze) šele nato postavimo trditev oz. povemo, kaj smo na podlagi dejstev sklepali. Kadar v dvostavčni povedi drugi stavek izraža sklep, ki je izpeljan iz dejstev/trditev v prvem stavku, govorimo o sklepalnem razmerju. (Vogel idr. 2016: 65) Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi, da je za sklepalno razmerje značilen veznik torej²²⁸ (Vogel idr. 2016b: 65).

²²⁸Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja, da se lahko za izražanje sklepalnega razmerja uporablja tudi veznik zatoorej.

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naloge za utrjevanje sklepalnega razmerja, in sicer nalogo izpisovanja povedi, ki izražajo sklepalno razmerje, naloga določanja, kaj v sklepalnem razmerju poimenuje dejstvo in kaj sklep. Izpostavili bi tudi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja nalogo, ki izpostavlja, da so za določene vrste besedil bolj značilne povedi s sklepalnim razmerjem kot za druge. Naloga učencev je, da obkrožijo vrste besedil, za katere so bolj značilne povedi s sklepalnim razmerjem (Vogel idr. 2016b: 66–67).

Posebej bomo izpostavili petnajsto nalogo tega poglavja, ki izpostavlja razmerje med sklepalnim in pojasnjevalnim razmerjem. Naloga navaja naslednje povedi.

1. Tema besedila je aktualna, saj nasvetov za boljše in lažje učenje ni nikoli preveč.
2. Besedilo vam priporočam, kajti v njem najdemo veliko koristnih napotkov.
3. Navdušena sem bila na koraki učenja, napisani so namreč kratko in jedrnat. (Vogel idr. 2016b: 67)

Naloga učence je, da ugotovijo, katero razmerje je uporabljeno v zapisanih povedih in označijo veznike, ki povezujejo veznike v izbrano razmerje. V drugem delu naloge pa morajo ugotoviti, na kakšen način bi izbrano poved s pojasnjevalnim razmerjem ustrezno preoblikovali v poved v poved s sklepalnim razmerjem in do kakšnih sprememb pride do tovrstnih preoblikovanj. Naloga učencev je tudi ustrezno preoblikovanje povedi s pojasnjevalnim razmerjem v poved s sklepalnim razmerjem. Spoznanja izbrane naloge sklene samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 v naslednji opredelitvi o preoblikovanju pojasnjevalnega razmerja v sklepalno (Vogel idr. 2016b: 67–68).

V pojasnjevalnem razmerju prvi podatek izraža trditev oz. ugotovitev, drugi podatek pa pojasnilo oz. dokaz. **Pri sklepalnem razmerju pa je prav nasprotno** [poudarila N. L.]: prvi podatek izraža dejstvo oz. dokaz, v drugem stavku pa iz njega izpeljemo sklep oz. ugotovitev. (Vogel idr. 2016b: 68) Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja tudi, na kaj morajo biti učenci pri tovrstnem preoblikovanju pozorni, in sicer da morajo na prvem mestu kot dejstvo ali dokaz navesti podatek, ki v pojasnjevalnem razmerju nastopa na drugem mestu. Samostojni delovni zvezek navaja tudi, da morajo biti pozorni, da kot sklep navedejo prvi podatek iz pojasnjevalnega razmerjem, sklepalni razmerje pa izrazijo z veznikom torej²²⁹ (Vogel idr. 2016b: 68).

Po opredelitvi samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 navaja naloge, ki utrjujejo preoblikovanja iz pojasnjevalnega razmerja v sklepalno razmerje in obratno, npr. branje povedi, ki izražajo sklepalno razmerje, in jih preoblikovati v povedi, ki izražajo pojasnjevalno razmerje, naloga dopolnjevanja povedi z ustreznimi sklepalnimi in pojasnjevalnimi vezniki, naloge povezovanja enostavnih povedi v dvostavčne sklepalnim razmerje in potem tudi s pojasnjevalnim razmerjem (Vogel idr. 2016b: 69–71).

²²⁹V nadaljevanju samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 ločeno navaja, da so možna tudi preoblikovanja iz sklepalnega razmerja v pojasnjevalno razmerje. Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9, podobno kot pri preoblikovanju sklepalnega razmerja v pojasnjevalno razmerje, navaja, na kaj morajo učenci pri tovrstnem preoblikovanju pozorni. Učenci morajo biti pozorni na to, kateri podatek izraža dejstvo, kateri pa sklep. Pri pojasnjevalnem razmerju prvi podatek poimenuje dejstvo, drugi pa sklep, pri preoblikovanju pa se to razmerje obrne, in sicer drugi podatek predstavlja trditev, drugi pa njeno pojasnilo (Vogel idr. 2016b: 70).

6.4.7 Vaja dela mojstra

Samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 po obravnavi predvidenih prirednih razmerij navaja še poglavje Vaja dela mojstra²³⁰ za utrjevanje obravnavanih prirednih razmerij. Poglavje navaja naloge povezovanja enostavnih povedi v priredno zložene dvostavčne povedi, naloge izpisovanja različnih prirednih razmerij iz izhodiščnega besedila, naloge ugotavljanja, katero priredno razmerje izražajo zapisane povedi, naloge preoblikovanja povedi v drugo razmerje, naloge ločevanja med priredno in podredno zloženimi povedmi, naloge vstavljanja veznikov, da nastanejo smiselne povedi, nadaljevanje povedi glede na zahtevano vrsto razmerja, naloge popravljanja nesmiselnih povedi, naloge postavljanja vejic (Vogel idr. 2016b: 73–77). Kot smo že omenili so z vidika razvijanja sporazumevalne zmožnosti pomembne predvsem naloga združevanja enostavnih zveze povedi in naloge preoblikovanja povedi iz enega v drugo razmerje. Tovrstno poudarjanje je pomembno, da učenci vidijo, da je možno isto stvarnost predstaviti na več različnih sopomenskih načinov, na ta način se jih predstavlja, da lahko iste podatke predstavijo na več različnih načinov in se s tem izognejo ponavljanju, hkrati pa tvorijo pestrejša in zanimivejša besedila.²³¹

7 Učni načrt za slovenščino v gimnaziji

7.1 Opredelitev predmeta

Predmet slovenščina (za večino dijakov prvi jeziki/materni jezik in kot drugi jezik/jezik okolja za manjšino) je v učnem načrtu za gimnazijo opredeljen kot ključni splošnoizobraževalni predmet, ki služi predvsem kot podlaga za sporazumevanje, za vsakršno učenje s slovenskim jezikom izraženih vsebin, za razumevanje, doživljanje in vrednotenje pojavov okrog nas. Pri slovenščini se dijaki usposablajo za učinkovito **govorno in pisno sporazumevanje v slovenskem jeziku** [poudarila N. L.], razvijajo zavest o pomenu materinščine, o slovenščini kot državnem in uradnem jeziku, o njenem položaju v Evropski uniji in o njeni izrazni razvitosti na vseh področjih javnega in zasebnega življenja (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 5).

Učni načrt za slovenščino v gimnaziji navaja tudi, da dijaki pri predmetu slovenščina srečujejo z ustvarjalno močjo slovenščine zlasti ob umetnostnih besedilih, pri čemer je namen tovrstnega srečevanja branje, osebno doživljanje in odprto razumevanje umetnostnih besedil iz slovenske in prevodne književnosti. Na ta način dijaki razvijajo doživljajske, ustvarjalne, vrednotenjske in intelektualne zmožnosti, ki so pomembne za bogatenje posameznikove osebnosti, so sestavine estetske zmožnosti in poglobljajo splošno sporazumevalno zmožnost za sprejemanje in izražanje raznovrstnih besedil (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 5).

Dijaki pri predmetu slovenščina v gimnazijskem programu spoznajo tudi nekatera temeljna dejstva in nekaj najbolj temeljnih nosilcev zgodovine slovenskega jezika in književnosti, kar je tudi eden izmed pomembnejših pogojev za poglobljanje kulturne, domovinske in državljske vzgoje. Umeščanje reprezentativnih del iz slovenske književnosti v evropske kulturne okvire prispeva k medkulturni in širši socialni zmožnosti. Učni načrt navaja še, da kritična refleksija prispeva k razvijanju kritičnega mišljenja in k učenju učenja (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 5).

²³⁰Naloge se nanašajo na izhodiščno besedilo Glasba na začetku izbranega poglavja (Vogel idr. 2016b: 73).

²³¹Opozorili bi, da samostojni delovni zvezek Slovenščina 9 ne obravnava s-sestave.

Kot splošnoizobraževalnemu predmetu je pouku slovenščine v predmetniku gimnazije namenjenih 560 učnih ur, kar zneso 140 ur v posameznem šolskem letu. Pri tem je polovica dodeljena pouku jezika, polovica pa pouku književnosti. Pomembno je poudariti, da je učni načrt za gimnazije naravnani kot nadgradnja učnega načrta iz osnovne šole, poudarja uporabnost pridobljenih spoznanj, ki jih posameznik lahko uporablja v nadaljevanju izobraževanja in pri soočanju z izzivi sodobne življenjske prakse, ki je dandanes zelo raznovrstna [označila N. L.] (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 5).

7.2 Splošni cilji/kompetence

Učni načrt navaja, da dijaki pri predmetu slovenščina razvijajo osebne, narodne in državljske identitete ter ključnih zmožnosti vseživljenjskega učenja. To so predvsem sporazumevanje v slovenščini, socialno, estetsko, kulturno in medkulturno zmožnost, učenje učenja, digitalno pismenost, samoiniciativnost, kritičnost, ustvarjalnost, podjetnost itd. (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 6)

V nadaljevanju učni načrt navaja konkretne cilje oz. kompetence, ki jih dijaki razvijajo pri pouku slovenščine.

1. Dijaki se zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebnem, družbenem in poklicnem življenju.

Učni načrt navaja, da se dijaki zavedajo vloge slovenščine pomembnosti slovenščine v svojem osebnem, družbenem in poklicnem življenju. Dijaki se zavedajo, da je slovenščina državni in uradni jezik Republike Slovenije, pri čemer poznajo tudi položaj italijanskega in madžarskega jezika. Ob enem pa dijaki poznajo tudi položaj drugih jezikov s Sloveniji in položaj slovenščine v zamejstvu in izseljenstvu. Učni načrt navaja, da dijaki razvijajo pomembne sestavine socialne zmožnosti, ko razumejo izrazno in ustvarjalno enakovrednost slovenščine v družbi evropskih jezikov. Hkrati se zavedajo, da je slovenščina temeljna prvina njihove državljske identitete in skupaj s književnostjo predstavlja najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine. Dijaki si na ta način oblikujejo svojo državljsko zavest. Učni načrt navaja tudi, da se dijaki, ki jim je slovenščina materni/prvi jezik, zavedajo, da jim slovenščina predstavlja najbolj naravno socializacijsko danost in se z njo najlažje in najuspešnejše izražajo. Hkrati je slovenščina tudi temeljna prvina dijakove osebne in narodne identitete (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 6).

2. Dijaki razvijajo zmožnost pogovarjanja, poslušanja (gledanja), branja, pisanja in govorjenja raznih besedil.

Učni načrt navaja, da dijaki izbrana besedila poslušajo in berejo kritično in razmišljujoče, pri tem jih razčlenjujejo z več različnih vidikov in v besedilih prepoznavajo morebitno manipulativnost. Učni načrt navaja tudi, da dijaki z umeščanjem prebranih ali poslušanih besedil v časovni in kulturni kontekst razvijajo in poglobljajo kulturne in medkulturne zmožnosti. Učni načrt navaja tudi, da se dijaki pogovarjajo vljudno in strpno ter tvorijo učinkovita, razumljiva, ustrezna in jezikovno pravilna ustna in pisna besedila, pri čemer zmožnost razumevanja, vrednotenja, sprejemanja in tvorjenja besedil spodbuja učenje učenja, razvijanje sporazumevalne zmožnosti pa razvija tudi dijakovo digitalno zmožnost (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 6).

3. Dijaki razvijajo jezikovno, slogovno in metajezikovno zmožnost v slovenskem knjižnem jeziku

Učni načrt navaja, da dijaki sistematično opazujejo in razčlenjujejo svoja in tuja besedila z različnih vidikov s tem pa utrjujejo in nadgrajujejo svojo jezikovno, slogovno in metajezikovno zmožnost ter zmožnost nebesednega sporazumevanja, hkrati pa spoznavajo sistemske zakonitosti slovenskega knjižnega jezika in se zavedajo njihovega pomena in znajo presoditi, katera jezikovna zvrst je primernejša v izbranih sporazumevalnih okoliščinah (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 6–7).

4. Dijaki razvijajo zmožnost literarnega branja kot specifično podvrsto sporazumevalne zmožnosti.

Učni načrt navaja, da se dijaki usposabljaajo za branje in interpretacijo literarnih besedil (doživljanje, razumevanje, aktualiziranje), hkrati s pomočjo svojih izkušenj, književnega znanja in splošne razgledanosti vrednotijo in poimenujejo idejno-tematske in slogovno-kompozicijske plasti literarnih besedil iz domače in prevodne sodobne, novejše in starejše književnosti (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 7).

V nadaljevanju učni načrt navaja še, da se dijaki občasno preizkušajo tudi v pisnem in govornem (po)ustvarjanju literature in na ta način poglobljajo zmožnost estetskega doživljanja. Dijaki ob interpretiranju literarnih besedil razvijajo estetsko in kulturno zmožnost²³². Hkrati dijaki se dijaki seznanjajo z razvojem slovenske književnosti in s sočasnimi smermi, z avtorji in deli iz evropske oz. svetovne književnosti. Dijaki preko tekstno-kontekstnih primerjav, presoj in medpredmetnih povezav razvijajo medkulturno zmožnost (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 7)

7.3 Cilji in vsebine

V nadaljevanju se bomo osredotočili le na cilje in vsebine, ki zadevajo obravnavo skladnje. Učni načrt v razdelku Razvijanje poimenovalne, skladenjske, pravorečne, pravopisne in slogovne zmožnosti ter zmožnosti nebesednega sporazumevanja navaja naslednje cilje, s katerimi dijaki razvijajo skladenjsko zmožnosti.

Dijaki/dijakinje razvijajo skladenjsko zmožnost tako, da:

- po sprejemanju besedil predstavljajo pomen povedi/zveze povedi ter pretvarjajo skladenjsko zapletene povedi v preprostejše,
- med tvorjenjem besedil skladajo besede v poved, povedi v zveze in replike v zveze replik – pri tem upoštevajo pomenska in slovnična razmerja ter členitev po aktualnosti,
- prepoznavajo skladenjske napake v svojih in tujih besedilih ter jih opravljajo,
- v 3. letniku sistematično dopolnijo dejanje z njegovim vršilcem, prizadetim ... in tvorijo enostavne povedi,
- predstavijo isto dejanje na tvorni in trpni način,
- poročajo o prvotnem govornem dogodku na različne načine
- dopolnijo dani dogodek s sledečim/hkratnim dogodkom, z njegovim nasprotjem/oviro ... in tvorijo priredno zložene povedi,

²³²Dijaki izbrana literarna besedila opredeljujejo glede na zvrstno-vrstno pripadnost, besedila umeščajo v čas in prostor ter se seznanjajo z njihovimi avtorji, temeljnimi kulturnozgodovinskimi okoliščinami nastajanja in sprejemanja pri bralcih. Dijaki prepoznavajo in vrednotijo tudi posebnosti njihove literarnoumetniške sestave.

- dopolnijo dano dejanje z opisom njegovega vršilca, prizadetega, kraja ... in tvorijo podredno zložene povedi,
- združujejo pomensko povezane povedi ali podredno zložene povedi, podredno zložene povedi pa nato strnjujejo v enostavčne povedi z navadnimi stavčnimi členi,
- odpravljajo ponavljanje besed v zvezah povedi, ponovljene besede zamenjajo s sopomenkami ... oz. jih izpuščajo,
- združujejo zveze povedi s ponovljenimi prvinami v povedi s prilastkovim odvisnikom, te pa nato strnjujejo v povedi s polstavki, desnimi in levimi prilastki,
- opazuje zaporedje besed in delov povedi ter odpravlja napake. (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 13)

Izpostavili bomo tudi razdelek Razvijanje metajezikovne zmožnosti, v katerem bomo izpostavili naslednje cilje:

- sistematično usvajajo STAVČNOČLENSKO SESTAVO STAVKA IN STAVČNO SESTAVO POVEDI,
- vrednotijo učinek pridobljenega vsebinskega in procesnega znanja na tvorjenje in razumevanje enostavnih in večstavčnih povedi ter na prepoznavanje stavčnočlenske sestave stavka in stavčne sestave povedi,
- izdelajo načrt za odpravo svojih težav pri tvorjenju in razumevanju enostavnih in večstavčnih povedi ter pri določanju stavčnočlenske sestave stavka in stavčne sestave povedi,
- sistematično usvajajo POVEDNOZVEZNO SESTAVO ENOGOVORNIH BESEDIL IN SEKVENČNO–REPLIČNO SESTAVO DVOGOVORNIH BESEDIL,
- vrednotijo učinek pridobljenega vsebinskega in procesnega znanja na tvorjenje in razumevanje zveze povedi (oz. enogovornih besedil) in zvez replik (oz. dvogovornih besedil),
- izdelajo načrt za odpravo svojih težav pri tvorjenju in razumevanju zvez povedi (oz. enogovornih besedil) in zveze replik (oz. dvogovornih besedil).²³³ (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 15)

7.4 Pričakovani dosežki/rezultati

Učni načrt navaja, da pričakovani dosežki izhajajo iz zapisanih ciljev, vsebin in kompetenc. Tudi v tem razdelku bomo izpostavili samo tiste dosežke, ki se navezujejo na področje skladnje. Učni načrt navaja, da dijak svojo skladenjsko zmožnost dokaže, s tem da:

- tvori skladenjsko pravilna enogovorna in dvogovorna besedila (tj. besedila iz pomensko, oblikovno in aktualnostno pravih povedi/zvez poved oz. replik/zvez replik),
- razloži povedi iz prebranega/poslušanega besedila ter jih pretvori v skladenjsko preprostejše ali zapletenejše povedi,
- strne večstavčno poved v enostavno oz. razširi enostavno v večstavčno,
- izrazi dano dejanje na tvorni in trpni način, pretvori trpni stavek v tovrstnega oz. tvornega v trpnega,
- poroča o prvotnem govornem dogodku na različne načine (tj. s ponavljanjem prvotnega besedila, z njegovim obnavljanjem ali s povzemanjem njegove teme) in pretvori premi govor v odvisnega. (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 36)

Dijak dokaže razvito metajezikovno zmožnost, ki jo dokaže, tako da:

- v enostavni povedi podčrta stavčne člene ter predstavi njihovo vlogo, vprašalnico, obliko in sestavo,
- določi število stavkov v večstavni povedi, prepozna izhodiščni stavek in dopolnjevalne stavke, predstavi vlogo dopolnjevalnih stavkov ter poimenuje vrsto razmerja med stavki, v podredno zloženih povedih pa tudi vrsto odvisnikov, nato s simboli prestavi stavčno sestavo povedi,
- v povedi odpravi napake v rabi vejice in svoje popravke utemelji s stavčno sestavo povedi. (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 37)

²³³Poudarili bi, da učni načrt navedene cilje predvideva v tretjem letniku (Poznanovič Jezeršek idr. 2008: 15)

8 Katalog znanja za slovenščino v srednjem strokovnem izobraževanju

8.1 Predstavitev (filozofija) predmeta

Tudi v srednjem strokovnem izobraževanju je slovenščina temeljni splošnoizobraževalni predmet, ki ima številne in razvejane naloge zaradi pomena slovenskega jezika v osebnem, poklicnem in družbenem uresničevanju posameznika. Dijaki se v okviru tega predmeta dijaki/dijakinje usposabljaajo za učinkovito govorno in pisno sporazumevanje v slovenskem jeziku in pridobivajo za to treba znanje. Hkrati dijaki razvijajo tudi zavest o pomenu materinščine, o slovenskem jeziku kot državnem jeziku, o njegovem enakopravnem položaju v Evropski uniji in o njegovi izrazni razvitosti na vseh področjih družbenega in zasebnega življenja in je enakovreden velikim svetovnim jezikom (Hedžet Krkač idr. 2010: 2).

Dijaki se z ustvarjalno močjo slovenščine srečujejo ob izbirnih in recepcijsko primernih književnih besedilih, pri čemer je namen srečevanja branje, osebno doživljanje in odprto razumevanje izbirnih literarnih besedil iz slovenske in prevodne književnosti z namenom razvijanja doživljajske, domišljjsko ustvarjalne, vrednotenjske in intelektualne dejavnosti. Zanje je značilno, da bogatijo posameznikovo osebnost. Kot sestavina estetske zmožnosti poglobljajo splošno sporazumevalno zmožnost, da izražajo in sprejemajo raznovrstna jezikovna sporočila (Hedžet Krkač idr. 2010: 2).

Katalog znanja za slovenščino v srednjem strokovnem izobraževanju navaja tudi, da se dijaki spoznavajo s temeljnimi dejstvi in poglavitnimi nosilci zgodovine slovenskega jezika in književnosti, za katere je značilno da so odločilno sooblikovali slovensko kulturo in nacionalno zavest od preteklosti do sedanjosti. To spoznanje je obenem tudi najpomembnejši pogoj za poglobljanje dijakove kulturne, domovinske in državlanske vzgoje. Socialna in medkulturna zmožnost dijakov se razvija ob umeščanju reprezentativnih del iz slovenske književne ustvarjalnosti v evropske kulturne okvire, pri čemer kritična refleksija obravnavanih pojmov v nadaljevanju prispeva k razvijanju kritičnega mišljenja in k učenju učenja (Hedžet Krkač idr. 2010: 2).

Tudi v srednjem strokovnem izobraževanju je katalog znanja nadgradnja učnega načrta iz osnovne šole. Katalog znanja je poudarja uporabnost pridobljenih spoznanj, kar se odraža tako v poklicnem življenju kot tudi pri nadaljevanju izobraževanja in delovanju posameznika v različnih izzivih sodobne življenjske prakse (Hedžet Krkač idr. 2010: 2).

8.2 Udejanjanje kompetenc

Katalog znanja za slovenščino v srednjem strokovnem izobraževanju navaja, da dijaki pri izbranem predmetu razvijajo številne ključne kompetence zaradi vsebinske in dejavnostne razvejanosti predmeta ter širokega spektra vrednot (Hedžet Krkač idr. 2010: 2). V nadaljevanju bomo navedli kompetence, ki se razvijajo pri pouku slovenščine. Zaradi celostnosti kompetenc bomo v tem razdelki navajali tudi vse, v nadaljevanju pa se bomo osredotočili zgolj na tiste, ki se dotikajo področja skladnje.

- Dijaki razvijajo sporazumevalno zmožnost²³⁴.
- Prek razumevanja izrazne in ustvarjalne enakovrednosti v družbi evropskih jezikov in družbene vloge slovenskega jezika v Sloveniji dijaki razvijajo pomemben sestavine socialne zmožnosti.
- Ko berejo književna besedila, dijaki poglobljajo občutljivost za čustveno domišljijo, razumsko in vrednotno zaznavanje večpomenskih umetniško oblikovanih sporočil in se opredeljujejo do njihovih spoznavnih, etičnih in estetskih vrednot, pri čemer razvijajo splošno estetsko zmožnost.
- Kulturno in medkulturno zmožnost poglobljajo prek umeščanja prebranih besedil v časovni in kulturni kontekst²³⁵.
- Kritična refleksija in osmišljanje pridobljenega znanja o jeziku in književnosti sta temeljna pogoja za učenje učenja.
- Vsa področja slovenščine se povezujejo z uporabo IKT, s čimer se razvija tudi digitalna ključna zmožnost. (Hedžet Krkač idr. 2010: 2–3)

1. Usmerjevalni/splošni cilji predmeta

Katalog znanja za slovenščino v srednjem strokovnem izobraževanju navaja naslednje splošne oz. usmerjevalne cilje.

1. Dijaki se zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebnem, družbenem in poklicnem življenju.

Katalog znanja navaja, da je pri dijakih pomembno zavedanje slovenščine kot državnega jezika v Republiki Sloveniji, da dijak to upoštevajo, hkrati pa poznajo tudi položaj italijanskega in madžarskega jezika ter drugih jezikov v republiki Sloveniji, seznanjeni pa so tudi s položajem slovenščine v izseljenstvu in zamejstvu. Dijaki se zavedajo tudi, da jim slovenščina predstavlja temeljno prvine državljanske identitete in skupaj s književnostjo predstavlja najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine. Na ta način si dijaki oblikujejo državljansko zavest (Hedžet Krkač idr. 2010: 3).

Katalog znanja za slovenščino v srednjem strokovnem izobraževanju navaja tudi, da se dijaki, ki jim je slovenščina prvi oz. materni jezik, zavedajo, da slovenščina predstavlja njihovo najbolj naravno socializacijsko danost, zato slovenščina predstavlja temeljno prvine njihove osebne in narodne identitete ter se z njo najuspešneje izražajo. Na ta način si oblikujejo svojo narodno zavest (Hedžet Krkač idr. 2010: 3).

2. Dijaki razvijajo sporazumevalno zmožnost v slovenskem jeziku

Katalog znanja navaja, da dijaki obvladajo slovenski jezik in ga v svoji besedilih zavestno uporabljajo. Hkrati katalog znanja navaja tudi, da so dijaki zmožni presoditi za katere sporazumevalne okoliščine je ustrezna raba knjižnega ali neknjižnega jezika (Hedžet Krkač idr. 2010: 3).

3. Dijaki razvijajo zmožnost pogovarjanja, poslušanja (gledanja) in branja raznih besedil ter zmožnost ustnega in pisnega sporočanja.

²³⁴Sporazumevalna zmožnost je zmožnost kritičnega sprejemanja besedil raznih vrst ter zmožnost tvorjenja ustreznih, razumljivih, pravih in učinkovitih besedil raznih vrst; je torej zmožnost izvajanja štirih sporazumevalnih dejavnosti, in sicer dveh sprejemalnih (poslušanje in branje) in dveh tvorbnih (govorjenje in pisanje). (Hedžet Krkač idr. 2010: 2)

²³⁵Slednji je skupaj z odprtim branjem in interpretacijo tudi izhodišče za razumevanje širših družbenih pojavov in duševnih procesov pri posamezniku. (Hedžet Krkač idr. 2010: 2)

Navedeni splošni učni cilj katalog znanja podrobneje razlaga in navaja, da dijaki pri pouku različna besedila berejo kritično in razmišljujoče, pri čemer jih vrednotijo z raznih vidikov. Katalog znanja navaja tudi, da dijaki v besedilih prepoznajo morebitno sporočevalčevo prevaro, pretvarjanje oz. preračunljivost/skriti namen oz. manipulativnost. Dijaki se pogovarjajo strpno, spoštujejo mnenja drugih, znajo izražati svoje mnenje in svoje strinjanje oz. nestrinjanje z mnenjih drugih ter to tudi utemeljujejo. Katalog znanja navaja tudi, da se dijaki znajo sporazumevati o strokovnih in poslovnih zadevah s sodelavci, s strankami pa tudi poslovnimi partnerji (Hedžet Krkač idr. 2010: 3)

Dijaki skupaj z učiteljem sistematično opazujejo in razčlenjujejo besedila z različnih vidikov. Tako utrjujejo in nadgrajujejo svoje znanje o pragmatičnih, funkcijskih, pomenskih, oblikovnih, jezikovnih itd. značilnosti besed, povedi in besedilnih vrst. Katalog znanja poudarja tudi, da dijaki tvorijo ustrezna, učinkovita, razumljiva in jezikovno pravilna zapisana in govorjena besedila (Hedžet Krkač idr. 2010: 3).

Ostali splošni cilji se navezujejo na književni pouk. Katalog znanja navaja, da se pri njem dijaki usposablajo za branje in interpretacijo literarnih besedil, vse to na ravni razmišljujočega bralca. V ospredju so predvsem razumevanje, aktualizacija, vrednotenje s pomočjo izkušenj in poimenovanje predvsem idejno-tematske (vsebinske) plasti literarnih besedil, ki so iz domače in prevodne, sodobne, novejše in starejše književnosti po dogovoru izbrane pri pouku. Katalog znanja navaja tudi, da se dijaki občasno preizkusijo v pisnem in govornem (po)ustvarjanju literarnih besedil in s tem poglobljajo zmožnost estetskega doživetja (Hedžet Krkač idr. 2010: 3).

V nadaljevanju katalog znanja navaja, da se dijaki srečujejo z raznovrstnimi motivi, temami in z idejnimi plastmi književnega dela. S tem pa krepijo svojo lastno samopodobo, zmožnost empatije, strpnost, socialni in moralni čut. Katalog znanja izpostavi tudi, da dijaki z branjem in interpretacijo literarnih besedil razvijajo tudi širšo sporazumevalno zmožnost tvorjenja in sprejemanje raznovrstnih neliterarnih besedil (Hedžet Krkač idr. 2010: 3).

Katalog znanja navaja tudi, da dijaki prebrana in interpretirana besedila umeščajo v prostor in čas ter se seznanjajo z avtorji besedil. Seznanjajo se tudi s temeljnimi kulturnozgodovinskimi okoliščinami nastanka del in njihovo sprejetostjo pri bralcih. Na ta način se sistematično seznanjajo z razvojem slovenske književnosti ter ga primerjajo z drugimi evropskimi kulturnimi okolji (Hedžet Krkač idr. 2010: 3–4).

8.3 Procesno-razvojni in vsebinski sklopi jezikovnega pouka

V tem razdelku bomo predstavili samo tiste cilje, ki se osredotočajo na pouk skladnje. V razdelku razvijanje poimenovalne, skladenjske, pravorečne in pravopisne zmožnosti bomo izpostavili naslednje cilje.

Dijaki skladenjsko zmožnost razvijajo med sprejemanje, razčlenjevanjem, obravnavo in tvorjenjem besedil. Predvsem to delajo na način da:

- predstavijo pomen povedi/zvez povedi in pretvarjajo skladenjsko zapletene povedi v preprostejše,
- sprašujejo po danih delih povedi,
- skladajo besede v povedi, povedi v zveze povedi in replike v zveze replik – pri tem upoštevajo pomenska, slovnična in aktualnostna razmerja,
- prepoznajo skladenjske napake v svojih in tujih besedilih ter jih odpravijo,
- izrazijo isto dejanje v tvornem in trpnem stavku,
- poročajo o prvotnem govornem dogodku na razne načine,
- utrjujejo in nadgrajujejo:

- prepoznavanje istočasnih oz. neistočasnih dejanj ter izrekanje istočasnosti z
 - veznikom medtem ko in s predlogom med, neistočasnosti pa z veznikom potem ko oz. preden in s predlogom po oz. pred,
 - prepoznavanje vzroka in posledice ter izrekanje posledic z veznikom zato oz. vzroka z veznikom ker in s predlogom zaradi,
 - prepoznavanje namena ter njegovo izrekanje z veznikom da bi in z namenilnikom,
 - prepoznavanje pogoja ter njegovo izrekanje z veznikom če bi/bom,
 - prepoznavanje stopnjevanosti in njeno izrekanje z veznikom ne samo – temveč tudi,
 - prepoznavanje nasprotja/neskladja in njegovo izrekanje s protivnimi vezniki toda, vendar, ampak, z dopustnimi vezniki čeprav/čtetudi/kljub temu in z dopustnim predlogom kljub,
 - prepoznavanje pojasnila/dokaza in sklepa/mnenja in izrekanje pojasnila/dokaza z vezniki saj/namreč/kajti oz. sklepa /mnenja z veznikom torej,
- dopolnijo osnovni/izhodiščni stavek z opisom vršilca/prizadetega/prejemnika/ kraja/časa/načina dejanja iz glavnega stavka oz. s stavčnim vzrokom/ namenom/pogojem/izjemo dejanja iz glavnega stavka ter tako tvorijo podredno zloženo poved,
 - dopolnijo osnovni/izhodiščni stavek s sledečim/hkratnim dogodkom, z njegovim nasprotjem/oviro ... in tako tvorijo priredno zložene povedi,
 - v povedi odpravijo »kritična mesta« v svojem praktičnem obvladovanju slovnice. (Hedžet Krkač idr. 2010: 4, 6)

Izpostavili bi še dva učna cilja, ki se na obravnavano področje nanašata posredno, vendar sta vseeno pomembna, in sicer katalog znanja za slovenščino v srednje strokovnem izobraževanju navaja.

Dijaki priredijo isto besedilo za razne naslovnike in pojasnijo svoje priredbe.

Dijaki med razvijanjem vsake od navedenih zmožnosti presoajo učinke pridobljenega procesnega in vsebinskega znanja na to svojo zmožnost in izdelajo načrt za njeno izboljšanje.²³⁶ (Hedžet Krkač idr. 2010: 7)

Tudi v razdelku razvijanje metajezikovne zmožnosti bomo izpostavili samo tiste cilje, ki neposredno ali posredno zadevajo skladnjo. Dijaki razvijajo svojo metajezikovno zmožnost, in sicer tako, da sistematično, dejavno, problemsko in procesno usvajajo:

- stavčnočlensko sestavo stavka in stavčno sestavo povedi,
- povednozvezno sestavo enogovornih besedil in sekvenčno sestavo dvogovornih besedil,
- merila za vrednotenje besedil in ta nato upoštevajo pri vrednotenju svojih in tujih besedil. (Hedžet Krkač idr. 2010: 7)

Katalog znanja za slovenščino v srednjem strokovnem izobraževanju poudarja, da je pomembno vrednotenje pridobljenega znanja in navaja.

Dijaki sproti vrednotijo učinek pridobljenega procesnega in vsebinskega znanja:

- na tvorjenje in na razumevanje enostavnih povedi ter na prepoznavanje stavčnočlenske sestave stavka,
- na tvorjenje in na razumevanje večstavčnih povedi ter na prepoznavanje stavčne sestave povedi,
- na tvorjenje in na razumevanje zvez povedi oz. enogovornih besedil,
- na tvorjenje in razumevanje zvez replik oz. dvogovornih besedil. (Hedžet Krkač idr. 2010: 7)

²³⁶O pomembnosti izpostavljenih ciljev, bomo več govorili ob analizi konkretnih nalog.

Katalog znanja poudarja tudi pomembnost odpravljanja lastnih napak, ki ji delajo dijaki, in navaja, da je pomembna izdelava načrta odpravljanja napak.

Nato izdelajo načrt za odpravo svojih težav

- pri sprejemanju in tvorjenju besedil,
- pri vrednotenju svoje in tuje zmožnosti sprejemanja in tvorjenja besedil,
- pri vrednotenju svojih in tujih besedil,
- pri utemeljevanju svojega (strokovnega) mnenja,
- pri rabi in razumevanju besed ter pri določanju njihovih značilnosti,
- pri tvorjenju in razumevanju zvez povedi oz. enogovornih besedil,
- pri tvorjenju in razumevanju zvez replik oz. dvogovornih besedil. (Hedžet Krkač idr. 2010: 7–8)

8.4 Minimalni standardi

Tudi v tem razdelku bomo omenjali samo tiste minimalne standarde, ki se nanašajo na področje skladnje. Osredotočili se bomo na jezikovno in metajezikovno zmožnost.

Jezikovno zmožnosti dokaže tako, da

- tvori skladenjsko (tj. pomensko, oblikovno in aktualnostno) pravilna besedila,
- razloži povedi/zveze povedi iz prebranega/poslušanega besedila in jih skladenjsko pretvori (Združi zveze povedi v večstavčno poved, strne večstavčno poved v večstavčno, pretvori trpni stavek v tvornega in obrnjeno in pretvori premi govor v odvisnega in obrnjeno). (Hedžet Krkač idr. 2010: 9)

Dijak ima razvito metajezikovno zmožnost. Dokaže jo tako, da

- v povedi/zvezi povedi/besedilu najde s strokovnim izrazom poimenovano jezikovno prvino in utemelji svoj odgovor.
- dani strokovni izraz ponazori s svojim zgledom,
- v stavku podčrta stavčne člene in svojo rešitev utemelji z ustreznimi vprašalnici,
- določi število stavkov v večstavčni povedi, v dvostavčni povedi določi osnovni in dopolnjevalni stavek, poimenuje vrsto podatka v dopolnjevalnem stavku in določi vrsto razmerja med stavkom v podredno zloženih povedih pa tudi vrsto odvisnikov.
- v povedi/zvezi povedi/besedilu odkrije poimenovalne, skladenjske, pravorečne, pravopisne, slogovne in oblikovne napake, jih odpravi in utemelji svoje popravke. (Hedžet Krkač idr. 2010: 10)

9 Tretji letnik v gimnazijskem in srednjem strokovnem izobraževanju

V omenjenih izobraževanju se uporabljajo iste serije učbenikov in delovnih zvezkov, zato pri analizi tudi ne bomo ločevali, kaj je namenjeno obravnavi v gimnazijske izobraževanju in kaj v srednjem strokovnem. Tudi na tem mestu se bomo osredotočili na analizo opredelitev obravnavanih jezikoslovnih izrazov in konkretne naloge, ki te izraze utrjujejo. Zaradi zasnove učbenika in delovnega zvezka se bomo najprej posvetili obravnavi opredelitev, nato pa bomo analizirali naloge v delovnem zvezku. Poudarili bo, da bomo tudi na tem mestu analizirali zaključena poglavja, ki obravnavajo jezikoslovne pojme s področja skladnje.

9.1 Na pragu besedila 3 (učbenik)

9.1.1 Skladanje

Učbenik Na pragu besedila 3 obravnava skladenjske pojme v ločenem poglavju z naslovom Skladnja. Za začetek obravnave učbenik Na pragu besedila 3 predstavi pojem skladanje, zanj zapiše, da je to premišljeno dejanje, s katerim besede po določenih pravilih skladamo eno ob drugo. Na ta način nastanejo večje enote povedi, ki jih zopet skladamo v besedila. Učbenik

Na pragu besedila 3 zapiše, da so za uspešno skladnje pomembna naslednja pravila, in sicer pravilna postavitve besed in povedi v ustrezna pomenska razmerja, izogibanje nepotrebnemu ponavljanju, pravilno razvrščanje besed in povedi ter postavljanje besed v pravilno obliko, ki jih nadaljevanju tudi podrobneje razlaga. Pomembna je izpostavitve, da pri tvorjenju ustreznih pomenskih razmerij ni dovolj le golo naštevaje poimenovanj posameznih prvin iz izseka predmetnosti, ampak je pomembno predvsem jasno izražanje logičnih razmerij med posameznimi prvinami (Križaj Ortar idr. 2010a: 16–17).

Pomemben je poudarek, da je besede možno v povedi povezovati na različne načine, najpomembneje pa je, da povedi izražajo neko logično razmerje. Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da prvine izseka predmetnosti niso medsebojno enakovredno povezane. Osrednja prvina skladanja v stavek je dejanje, stanje, potek, ki ga pomensko dopolnjujejo različni udeleženci, npr. vršilec dejanja, prizadeto dejanja, prejemnik dejanja, kraj dejanja, čas dejanja ipd. Učbenik navaja tudi, da se pri skladanju ravnamo po pravilih stavčne sestave, pri kateri udeleženska razmerja izražamo s stavčnimi členi, kjer povedek izraža dejanje, stanje in potek, vršilec dejanja, nosilec stanja je navadno izražen v osebkku, prizadeto v dejanju v tožilniškem predmetu, prejemnika dejanja v dajalniškem predmetu, prostor, čas ipd. dejanja pa v prislovnem določilu (Križaj Ortar idr. 2010a: 17). Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi nekaj primerov povedi, ki so sicer sestavljene po pravilih stavčne sestave oz. povedi, v katerih osrednja prvina izraža dejanje, ki ga dopolnjujejo različno izraženi udeleženci. Čeprav so v izbranih povedih besede razporejene in postavljene v ustrezno obliko, povedi niso ustrezne, ker ne izražajo logičnega zaporedja med predstavljenimi prvinami.²³⁷ Pomembno je torej zavedanje soodvisnosti posameznih pravil, da lahko tvorimo ustrezne povedi. Za ustrezno poved torej ni dovolj je, da so besede postavljene v pravilno obliko, so pravilno razvrščene in jih pretirano ne ponavljamo, ampak je pomembno tudi izražanje logičnega zaporedja med prvinami (Križaj Ortar idr. 2010a: 17).

V nadaljevanju učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da je posamezno predmetnost mogoče predstaviti iz različnih gledišč, in sicer glede na to, kaj se sporočevalcu zdi v izbranem trenutku bolj pomembno. Na tem mestu učbenik predstavi jezikoslovna pojma tvorni in trpni stavek.²³⁸ Pri čemer prvi stavek v povedku izraža dejanje, v osebkku vršilca dejanja, v tožilniškem predmetu pa to, kar dejanje prizadeva, drugi pa le dejanje v povedku in prizadeto v dejanju v osebkku. Pomembno je predvsem to, da učbenik poudari, da je izbira gledišča odvisna od sporočevalca, ki odloča ali bo določen podatek v tem primeru vršilca dejanja izrazil ali pa ga bo zamolčal. Z izbranimi načinoma izražanja je predstavljen isti izsek iz predmetnosti, vendar z različnega zornega kota in konec koncev tudi z različnim številom stavčnih členov (Križaj Ortar idr. 2010a: 17–18). Ko govorimo o trpnih in tvornih stavkih, je pomemben še en poudarek, ki ga učbenik ne navaja, in sicer da kljub predstavitvi istega izseka predmetnosti tvorni in trpni stavek, ne sporočata istega podatka. V trpnem stavku manjka podatek o vršilcu dejanja, nosilcu stanja ipd., zato ne moremo govoriti o popolnoma sopomenskih stavkih. Struktura trpnega stavka omogoča ravno to navidezno sopomenskost, hkrati pa omogoča zamolčanje podatka o vršilcu dejanja ali nosilcu stanja ipd.

Učbenik Na pragu besedila 3 v nadaljevanju navaja, da v ubesedovanju navadno ne predstavljamo le posameznosti, ampak le te v medsebojnih povezavah. Na ta način nastajajo

²³⁷Učbenik Na pragu besedila 3 navaja naslednje primere. Knjiga bere Matjaža., Pismo je vrglo Mojco v nabiralnik., Profesorica je prinesla dijakinji opravičilo., Gnezdo je odletelo iz ptice., Opekline lahko povzročijo strelo., Aljažev stolp stoji nad Triglavom. (Križaj Ortar idr. 2010a: 17)

²³⁸Učbenik Na pragu besedila 3 navaja Zdravnica je pregledala bolnika. za primer tvornega stavka in Bolnik je bil pregledan kot primer trpnega stavka (Križaj Ortar idr. 2010a: 17).

zaporedne povedi, ki tvorijo besedilo. Pomembno pa je, da so povedi v teh razmerjih tudi pomensko povezane. Ta razmerja pa so lahko izražena na različne načine. Izbrana dejanja oz. stanja lahko tako izrazimo ločeno, npr. v dveh enostavnih povedih, ali pa tudi povezano, pri čemer posebej poimenujemo logično razmerje z veznikom, tako da tvorimo večstavčno poved, ali s predlogom, ki nastane po pretvorbi odvisnega stavka v enostavno poved. Prvi način izražanja izbranega logičnega razmerja imenujemo združevanje povedi, drugi način pa strnjevanje. Zelo pomemben je tudi poudarek, ki ga navaja učbenik Na pragu besedila 3, da imajo povedi nastale na ta način enak pomen²³⁹ [poudarila N. L.], odločitev sporočevalca, pa je, kateri način izražanja logičnega razmerja bo izbral. Izbira, kako bo izrazil določeno predmetnost, je odvisna od njegovega namena, jezikovnega znanja pa tudi upoštevanja naslovnika in vrste besedila (Križaj Ortar idr. 2010a: 18–19). Tovrstno poudarjanje je pomembno, ker dijaki ugotavljajo, da lahko enake podatke izrazijo na različne načine in tvorijo sopomenske povedi, pri čemer je način ubeseditve odvisen od različnih okoliščin, zato vse možne pojavne oblike izražanja logičnega razmerja niso primerne za vse okoliščine sporočanja in v vseh vrstah besedil.

V nadaljevanju učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da je poleg že naštetega pri upovedovanju logičnih povezav predmetnosti pomembno, da za iste prvine ne uporabljamo ves čas istih besed. Učbenik navaja naslednje načine izražanja ponovljene prvine, in sicer z isto besed, s sopomenko, z nadpomenko, s parafrazo, z osebnim ali svojilnim zaimkom za tretjo osebo, s kazalnim zaimkom ali z osebno glagolsko obliko, hkrati pa navaja tudi, da je ponavljanje iste besede v neposredni bližini slogovno zaznamovano in se ga je treba izogibati (Križaj Ortar idr. 2010a: 20).

Učbenik izpostavi še pravilo o razvrstitvi besed, ki navaja, da moramo v slovenskem jeziku pri razvrščanju besed paziti na dvojce, in sicer na naslovnika in na pravilo o besednem redu. Učbenik na tem mestu izpostavlja členitev po aktualnosti in navaja, da je pri sporočanju najprej treba določiti, s čim se bo poved začela, pri tem je pomembno upoštevanje naslovnika, da se poved začne s podatkom, ki je naslovníku že znan (lahko je del njegove splošne vednosti ali pa je bil izražen v predhodni povedi), poved pa se konča z novim, naslovníku neznanim podatkom.²⁴⁰ Učbenik navaja tudi, da je treba poleg členitve po aktualnosti upoštevati tudi nekaj pravil o obveznem besednem redu, npr. ime stoji pred priimkom, lastno ime stoji za občnim imenom, pridevniška beseda stoji pred samostalniško besedo ipd. (Križaj Ortar idr. 2010a: 20–21).

V nadaljevanju je še poudarjeno, da se pri skladanju daljšega zapisanega besedila povedi najprej združujejo v odstavke, ki tvorijo besedilo. Navadno nov odstavek predstavlja obravnavo nove teme ali podteme oz. je spremenjen vidik obravnave. Pri govorjenem besedilu pa se ob novi temi naredi daljši premor kot med povedmi istega odstavka, pri čemer se nov odstavek prične z nekoliko glasnejšim branjem in višjim registrom (Križaj Ortar idr. 2010a: 22).

Učbenik Na pragu besedila 3 na koncu navaja še eno pravilo uspešnega skladanja besed, in sicer postavljanje besed v pravilno obliko. To je pomembno, ker večina slovenskih besed

²³⁹S tovrstnimi poudarki je tudi osmišljena in utemeljena obravnava skladnje v gimnazijskem izobraževanju. Več o tovrstnih poudarkih pa pri obravnavi pripadajočega delovnega zvezka.

²⁴⁰Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da v pogovorih navadno izrečemo le nov podatek, ker se odzivamo na sogovorčeve replike (Križaj Ortar idr. 2010a: 21).

spreminja obliko in je izbira le te odvisna od oblike ali pomena ostalih besed v povedi (Križaj Ortar idr. 2010a: 23).²⁴¹

9.1.2 Skladenjska/slovnična sestava besedil

Učbenik Na pragu besedila 3 se v nadaljevanju posveča skladenjski sestavi besedil. Navaja, kot je že bilo omenjeno, da so povedi v besedilu pomensko in slovnično povezane. Glede na sestavo, je besedilo lahko enopovedno ali večpovedno, slednje pa je lahko glede na število sporočevalcev enogovorno ali dvogovorno. Pomemben je poudarek, da v različnih tipih besedil opazujemo njegovo sestavo z različnega vidika. Enopovedna besedila se opazuje z vidika skladenjske sestave povedi, enogovorna večpovedna z vidika skladenjske sestave zvez povedi, dvogovorna večpovedna pa z vidika skladenjske sestave zveze replik (Križaj Ortar idr. 2010a: 24–25).

Učbenik Na pragu besedila 3 v nadaljevanju opredeljuje jezikoslovne pojme poved, stavek, stavčni člen ipd. Obravnavo začne s pojmom poved, za katero zapiše naslednjo opredelitev. Poved je zaokrožena množica besed, ki so med seboj povezane pomensko in oblikovno. Če je zapisana, je njen začetek zaznamovan z veliko začetnico, konča pa se s končni ločilom, če je izgovorjena, se začne z višjim tonom in konča s končno intonacijo (Križaj Ortar idr. 2010a: 26). Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi pomembno dejstvo, da ima vsaka poved nek pomen in je nastala z določenim namenom v nekih določenih okoliščinah. V nadaljevanju se učbenik posveča skladenjski sestavi povedi, ki sporoča, koliko stavkov sestavlja poved in katera razmerja so izražena med njimi (tj. med stavki iste povedi). Učbenik seveda navaja tudi, da število stavkov ugotovimo s preštevanjem osebnih glagolskih oblik, saj stavek praviloma sestavljajo besede zbrane okoli osebne glagolske oblike. V nadaljevanju je predstavljeno, da so povedi lahko enostavne ali večstavne, pri čemer slednje imenujemo tudi zložene (Križaj Ortar idr. 2010a: 26).

Učbenik Na pragu besedila 3 nato nadaljuje z obravnavo pojma stavek, predvsem se osredotoča na vidik sestave stavka. Učbenik Na pragu besedila 3 navaja naslednjo opredelitev.

Stavek sestoji iz delov, ki jih imenujemo stavčni členi. Stavčni členi so tisti deli stavka, ki nosijo podatke o tem, kaj se dogaja, kdo/kaj dela ipd. Na pogladi teh podatkov (oz. na podlagi vprašalnic zanje) ločimo štiri stavčne člene: glavni je povedek (tj. tisti, ki pove, kaj se dogaja), ob njem pa so še trije, ki ga pomensko dopolnjujejo – tj. osebek, predmet in prislovno določilo. (Križaj Ortar idr. 2010a: 28)²⁴²

V nadaljevanju sledi predstavitev posameznih stavčnih členov, ki se začne s povedkom, nadaljuje z osebkom in predmetom ter konča s prislovnim določilom. Učbenik Na pragu besedila 3 opredeli povedek z naslednjo opredelitvijo. Povedek (predikat) je tisti stavčni člen, ki izraža dogajanje (npr. dejanje, stanje, potek ...), zato po njem vprašujemo kaj se dogaja oz. kaj se zgodi. (Križaj Ortar idr. 2010a: 17–18) Učbenik tudi poudarja, da povedek pomensko povezan z osebkom, predmetom in prislovnim določilom, ki ga pomensko dopolnjujejo. Povedek je oblikovno odvisen od osebka, saj se z njim ujema v osebi, številu in spolu, hkrati pa je povedek oblikovno povezan tudi s predmetom, ki mu je nadrejen, saj mu določa sklonsko obliko.²⁴³ Učbenik navaja tudi značilno besedno vrsto, ki opravlja skladenjsko vlogo povedka

²⁴¹Pri skladanju je pomembno paziti, da se osebna glagolska oblika v povedku ujema v osebi, številu in spolu s samostalniško besedo v osebku, da se pridevniška beseda v spolu, številu in sklonu ujema s samostalnikom, pred katerim stoji ipd. (Križaj Ortar idr. 2010a: 23).

²⁴²Po opredelitvi učbenik Na pragu besedila 3 navaja vprašalnice za posamezne stavčne člene, ki pa jih potem ponovno navaja pri posamični obravnavi stavčnih členov, zato jih na tem mestu ne bomo dodatno izpostavljali.

²⁴³Pri tem bi poudarili, da učbenik Na pragu besedila 3 ne navaja jezikoslovni poimenovanj za izbrane oblikovne povezanosti stavčnih členov, npr. ujemanje, vezava in primik.

tj. osebna glagolska oblika. Poudarjeno je tudi dejstvo, da posamezen stavek lahko vsebuje zgolj en povedek²⁴⁴ (Križaj Ortar idr. 2010a: 28). Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da v povedku poleg oseben glagolske oblike lahko nastopa še tudi kakšna druga polnopomenska beseda. Zato lahko govorimo o golih in zloženih povedkih, pri čemer goli povedek sestavlja samo osebna glagolska oblika, zložen povedek, pa sestavlja več delov, in sicer osebna glagolska oblika in polnopomenska beseda (Križaj Ortar idr. 2010a: 29). Pomembno je poudariti, da učbenik na tem mestu ne razlikuje med zloženim povedkom s povedkovim določilom in zloženim povedkom s povedkovim prilastkom. To razlikovanje je pomembno, ker v prvem primeru (tj. primeru povedkovega določila) osebna glagolska oblika ni polnopomenska, zato ob sebi obvezno zahteva pomensko in strukturno dopolnilo, da lahko povedek izraža določeno dejanje ali stanje. Povedek, ki ga sestavlja pomensko nepopoln glagol, zato obvezno potrebuje določilo, s katerim kot celota izražata neko dejanje ali stanje. Povedkovo določilo je obvezno, da povedek kot celota lahko izraža nek podatke. Ta poudarek je pomemben predvsem z vidika, ker izhajamo iz opredelitev, da so stavčni členi deli stavka, ki kot celota nosijo določene podatke [poudarila N. L.], v tem primeru pa osebna glagolska oblika sama po sebi ne prinaša določenega podatka, ampak šele s skupaj s povedkovim določilom. Učbenik Na pragu besedila 3 kot primere zloženega povedka navaja je učitelj, je zdrav in želi spati (Križaj Ortar idr. 2010a: 29), ki so vsi zloženi po prej omenjenem tipu nepolnopomenskega glagola in povedkovega določila²⁴⁵. Učbenik Na pragu besedila 3 torej ne navaja nobenega primera zloženega povedka s povedkovim prilastkom. V tem primeru zloženi povedek sestavlja polnopomenski glagol, ki samostojno izraža izbrano dejanje ali stanje, in prilastek, ki ga le natančneje pomensko dopolnjuje. Osebna glagolske oblike v tovrstnem zloženem povedku je tako pomensko kot tudi strukturno popolnoma sprejemljiva tudi kot goli povedek. Povedkov prilastek je torej neobvezna sestavina povedka, ki povedek le pomensko dodatno opredeljuje.²⁴⁶ Povedek brez povedkovega prilastka torej prinaša podatke o nekem dejanju ali stanju in v tem se tudi razlikuje od povedka s povedkovim določilom.

Učbenik Na pragu besedila 3 nadaljuje z obravnavo osebka, zanj navaja naslednjo opredelitev. Osebek (subjekt) je tisti stavčni člen, ki pomensko dopolnjuje povedek, in sicer nosi podatek o tem, kdo/kaj je tisti, ki se mu pomensko pripisuje dano dejanje, stanje, potek, lastnost ipd. Vprašalnica za osebek vsebuje osebni zaimek kdo/kaj in dani povedek. (Križaj Ortar idr. 2010a: 17–18) Učbenik Na pragu besedila 3 v nadaljevanju navaja, da v skladijski vlogi osebka, največkrat nastopa samostalniška beseda ali besedna zveza v imenovalniku, izjemoma pa tudi v rodilniku ob zanikanem polnopomenskem glagolu biti in ob glagolu zmanjkati. Osebek je v rodilniku tudi, če je v osebku glavni števnik od pet navzgor ali kateri izmed splošnih količinskih izrazov²⁴⁷. Učbenik pa izpostavi tudi zelo pomembno dejstvo, da osebek ni vedno izražen s posebno besedo, in sicer ker ga je možno prepoznati iz osebne glagolske oblike ali pa ga sporočevalec hote ne želi omeniti [označila N. L.]. Učbenik torej poudarja, da je od sporočevalca odvisno,

²⁴⁴Na tem mestu je zgolj omenjeno, da obstajajo tudi stavki brez povedka. Za tovrstne stavke učbenik Na pragu besedila 3 navaja naslednja primera Mojca! in O tekmovalcu za Cankarjevo priznanje (Križaj Ortar idr. 2010a: 28), ki pa niso deležni nobene dodatne razlage in obravnave.

²⁴⁵Izbrane primere sestavljajo nepolnopomenski glagol biti v prvem in drugem primer ter naklonski glagol v tretjem primeru. Kot povedkova določila pa nastopajo samostalnik, pridevnik in glagol v nedoločniku. Kot je bilo že omenjeno, povedkovo določilo vsebujejo pomensko nepopolni glagoli, t. i. pomožniki, npr. naklonski glagoli, fazni glagoli, pa tudi različni frazni glagoli. Vlogo povedkovega določila pa največkrat prevzamejo samostalniške, pridevniške in prislovne besede ali besedne zveze, medmetne zveze in glagoli v nedoločniku (Smolej 2011: 60).

²⁴⁶Povedkov prilastek lahko od povedka razdružimo, to pomeni, da ga lahko iz delno samostojnega stavčnega člena spremenimo v nesamostojni stavčni člen, ki je v funkciji ujemalnega prilastka samostalniške besede (Smolej 2011: 62).

²⁴⁷Osebek v celoti pa kljub temu obravnavamo, kot da bi bil v imenovalniku in se po njem sprašujemo z imenovalniško vprašalnico (Križaj Ortar idr. 2010a: 30).

ali bo določene podatke, v tem primeru tistega, ki opravlja neko dejanje oz. je vpleten v neko stanje, izrazil ali ne. V slednjem primeru bo seveda sporočevalec izbral eno izmed splošnih glagolskih oblik²⁴⁸ (Križaj Ortar idr. 2010a: 29–30).

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da osebek lahko sestavljen iz ene polnopomenske besede tj. goli osebek ali iz dveh ali več polnopomenskih besed, ki ga imenujemo zloženi osebek. Slednji pa je lahko zložen enakovredno/priredno ali neenakovredno/podredno. V nadaljevanju učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da je v podredni zgradbi osebka, ena beseda nadrejena (t. i. jedro), druga pa podrejena (t. i. prilastek ali določilo)²⁴⁹. V skladenjski vlogi jedra nastopa samostalniška beseda, v vlogi prilastka pa pridevniška ali samostalniška beseda, pa tudi prislov. Pridevniška beseda večinoma stoji levo od jedra, zato tudi poimenovanje levi prilastek. Samostalniška beseda in prislov pa navadno stojita desno od jedra, od tod tudi poimenovanje desni prilastek. Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da jedro osebka lahko dopolnjuje tudi polstavčno določilo, ki je nastalo s skrčitvijo prilastkovega odvisnika (Križaj Ortar idr. 2010a: 31–32).

V nadaljevanju učbenik Na pragu besedila 3 predstavi stavčni člen predmet. Učbenik navaja naslednjo opredelitev. Predmet (objekt) je tisti stavčni člen, ki nosi podatek o tem koga/kaj dejanje v povedku prizadeva oz. koga/česa ne prizadeva, komu/čemu je namenjeno ipd. Predmet je torej tisti stavčni člen, ki povedek stavka dopolnjuje s podatki o različnih udeležencih. (Križaj Ortar idr. 2010a: 32) To je tudi razlog, da se po predmetu sprašujemo z različnimi vprašalnicami in ima različne sklonske oblike ter posledično poznamo tudi več vrst predmetov²⁵⁰. Če se nekoliko vrnemo k vprašalnicami, učbenik navaja, da se po predmetu sprašujemo z neimenovalniškimi vprašalnicami, v njem pa skladenjsko vlogo predmeta najpogosteje prevzema samostalniška beseda seveda v enem izmed neimenovalniških sklonov. Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da redko v skladenjski vlogi predmeta nastopa tudi glagol v nedoločniku²⁵¹. Učbenik poudarja tudi, da je sklon besede, v kateri nastopa predmet, odvisen od glagola v povedku. Povedek je torej z glagolom povezan tudi slovnično (Križaj Ortar idr. 2010a: 32–33).

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da je ponekod problematično določiti ali določene besede opravljajo vlogo predmetno ali prislovnodoločilno stavčnočlensko vlogo. Za razlago tovrstnega ločevanja učbenik Na pragu besedila 3 navaja naslednja primera. Pogovarjam se s sosedom in Jarek smo izkopali z bagrom (Križaj Ortar idr. 2010a: 33). Učbenik navaja, da si pri tovrstnem ločevanju lahko pomagamo s poskusom pretvorbe izbrane predložne zveze v odvisni stavek. V primeru nezmožnosti pretvorbe govorimo skladenjski vlogi predmeta, v primeru, da predložno besedno zvezo lahko pretvorimo v odvisnik, pa govorimo skladenjski vlogi prislovnega določila. V izbranih primerih, ki ji navaja učbenik Na pragu besedila 3, predložna besedna zveza s sosedom opravlja stavčnočlensko vlogo predmeta, predložna besedna zveza z bagrom, pa stavčnočlensko vlogo prislovnega določila (Križaj Ortar idr. 2010a: 33). Na tem mestu bi še opozorili, da obravnavani učbenik in delovni zvezek v obravnavanem poglavju ne navajata razmerja med jezikoslovnima pojmom beseda in stavčni člen, ki pa je zelo pomembno. Pomemben je poudarek, da ko gledamo na besede posamezno, jim lahko spreminjamo obliko, ko pa te iste besede uporabimo kot stavčne člene, pa jim

²⁴⁸ Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da glagoli, ki poimenujejo dogajanja v naravi ne vsebujejo osebka (Križaj Ortar idr. 2010a: 31).

²⁴⁹ Učbenik navaja tudi, da tovrstno zgradbo osebka zaznamujemo grafično z dvostopenjsko podčrtavo (Križaj Ortar idr. 2010a: 31).

²⁵⁰ Učbenik ponovno navaja, da osebna glagolska oblika določa, v katerem neimenovalniškem sklonu bo beseda, ki opravlja vlogo predmeta, saj je predmet z glagolom tudi slovnično povezan.

²⁵¹ Za izbrano skladenjsko vlogo učbenik navaja naslednji primer Vodstvo podjetja se je odločilo odstopiti. (Križaj Ortar idr. 2010a: 33)

oblike ne moremo več spreminjati, ker bi s tem spremenili podatek, ki ga želimo sporočiti. Pomemben je torej poudarek, da lahko iste besede opravljajo različno skladiškovno vlogo, pri čemer je njihova oblika predvidljiva, npr. samostalniška beseda v imenovalniku opravlja vlogo osebka, samostalniška beseda v neimenovalniških sklonih opravlja vlogo predmeta ipd.

Učbenik Na pragu besedila 3 za konec obravnave podaja še, da je predmet lahko gol ali zložen, zložen pa je lahko priredno ali podredno. Podobno kot osebek tudi zloženi predmet sestavlja samostalniško jedro, katerega del je tudi predlog, če je predmet v predložnem sklonu, in prilastek, ki je lahko levi, desni ali polstavčni. Učbenik zapiše tudi, da lahko posamezen stavek vsebuje po več predmetov, za razliko od osebka in povedka (Križaj Ortar idr. 2010a: 33–34).

Ob koncu obravnave stavčnih členov obravnava učbenik Na pragu besedila 3 še stavčnoočlensko vlogo prislovnega določila in zanj zapiše naslednjo opredelitev.

Prislovno določilo (adverbiale) je tisti stavčni člen, ki dopolnjuje povedek s podatkom o kraju, času, načinu ali vzroku dejanja, stanja, poteka ... izraženega v povedku. Ker gre za raznovrstne podatke, ločimo več vrst prislovnih določil, in sicer prislovno določilo kraja, prislovno določilo časa, prislovno določilo načina in prislovno določilo vzroka [poudarila N. L.]. (Križaj Ortar idr. 2010a: 34)

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da je tako kot predmetov prislovnih določil v posameznem stavku lahko več, pri čemer so lahko tudi različnih vrst, po katerih se sprašujemo z različnimi vprašalnici. Učbenik Na pragu besedila 3 navaja naslednje vprašalnice, in sicer kje, kam, od kod, kod + povedek za prislovno določilo kraja, kdaj, koliko časa, kako pogosto + povedek za prislovno določilo časa, kako + povedek za prislovno določilo načina, zakaj + povedek, **pod katerim pogojem + povedek** in **kljub čemu + povedek** za prislovno določilo vzroka [označila N. L.] (Križaj Ortar idr. 2010a: 35). Nekoliko več pozornosti bi namenili zgoraj poudarjenima vprašalnicama, ki ju učbenik Na pragu besedila 3 napačno uvršča med prislovna določila vzroka, saj če izhajamo iz opredelitve, da vrste prislovnih določil ločujemo, glede na to, s katero vrsto podatka o okoliščinah dejanja posamezno prislovno določilo dopolnjuje povedek stavka, vidimo, da prva vprašalnica izbrani povedek dopolnjuje s podatkom o pogoju dejanja oz. pod katerim pogojem se bo izbrano dejanje izraženo v povedku zgodilo. Prva vprašalnica izraža torej pogoj, od katerega je odvisna izpolnitev dejanja v povedku (Toporišič 2004: 627). Druga vprašalnica pa izraža oviro, ki bi utegnila preprečiti dejanje izraženo v povedku oz. kljub čemu se je določeno dogajanje ali dejanje povedka dogajalo ali zgodilo.²⁵²

Izbrani vprašalnici nosita podatke o okoliščinah dejanja povedka, ki ju dijaki ne spoznajo, spoznajo pa izražanje istih okoliščin v stavčni obliki oz. spoznajo pogojni in dopustni odvisnik, ki izražata enake okoliščine. Pomembno je poudariti tudi, da učbenik navaja, da so odvisniki o okoliščinah dejanja stavčna prislovna določila različnih vrst (Križaj Ortar idr. 2010a: 42) oz. bolj splošno, da so odvisniki v stavčno strukturo razširjeni stavčni členi, ki izražajo enake podatke kot pripadajoči stavčni členi, zato nedosledno ločevanje med različnimi vrstami podatkov, ki ji izražajo prislovna določila ali odvisniki, lahko pripelje pri dijakih do nepotrebnih nejasnosti.

²⁵²Toporišič navaja, da prislovno določilo dopuščanja v svoji posledici nakaže na neupoštevan zadržek za dejanje glavnega stavka (2004: 627).

9.1.2 Zveza stavkov

V nadaljevanju se učbenik Na pragu besedila 3 posveti obravnavi zvez stavkov in navaja naslednje, da so večstavčne povedi sestavljene najmanj iz dveh stavkov, ki pa imata različno vlogo. Poznamo stavke, ki predstavljajo osnovo ali izhodišče povedi, drugi pa to izhodišče ustrezno pomensko dopolnjujejo. Posledično so stavki v večstavčni povedi dveh vrst, in sicer osnovni in dopolnjevalni. Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da je dopolnjevalni stavek z osnovnim povezan tako pomensko kot tudi slovnično, slednje z besedo²⁵³, ki izraža pomensko razmerje dopolnjevalnega stavka do osnovnega (Križaj Ortar idr. 2010a: 36).

Dopolnjevalni stavek je lahko dveh vrst, lahko dopolnjuje celoten osnovni stavek ali pa samo njegov del. V prvem primeru govorimo o enakovrednem ali prirednem razmerju med osnovnim in dopolnjevalnim stavkom, v drugem primeru pa o neenakovrednem ali podrednem. Učbenik poudarja tudi, da lahko priredne razdružimo na samostojne povedi, podrednih pa ne (Križaj Ortar idr. 2010a: 37–38).

V nadaljevanju učbenik Na pragu besedila 3 obravnava priredno zvezo stavkov. Učbenik navaja, da so priredno zložene povedi sestavljene najmanj iz dveh stavkov, ki sta v enakovrednem razmerju. V priredno zloženi povedi za osnovnim stavkom stoji dopolnjevalni stavek, ki ga dopolnjuje z določeno vrsto podatka. Možni podatki, s katerim osnovni stavek dopolnjuje odvisnega so, npr. o sočasnosti, izbiri možnosti, posledici, neskladnosti, izpeljanem sklepu in logičnem pojasnilu. In ravno glede na vrsto podatka, ki ga izraža dopolnjevalni stavek, lahko govorimo o več vrstah priredij²⁵⁴ (Križaj Ortar idr. 2010a: 39).

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da o vezalnem priredju govorimo, ko dopolnjevalni stavek dopolnjuje osnovnega s podatkom o dogodku, ki je potekalo sočasno ali zaporednem dogodku. Sočasnost in zaporednost izražajo vezniki in, pa, ter. Poleg naštetega je treba poudariti, da učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da vsi vezniki, ki izražajo vezalno priredje kljub sopomenskosti, niso slogovno enakovredni²⁵⁵ (Križaj Ortar idr. 2010a: 40). Tovrstno poudarjanje je pomembno, ker na ta način dijaki spoznavajo, da niso vse možnosti izražanja primerne za vse okoliščine, v tem konkretnem primeru spoznajo, da določene veznike lahko uporabljajo zgolj v določenih govornih položajih.²⁵⁶

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da je stopnjevalno priredje podobno vezalnemu priredju, pri čemer stopnjevalno priredje poudarja izrazitost ali nepričakovanost naslednjega ali sočasnega dejanja. Učbenik navaja tudi, da večjo ali manjšo stopnjo nenavadnosti izražajo dvodelni vezniki, npr. niti–niti, ne – ne, ne samo/ne le – temveč tudi ipd. Učbenik Na pragu besedila 3 v nadaljevanju navaja ločno priredje, to je priredje, v katerem dopolnjevalni stavek dopolnjuje osnovni stavek z izbirno možnostjo. Učbenik navaja, da izbirnost izražajo dvodelni veznik ali – ali, bodisi – bodisi, pri čemer je prvi del veznik pogosto opuščen. Sledi

²⁵³Pri tem je smiselno poudariti, da učbenik Na pragu besedila 3 ne navaja, da to funkcijo opravljajo vezniki oz. vezniške besede.

²⁵⁴Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da za vsako vrsto priredja obstajajo tudi značilni vezniki, ki poimenujejo določeno vrsto podatka (Križaj Ortar idr. 2010: 39).

²⁵⁵Učbenik navaja nevtrarno/slogovno nezaznamovano rabo veznika in, navaja tudi, da je veznik pa namenjen bolj pogovorni rabi, veznik ter pa je namenjen rabi, ko smo v isti povedi že uporabili veznik in, saj se na ta način izognemo ponavljanju istega veznika (Križaj Ortar idr. 2010a: 40).

²⁵⁶Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da je veznik in slogovno nezaznamovan, zato je primeren za rabo v vseh govornih položajih, veznik pa je primeren bolj za pogovorno rabo, veznik ter pa se uporablja, ko je veznik in v posamezni povedi že uporabljen (Križaj Ortar idr. 2010a: 40).

obravnavata protivnega priredja, ki izraža vsebinsko neskladje ali nasprotje dopolnjevalnega stavka dejanju osnovnega stavka. To neskladje izražajo vezniki, ampak toda, temveč, marveč, vendar. Priredje, ki v dopolnjevalnem stavku izraža posledico dejanja, stanja izraženega v osnovnem stavku, se imenuje posledično priredje. Izbrani podatek izraža veznik zato (Križaj Ortar idr. 2010a: 40).

V nadaljevanju učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da o pojasnjevalnem priredju govorimo, v primeru, ko je trditev iz osnovnega stavka dopolnjena s pojasnilom oz. z dokazom. To vrsto podatka v dopolnjevalnem stavku izražamo z vezniki saj, kajti, namreč, pa tudi z in sicer. Učbenik Na pragu besedila 3 opozori tudi na pomembno razlikovanje med podajanjem pojasnila in vzroka. Učbenik navaja, da pojasnjujemo svoje mnenje oz. stališče, po drugi strani pa dejstva, kot so naravni pojavi, dejanje, stanje ipd. pa razlagamo, kar pomeni, da iščemo vzrok njihovega nastanka. Pojasnilo odgovarja na vprašanje, npr. po čem sklepaš, vzrok pa na vprašanje, npr. zakaj se je to zgodilo (Križaj Ortar idr. 2010a: 41).

Zadnje priredno razmerje, ki ga predstavi učbenik Na pragu besedila 3, je sklepalno priredje, zanj zapiše, da je to priredje, v katerem dopolnjevalni stavek dopolnjuje osnovni stavek s sklepom, ki je izpeljan iz ugotovitve v osnovnem stavku (Križaj Ortar idr. 2010a: 41).

Po obravnavi prirednega razmerja učbenik Na pragu besedila 3 obravnava še podredno zvezo stavkov. Učbenik Na pragu besedila 3 za podredno razmerje navaja naslednjo opredelitev. Podredno zložene povedi so tiste večstavčne povedi, v katerih dopolnjevalni stavek ne dopolnjuje celotnega osnovnega stavka, temveč le njegov del. (Križaj Ortar idr. 2010a: 42) V podrednem razmerju sta stavka v neenakovrednem razmerju, dopolnjevalni stavek je odvisen od osnovnega, zato se prvi imenuje odvisnik, drugi pa glavni stavek. Učbenik Na pragu besedila 3 deli odvisnike v dve skupini, in sicer skupino odvisnikov, ki dopolnjujejo povedek glavnega stavka in skupino, ki ne dopolnjujejo povedka, niti katerega drugega stavčnega člena glavnega stavka, temveč dopolnjujejo le del stavčnega člena²⁵⁷ (Križaj Ortar idr. 2010a: 41–43).

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja štiri podskupine vrst odvisnikov, ki dopolnjujejo povedek glavnega stavka. V prvo podskupino učbenik uvršča odvisnik, ki povedek glavnega stavka dopolnjuje s podatkom o udeležencu (bitju, stvari ali pojmu) pripisanega dejanja v povedku glavnega stavka. V tem primeru govorimo o osebkovem odvisniku, saj nadomešča skladijsko vlogo osebkov. Izbrani odvisni stavek se z glavnim stavkom povezuje z oziralnim samostalniškim zaimkom v imenovalniški obliki, tj. kdor/kar. V drugo podskupino uvršča odvisnike, v katerih odvisni stavek dopolnjuje glavni stavek s podatkom o udeležencu, na katerega prehaja dejanje v povedku glavnega stavka. To so predmetni odvisniki, ker zasedajo skladijsko vlogo predmeta, z glavnim stavkom so povezani z oziralnim samostalniškim zaimkom kdor/kar v neimenovalniških sklonih. V tretjo podskupino uvršča odvisnike, ki glavni stavek dopolnjujejo s podatkom o okoliščinah dejanja ali stanja, in ker lahko dejanje dopolnjujemo z različnimi okoliščinami, je tudi tovrstnih odvisnikov več. Dejanja so lahko dopolnjena s podatkom o kraju, času, načinu, vzroku, namenu, pogoju ali dopuščanju. Z glavnim stavkom jih povezujejo različni vezniki in oziralni zaimki. V četrto podskupino pa so uvrščeni odvisniki, ki glavni stavek dopolnjujejo s podatkom o vsebini dejanja glavnega stavka. Pomembno je poudariti, da v tem primeru govorimo o osebkovem ali predmetnem odvisniku, odvisno od tega, katero skladijsko vlogo nadomeščajo. Zadnjo podskupino

²⁵⁷Učbenik Na pragu besedila 3 navaja tudi, da je mesto odvisnika lahko različno. Ta lahko torej stoji za glavnim stavkom, pred glavnim stavkom ali pa sredi glavnega stavka, to mesto zaseda prilastkov odvisnik (Križaj Ortar idr. 2010a: 44).

odvisnikov navadno uvaja veznik da, členek naj ali vprašalni zaimsek (Križaj Ortar idr. 2010a: 42).

V drugo skupino, pa učbenik uvršča odvisnike, ki ne dopolnjujejo povedka ali katerega drugega stavčnega člena, ampak le del stavčnega člena, večinoma samostalniško besedo. Tovrstni odvisniki natančneje določajo udeleženca, na katerega se nanašajo, vsebujejo namreč podatke o lastnosti, vrsti, lastnini ali količini. Izbrani odvisniki se imenujejo prilastkovi odvisniki, ker nadomeščajo skladijsko vlog prilastka, z glavnim stavkom pa jih povezujejo z ozirnim pridevniškim zaimkom (Križaj Ortar idr. 2010a: 43).

Ob koncu poglavja zveze stavkov navaja učbenik Na pragu besedila 3 še, da večstavčnim povedim lahko določamo stavčno sestavo, pri čemer določamo število stavkom in razmerja med njimi. Stavčna sestava tako razlikuje med enakovrednimi razmerji (+) in neenakovrednimi razmerji (/), znotraj podrednih razmerij razlikuje med glavnimi in odvisnimi stavki, njihovem položaju in vrstah odvisnikov (Križaj Ortar idr. 2010a: 45).

9.1.3 Večpovedno besedilo

V nadaljevanju poglavja z naslovom skladnja učbenik Na pragu besedila 3 predstavlja skladijsko sestavo večpovednih besedil, ki besedila razvršča med enogovorna in dvogovorna (Križaj Ortar idr. 2010a: 45). V tem delu se bomo osredotočili predvsem na nastanek oz. skladijanje enogovornega besedila.²⁵⁸ Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da enogovorno besedilo nastane tako, da tvorec najprej tvori prvo/začetno poved, z drugo povedjo dopolni njeno vsebino itd. Pri tvorjenju mora tako tvorec paziti, da vsaka naslednja poved pomensko/logično dopolnjuje poved pred njo, saj le na ta način bo nastalo razumljivo besedilo. Pomembno je tudi, da vsaka poved vsebuje vsaj kakšen podatek iz prejšnje povedi, pri čemer je bolje, da le ta ni izražen z isto besedo. Učbenik pa poudarja tudi, da je pomembno, da vsaka nadaljevalna poved na začetku vsebuje znani podatek, konča pa se z do zdaj z neznanim/novim podatkom. Iz tega razloga pri skladijski sestavi enogovornega večpovednega besedila navadno opazujemo zveze dveh povedi in njuno medsebojno povezanost, in sicer ali sta povedi pomensko, slovnično in aktualnostno povezani (Križaj Ortar idr. 2010a: 46).

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da so povedi v določenem pomenskem razmerju, npr. časovnem, vzročnem, posledičnem, namernem, pogojnem, protivnem, pojasnjevalnem, sklepalnem in naštevalnem. V nadaljevanju učbenik navaja, da je pomensko razmerje med povedma po navadi izraženo s posebno besedo, npr. časovnim prislovom, veznikom, lahko pa tudi ni posebej izražen, ampak ga mora prejemnik besedila prepoznati iz same vsebine dopolnjevalne povedi. Učbenik poudarja tudi, da večpovedno besedilo v večini primerov ne sestavljata samo dve povedi, zato so pomenska razmerja med povedmi lahko več vrst, vendar pa v vsakem besedilu ena izmed vrst pomenskega razmerja prevladuje (Križaj Ortar idr. 2010a: 48).

V nadaljevanju učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da na podlagi prevladujoče vrste pomenskega razmerja med povedmi ločimo štiri načine razvijanja teme (oz. štiri slogovne postopke), in sicer opisovanje, pripovedovanje, razlaganje, utemeljevanje in obveščanje. Pri

²⁵⁸Na tem mestu ne bomo govorili o vrstah enogovornih besedil in njihovih značilnostih.

opisovanju prevladuje naštevhalno razmerje, pri pripovedovanju so v ospredju vzročno, posledično, namerno ali sklepalno razmerje, pri utemeljevanju prevladuje pojasnjevalno ali sklepalno razmerje. Pri obveščanju pa tvorec predstavi le najbolj temeljne podatke o temi (npr. kaj se dogaja oz. e bo zgodilo, kdo to dela, kdaj in kje) (Križaj Ortari idr. 2010a: 49).

Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da so zveze povedi večinoma sestavljene, tako da dopolnjevalna poved ponovi vsaj en podatek iz prejšnje povedi. Učbenik navaja, da tovrstno slovnično razmerje med povedma poimenujemo navezovanje, ker podatek iz druge povedi nakazuje na podatek iz prve povedi. Besedo/besedno zvezo, ki izraža ponovljeno prvino oz. besedo/besedno zvezo, s katero se nanašamo na drugo prvino, pa imenujemo naveznik. Učbenik navaja, da lahko kot navezniki nastopajo različne besede ali besedne zveze. Navezniki so torej lahko sopomenke, nadpomenke ali parafraze navedene besede iz prejšnje povedi. Učbenik navaja tudi, da navezniško vlogo lahko opravljajo tudi osebni samostalniški zaimek za tretjo osebo, osebni svojilni zaimek za tretjo osebo, kazalni pridevniški zaimek, kazalni prislovni zaimek ipd., ki jih poimenuje s skupnim izrazom zaimenska ustreznica. Učbenik navaja tudi, da je tovrstno navezovanje v jeziku zelo pogosto, saj je omogoča večjo gospodarnost. Kot naveznik je lahko uporabljena tudi osebna glagolska oblika za tretjo osebo.²⁵⁹ Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da je možna oblika navezovanja tudi z uporabo iste besede ali besedne zveze, v dopolnjevalni povedi je tako uporabljena ista beseda ali besedna zveza, ne zgolj podatek. Učbenik zapiše tudi, da je tovrstno navezovanje slogovno zaznamovano in neprimerno za rabo v vseh besedilih²⁶⁰ (Križaj Ortari idr. 2010a: 50–51). Učbenik v nadaljevanju navaja tudi, da so povedi včasih zgrajene drugače in da dopolnjevalna poved ne vsebuje konkretne besede ali besedne zveze, ki bi se navezovala na podatke iz prve povedi, vendar poved vseeno deluje slovnično povezana, saj je ta povezava ustvarjena z logičnim sklepom (Križaj Ortari idr. 2010a: 52).

Po drugi strani pa so nekatere povedi sestavljene tako, da prva poved s posebno besedo ali besedno zvezo napoveduje podatek, ki bo sestavljal dopolnjevalno poved. V tovrstnih primerih govorimo o slovničnem razmerju napovedovanju in napovedniku kot besedi ali besedni zvezi, ki tovrstno razmerje izraža (Križaj Ortari idr. 2010a: 52).

Učbenik Na pragu besedila 3 kot zadnje razmerje med povedma obravnava aktualnostno razmerje, pri katerem opazujemo, ali se nadaljevalna poved začne z znanim podatkom iz prejšnje povedi, konča pa se z novim/neznanim. Učbenik navaja, da je to razmerje pomembno zato da prejemnik besedila lahko besedilu sledi in je besedilo tekoče (Križaj Ortari idr. 2010a: 52).

9.1.4 Dvogovorno besedilo

Pod poglavjem Skladnja obravnava učbenik Na pragu besedila 3 še dvogovorno besedilo. V tem poglavju se bomo osredotočilo zgolj na skladienjsko sestavo tovrstnega besedila.²⁶¹ Dvogovorno besedilo je besedilo, ki ga tvorita najmanj dve osebi. Učbenik navaja tudi, da

²⁵⁹Učbenik navaja, da je ta možnost lahko uporabljena v slovanskih jezikih, ko bi ponovljeni podatek moral stati v osebkii dopolnjevalne povedi (Križaj Ortari idr. 2010a: 33).

²⁶⁰Učbenik Na pragu besedila 3 navaja, da je tovrstno navezovanje dopuščeno le v pravnih in propagandnih besedilih. V pravnih besedilih je to dopuščeno, da ne bi prišlo do napačnega razumevanja. V propagandnih besedilih pa se tovrstno navezovanje uporablja z namenom, da bi si prejemnik čim prej zapomnil ime prodajnega izdelka. Učbenik navaja tudi, da so tovrstna navezovanja pogosta pri pogovoru z majhnimi otroki in tujci, ki se slovenščine šele učijo (Križaj Ortari idr. 2010a: 33).

²⁶¹Ne bomo obravnavali vrst dvogovornih besedil in njihovih značilnosti.

povedi, ki jih je izrekel eden od sogovorcev, preden je začel govoriti drugi imenujemo replike. Vsaki zaporedni repliki sta po navadi medsebojno povezani, in sicer tako, da druga replika dopolnjuje prvo, iz tega razloga pri dvogovornem besedilu opazujemo povezanost zveze replik. Prvo repliko v dvogovornem besedilu imenujemo pobudna replika, drugo repliko pa odzivna replika. Pri izmenjevanju replik torej opazujemo, kako je odzivna replika povezana s pobudno. Opazujemo torej pomensko, slovnično in aktualnostno povezanost replik (Križaj Ortar idr. 2010a: 54). Pri pomenski povezanosti povedi opazujemo, ali se je sogovorec smiselno odzval na repliko prvega sogovorca. Pomembno je, da če je sogovorec nekaj vprašal, da mu drugi sporoči želeni podatek, če prvi izraža neko mnenje, da ga drugi utemelji, najbolj je to pomembno, če je mnenje drugega drugačno. Enako velja, če prva poved izraža poziv, mora sogovorec izreči svoje morebitno nasprotovanje ter razložiti svojo odločitev. Glede na pomensko povezanost replik ločimo tri vrste pogovorov, in sicer raziskovalni govor, katerega značilnost je spraševanje in odgovarjanje, pogajalni pogovor, ko imata sogovorca na začetku različno mnenje in je namen pogovarjanja dogovor. Tretja vrsta pa je prepričevalni pogovor, v katerem želi sogovorec pripraviti drugega do tega, da bi ta naredil nekaj, s čimer ta sprva ne strinja oz. mu nasprotuje. Učbenik navaja tudi posebno vrsto pogovora, ki je povezovalni pogovor, ki navadno vsebuje zelo malo replik, običajno dve (Križaj Ortar idr. 2010a: 54–55).²⁶² V nadaljevanju učbenik obravnava slovnično povezanost replik. Navadno je odzivna replika s pobudno povezana tudi slovnično, saj vsebuje ponovljeni podatek, ki je izražen s sopomenko, nadpomensko, parafrazo, z zaimkom ali osebno glagolsko obliko. Pomembno pa je poudariti, da je ta podatek pogosto celo izpuščen, saj sogovorca vesta, o čem govorita (Križaj Ortar idr. 2010a: 55).

Učbenik poudarja, da je v odzivni repliki pogosto znani podatek izpuščen, tako odzivne replike navajajo samo neznan/nov podatek, zato so odzivne replike običajno krajše od pobudnih in so skladenjsko nepopolne. To je posledica tega, ker sta sogovorca neposredno prisotna (Križaj Ortar idr. 2010a: 57).

9.2 Na pragu besedila 3 (delovni zvezek)

9.2.1 Skladanje

Obravnavo bomo nadaljevali z analizo delovnega zvezka Na pragu besedila 3. Zaradi večje preglednosti bomo naloge analizirali po enakih sklopih, kot jih navaja delovni zvezek. V poglavju skladanje delovni zvezek navaja naloge, ki utrjujejo pravila skladanja besed v povedi, in sicer pravilno postavljanje besed in povedi v ustrezna pomenska razmerja, izogibanje pretiranemu ponavljanju besed, pravilno razvrščanje besed in postavljanje besed v pravilno obliko (Križaj Ortar idr. 2010b: 23–35). V nadaljevanju bomo naloge razvrščali glede na to, katero izmed naštetih pravil naloge utrjujejo

Naloge, ki utrjujejo postavljanje besed in povedi v ustrezna pomenska razmerja lahko razdelimo v štiri skupine nalog, in sicer naloge, ki predvidevajo tvorjenje povedi iz naštetih besed (npr. prva in druga naloga). Pri čemer je treba poudariti, da delovni zvezek Na pragu besedila 3 vsebuje tako naloge tvorjenja povedi iz besed v osnovni slovarski obliki²⁶³ kot tudi naloge tvorjenja povedi iz besed, ki so zapisane že v ustrezni stavčni obliki. Naloga dijakov

²⁶²Primeri povezovalnih pogovorov so, npr. pozdrav–odzdrav, opravičilo–sprejem opravičila ipd. (Križaj Ortar idr. 2010b: 33)

²⁶³Tovrstne naloge so pomembne, ker poleg postavljanja v ustrezna logična razmerja poudarjajo tudi, da je možno iz besed v osnovni slovarski obliki realizirati zelo različne povedi, ki glede na stavčne sestavine lahko prinašajo zelo različne podatke.

je, da naštete besede in besedne zveze postavijo v ustrezna logična razmerja, da nastanejo smiselne povedi (Križaj Ortar idr. 2010b: 23).

Delovni zvezek Na pragu besedila 3 v nadaljevanju navaja naloge, ki predvidevajo vstavljanje predlogov, veznikov in vezniških besed z namenom izražanja želenega logičnega razmerja in naloge popravljanja rabe napačnega predloga, veznika ali vezniške besede.

Izpostavili bomo naloge tvorjenja povedi, ki predstavljajo isti izsek iz predmetnosti. Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja različne tipe vaj, npr. zapis sopomenske povedi zapisani povedi (npr. peta in šesta naloga), pri čemer je pomembno poudariti, da izbrane naloge zahtevajo predvsem ločevanje med trpnimi in tvornimi stavki. Posebej bomo izpostavili šesto nalogo tega sklopa, ki navaja časopisne naslove, zapisane v trpni obliki, naloga učencev pa je, da naslove zapišejo s tvornimi povedmi. Zadnji del naloge predvideva tudi zapis utemeljitve, zakaj v naslove pogosto sestavljajo netvorni stavki (Križaj Ortar idr. 2010b: 24). Na ta način dijaki vidijo, da je v nekaterih govornih položajih pomembnejše prizadeto v dejanju od samega vršilca dejanja, hkrati pa se zavedajo tudi, da je sporočevalec besedila tisti, ki izbira, s katerega vidika bo določeno dejanje predstavil. Sporočevalec je torej tisti, ki odloča, ali bo v povedi predstavil določene podatke ali ne, v tem dotičnem primeru, ali bo predstavil podatke o vršilcu dejanja ali jih zamolčal, ker se mu zdijo samoumevni oz. nepomembni. Po drugi strani je pomembno tudi zavedanje, da z uporabo trpne oblike sporočevalec lahko namerno zamolči podatke o vršilcu dejanja. Na tem mestu bi tudi poudarili, da je raba sopomenske povedi v primeru ločevanja med trpnimi in tvornimi stavki problematična, saj ne gre za sopomenske povedi v celoti, ampak zgolj za sopomenski del povedi ali stavka. V trpnem stavku namreč ni izražen podatke o vršilcu dejanja, zato tudi izbrani stavek ne more prinašati enakih podatkov kot tvorni stavek, ki sicer predstavlja isti izsek iz predmetnosti.

Izpostavili bomo tudi naloge združevanja zvez povedi, pri katerih morajo dijaki izraziti ustrezno logično razmerje s prirednim in podrednim veznikom, ter naloge strnjevanje povedi na način, da logično razmerje izraža predlog (npr. osma, deveta in enajsta naloga). Zelo podobne so tudi naloge, ki predvidevajo strnjevanje odvisnikov v prislovna določila in obratno razširjanje prislovnih določil v odvisne stavke (npr. deseta, trinajsta in štirinajsta naloga) oz. preoblikovanje dvostavčnih povedi v sopomenske enostavčne in obratno preoblikovanje enostavčnih v dvostavčne sopomenske povedi (Križaj Ortar idr. 2010b: 25–26). Pri tovrstnih nalogah bi bilo smiselno poudariti, da je možno iste podatke izraziti z različnimi sestavinami. Pri nalogah združevanja povedi torej manjka poudarek, da je možno enako logično razmerje izraziti s podrednim ali prirednim veznikom, pri čemer se pomen povedi ne spremeni. Pri tovrstnih nalogah je smiselni poudarek o zmožnosti medsebojne pretvorbe iz priredja v podredje brez spremembe pomena. Podoben poudarek bi lahko izpostavili tudi pri pretvorbah dvostavčnih povedi v enostavčne, in sicer zmožnost pretvorbe dvostavčne strukture v enostavno strukturo, pri čemer se kljub prestrukturiranju sestavin ohrani enak pomen.

V nadaljevanju delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naloge, ki utrjujejo pravilo o ne pretiranem ponavljanju besed in pravilnem razvrščanju povedi. Delovni zvezek navaja naloge odpravljanja pretiranega ponavljanja, naloge vstavljanja ustreznega oziralnega zaimka, naloge popravljanja napačne rabe oziralnega zaimka (npr. šestnajsta, sedemnajsta in osemnajsta naloga). Pod naloge, ki utrjujejo pravilno razvrščanje besed in povedi, lahko razvrstimo naloge, ki od dijakov zahtevajo, da povedi ustrezno razvrstijo glede na naslovnika in naloge, ki zahtevajo popravljanje neustreznega besednega reda. Prvi sklop nalog poudarja, da je treba pri tvorjenju povedi upoštevati naslovnika, predvsem z vidika, da je prvi podatek v

povedi naslovniku znan, novi podatki pa so členjeni na koncu povedi. Drugi sklop naloga pa utrjuje pravila o obveznem besednem redu, predvsem pravila o stavi imena pred priimkom, stavo pridevniške besede in stavo naslonk.

Pri nalogah popravljanja zaznamovanega besednega reda bomo izpostavili dvaintrideseto nalogo, ki od dijakov zahteva zamenjavo zaznamovanega besednega reda z nezaznamovanim (Križaj Ortar idr. 2010b: 31–33). Pomembno je poudariti, da delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja zgolj umetnostna besedila, pri čemer pa ne poudarja, da imajo umetnostna besedila, predvsem starejša, hote zaznamovani besedni red, zaradi posebnega učinkovanja oz. ustreznega razporejanja v predvidene metrične sheme, zato bi to na tem mestu bilo smiselno poudariti. Hkrati pa bi bilo smiselno, če bi naloga oz. katera izmed nalog v nadaljevanju zahtevala popravljanje slogovno zaznamovanega besednega reda v neumetnostnih besedilih, ker so tovrstne naloge pomembne za izboljševanje dijakove slogovne zmožnosti.

Zadnji del poglavja pa utrjuje postavljanje besed v pravilno obliko. Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naslednje naloge, in sicer naloge postavljanja besed v pravilno obliko in naloge popravljanja napačne rabe oblike besede in naloge utemeljevanja popravkov (Križaj Ortar idr. 2010b: 33–35).

9.2.2 Skladenjska/slovnična sestava besedil

V nadaljevanju delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naloge, ki se nanašajo na skladenjsko oz. slovnično sestavo besedil in so namenjene predvsem ločevanju med jezikoslovnima pojmom poved in stavek. V tem razdelku delovni zvezek navaja naloge povedne sestave besedila (koliko povedi sestavlja posamezno besedilo), naloge označevanja enostavnih povedi, naloge dopolnjevanja manjkajočih stavčnih členov, naloge spraševanja po posameznih stavčnih členih in naloge podčrtovanja stavčnih členov (Križaj Ortar idr. 2010b: 36–38)

Sledijo naloge, ki so namenjene predvsem utrjevanju posameznih stavčnih členov. Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja na začetku naloge za utrjevanje povedka, in sicer naloge označevanja povedka (pri čemer naloge zahtevajo najpogosteje tudi določanje oblikoslovnih značilnosti), naloge spraševanja po povedku in naloge ločevanja med golim in zloženim povedkom (Križaj Ortar idr. 2010b: 38–41).

Nekoliko več pozornosti bomo namenili prvi nalogi iz razdelka vaj o povedku, ki od dijakov zahteva, da preberejo našete časopisne naslove²⁶⁴ in ugotovijo, kateri od glavnih stavčnih členov je v zapisanih povedih izpuščen in ponovno zapišejo povedi z uporabo opuščenega stavčnega člena. Naloga je pomembna predvsem z vidika, ker od dijakov zahteva, da pojasnijo, ali se jim zdi tovrstno tvorjenje naslovov primerno (Križaj Ortar idr. 2010b: 38). Dijaki na ta način spoznajo, da je za določena besedila raba slogovno zaznamovanih povedi primerna, za določene pa ne. V tem konkretnem primeru je namen zapisanih naslovov vzbuditi neko napetost oz. pričakovanje pri bralcu, kar povzroči ravno raba povedi z izpustom povedka. Naloga je pomembna z vidika poudarjanja, da vse vrste oblikovanja povedi, niso primerne za vse vrste besedil. Izbira upovedovanja je najpogosteje odvisna od vrste besedila in od učinka, ki ga želi tvorec besedila ustvariti.

²⁶⁴Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naslednje časopisne naslove: Do zmage končno tudi Slovenci, Kmalu nov kongresni center v Portorožu, Z nami do novih dimenzij!, Smodišu zelena luč, V bolnišnico po pikniku z odojkom, Pavlinu rumeni karton, Po pozitivno energijo v Mesečni zaliv (Križaj Ortar idr. 2010b: 38).

Izpostavili bomo tudi peto nalogo izbranega sklopa, ki od dijakov zahteva označevanje povedkov in njihovo razvrščanje med gole in zložene povedke (Križaj Ortar idr. 2010b: 40–41).²⁶⁵ Kot smo poudarili že ob analizi učbenika, moramo tudi tukaj opozoriti, da delovni zvezek med primeri zloženega povedka navaja le povedke, ki jih sestavlja osebna glagolska oblika in povedkovo določilo, delovni zvezek ne navaja nobenega primera zloženega povedka s povedkovim prilastkom. Imenovano razlikovanje je pomembno predvsem z vidika, da povedkovo določilo dopolnjuje pomensko nepopolne glagole, t. i. pomožnike, povedkov prilastek pa predstavlja del povedka ob pomensko popolnih glagolih (Toporišič 2004: 612, 618). Osebno glagolsko obliko povedka s povedkovim določilom sestavlja t. i. vez, ki je nosilka slovničnokategorialnih lastnosti, vendar pa je predmetnopomensko nepopolna, zato ob sebi potrebuje pomensko in strukturno določilo (Smolej 2011: 60). V primeru zloženega povedka ne moremo, tako kot pri ostalih stavčnih členih, enostavno potegniti vzporednico, da gole povedke sestavlja samo osebna glagolska oblika, zložene povedke pa sestavlja osebna glagolska oblika in najmanj ena polnopomenska beseda, zato moramo poudariti, da je omenjeno razlikovanje med povedkovim prilastkom in povedkovim določilom pomembno.

Delovni zvezek Na pragu besedila 3 v nadaljevanju navaja naloge za utrjevanje osebka, in sicer naloge označevanja osebka in spraševanja po osebku skupaj s povedkom, naloge ločevanja med golim in zloženim osebkom in naloge pretvorbe besednih zvez z desnim prilastkom v besedne zveze z levim prilastkom (Križaj Ortar idr. 2010b: 41–44).

Delovni zvezek Na pragu besedila 3 v nadaljevanju navaja naloge za utrjevanje predmeta, v imenovanem razdelku delovni zvezek navaja naloge dopolnjevanja stavkov s predmeti, naloge označevanja predmetov in naloge ločevanje med golim in zloženim predmetom (Križaj Ortar idr. 2010b: 44–46).

Ob koncu poglavja pa delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja še naloge za utrjevanje prislovnega določila. V tem razdelku delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naloge dopolnjevanja stavkov s prislovnimi določili, naloge določanja prislovnih določil in naloge ločevanja med njimi²⁶⁶ (Križaj Ortar idr. 2010b: 47–49).

Nekoliko več pozornosti bomo namenili prvi nalogi izbranega sklopa, ki od dijakov zahteva, da zapisani povedi²⁶⁷ dopolnijo s čim več prislovnimi določili in dopolnjeni povedi tudi zapišejo. (Križaj Ortar idr. 2010b: 47). Tovrstna naloga je pomembna, ker dijake opozarja, da lahko določeno dejanje tvorec besedila dopolni z več različnimi okoliščinami. Z dodajanjem različnih prislovnih določil tvorec sporoča vedno natančnejše podatke o dejanju. Pomemben poudarek ob tovrstnih nalogah je tudi, da izbrano dejanje lahko dijaki dopolnijo z različnimi okoliščinami, odvisno seveda od poudarka, ki ga želijo izreči.²⁶⁸

²⁶⁵Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naslednje povedi za analizo povedka. Praznikov so se veselili tako otroci kot starši; Smučišče je prekratko; Na bližji gozdni jasi so igrala za najmanjše; Slovenščina je slovanski jezik; Sonce se je skrilo že v petek; Nenadoma je začelo deževati; Marelice vsebujejo številne vitamine in rudnine, Kaj mi hočeš povedati? (Križaj Ortar idr. 2010b: 40–41)

²⁶⁶Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja tudi naloge, pri kateri morajo dijaki opazovati sestavo prislovnih določil, predvsem razlikovanje med prislovnimi določili iz prislova in prislovnimi določili iz predložne besedne zveze (Križaj Ortar idr. 2010b: 49).

²⁶⁷Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naslednje povedi. Otroci so postavljali sneženega moža in Zgodila se je prometna nesreča. (Križaj Ortar idr. 2010b: 47)

²⁶⁸Če želijo dijaki poudariti čas dejanja, potem povedek dopolnijo s prislovnim določilom časa, če želijo poudariti vzrok dejanja, potem povedek dopolnijo s prislovnim določilom vzroka, če želijo poudariti kraj dejanja, potem povedek dopolnijo z prislovnim določilom kraja ipd.

Ob koncu poglavja bomo izpostavili še nekaj nalog, ki niso namenjene utrjevanju posameznim stavčnih členov, ampak utrjevanju vseh stavčnih členov, so pa z vidika opredelitve stavčnih členov zelo pomembne. Izpostavili bomo deseto, dvanajsto in trinajsto nalogo, ki jih delovni zvezek sicer navaja pod razdelkom prislovnega določila, namenjene pa so utrjevanju vse stavčnih členov (Križaj Ortar idr. 2010b: 50–51).

Deseta naloga zahteva, da dijaki označene gole stavčne člene razširijo v zložene stavčne člene²⁶⁹. Naloga dijakov je, da goli stavčni razširijo najprej v priredno zloženi stavčni člen, nato pa še v podredno zloženi stavčni člen. Pomemben poudarek ob tovrstnih nalogah je, kakšna je razlika med podatki, ki jih izražajo goli stavčni členi in podatki, ki jih izražajo zloženi stavčni členi. Razlika med njimi je, da zloženi izražajo natančnejše podatke, predstavljajo natančnejši izsek iz stvarnosti.²⁷⁰ Če zgolj za ilustracijo navedemo primer možne razširitve. Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja primer Razbila je steklenico (Križaj Ortar idr. 2010b: 50), pri katerem lahko označen predmet razširimo v priredno zloženi predmet, npr. steklenico in kozarec ter v podredno zloženi predmet, npr. zeleno steklenico. V obeh primerih zloženi predmet prinaša natančnejše podatke, kot pa jih izraža zgolj goli stavčni člen, to so pomembni poudarki, na katere je treba dijake opozarjati, da oni kot tvorci besedila lahko vplivajo na natančnost podatkov, ki jih bodo, z izbiro ustreznih stavčnih struktur, izrazili.

Izpostavili bomo še dvanajsto in trinajsto nalogo. Dvanajsta naloga od dijakov zahteva, da tvorijo stavke, ki bodo vsebovali besedo Prešeren v različnih skladijskih vlogah, njihova naloga je, da besedo Prešeren uporabijo v vlogi osebka, predmeta in prislovnega določila (Križaj Ortar idr. 2010b: 50). Naloga je zelo pomembna za vzpostavljanje razlikovanja med besedo in stavčnim členom.²⁷¹ Pomemben je predvsem poudarek, da iste besede v različnih oblikah lahko opravljajo različne skladijske vloge oz. za opravljanje določene skladijske vloge, mora izbrana beseda nastopati v točno določeni obliki. Za utrjevanje omenjenega razmerja je pomembna tudi trinajsta naloga, le da izbrana naloga navaja povedi, ki vsebujejo samostalni prijelji, naloga dijakov pa je, da ugotovijo, katero skladijsko vlogo opravlja izbrani samostalni (Križaj Ortar idr. 2010b: 51).

9.2.3 Zveze stavkov

Delovni zvezek Na pragu besedila 3 v nadaljevanju navaja naloge za utrjevanje zvez stavkov. V tem poglavju delovni zvezek navaja naloge vstavljanja manjkajočih veznikov, naloge dopolnjevanja osnovnih stavkov z dopolnjevalnimi stavki in naloge ugotavljanja, katere podatke prinašajo posamezne zveze stavkov, naloge ločevanja med enostavnimi in večstavčnimi povedmi²⁷², pri slednjih tudi ločevanje med prirednimi in podrednimi zvezami (Križaj Ortar idr. 2010b: 51–54).

Delovni zvezek Na pragu besedila 3 poglavje Zveze stavkov deli na 3 razdelke nalog, in sicer naloge za utrjevanje zvez stavkov, naloge prirednih zvez stavkov in naloge podrednih zvez

²⁶⁹Poudarili bi, da delovni zvezek Na pragu besedila 3 zahteva razširjanje osebka, predmeta in prislovnega določila.

²⁷⁰Enak poudarek velja tudi pri zgradbi ostalih stavčnih členov, zato ga na ostalih mestih ne bomo ponavljali.

²⁷¹Učbenik Na pragu besedila 3 tega razmerja posebej ne izpostavlja. Ob izbranih nalogah bi bilo smiselno poudariti, da lahko iste besede opravljajo različne skladijske vloge, pri čemer je zelo pomembno, da so besede v določeni obliki.

²⁷²Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja tudi naloge, pri katerih morajo dijaki ugotoviti, iz koliko stavkov so sestavljene zapisane povedi (Križaj Ortar idr. 2010b: 53–54).

stavkov. V prvem razdelku delovni zvezek Na pragu besedil 3 navaja naloge dopolnjevanja prirednih zveze stavkov, naloge dopolnjevanje prirednih zvez povedi z zahtevanim podatkom, naloge določanja vrst posameznih povedi, naloge označevanja in vstavljanja veznikov in naloge pretvorbe med prirednimi razmerji (Križaj Ortar idr. 2010b: 55–60).

Nekoliko bolj podrobno bomo izpostavili sedemnajsto in osemnajsto nalogo v razdelku priredna zveza stavkov. Sedemnajsta naloga zahteva pretvorbo zapisanega pojasnjevalnega priredja v sklepalno priredje, osemnajsta naloga pa zahteva ravno obratno, in sicer pretvorbo sklepalnega priredja v pojasnjevalno (Križaj Ortar idr. 2010b: 33–35). Izbrani nalogi sta pomembni z vidika, da lahko iste podatke izrazimo na več načinov. V tem primeru lahko iste podatke izrazimo s pojasnjevalnim ali s sklepalnim priredjem. Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naslednje primere.

1. Test iz cestnoprometnih predpisov je bil zelo zahteven, saj so samo štirje kandidati opravili izpit.
2. Aleš je zelo dober prijatelj, saj mu vedno priskoči na pomoč.
3. Sinji kit je največja žival na svetu, saj tehta okrog 187 ton. (Križaj Ortar idr. 2010b: 60)

Zgolj za ilustracijo navajamo algoritem pretvorbe²⁷³ med priredjema. Pri prvem navedenem primeru Test iz cestnoprometnih predpisov je bil zelo zahteven (Križaj Ortar idr. 2010b: 60) predstavlja trditve, drugi stavek saj so samo štirje kandidati opravili izpit (Križaj Ortar idr. 2010b: 60) pa predstavlja dokaz ali pojasnilo trditve, zato sta izbrana podatka povezana v pojasnjevalno priredje. Za tvorbo sklepalnega priredja pa moramo podatke obrniti, in sicer drugi podatek (štirje kandidati so opravili izpit) predstavlja dejstvo, prvi podatek pa predstavlja iz dejstva izpeljani sklep.

V nadaljevanju delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja naloge za utrjevanje podredne zveze stavkov. Delovni zvezek navaja naloge označevanja osnovnih in dopolnjevalnih stavkov, naloge določanja vrste dopolnjevalnih stavkov²⁷⁴ oz. naloge določanja, katere podatke prinaša izbrana vrsta dopolnjevalnega stavka, naloge dopolnjevanja osnovnega stavka glede na zahtevano vrsto podatka, naloge vstavljanja ustrezne vezniške besede oz. naloge označevanja ustreznega veznika ali vezniške besede, naloge označevanja podredno zloženih povedi, naloge pretvorbe stavčnih členov v odvisnike, naloge pretvorb odvisnikov v priredja. V omenjenem razdelku delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja tudi naloge določanja stavčne strukture in naloge določanja stopenj odvisnikov (Križaj Ortar idr. 2010b: 61–74).

Izpostavili bomo tudi šesto, sedmo in deveto nalogo izbranega sklopa. Šesta naloga predvideva pretvorbo stavčnih členov v odvisnike (Križaj Ortar idr. 2010b: 65). Tovrstna naloga je pomembna, ker prikazuje, da je možno isti podatek predstaviti na več različnih načinov, v tem konkretnem primeru s stavčnim členom ali odvisnikom. Poleg omenjenega poudarka ob izbrani nalogi manjka tudi poudarek, da kljub temu da obe obliki izražata iste podatke, nista obe obliki enako primerni za vse oblike besedil.

Sedma in deveta naloga pa v svojem drugem delu pozornost namenjata pretvorbam podredno zloženih povedi v priredno zložene in obratno. Tudi ti dve nalogi sta pomembni, ker utrjujeta, da lahko isti podatek izrazimo na dva tokrat tudi strukturno različna primera. Delovni zvezek Na pragu besedila 3 v sedmi nalogi navaja naslednje primere podredno zloženih povedi.

²⁷³Poudarili bi, da na pomembnost tovrstnih pretvorb in postopek pretvorb učbenik in delovni zvezek Na pragu besedila 3 ne opozarjata.

²⁷⁴Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja tudi naloge, ki zahtevajo ugotavljanje, ali dopolnjevalni stavek dopolnjuje osnovni stavek v celoti ali samo del osnovnega stavka (Križaj Ortar idr. 2010b: 61–62).

1. Starši so zaskrbljeni, ker se hčerka ni oglasila.
2. Investitorji tej zamisli nasprotujejo, ker bi radi zmanjšali stroške.
3. Ker jim je hiša predlanskim pogorel, so morali zgraditi novo. (Križaj Ortar idr. 2010b: 65)

Naloga dijakov je, da izbrane podredne povedi pretvorijo v priredne povedi, in sicer v posledična priredja. Izbrane povedi v svojem drugem delu izražajo vzrok, ki ga v povedi s posledičnim razmerjem navajamo kot dejstvo, ki je sprožilo neko posledico.

Podobna je tudi deveta naloga, ki navaja naslednje primere.

1. Naša hiša je stara, vendar rada prebivam v njej.
2. Čeprav so dogovor podpisali v četrtek, hotela še ne bodo odprli do novega leta.
3. Ponujali so mu različne vzorce, toda vse je zavrnil.
4. Četudi se je vozovnica podražila le za pol evra, se to v moji denarnici kar pozna. (Križaj Ortar idr. 2010b: 66)

Naloga dijakov je, da ugotovijo, kateri povedi sta zloženi priredno in kateri podredno ter vrsto podatka, ki ga izražata odvisnika. V nadaljevanju pa naloga od dijakov zahteva, da podredno zloženi povedi z dopustnim odvisnikom pretvorijo v protivna priredja in obratno protivna priredja v odvisnike z dopustnim odvisnikom. Za omenjeni pretvorbi je potrebna zamenjava veznikov, ki izražata izbrano razmerje. Kot smo že omenili so tovrstne naloge pomembne, ker dokazujejo, da lahko iste podatke izrazimo na različne načine.²⁷⁵

Ob koncu poglavja Skladnja navaja delovni zvezek še naloge za utrjevanje Večpovednega besedila. Začne z vajami za utrjevanje enogovornega besedila, v tem razdelku navaja naloge urejanja povedi, naloge določanja pomenskega razmerja med povedmi, naloge dopolnjevanja povedi s povedjo, ki bo v prvem v zahtevanem razmerju, naloge označevanja naveznika in besede, na katero se nanaša, naloge ločevanja med navezovanjem in napovedovanjem, naloge izboljševanja zvez povedi (odpravljanje ponovitev, nejasnosti ipd.) (Križaj Ortar idr. 2010b: 74–82).

Delovni zvezek Na pragu besedila 3 navaja tudi vaje za utrjevanje dvogovornega besedila, in sicer naloge pobudnih in odzivnih replik in naloge določanja vrste pogovora (Križaj Ortar idr. 2010b: 82–86).

9.3 Govorica jezika 2/3

Pred samo analizo učbenika Govorica jezika 2/3 moramo nekaj besed nameniti tudi njegovi didaktični ureditvi. Obravnavo snovi v učbeniku Govoriva jezika 2/3 poleg posameznih poglavij dopolnjujejo še preglednice, ki se nahajajo na koncu obravnave vseh poglavij. Zaradi preglednosti bomo v nadaljevanju podrobneje obravnavali le poglavja z obravnavo skladijskih pojmov, kjer pa so pojmi predstavljeni zelo splošno ali preozko, pa bomo opredelitve dopolnili z opredelitvami, ki jih predstavljajo preglednice.

²⁷⁵Poudarili bi tudi, da učbenik Na pragu besedila ne navaja, katera priredja je mogoče medsebojno pretvoriti in katera podredja je možno pretvoriti v priredja in obratno. Kot smo že omenili, je tovrstno poudarjanje pomembno, ker dijakom prikazuje, da je možno enake podatke izraziti na različne načine.

9.3.1 Poved in stavek

Učbenik govorica jezika 2/3 z obravnavo skladenjskih pojmov v svojem tretjem poglavju Od povedi do besedila. Na začetku poglavja v razdelku Kaj je poved navaja pojma besedo in poved. Pojem poved učbenik definira v odnosu do pojma besedilo. Učbenik Govorica jezika 2/3 navaja. Poved je zaključena enota besedila in je lahko že sama besedilo. Povedi imajo lahko različno zgradbo, vse pa se začnejo z veliko začetnico in končnim ločilo.²⁷⁶ (Zajc Berzelak idr. 2008: 126) V nadaljevanju navaja učbenik še pojma enopovedno in večpovedno besedilo, pri čemer poudarja, da so slednja bolj pogosta in običajna.

Obravnava skladenjskih pojmov se nadaljuje v razdelku Od besede do stavčnega člena, v katerem na začetku razdelka učbenik poudari, da ko besede povezujemo v povedi prevzamejo neke skladenjske vloge in tvorijo posebno strukturo imenovano stavek (Zajc Berzelak idr. 2008: 126). Učbenik Govorica jezika 2/3 torej že na samem začetku izpostavi, da besede v stavku prevzamejo drugačno vlogo.²⁷⁷ Tako že na samem začetku izpostavi, da besede v stavčni strukturi opravljajo vlogo stavčnih členov. V nadaljevanju razdelka učbenik predstavi posamezne stavčne člene in njihove značilne podčrtave. Učbenik predstavi, da je povedek tisti stavčni člen, ki ima v stavku osrednje mesto, **v njegovi vlogi pa nastopa glagol** [označila N. L.] (Zajc Berzelak idr. 2008: 126). Trditev o besednovrstni zgradbi povedka, bi bilo treba nekoliko dopolniti, ker bistvenega pomena je, da v vlogi povedka nastopa glagol v osebni glagolski obliki in ne katera koli oblika glagola²⁷⁸. Učbenik Govorica jezika 2/3 v nadaljevanju navaja še ostale stavčne člene in njihove značilne podčrtave, in sicer osebek, predmet in prislovna določila. Predstavljen je tudi jezikoslovni pojem vezljivost. Učbenik Govorica jezika 2/3 navaja naslednjo trditev. Vlogo povedka opravlja glagol, ki lahko nase veže osebek in enega ali več predmetov. Temu rečemo vezljivost.

Učbenik Govorica jezika 2/3 navaja tudi značilne vprašalnice za posamezne stavčne člene, in sicer kdo/kaj za osebek, koga/česa, komu/čemu, koga/kaj, o kom/čem, s kom/čim za predmet (Zajc Berzelak idr. 2008: 127). Pri tem je smiselno poudariti, da učbenik ne navaja, da so to vprašalnice po sklonih, pri čemer se po osebkju vprašamo z imenovalnikom, po predmetu pa z ostalimi vprašalnicami za sklone od roditelja do orodnika.²⁷⁹ V nadaljevanju učbenik Govorica jezika 2/3 navaja, da so v mnogih stavkih, poleg povedka, osebkja in predmeta prisotna še prislovna določila, ki izražajo čas, kraj, način, vzrok in lastnost glagolskega dejanja, po katerih se sprašuje z ustreznimi vprašalnicami, in sicer kje, kam (za prislovno določilo kraja), koliko časa, kdaj (za prislovno določilo časa), zakaj (za prislovno določilo vzroka) in kako (za prislovno določilo načina). Učbenik Govorica jezika 2/3 navaja tudi, da vsak stavek lahko sestavljata po en povedek in en osebek (Zajc Berzelak idr. 2008: 127–128).²⁸⁰

²⁷⁶Pri čemer pa jezikoslovni izraz besedilo pa definira kot sporočila, ki so sestavljena iz besed, ki so premišljeno povezane v zapisane ali izgovorjene povedi. (Zajc Berzelak idr. 2008: 126)

²⁷⁷Vseeno bi bilo na tem mestu smiselno poudariti razlikovanje med jezikoslovnima pojmom beseda in stavčni člen. Pomembni so poudarki, da posamezne besede lahko spreminjajo oblike, ko pa besede postavimo v skladenjske vloge, pa besede svoje oblike ne morejo več spreminjati, saj s spremembo oblike pridejo v drug stavčni člen, ker izražajo druge podatke.

²⁷⁸S tem merimo predvsem na neosebne glagolske oblike.

²⁷⁹Navaja pa v zaključnih preglednicah, da je predmet običajno izražen s samostalniško besedo v neimenovalniških sklonih (Zajc Berzelak idr. 2008: 229).

²⁸⁰Učbenik Govorica jezika 2/3 pa ne navaja, da lahko posamezni stavek vsebuje več predmetov in prislovnih določil.

Učbenik Govorica jezika 2/3 navaja, da vlogo povedka vedno prevzema glagol²⁸¹ zaradi svojega pomena in slovničnih lastnosti. Samostalniška beseda prevzema vlogo osebkka in predmeta, lahko pa tudi jedra prislovnega določila. Prislovi nastopajo navadno v vlogi prislovnih določil, pridevniška beseda pa največkrat nastopa kot del stavčnih členov in jih pomensko dopolnjuje²⁸² (Zajc Berzelak idr. 2008: 128).

Učbenik v nadaljevanju navaja, da stavčnočlensko vlogo zasedajo besede ali besedne zveze, pri čemer je t. i. osnovna beseda nosilka pomena, druga beseda pa jo pomensko dopolnjuje. Prva se imenuje jedro, druga pa prilastek. Učbenik navaja tudi, da ločimo leve in desne prilastke, odvisno od tega ali stojijo na levi ali desni strani jedra. Hkrati pa navaja tudi, da je prilastek vedno del kakega drugega stavčnega člena, zato tako zgrajene stavčne člene imenujemo tudi zloženi stavčni členi. Stavčni člen, ki ga sestavlja samo ena polnopomenska beseda, pa se imenuje goli stavčni člen. Učbenik Govorica jezika 2/3 navaja tudi, da v določenih primerih govorimo tudi o posebni zgradbi povedka²⁸³, in sicer v primeru, ko je povedek sestavlja pomensko nepopoln glagol²⁸⁴, ki potrebuje pomensko dopolnilo povedkovo določilo. Učbenik navaja tudi, da tovrstno zgradbo povedka uvrščamo med zložene stavčne člene (Zajc Berzelak idr. 2008: 128).

Učbenik Govorica jezika 2/3 v nadaljevanju navaja, da so med stavčnimi členi, pa tudi njihovimi deli vzpostavljeni različni odnosi. Učbenik navaja razmerje ujemanja, ki predstavlja odnos med osebkom in povedkom, kar pomeni, da povedek v spolu in številu ter osebi ujema z osebkom. Učbenik izpostavi tudi, da se medsebojno ujemajo tudi nekateri deli zloženega stavčnega člena, in sicer če jedro sestavlja samostalniška besedna zveza, se levi prilastek ujema z jedrom izbrane besedne zveze (Zajc Berzelak idr. 2008: 129). Naslednje razmerje, ki ga navaja učbenik, je razmerje med povedkom in predmetom imenovano vezava. Razmerje izraža, da je sklon predmeta odvisen od osebne glagolske oblike v povedku. Učbenik navaja tudi, da je enako razmerje izraženo tudi med deli zloženega stavčnega člena, in sicer med jedrom besedne zveze in desnim prilastkom samostalniške besedne zveze. Učbenik govori tudi o primiku, to je razmerje, ko stavčni členi in njihovi deli ne vplivajo na lastnosti drugih besede (Zajc Berzelak idr. 2008: 129).

V nadaljevanju učbenik Govorica jezika 2/3 obravnava besedni red. Učbenik navaja, da besedni red v slovenščini ni stalen oz. se zaporedje stavčnih členov ravna po načelu aktualnosti, kar pomeni, da je v povedi najprej izhodišče, ki predstavlja običajno poznani podatek, sledi prehod (povedek), na koncu pa sledi še jedro, kar je v povedi novo ali kar v povedi želimo poudariti. Učbenik navaja, da se pomen povedi delno ali v celoti lahko spremeni, če tvorec spremeni mesto stavčnih členov (Zajc Berzelak idr. 2008: 130).²⁸⁵

²⁸¹Kot smo že omenili, je pomembno, da vlogo povedka opravlja osebna glagolska oblika.

²⁸²Omenjena trditev je zelo pomembna, saj opozarja, da stavčni členi, ki vsebujejo pridevniško besedo, izražajo natančnejše podatke.

²⁸³Na tem mestu bi poudarili, da učbenik v obravnavanem poglavju ne obravnava jezikoslovnega pojma povedkov prilastek, kot del zgradbe zloženega povedka. Ga pa obravnava v zaključnih preglednicah, kjer navaja, da povedkov prilastek dopolnjuje povedke, v katerem njegovo vlogo prevzema polnopomenski glagol oz. navaja, da je povedkov prilastek določilo ob polnopomenskem glagolu (Zajc Berzelak idr. 2008: 229).

²⁸⁴Učbenik navaja, da pod pomensko nepopolne glagole uvrščamo glagol biti, naklonske glagole morati, hoteti, žetati, moči ipd., fazne glagole začeti, nehati ipd. Navaja pa tudi, da vse oblike glagola biti niso pomensko nepopolne, in sicer kadar glagol biti nastopa v pomenu obstajati, nahajati se, potekati ipd, zato v teh pomenih glagol biti ne potrebuje povedkovnega določila kot pomenskega dopolnila (Zajc Berzelak idr. 2008: 127).

²⁸⁵Pomembno je, da učbenik poudarja, da je se pomen povedi spremeni, če zamenjamo vrst red stavčnih členov, še bolj pa je pomemben poudarek, da je izbira podatka, ki je poudarjen odvisen od odločitve tvorca besedila in njegove presoje pomembnosti izraženih podatkov glede na naslovnik in vrsto besedila.

Učbenik navaja tudi, da v določenih zloženih stavčnih členih njihovo zaporedje določeno, in sicer da pridevniški prilastek stoji levo, vsi ostali prilastki pa desno od jedra. Učbenik navaja tudi, da lahko besedni red tudi zamenjamo, ampak potem ustvarimo zaznamovani besedni red (Zajc Berzelak idr. 2008: 130).

V nadaljevanju učbenik Govorica jezika 2/3 obravnava jezikoslovni pojem enostavčna poved, zanjo zapiše, da je zgrajena iz enega stavka, ki mu pravimo dvodelni stavek, kadar vsebuje osebek in povedek. Učbenik v nadaljevanju navaja tudi, da je stavek lahko drugačen, in sicer da ne vsebuje osebkov, takrat govorimo o enodelnem glagolskem stavku. V primeru, ko jedro stavka ni glagol, pa govorimo o enodelnem neglagolskem stavku. V nadaljevanju učbenik navaja tudi, da je jedro stavka lahko tudi medmet ali členek (Zajc Berzelak idr. 2008: 131).

Sledi obravnava večstavčne povedi in učbenik Govorica jezika 2/3 navaja, da se pri sporazumevanju tvorijo različne povedi, ki so lahko enostavčne ali večstavčne, slednje pa imajo lahko tudi zelo zapleteno zgradbo. Učbenik navaja, da so stavki v večstavčni povedi medsebojno vsebinsko povezani oz. so medsebojno vsebinsko dopolnjeni, zato govorimo, da so med njimi vzpostavljena različna razmerja (Zajc Berzelak idr. 2008: 132).

Učbenik navaja, da dodani stavek lahko dopolnjuje pomen celotnega osnovnega stavka, tovrstno razmerje imenujemo priredje. Po drugi strani pa lahko stavek nadomešča tudi stavčni člen stavka. Tovrstno razmerje pa imenujemo podredje. Učbenik navaja tudi, da se osnovni stavek v podredju imenuje glavni stavek, dodani stavek pa odvisnik. Opredeljeno je tudi, da poznamo več vrst prirednih razmerij in različne vrste odvisnih stavkov, njihove medsebojne povezave ali zgradbo večstavčne povedi lahko ponazorimo tudi S-strukturami. Učbenik navaja tudi, da je so običajno razmerja med povedmi (tako priredna kot tudi podredna) izražena z vezniki, pri čemer je veznik v priredni zvezi lahko opuščen, kar imenujemo brezvezje. Učbenik navaja pa tudi brezvezju nasproten pojem, ki se imenuje mnogovezje, ko so priredni vezniki hote kopičeni. Učbenik navaja tudi, da v zapisanih besedilih stavke medsebojno ločijo vejice (Zajc Berzelak idr. 2008: 132).

Na tem mestu bi poudarili, da učbenik govora jezika 2/3 v obravnavanem poglavju ne navaja posameznih vrst priredij in podredij, navaja jih šele v zaključnih preglednicah, v katerih učbenik navaja poimenovanja in značilnosti posameznih vrst priredij in podredij ter njihove značilne veznike. Učbenik na začetku navaja vezalno priredje, v katerem dopolnjevalni stavek izraža sočasno ali zaporedno dejanje z vezniki in, pa ter, sledi stopnjevalno priredje, za katerega je značilno, da dopolnjevalni stavek stopnjuje dejanje ali stanje, ki je izraženo v osnovnem stavku. Izbrano priredje je navadno izraženo z vezniki ne – ne, niti – niti, ne samo – ampak tudi (Zajc Berzelak idr. 2008: 231)

V nadaljevanju izbrani učbenik obravnava ločno priredje, kjer dopolnjevalni stavek izraža drugo možnost, značilni vezniki pa so ali, ali – ali, protivno priredje, v katerem dopolnjevalni stavek izraža nasprotje. Ob koncu obravnave pa učbenik Govorica jezika 2/3 navaja še posledično, pojasnjevalno in sklepalno priredje, pri čemer v prvem dopolnjevalni stavek izraža posledico, v drugem dopolnjevalni stavek izraža dokaz ali pojasnilo, v zadnjem pa izraža ugotovitev ali sklep. Za posledično priredno razmerje je značilen veznik zato, pojasnjevalno priredje prepoznamo po vezniku saj, kajti, namreč, in sicer, to je, zadnji (sklepalni) pa je prepoznaven po vezniku torej (Zajc Berzelak idr. 2008: 232).²⁸⁶

²⁸⁶V zaključnih preglednicah učbenik Govorica jezika 2/3 navaja po en primer za vsako priredno razmerje, in sicer Vstopila je in vse pristrčno pozdravila. za primer vezalnega priredja; Niti ne bere časopisov niti ne gleda televizije. za primer stopnjevalnega priredja; Ali bere časopise ali pa gleda televizijo. za primer ločnega priredja;

V zaključnih preglednicah učbenik Govorica jezika 2/3 navaja tudi posamezne vrste podrednih razmerij, in sicer osebikov odvisnik, ki osnovni stavek dopolnjuje s podatkom o osebk, predmetni odvisnik, ki prinaša podatek o predmetu in prislovno določilni odvisniki, za katere je značilno, da osnovni stavek dopolnijo s podatkom o okoliščinah dogajanja. Učbenik navaja krajevni, časovni, načinovni, vzročni, namerni, pogojni ter dopustni odvisnik, ki dopolnjujejo osnovni stavek s podatkom o kraju, času, načinu, vzroku, pogoju in oviri dejanja v osnovnem stavku. Za konec pa učbenik navaja tudi, da lahko odvisnik dopolnjuje le posamezen stavčni člen osnovnega stavka. Tovrstni odvisnik pa se imenuje prilastkov odvisnik (Zajc Berzelak idr. 2008: 232).

9.3.2 Poved in besedilo

V nadaljevanju učbenik obravnava povezovanje povedi v besedilo, v imenovanem razdelku učbenik navaja, da povedi lahko nastajajo z združevanjem in strnjevanjem. Ko povedi združujemo, jih medsebojno povezujemo z veznikom, ko pa povedi strnjujemo, pa se glagol posamostali in uporabimo predlog. Učbenik navaja tudi, da med združenimi povedmi obstaja neko pomensko razmerje, ki je v združeni povedi navadno izraženo z veznikom. Učbenik navaja tudi, da včasih pri izražanju nekega pomenskega razmerja, lahko izbiramo med različnimi možnostmi oz. da lahko izbrano pomensko razmerje izrazimo s priredjem ali s podredje (Zajc Berzelak idr. 2008: 143). Smiselno pa je poudariti, da učbenik ne navaja konkretnih primerov, kako lahko enako pomensko razmerje izrazimo na več različnih načinov. Na tem mestu bi bilo smiselno poudariti, katera priredja in podredja so medsebojno pomensko enakovredna in jih lahko medsebojno pretvarjamo, ne da bi spremenili podatke, ki jih želimo izraziti. Pomembno je poudariti, da pojasnjevalno priredje lahko preuredimo v sklepalno priredje in obratno, hkrati bi bilo treba poudariti tudi, da lahko nekatera priredna priredja preuredimo v nekatera poredna razmerja, npr. vezalno priredje lahko preoblikujemo v časovni odvisnik, vzročni odvisnik lahko preoblikujemo v posledično razmerje in protivno priredje v dopustni odvisnik.

Po drugi strani pa učbenik pa navaja, da nekatere večstavčen povedi lahko skrajšamo tako, da odvisnik strnemo v polstavek ali v levi prilastek. Učbenik navaja tudi, da je vrsta tvorjene povedi odvisna od namena sporočevalca, od vrste besedila, od naslovnika, okoliščin pa tudi od jezikovnega znanja. Učbenik navaja, da je strnjene povedi predstavljajo zgoščeno sporočilo in so zato namenjene predvsem rabi v strokovni in znanstvenih besedilih (Zajc Berzelak idr. 2008: 142).

Učbenik v nadaljevanju navaja tudi, da se pri združevanju povedi besedi ponavljajo, ker pa je dobesečno ponavljanje le v redkih primerih slogovno nezaznamovano, se pri tvorjenju besedil tovrstnim ponovitvam poskusimo izogniti. Namesto dobesečne ponovitve se najpogosteje uporabljajo zaimki, sopomenske, parafraza. Možna oblika pa je tudi enostavna opustitev besede, ker je razpoznavna iz osebne glagolske oblike (Zajc Berzelak idr. 2008: 143)

Časopisov ne bere, toda televizijo ima rad. za primer protivnega priredja; Časopisov ne bere, zato tudi tega ni vedel. za primer posledičnega priredja; Tega res ni mogel vedeti, saj ne bere časopisov. za primer pojasnjevalnega priredja in Tega ni vedel, torej res ni bral časopisa. za primer sklepalnega priredja. (Zajc Berzelak idr. 2008: 231–232. Izbrani primeri so zanimivi za obravnavo še z enega vidika, in sicer da lahko enaka dejanji povežemo v različna razmerja, odvisno od podatkov, ki jih želimo predstaviti.

Učbenik navaja, da pri tvorjenju besedila povedi postavljamo v različna razmerja, ki pa se medsebojno pomensko dopolnjujejo, slovnično prilagajajo in ustrezno razvrščajo glede na vsebino posameznega besedila, da ustvarjajo celoto. Učbenik navaja, da so povedi lahko navedene ena za drugo, kar pomeni, da je med njimi vzpostavljeno naštevhalno razmerje, povedi so lahko povezane časovno, takrat je med njimi izpostavljeno časovno razmerje, povedi lahko izražajo nasprotje, kar pomeni, da so v protivnem razmerju. Poleg tega pa lahko izražajo še vzrok, posledico, namero, pogoj za uresničitev dejanja, zato je med njimi lahko izraženo vzročno, posledično, namerno ali pogojno razmerje. Med drugim pa se povedi lahko medsebojno pojasnjujejo ali povzemajo ugotovitve, zato so lahko med njimi izraženo pojasnjevalno ali sklepalno razmerje (Zajc Berzelak idr. 2008: 145).

Učbenik navaja tudi, da se med povedmi lahko pojavljajo različna razmerja, pri čemer eno od njih običajno prevladuje, npr. v opisovalnih se najpogosteje pojavlja naštevhalno razmerje, v pripovedovalnih časovno, v razlagalnih vzročno-posledično in pogojno razmerje. Za utemeljevalna besedila, pa je značilno pojasnjevalno ali sklepalno razmerje. Obveščevalna besedila pa najpogosteje prinašajo samo najpomembnejše podatke o dotični temi. Učbenik navaja tudi, da so pomenska razmerja med povedmi pomembna tudi za določanje vrstnega reda med povedmi, saj pri večini razmerij zamenjava povedi ni mogoča, saj bi pripeljala do nelogičnosti sporočila, le pri naštevhalnem razmerju lahko v nekaterih primerih govorim o zmožnosti zamenjave vrstnega red povedi (Zajc Berzelak idr. 2008: 145).

Učbenik Govorica jezika 2/3 navaja tudi, da so pomenska razmerja med povedmi zelo povezana s slovničnimi razmerji, ker podatki iz prve povedi nadaljujejo in dopolnjujejo v drugi povedi itd. Zato govorimo o dveh odnosih med povedmi, in sicer navezovanje in napovedovanje (Zajc Berzelak idr. 2008: 145).

Učbenik Govorica jezika 2/3 navezovanje opredeli na naslednji način. Navezovanje je način povezovanja povedi, pri katerem se poimenovanje iz prve povedi v drugi ponovi. (Zajc Berzelak idr. 2008: 146) Pri čemer je ponovitev lahko dobesečna, vendar je tovrstno navezovanje stilno zaznamovano, primeren je, npr. v strokovnih, oglaševalskih in polumetnostnih besedilih. Učbenik v nadaljevanju navaja, da se je tovrstnih dobesečnih ponovitev mogoče izogniti z rabo ustreznega zaimka, nadpomenke, sopomenke, parafraze ipd. Učbenik navaja tudi, da je beseda v drugi povedi pogosto izpuščena, če je v imenovalniku, ker je le-ta prepoznana iz osebne glagolske oblike. Hkrati pa navaja tudi, da osebni zaimek v imenovalniku uporabimo, kadar želimo nekaj poudariti ali ko bi izpust lahko privedel do dvoumnosti. Učbenik navaja tudi, da v določenih povedih ni posebnega jezikovnega sredstva, ki bi neposredno izražalo razmerje med povedmi, v teh primerih lahko iz vsebine razberemo, da povedi govorita o isti temi (Zajc Berzelak idr. 2008: 146).

Napovedovanje pa učbenik Govorica jezika 2/3 opredeljuje kot razmerje med povedma, kjer se nanašalnica pojavi v drugi povedi, prva pa vsebuje napovednik (Zajc Berzelak idr. 2008: 146).²⁸⁷

²⁸⁷Na temu mestu učbenik ponovno navaja o aktualnostnem razmerju (Zajc Berzelak idr. 2008: 148), ker smo o tem pri obravnavi učbenika Govorica jezika 2/3 že govorili, ne bomo ponavljali.

9.4 Govorica jezika 3 (delovni zvezek)

9.4.1 Poved in stavek

Govorica jezika 3 poglavja v delovnem zvezku deli enako kot v pripadajočem učbeniku. S skladenjskega vidika sta pomembni predvsem poglavji z naslovom Poved in stavek in Poved in besedilo s pripadajočimi podpoglavji.

Poglavje Poved in stavek prične z obravnavo skladenjskih pojmov v svojem prvem razdelku Kaj je poved. V tem delu delovni zvezek Govorica jezika 3 navaja naloge dopolnjevanja nebesednega sporočila z ustreznim besednim sporočilo, naloge povzemanja vsebine besedila z določenim številom povedi, naloge določanja števila stavkov in povedi v posameznem besedilu, naloge tvorjenja povedi iz besed in naloge preoblikovanja enopovednega besedila v večpovedno (Zajc Berzelak 2009: 8–11).

V imenovanem razdelku bomo izpostavili prvo nalogo, ki predvideva dopolnjevanje nebesednega sporočila z besednim sporočilom (Zajc Berzelak 2009: 8–11). Naloga je pomembna predvsem z vidika, da za izražanje nekega konkretnega sporočila največkrat niso dovolj posamezne besede, ampak morajo biti le-te povezane v višje pomenske enote, kot so besedne zveze, stavki in povedi.²⁸⁸

Obravnava se nadaljuje v naslednjem razdelku Od besede do stavčnega člena, ki je namenjen predvsem utrjevanju jezikoslovnega pojma stavčni člen. Razdelek navaja naloge dopolnjevanja besedila z ustreznimi podatki, naloge podčrtovanja stavčnih členov, naloge postavljanja vprašalnic označenim besedam in besednim zvezam ter določanje stavčnočlenske vloge in naloge postavljanja izbrane besede v različne skladenjske vloge. Nekaj nalog pa delovni zvezek Govorica jezika 3 namenja tudi utrjevanju prilastka kot dela stavčnega člena, npr. naloge preoblikovanja levih prilastkov v desne prilastke in obratno, naloge določanja sestave zloženih stavčnih členov in naloge strnjevanja povedi (Zajc Berzelak 2009: 12–19).

V tem delu bomo izpostavili drugi del tretje naloge, ki predvideva tvorjenje povedi, v katerih bodo iste besede ali besedne zveze uporabljene v različnih skladenjskih vlogah. Delovni zvezek Govorica jezika 3 navaja primera sol in čaplja, ki naj bi ju dijaki uporabili v skladenjski vlogi osebka, predmeta, prilastka, prislovnega določila in povedkovega določila (Zajc Berzelak 2009: 15–16). Naloga je pomembna predvsem z vidika opozarjanja, da ista beseda oz. besedna zveza lahko opravlja različno skladenjsko vlogo, pri čemer je pomembno, da če besedi spremenimo njeno oblikovno podobno, spremenimo tudi stavčni člen, saj če besedo postavimo v drugo obliko, izraža tudi druge podatke, zato so tovrstni poudarki tudi pomembni, ki pa jih delovni zvezek ne predvideva. Izbrana naloga navaja dva zaporedna primera rabe samostalnika, ki ga morajo dijaki uporabiti v različnih skladenjskih vlogah, zato bi na tem mestu lahko dijaki z vzporejanjem izbranih primerov na praktičnih primerih videli, da določena skladenjska raba zahteva rabo besede oz. besedne zveze v ustrezni obliki.²⁸⁹

Obravnava se nadaljuje potem v razdelku Razmerje med stavčnimi členi. Delovni zvezek navaja naslednje naloge, in sicer naloge grafičnega podčrtovanja stavčnih členov, vaje

²⁸⁸Naloga dijake vodi k izbranemu razmisleku z vprašanjem Kaj ste vstavljali – besede ali povedi? Utemeljite odgovor. (Zajc Berzelak 2009: 8).

²⁸⁹Dijaki bi na ta način videli, da osebek predvideva večinoma imenovalniško rabo, predmet zahteva rabo od roditelja do orodnika, prislovno določilo pa lahko sestavlja samostalni skupaj s predlogom, prislovnodoločilno vlogo lahko tako opravlja predložna besedna zveza. Na ta način je tudi na praktičen način pokazano pomembno razlikovanje med jezikoslovnima pojmom beseda in stavčni člen in nujnost njunega medsebojnega razlikovanja.

utrjevanja razmerja med stavčnimi členi, naloge razlikovanja med ujemalnimi in neujemalnimi prilastki ipd. (Zajc Berzelak 2009: 20–23)

Posebej bomo izpostavili prvo nalogo tega sklopa. Nalogo sestavlja več podprimerov, ki so večinoma vezani na razčlenbo izhodiščnega besedila.²⁹⁰ S skladenjskega vidika bomo izpostavili primer, ki zahteva izpis povedi, sestavljene iz osebka, povedka in predmeta. V nadaljevanju pa je naloga dijakov tudi, da isto poved okrnejo do golih stavčnih členov (Zajc Berzelak 2009: 21). Tovrstno primerjanje med enostavno povedjo, ki jo sestavljajo zloženi stavčni členi, in enostavno povedjo, ki jo sestavljajo goli stavčni členi, je pomembno predvsem z vidika ozaveščanja dijakov, da so povedi brez prilastkov razumljive, vendar nekoliko manj jasne, natančne in nazorne. Tovrstne naloge so pomembne z vidika prikazovanja, da so prilastki tisti deli stavčnega člena, ki besedilo bogatijo, hkrati pa ga naredijo razumljivejšega in natančnejšega. Razmislek o sporočilu, ki ga prinaša okrnjena poved.²⁹¹ Posebej bi izpostavili še primer, ki zahteva izpisovanje povedka in določanje sklonske oblike predmeta, ki se z njim povezuje. Naloga dijakov je, da iz povedi Legendarna modna oblikovalka Gabrielle Coco Chanel je v modo prinesla nekaj revolucionarnih sprememb; Navduševala se je nad udobno in funkcionalno modo; Zavedala se je pomena modnih dodatkov (Zajc Berzelak 2009: 22) izpišejo povedke in s pomočjo vprašalnice določijo sklon predmeta, s katerim se povedek veže. Naloga predvideva tudi poimenovanje izbranega podrednega razmerja med povedkom in predmetom. Posebej bi poudarili, da naloga v nadaljevanju predvideva še zapis drugih sklonov, s katerimi se lahko vežejo glagoli iz izbrane povedi. Tovrstne naloge so pomembne, ker poudarjajo, da je sklon predmeta odvisen od povedka. Ob koncu naloga zahteva še ugotavljanje razmerij med naštetimi besednimi zvezami (Zajc Berzelak 2009: 22).

Delovni zvezek Govorica jezika 3 v nadaljevanju navaja naloge, ki utrjujejo besedni red. Delovni zvezek navaja naloge primerjave povedi z vidika zgradbe in vsebine, naloge preoblikovanja povedi glede na različen poudarek, naloge popravljanja neustreznega besednega reda (Zajc Berzelak 2009: 24–26).

Posebej bomo izpostavili nekaj primerov prve naloge, in sicer drugi primer, ki zahteva primerjavo dveh povedi z vidika zgradbe in z vidika vsebine. Delovni zvezek navaja naslednji povedi K slavnostnemu vzdušju pripomore prava izbira pijače in Prava izbira pijače pripomore k slavnostnemu vzdušju. (Zajc Berzelak 2009: 25) Naloga je pomembna, ker na praktični način osmišlja prosti besedni red in členitev po aktualnosti, ki poudarja, da nove podatke členimo na koncu povedi. Tovrstne naloge so pomembne z vidika poudarjanja, da izbrani povedi sestavljajo isti stavčni členi, povedi torej izražata iste podatke, razlikujeta pa se v vrstnem redu stavčnih členov, kar pomeni, da povedi poudarjata različne podatke. V izbranih povedih je v prvi povedi poudarjen podatek osebek (nosilca stanja), v drugi povedi, pa je poudarjen podatek predmet v dajalniku. Pomembno je torej, da povedi kljub enaki vsebini poudarjata različne podatke, kar je posledica zamenjanega besednega reda. S podobnega vidika so pomembni tudi primeri nalog, ki zahteva preoblikovanje povedi, na način, da bo poudarjen zahtevani podatek. Zgolj za ilustracijo bomo navedli en primer preoblikovanja, ki ga navaja delovni zvezek Govorica jezika 3. Delovni zvezek navaja primer povedi. Zrelo rdeče vino ponudimo v kozarcu z zaobljenimi stenami in brez robov. Naloga dijakov je, da poved preoblikujejo na način, da bo poudarjena vrsta vina (Zajc Berzelak 2009: 25). Tudi v tem primeru lahko izpeljemo enak poudarek, in sicer da povedi kljub enaki vsebini poudarjata različne podatke o načinu dejanja stavka, druga poved pa nosi podatke o predmetu stavka.

²⁹⁰Naloge so vezane na izhodiščno besedilo Chanelova torbica (Zajc Berzelak 2009: 20).

²⁹¹Delovni zvezek Govorica jezika navaja naslednje navodilo. Komentirajte sporočilnost okrnjene povedi. (Zajc Breznik 2009: 21)

Skladenjski pojmi so v nadaljevanju obravnavani tudi v razdelkih za naslovom Enostavčna in Večstavčna poved. Prvi razdelek²⁹² navaja predvsem naloge izpisa enodelnih in dvodelnih stavkov iz izhodiščnega besedila. Pomemben pa je predvsem poudarek, zakaj v izbranem besedilu prevladujejo predvsem enostavčne povedi, saj dijake vodi k razmišljanju o slogovni vrednosti rabe tovrstnih povedi. Pomembno je, da je tvorec besedila z izbiro številnih enostavnih povedi ustvaril napeto in zgoščeno pripoved, ki se iz povedi v poved stopnjuje (Zajc Berzelak 2009: 30). Tovrstne naloge so pomembne z vidika ozaveščanja dijakov, da niso vse vrste povedi primeren za vse govorne položaje. V tem konkretnem primeru govorimo predvsem o slogovni zaznamovanosti pretirane rabe enostavnih povedi. V nadaljevanju se delovni zvezek Govorica jezika 3 posveti obravnavi oglasnih besedil, ki jih pogosto sestavljajo različne enostavčne povedi. S skladenjskega vidika bi izpostavili primer druge naloge, ki zahteva izpis dvodelnega stavka, glagolskega enodelnega stavka in neglagolskega enodelnega stavka (Zajc Berzelak 2009: 31–32).²⁹³

Razdelek z naslovom Večstavčna poved pa navaja naloge povezovanja glavnega stavka z odvisnim, naloge izpisovanja enostavnih, dvostavnih in večstavnih povedi iz izhodiščnega besedila, naloge spraševanja po označenih odvisnikih in naloge določanja vrst odvisnika, naloge preoblikovanja zloženih povedi v enostavne, naloge dopolnjevanja z zahtevanimi odvisniki, naloge združevanja enostavnih povedi v priredno zloženo poved in naloge grafičnega ponazarjanja zgradbe povedi (Zajc Berzelak 2009: 34–47).

Za začetek bomo izpostavili primere, ki zahtevajo preoblikovanje zložene povedi enostavno poved. Kot smo že omenjali, so te naloge pomembne z vidika ozaveščanja dijakov, da niso vse oblike povedi primerne za vse vrste besedil, saj je za nekatere bolj značilna raba večstavnih povedi, za nekatere pa bolj enostavne in k tem razmisleku pelje dijake tudi delovni zvezek, ki ob koncu tovrstnih primerov od dijakov zahteva utemeljitev, kdaj bi uporabili zložene in kdaj enostavne povedi.²⁹⁴ Delovni zvezek Govorica jezika 3 za tovrstno osmišljanje navaja naslednje navodilo. Poglejte povedi iz prejšnje naloge in premislite, kdaj bi uporabili zložene in kdaj enostavne povedi. (Zajc Berzelak 2009: 38) Izpostavili bomo tudi primere, ki zahtevajo dopolnjevanje osnovnih stavkov z zahtevanimi odvisniki. Naloga navaja osnovni stavek Smučar se ne sme ustavljati na zahtevnejših delih smučišča (Zajc Berzelak 2009: 39), ki ga morajo dijaki dopolniti s predvidenimi prislovnodoločilnimi odvisniki. Naloga dijakov je torej, da osnovni stavek dopolnjujejo z različnim podatkom o okoliščinah dogajanja (Zajc Berzelak 2009: 39).

Nekaj besed bomo namenili še nalogam, ki predvidevajo združevanje dveh enostavne povedi v dvostavno poved. V tem razdelku delovni zvezek Govorica jezika 3 navaja nalogo povezovanja enostavnih povedi v priredno zloženo poved, pri čemer morajo dijaki izbrani enostavni povedi povezati vnaprej predvideno priredno razmerje. Naloga dijakov je, da izbrano logično razmerje izrazijo z ustreznim veznikom in povedi ustrezno povežejo (Zajc Berzelak 2009: 43–44). Na tem mestu bi poudarili, da delovni zvezek v tem razdelku ne navaja, da je pogosto možno dve enostavni povedi povezati v priredje na več načinov. Delovni zvezek ne vzpostavi torej povezave med priredji, ki jih je možno medsebojno

²⁹²Izbrani razdelek uvaja izhodiščno besedilo, ki je sestavljeno iz velikega števila enostavnih povedi, zato so tudi naloge namenjene predvsem tipologiji razvrščanja enostavnih povedi (Zajc Berzelak 2009: 29–32).

²⁹³Na tem mestu bi bilo smiselno izpostaviti, zakaj so za publicistična besedila značilne enostavne povedi.

²⁹⁴V tem konkretnem primeru govorimo o slogovno bolj primeri rabi določene vrste povedi v določenem besedilu. Hkrati pa je pomembno poudariti, da so z vidika pomena povedi enakovredne.

preoblikovati oz. ne poudarja, da je možno iste podatke izraziti z različnimi priredji. Zgolj za ilustracijo izbrane problematike bomo navedli nekaj primerov, ki jih navaja delovni zvezek Govorica jezika 3. Po zagotovitvi zdravnikov deklica nikoli ne bo zbolela za rakom dojke; Razvila se je iz zarodka brez zloglasnega gena BRCA 1. (Zajc Berzelak 2009: 43), ki naj bi ju dijaki povezali v pojasnjevalno priredje Po zagotovitvi zdravnikov deklica nikoli ne bo zbolela za rakom dojke, saj se je razvila iz zarodka brez zloglasnega gena BRCA 1. Na tem mestu bi bil smiselni poudarek, da so isti podatki, ki jih izraža pojasnjevalno priredje, lahko izraženi tudi s sklepalnim priredjem.²⁹⁵ Na tem mestu bi poudarili še, da delovni zvezek ne poudarja niti, da je možno dve enostavni povedi povezati v priredno ali podredno zloženo poved oz. da so nekatere priredne povedi in podredne povedi medsebojno pretvorljive, npr. zmožnost pretvorbe posledičnega priredja v vzročni odvisnik in zmožnost pretvorbe protivnega priredja v dopustni odvisnik. Če pogledamo konkretne primere, ki jih navaja delovni zvezek Govorica jezika 3, bi bile možne naslednje kombinacije tvorbe različnih povedi. S preoblikovanjem enostavnih povedi Mutacije spremenijo delovanje gena BRCA 1; Obstaja večje tveganje za razvoj raka dojke (Zajc Berzelak 2009: 43) je možno tvoriti priredno zloženo poved, v kateri je izraženo sklepalno priredje Mutacije spremenijo delovanje gena BRCA 1, saj obstaja večje tveganje za razvoj raka dojke in podredno zloženo poved z vzročnim odvisnikom. Ker mutacije spremenijo delovanje gena BRCA 1, obstaja večje tveganje za razvoj raka dojke. Na enak način lahko tudi naslednji enostavni povedi Novinar je javnost seznanil z najnovejšimi genskimi raziskavami; Njegovo poročanje je bilo nenatančno in zavajajoče (Zajc Berzelak 2009: 43) medsebojno povežemo na dva načina, in sicer v protivno priredje, npr. Novinar je javnost seznanil z najnovejšimi genskimi raziskavami, vendar je njegovo poročanje bilo nenatančno in zavajajoče in v podredje z dopustnim odvisnikom. Tovrstno opozarjanje je pomembno z vidika poudarjanja, da je možno enake podatke izraziti na več načinom, pri čemer ostane pomen povedi enak, poved še vedno nosi enake podatke.²⁹⁶

V nadaljevanju izbranega poglavja delovni zvezek Govorica jezika 3 navaja naloge grafičnega ponazarjanja zgradbe poved. Pri tem navaja naloge, pri katerih je treba ustrezno grafično strukturo treba pripisati k ustrezni povedi, kot tudi naloge, pri katerih je treba izbrani povedi zapisati ustrezno grafično zgradbo (Zajc Berzelak 2009: 45–47). Ob teh nalogah bi poudarili, da izbrane naloge zahtevajo le grafično ponazoritev, na nobenem mestu pa ne dodanega pojasnila, katere podatke prinaša pravilno izrisala S-sestava povedi. Pri tovrstnih nalogah bi bilo smiselno poudariti, da poševnica poleg podrednega razmerja prikazuje tudi mesto vejice, ki ločuje odvisnik od glavnega stavka. Enako velja tudi za vrinjene stavke, ki so v S-sestavi ločeni z dvema poševnicama, kar nam pove, da je vrnjeni stavek od glavnega stavka ločen z vejicama na obeh straneh. Poleg omenjene rabe bi izpostavili še eno zelo pomembno zmožnost S-strukture, in sicer prikaz medsebojne odvisnosti oz. enakovrednosti stavkov. S tega vidika je pomembno poudariti, da S-sestava prikazuje stopnje odvisnikov v posamezni povedi, to pomeni, da prikazuje, ali je določen stavek odvisen od glavnega stavka ali pa je odvisen od predhodnega odvisnika. Odvisniki prve stopnje so odvisniki, ki pojasnjujejo glavni stavek, odvisniki druge stopnje pojasnjuje odvisnik prve stopnje ipd. Zgolj za ilustracijo bomo navedli primer, ki ga navaja delovni zvezek Govorica jezika 3.

²⁹⁵V izbranem primeru bi nastala naslednja poved. Razvila se je iz zarodka brez zloglasnega gena BRCA1, zato po zagotovitvi zdravnikov deklica nikoli ne bo zbolela za rakom dojke.

²⁹⁶Nekaj tovrstnih vaj je sicer navedenih v sklepi razčlembi izbranega poglavja, npr. spreminjanje podredno zložene povedi v ekvivalentno priredno zloženo poved ipd. (Zajc Berzelak 2009: 65, 69), vendar tudi na tem mestu ni poudarjena smiselno teh pretvorb. Od dijakov se ne zahteva, da premislijo, zakaj je pomembno, da določen podatek znajo izraziti na več različnih načinov ipd.

Deklica morda res ne bo nikoli razvila dedne oblike raka na dojki (in še to ni 100-odstotno, ker gen BRCA 1 ni edini, ki lahko poveča tveganje za nastanek raka na dojki), nihče pa ji žal ne more zagotoviti, da ne bo dobila raka zaradi drugih vzrokov. (Zajc Berzelak 2009: 47)

Izbrano poved na začetku sestavlja priredno zložen glavni stavek, ki ga pomensko dopolnjuje vzročni odvisnik, slednjega pa še dodatno pojasnjuje prilastkov odvisnik. V nadaljevanju pa poved sestavlja še stavek, povezan v protivno priredno razmerje z glavnim stavkom, ki pa je ponovno pomensko dopolnjen z odvisnim stavkom, in sicer s predmetnim odvisnikom (Zajc Berzelak 2009: 47). Ob tovrstnih primerih je smiselno opozarjati, da nam natančne izris S-sestave pokaže odnose med stavki oz. nam pokaže od česa je posamezen stavk odvisen oz. kateri stavki so medsebojno enakovredni. Na ta način lahko natančneje vidimo logične povezave med stavki in na nek nič tudi vzvratno preverjamo smiselnost logičnih povezav med obravnavanimi stavki večstavčne povedi.

9.4.2 Poved in besedilo

S skladenjskega vidika bi izpostavili še poglavje Poved in besedilo, ki ga sestavljajo štiri podpoglavja, in sicer Povezovanje povedi v besedilo, Pomenska razmerja med povedmi, Slovnična razmerja med povedmi in Aktualnostno razmerje med povedmi. Nekaj več pozornosti bomo namenili zadnjim trem podpoglavjem.²⁹⁷

V podpoglavju z naslovom Pomenska razmerja med povedmi delovni zvezek Govorica jezika 3 navaja nalogo določanja prevladujočega pomenskega razmerja med povedmi izhodiščnega besedila in določanje prevladujočega načina razvijanja teme v izbranih izhodiščnih besedilih. Potem pa sledijo naloge, v katerih morajo dijaki tvoriti krajše besedilo z vnaprej predvidenim načinom razvijanja teme, in naloge, ki od dijakov zahtevajo, da razmislijo, v katerih besedilnih vrstah prevladujejo posamezni načini razvijanja teme ter te besedilne vrste tudi naštejejo (Zajc Berzelak 2009: 79–85). Naštete vrste vaj so pomembne predvsem z vidika, da dijaki ozaveščajo, da je izbira logičnega razmerja in izbira načina razvijanja teme odvisna predvsem od izbire besedilne vrste²⁹⁸. Na tem mestu bi še poudarili, da delovni zvezek Govorica jezika 3 v nobeni nalogi ne zahteva, da dijaki razmislijo, na kakšen način pa so logična razmerja med povedmi lahko izražena, nobena naloga torej ne navaja konkretnega razmisleka o tem, da je logično razmerje med povedmi lahko izraženo na konkretno, tj. z vezniki ali vezniškimi besedami, s predlogi, z polnopomenskimi besedami, ki zaznamujejo določeno razmerje ipd. Po drugi strani pa je logično razmerje med posameznimi povedmi lahko izraženo tudi nekonkretno, to pomeni, da ni izraženo s posebno besedo, ampak je razvidno iz sobesedila.

V naslednjem podpoglavju Slovnična razmerja med povedmi navaja delovni zvezek Govorica jezika 3 naloge izpisovanja nanašalnic in naveznikov, pri čemer pri slednjem največkrat zahteva tudi poimenovanje vrste navezovanja (npr. z nadpomenko, z zaimkom, s parafrazo, osebno glagolsko obliko ipd.)

²⁹⁷ Prvo podpoglavje Povezovanje povedi v besedilo navaja predvsem naloge združevanja (tvorjenje prirednih ali podrednih povedi) in strnjevanja povedi (pretvorbe v polstavke, nestavčne prilastke ipd.), naloge štetja povedi v izhodiščnem besedilu ipd. (Zajc Berzelak 2009: 71–79), o katerih smo že govorili, zato jih na tem mestu ne bomo ponovno izpostavljali.

²⁹⁸ Pomembni so poudarki, da v opisu osebe/kraja/naprave ipd. prevladuje naštevalno razmerje opisovanje kot način razvijanja teme, pri predstavljanju vzročno-posledičnega razmerja, tj. pri razlaganju (npr. razlaga pojma) prevladuje predvsem utemeljevanje ipd.

Posebej bomo izpostavili tretjo in četrto nalogo izbranega sklopa, pri katerih morajo dijaki presojudati o upravičenosti izbranega načina navezovanja, in sicer navezovanja z dobesečno ponovitvijo besede ali besedne zveze. Delovni zvezek Govorica jezika 3 navaja dve besedilni vrsti, in sicer opis²⁹⁹ in pogodbo. Naloga dijakov je, da presodijo ustreznost dobesečnih ponovitev v posameznem besedilu in neustrezne tudi popravijo. Naloga je pomembna z vidika, da je dobesečno ponavljanje pri tvorbi besedila načeloma neustrezno, izjema so seveda besedila, pri katerih bi lahko navezovanje z zaimkom oz. z drugo obliko navezovanja pripeljalo do nejasnosti ali dvoumnosti. Na konkretnih besedilih dijaki presojudajo, da je dobesečna ponovitev pri pogodbi ustrezna, saj bi z rabo drugačnih načinov navezovanja lahko prišlo do dvoumnosti oz. nejasnosti, ki pa v tovrstnih besedilih ne sme biti prisotna. Popolnoma drugače pa velja za opisovalno besedilo. V tem primeru je dobesečno ponavljanje neustrezno in slogovno zaznamovano (Zajc Berzelak 2009: 88).

Obravnavo poglavja poved in besedilo zaključijo podpoglavje Aktualnostno razmerje med povedmi. Izbrani razdelek navaja štiri naloge. Prva naloga zahteva od dijakov opazovanje izhodiščnega besedila z vidika povezanosti povedi in ugotovitev, na kateri del povedi se nanaša izbrana besedna zveza v drugi povedi. Druga naloga zahteva od dijakov, da izbrano besedilo smiselno dopolnijo z dvema od naštetih povedi. Izbrana naloga utrjuje predvsem to, da če želijo dijaki tvoriti smiselno besedilo, morajo paziti, da so povedi medsebojno ustrezno povezane, naloga utrjuje pravilo členitve po aktualnosti, da navadno znani podatek členimo na začetek povedi, novega pa na konec povedi. Zadnji nalogi pa od dijakov zahtevata, da presodijo, ali sta besedili z vidika povezanosti posameznih povedi smiselna in svojo odločitev tudi utemeljijo.

Na tem mestu je smiselno poudariti, da delovni zvezek v tem podpoglavju v nobeni izmed naštetih nalog ne navaja, da z različno členitvijo po aktualnosti pride tudi do pomenske razlike med povedmi³⁰⁰. Tovrstno nalogo navaja razčlemba neumetnostnega besedila³⁰¹, ki zaključuje obravnavo poglavja Poved in besedilo. Delovni zvezek Govorica jezika 3 navaja naslednja primera povedi, in sicer Pri sosedi ji pravijo »frankfurter« ali »wiener würstel in »Frankfurter« ali »wiener würstel« ji pravijo pri sosedi. (Zajc Berzelak 2009: 103) Pomenska razlika je v tem, da sta v prvi povedi novi podatke ustrezni poimenovanji. V drugi povedi pa je novi podatek okoliščina dejanja, in sicer kraj dejanja.

9.5 Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3

9.5.1 Ali smo ukradli zemljo svojim naslednikom? (stavek, poved)

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 z obravnavo pojma poved in zapiše naslednjo opredelitev. Poved je najmanjša enota besedila, ki nosi sporočilo. Zato je lahko tudi ena sama poved samostojno besedilo. (Hodak idr 2009: 28) V nadaljevanju učbenik predstavi tudi osnovne značilnosti povedi, in sicer navaja, da je vsaka poved pomensko zaokrožena in vsebuje vse podatke. Hkrati je pomembno, da je vsaka poved del določenih okoliščin, ki jih je seveda

²⁹⁹Izbrani nalogi se navezuje na izhodiščni besedilni Antarktika in Pogodba o kadrovske štipendiji (Zajc Berzelak 2009: 88–89).

³⁰⁰Nekaj tovrstnih nalog pa navaja delovni zvezek v razdelku z naslovom Besedni red (Zajc Berzelak 2009: 24–28). Izbrane naloge navajajo, da je z izbiro različne členitve poudarjen različen podatek. Naloge pa ne poudarjajo, da z različno členitvijo prihaja tudi do pomenskih razlik med povedmi, ki ju sicer sestavljajo iste sestavine oz. isti stavčni členi.

³⁰¹Naloge izbrane razčlembe neumetnostnega besedila se navezujejo na izhodiščno besedilo Hrenovke – je katera še »prava«? (Zajc Berzelak 2009: 99).

treba upoštevati, če želimo razumeti sporočilo. Poleg naštetega pa ima vsaka poved tudi določeno tvorno podobo, kar pomeni, da je zapisana z veliko začetnico in zaključena s končnim ločilom, pri govorjenem besedilu pa njeno tvorno stran zaznamujeta končna intonacija in nekoliko daljši premor (Hodak idr 2009: 28).

V nadaljevanju učbenik spregovori tudi o slovnični sestavi povedi, in sicer navaja, da so povedi lahko slovnično bolj ali manj zapletene, lahko jih sestavlja en sam stavek, lahko pa tudi več. S tega vidika se zato povedi ločujejo na enostavčne in večstavčne (zložene) povedi, pri čemer so enostavčne povedi sestavljene iz enega stavka, večstavčne pa iz več, ki so lahko medsebojno povezani z veznikom ali brez njega (Hodak idr 2009: 28).

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da ko želimo predstaviti nek posamezen dogodek, dejanje, odločitev ali stanje povezujemo besede in besedne zveze v stavke, ki jih oblikujemo tako, da besede zberemo okoli osebne glagolske oblike. Pri tvorjenju stavku besede in besedne zveze niso nanizane naključno, ampak so medsebojno povezane pomensko in oblikovno. Pomembno je, da vsaka beseda ali besedna zveza izraža točno določen podatek, ki je nujno potreben za ustrezno predstavitev dogodka ali dejanja in ti deli stavka se imenujejo stavčni členi (Hodak idr. 2009: 30)³⁰².

V nadaljevanju učbenik navaja vrste stavkov, in sicer da poznamo dvodelne in enodelne stavke. Učbenik navaja, da besede dopolnjujejo osebno glagolsko obliko, za katero je v slovenščini značilno, da ob sebi večinoma predvideva podatek o vršilcu dejanja ali nosilcu stanja, zato večina stavkov vsebuje oba podatka. Tovrstne stavke imenujemo dvodelni stavki. Učbenik navaja tudi, da osebek v vseh dvodelnih stavkih ni izražen, vendar ga je vseeno možno prepoznati iz oblike glagola v povedku (Hodak idr. 2009: 32).

Hkrati pa učbenik navaja tudi, da poznamo tudi enodelne stavke. To so stavki, ki ne izražajo osebkov ali povedk. Učbenik navaja, da tovrstne stavke delimo v dve skupini, in sicer stavke, ki ne vsebujejo osebkov, imenujemo enodelni glagolski stavki, stavke, ki ne vsebujejo povedk pa imenujemo enodelni neglagolski stavki (Hodak idr. 2009: 32).

V nadaljevanju učbenik navaja še nekatere vrste stavkov, in sicer pastavek, pristavek in polstavek, pri čemer je pastavek enodelni neglagolski stavek, ki lahko sestavlja zvalnik, člene ali medmet. Pastavek lahko nastopa kot samostojna poved ali pa kot del daljše povedi in v tem primeru je pastavek ločen z vejico od preostalega dela neke povedi (Hodak idr. 2009: 33).

Učbenik nadaljuje z opredelitvijo pristavka in navaja, da pristavek natančneje označuje stavčni člen. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da besede besedne zveze pristavka označujejo isto kot besede ali besedne zveze izbranega stavčnega člena³⁰³ in vedno nastopa kot del povedi, ki je od preostalega dela ločen z vejico, v primeru, da pristavek stoji sredi stavka, ga od ostalega dela ločuje vejica na obeh straneh (Hodak idr. 2009: 33).

Na koncu izbranega poglavja učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 obravnava polstavek in navaja, da polstavek stavčni člen dopolnjuje z novim podatkom ter nastane, ko v odvisniku izpustimo veznik in osebno glagolsko obliko. Tudi polstavek nastopa kot del

³⁰²V nadaljevanju učbenik navaja posamezne stavčne člene in njihove vloge (Hodak idr. 2009: 30). Ker učbenik enake opredelitve navaja tudi v nadaljevanju, jih na tem mestu ne bomo natančneje obravnavali.

³⁰³Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja naslednji primer pristavka, in sicer podnebje = povprečni vremenski vzorec posamezne regije v daljšem časovnem obdobju (Hodak idr. 2009: 33).

povedi in je od ostalega dela povedi ločen z vejico, v primeri da polstavek stoji sredi povedi, je od ostalega dela ločen z vejicama na obeh straneh (Hodak idr. 2009: 33).

9.5.2 Raziskovanje informacijske družbe (stavčni členi)

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 podrobneje obravnava stavčne člene v poglavju z naslovom Raziskovanje informacije družbe. V drugem delu poglavja učbenik ponovno navaja, da so stavki sestavljeni iz posameznih delov, od katerih vsak nosi točno določen podatek. Te dele imenujemo stavčni členi. Učbenik tudi poudari, da je stavčni člen lahko sestavljen iz ene ali več besed. Učbenik pa navaja tudi zelo pomembno razlikovanje med besedo in stavčnim členom. Učbenik navaja, da so besed znamenja, ki poimenujejo stvarnost, logična razmerja znotraj nje, z njimi vzpostavljamo zvezo s sobesedilom in izražamo svoj odnos do povedanega. Besede glede na to, kaj poimenujejo uvrščene v besedne vrste. Učbenik poudarja tudi, da besede delim na pregibne in nepregibne besedne vrste, pri čemer pregibne besedne vrste pri spreganju, sklanjanju in stopnjevanju spreminjajo svojo oblikovno podobo, ne pa tudi besedne vrste. Samostojne besede torej lahko spreminjajo obliko, kadar pa so besede uporabljene kot stavčni člen, pa je ne morejo [poudarila N. L.] Besede ali besedne zveze morajo v stavku in povedi biti vedno uporabljene v točno določeni obliki, če želimo z njim sporočiti določne podatke. Pomembno je torej, da ko obravnavamo stavke in njihove dele ne razmišljamo o posamičnih besedah in besednih vrstah, temveč o stavčnih členih (Hodak idr. 2009: 41). Učbenik torej izpostavi zelo pomembno dejstvo, da z isto besedo ali z isto besedno vrsto lahko sporočimo različne podatke oz. da besedne vrste v različnih oblikah sporočajo različne podatke.³⁰⁴

V nadaljevanju učbenik navaja imena stavčnih členov in razlaga njihove skladenjske vloge ter jih podrobneje razlaga. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da so stavčni členi osebek, povedek in prislovna določila. Osrednja vloga pripada povedku, saj nosi podatek o dogajanju, dejanju ali stanju, ostali stavčni členi pa povedek pomensko dopolnjujejo, Učbenik zapiše tudi, da je v vsakem stavku po en povedek in osebek, predmetov in prislovnih določil pa je lahko več (Hodak idr. 2009: 41).

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja naslednje opredelitev stavčnih členov. Povedek je stavčni člen, ki nam pove, kaj se je zgodilo, kaj kdo dela, kaj se z njim dogaja ali v kakšnem stanju je. Po povedku se vprašamo, npr. Kaj delamo? Kaj se dogaja? Kaj se je/bo zgodilo?³⁰⁵ (Hodak idr. 2009: 41) V nadaljevanju Učbenik obravnava osebek. Zanj zapiše, da je to stavčni člen, pomensko dopolnjuje povedek s podatkom o tem, kdo ali kaj dela oz. kaj se z njim dogaja. Po osebkju se vprašamo z vprašalnico Kdo ali kaj? Učbenik tudi poudari, da se pri spraševanju po osebkju vprašamo z vprašalnico in s povedkom. Hkrati učbenik poudari tudi, da vršilec dejanja ali nosilec stanja ni nujno izražen s določeno besedo ali besedno zvezo, lahko ga razberemo iz oblike glagola v povedku. Poudari pa tudi, da poznamo stavke brez osebkja, to so t. i. brezosebni glagoli, ki poimenujejo dogajanje v naravi in ob sebi ne zahtevajo podatka o vršilcu dejanja ali nosilca stanja (Hodak idr. 2009: 41).

³⁰⁴Pomembno je poudariti, da tako konkretnega in natančnega razlikovanja med jezikoslovnima pojmom beseda in stavek ostali učbeniki ne navajajo.

³⁰⁵Za posamezne vprašalnice učbenik navaja naslednje primere. Dijake vaše šole tudi letos **vabimo** (Kaj delamo?) sodelovanju v projektu., Projekt **poteka** v okviru programa za Promocijo znanosti na MVZT. (Kaj se dogaja?), Najbolj ocenjeni prispevki **bodo nagrajeni** (Kaj se je zgodilo?) (Hodak idr. 2009: 41).

V nadaljevanju učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 obravnava predmet³⁰⁶ in navaja, da je predmet stavčni člen, ki pomensko dopolnjuje povedek s podatkom o tem, na koga ali kaj prehaja dejanje oz. ga prizadeva. Po predmetu se sprašujemo z vprašalnicami Koga ali česa?, Komu ali čemu? Koga ali kaj?, O kom ali o čem? in S kom ali s čim? (Hodak idr. 2009: 42) Opozorili bi, da učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 ne poudarja, da so to neimenovalniške vprašalnice oz. z vprašalnice od roditelja do otroka.³⁰⁷

Sledi obravnava prislovnih določil. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da so prislovna določila stavčni členi, ki pomensko dopolnjujejo povedek s podatki o okoliščinah dogajanja. Izbrani stavčni členi izražajo kraj, čas, način ali vzrok dogajanja. Lahko pa tudi izraža namen dejanja, pod katerim pogojem in kljub čemu lahko dejanje ali dogajanje poteka. Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede poudarja, da glede na to, da prislovna določila prinašajo različne podatke o okoliščinah dejanja povedka, se po prislovnih določilih vprašamo z različnimi vprašalnicami (Hodak idr. 2009: 43). V nadaljevanju Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede navaja posamezna prislovna določila in značilne podatke o okoliščinah, ki jih prinašajo.

1. Prislovno določilo kraja nam pove, kje in kod se je kaj dogajalo, od kod in do kod je potekalo ter kam je bilo usmerjeno dejanje.
2. Prislovno določilo časa izraža podatke o tem kdaj, od kdaj, do kdaj in koliko časa se kaj dogajalo.
3. Prislovno določilo načina izraža, kako se je nekaj zgodilo ali kako je dejanje potekalo.
4. Prislovno določilo vzrok izraža vzrok dejanja izraženega v povedku, zakaj se je nekaj zgodilo.
5. Prislovno določilo namena nam pove, s katerim namenom je bilo opravljeno dejanje.
6. Prislovno določilo pogoja nam pove, pod katerim pogojem bi se dejanje lahko uresničilo.
7. Prislovno določilo dopuščanja nam pove, kljub čemu se je kaj dogajalo ali zgodilo. (Hodak idr. 2009: 42–43)

Poudarili bi, da učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 edini obravnava prislovna določila namena, pogoja in dopuščanja. Menimo, da je njihova obravnava na ravni gimnazijskega in srednje strokovnega izobraževanja smiselna, saj vzpostavlja natančno paralelo med stavčnimi členi in odvisnimi stavki.

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja tudi, da so stavčni členi medsebojno oblikoslovno povezani in odvisni eden od drugega. Navedena so naslednja razmerja, in sicer oblikovno prilagajanje povedka osebk, ki se imenuje ujemanje³⁰⁸, v nadaljevanju učbenik predstavi še skladenjski pojem vezava, ki poimenuje razmerje med povedkom in predmetom, saj že osebna glagolska oblika v povedku določa, kateri podatek je še potreben poleg podatka o vršilcu dejanja, da bo stavek razumljiv oz. že glagol sam s svojo vezljivostjo določa, kaj

³⁰⁶Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja naslednje primere, v katerih so označeni predmeti, in sicer **K sodelovanju** so vabljeni dijaki in njihovi mentorji., **Z željo po sodelovanju** vas pozdravljam.; **Za šole** bomo organizirali delavnico o spletnem zbiranju in analizi podatkov. (Hodak idr. 2009: 42)

³⁰⁷To opozarjanje je pomembno prav z vidika opozarjanja na razlikovanje med pojmom beseda in stavčni člen, s tem ko opozorimo na spremembo, da se sprašujemo po določenih podatkih z različno sklonsko vprašalnico natančno vzpostavimo razmerje med besedo in stavčnim členom, in sicer da ko gledamo na besedo z vidika besedne vrste, ni pomembno, v kateri obliki je beseda, ko pa besedo postavimo v skladenjska razmerja, pa je pomembno, v kateri obliki je beseda, ker besede z različnimi oblikami izražajo različne podatke. Ravno zaradi omenjenega dejstva je pomembno, da opozarjanja, da osebek prinaša podatke o imenovalniški vprašalnici, predmet pa podatke o neimenovalniških vprašalnicah.

³⁰⁸Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 ujemanje razlaga s primerom Naloge prijavijo mentorji do 1. 12. 2008 s priloženo prijavnico. Ker je osebek v dani povedi v množini, mora biti v množini tudi povedek (Hodak idr. 2009: 41).

moramo s predmetom izraziti, da dobimo smiseln stavek.³⁰⁹ Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 predstavi tudi razmerje med povedkom in prislovnim določilom. Navaja, da je lahko izbrani povedek ustrezno dopolnjen tudi s podatki o okoliščinah, ki so izražene s prislovnimi določili, pri čemer ta niso s povedkom povezana oblikovno, ampak le pomensko. Učbenik navaja, da so prislovna določila le »primaknjena« k povedku, zato je to razmerje tudi poimenovano primik (Hodak idr. 2009: 44). Na zadnje pa učbenik navaja še eno razmerje³¹⁰ med povedkom in osebkom, in sicer prisojanje. Učbenik poudarja, da poleg podatkov, ki jih določa osebek (tj. števila, osebe in spol vršilca dejanja/nosilca stanja), lahko povedek izraža še nekatere lastnosti, ki pa od osebkov niso odvisne. Povedek namreč pove, kdaj se dejanje dogaja, to pomeni, da postavi izbrani glagol v določen čas, hkrati pa povedek izrazi tudi svoje razmerje do tega, kar se dogaja, kar bi se utegnilo zgoditi ali kaj naj se zgodi. Z drugimi besedami povedek postavi glagol v določen naklon. Zaradi zgoraj naštetih značilnosti pravimo, da povedek prisoja osebkom določeno dejanje, stanje ali lastnost (Hodak idr. 2009: 44).³¹¹

V nadaljevanju učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede navaja tudi razlikovanje v zgradbi posameznih stavčnih členov, govori o golih in zloženih stavčnih členih. Učbenik navaja, da je stavčni člen lahko zgrajen iz različnega števila besed, ki pa so lahko glede na pomen polnompomenske ali nepolnompomenske. Slednje izražajo le določena razmerja in stališča, zato ker same po sebi ne morejo izraziti nobenega zaokroženega podatka, so le pridružene polnompomskim besedam. Glede na število polnompomskih besed v stavčnem členu pa ločujemo stavčne člene na gole in zložene (Hodak idr. 2009: 47). Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja da ko lahko izbrani stavčni člen (vršilca dejanja/nosilca stanja, dejanje/dogajanje, prizadetega ali okoliščine) dovolj natančno izrazimo le z eno besedo, ki je postavljena v ustrezno obliko, je to goli stavčni člen, saj vsebuje le eno polnompomsko besedo. Učbenik navaja tudi, da določenih razmerij, npr. vzroka, prostora in časa, ni mogoče izraziti z eno samo polnompomsko besedo, ampak le ta ob sebi potrebuje nepolnompomsko dopolnilo največkrat predloga ali členka [N. L.]. Pomembno je, da sta v tem primeru potrebni obe besedi, da lahko stavčni člen izrazi želeni podatek in je stavek razumljiv. Obe besedi sta tako obvezni in nujni (Hodak idr. 2009: 47).

Po drugi strani pa je pogosto ena polnompomska beseda (skupaj z nepolnompomskimi besedami) ni dovolj za izražanje natančno, jasno in nazorno izražanje določenega podatka.³¹² V takšnih primerih je osrednji polnompomski besedi treba dodati še druge polnompomske in nepolnompomske besede. Stavčni člen, ki ga sestavljata najmanj dve polnompomski besedi, se imenuje zloženi stavčni člen.³¹³ Izbrano obliko stavčnega člena pa sestavljata jedro in določila. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja tudi, da vse polnompomske besede v zloženem stavčnem členu niso enakovredne, lahko so torej med seboj v

³⁰⁹Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja primer prijaviti, ki poleg podatka o vršilcu dejanja zahteva o sebi še odgovor na tožilniško vprašalnico koga ali kaj, kar pomeni, da je nujno potrebna še vezava s predmetom v tožilniku (Hodak idr. 2009: 41).

³¹⁰Poleg že omenjenega ujemanja.

³¹¹Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 naslednje primere, na katerih razlaga prisojanje, in sicer povedek prijavijo izraža, da se dejanje uresničuje v sedanosti, glagol prijavite se izraža poziv, da vršilec dejanja nekoga poziva k nečemu, glagol bi se prijavil pa nakaže zmožnost oz. nezmožnost in pogoje uresničitve dejanja (Hodak idr. 2009: 44).

³¹²Izbrana struktura sicer izraža nek samostojen pomen, vendar je pomen lahko natančnejši, če dodamo še druge besede.

³¹³Učbenik navaja naslednji primer. Strokovna komisija bo ocenila raziskovalna poročila in aplikacije. Osebek izbranega primera (strokovna komisija) sestavljata dve polnompomski besedi, in sicer samostalni komisija in pridevnik strokovna. Predmet v navedeni enostavni povedi pa sestavljajo tri polnompomske besede, in sicer pridevnik raziskovalna, samostalnika poročila in aplikacije ter nepolnompomska beseda in (Hodak idr. 2009: 47)

neenakovrednem (nadredno-podrednem) ali enakovrednem (prirednem) razmerju. Nekatere besede ni mogoče izpustiti, zato se imenujejo jedrne besede, druge pa le nekoliko natančneje določajo izbrano jedro, zato bi bila poved še vedno razumljiva, vendar bi bili izraženi podatki v takšnem stavčnem členu manj natančni [poudarila N. L.] Beseda, ki je nujna za smiselnost stavčnega člena. Ključna ali nosila beseda stavčnega člena se imenuje jedro, besede, ki pa stojijo ob jedru in ga natančneje določajo, pa se imenujejo določila (Hodak idr. 2009: 48). Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 v nadaljevanju predstavlja tudi razlikovanje med priredno in podredno zloženim stavčnim členom. Navaja, da je stavčni člen sestavljen iz enega jedra in enega ali več določil, ki ga imenujemo podredno zložen stavčni člen. Stavčni člen sestavljen iz najmanj dveh jeder je priredno zložen stavčni člen, pri čemer vsako jedro lahko dopolnjuje še določilo. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja tudi razlikovanje med zloženostjo povedka in podredno zloženostjo ostalih stavčnih členov. Podredno zloženi osebki, predmet in prislovno določilo sestavljajo jedro in vsaj eno določilo, ki se imenuje prilastek. Prilastki odgovarjajo na vprašalnice kakšen, kateri, čigav in koliko. Glede na mesto prilastka ločimo leve in desne prilastke. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da se določilo, ki stoji na levi strani jedra, imenuje levi prilastek. Levi prilastek navadno sestavlja pridevniška beseda, ki v spolu, sklonu in številu ujema s samostalniško besedo, zato običajno govorimo o ujemalnem levem prilastku. Po drugi strani pa določilo na desni strani imenujemo desni prilastek, v katerem običajno stoji samostalniška beseda, ki natančneje določa svojino ali vrsto jedrne samostalniške besede. Večinoma so desni prilastki neujemalni, kar pomeni, da sta samostalnika v različnih skloni, lahko pa so tudi ujemalni, ko sta jedro in prilastek ujemata v sklonu. Ob koncu obravnave učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 ponovno navaja, da so prilastki deli stavčnega člena, ki bogatijo besedilo, niso pa nujni za razumevanje povedi, prispevajo pa k natančnosti, nazornosti in jasnosti izraženega sporočila.³¹⁴ Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede navaja tudi, da prilastek grafično označujemo s pikicami pod podčrtavo za izbrani stavčni člen (Hodak idr. 2009: 48–49).

V nadaljevanju učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 predstavlja še sestavo zloženega povedka. Navaja, da je tudi povedek lahko gol ali zložen. Slednji je takrat, ko povedek poleg osebne glagolske oblike sestavlja še povedkovo določilo ali povedkov prilastek, ki pa se medsebojno razlikujeta po tem, da povedek brez povedkovega določila nesmiseln in nerazumljiv, zato je to obvezno dopolnilo. Povedek brez povedkovega prilastka pa je še vedno razumljiv, zato povedkov prilastek ni obvezna sestavina povedka (Hodak idr. 2009: 50). Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da je povedkovo določilo obvezno, saj je del povedka, ki ga sestavlja pomensko nepopoln glagol. Povedkovo določilo ob sebi potrebujejo nepolnopomenski glagoli, npr. naklonski (želeli si, moči, morati, smeti, hoteti ipd.) in fazni (začeti, nadaljevati, končati ipd.) glagoli, ki ob sebi obvezno zahtevajo še en glagol v nedoločniški obliki, glagol biti, kadar je uporabljen kot pomožnik³¹⁵ ter glagola postati in imeti, kadar slednji ni uporabljen v pomeni izražanja lastnine. Imenovani glagoli biti, imeti in postati kot pomožniki ob sebi zahtevajo dopolnilo v obliki samostalniške ali pridevniške besede (Hodak idr. 2009: 50). Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 poudari tudi, da je v povedku, ki ga sestavlja nepolnopomenski glagol s povedkovim določilom, nepolnopomenski glagol v osebni glagolski obliki. Tako povezuje povedek z osebkom pa tudi z ostalimi stavčnimi členi, zato je poimenovan tudi vez (Hodak idr. 2009: 50).

³¹⁴Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja tudi, da prilastek grafično označujemo s pikicami pod podčrtavo za izbrani stavčni člen (Hodak idr. 2009: 48–49).

³¹⁵Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede navaja, da glagol biti opravlja funkcijo pomožnika, v primeru, ko ne izraža pomena obstajati, nahajati se, potekati.

Učbenik navaja tudi značilnosti povedkovega prilastka, ki je del zloženega povedka ob polnopomenskih glagolih, izraža pa stanje osebkov ob trenutku dejanja izraženega v povedku. Tudi za povedkov prilastek velja, da je lahko izpuščen, vendar je zaradi tega povedek manj natančen (Hodak idr. 2009: 50).

Na koncu poglavja učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 govori še o razvrščanju stavčnih členov v povedi. Učbenik navaja, da je za slovenščino značilno, da običajno najprej povemo, o čem govorimo, kar je najpogostejše izraženo v osebkov. Sledi povedek, ki izbranemu osebkov prisoja neko dejanja ali stanje, sledi pa to, kar o osebkov in njegovem delovanju povemo. Po drugi strani pa je razporejanje stavčnih členov v posameznem stavku lahko tudi drugačno, in sicer podatke razvrščamo glede na to, kateri podatek se nam zdi najpomembnejši. Pri tovrstni členitvi postavimo na konec podatke, ki ga je sporočevalec želel poudariti. Učbenik navaja, da je slovenščina glede besednega reda precej svobodna, kljub temu pa to ne velja za razvrščanje besed v posameznem stavčnem členu, saj imajo določene besede v besedni zvezi točno določeno mesto. To v naprej določeno mesto določenih besed in besednih zvez imenujemo stalna stava, ki je značilna za prilastke in naslonski niz³¹⁶ (Hodak idr. 2009: 54).

9.5.3 Uganke zgodovine (priredno in podredno zložene povedi)

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 nadaljuje z obravnavo pojmov priredno in podredno zložena poved. Učbenik navaja, da je zložena poved zveza stavkov, ki jo spoznamo po številu povedkov. Učbenik poudarja, da je dvostavčna poved zgrajena iz osnovnega in dopolnjevalnega stavka, ki pa sta medsebojno lahko v enakovrednem ali neenakovrednem razmerju. V nadaljevanju učbenik navaja, da sta stavka v dvostavčni povedi v neenakovrednem razmerju, kadar dopolnjevalni stavek osnovnega dopolnjuje z izbranim podatkom, npr. o vršilcu dejanja, kraju dejanja, vzroku dejanja ipd, zato v primeru tovrstnega razmerja govorimo, da so povedi podredno zložene, pri katerih se osnovni stavek imenuje glavni stavek, dopolnjevalni stavek pa je imenovan odvisni stavek ali odvisnik (Hodak idr. 2009: 76).³¹⁷

Učbenik opredeli tudi enakovredno razmerje, za katerega zapiše, da sta povedi v enakovrednem razmerju, ko se po dopolnjevalnem stavku ne moremo vprašati enako kot po stavčnem členu, saj dopolnjevalni stavek v tovrstnih povedih dopolnjuje osnovni stavek s celotnim dogodkom ali dogajanjem. Učbenik v nadaljevanju izpostavi tudi vlogo veznikov in vezniških v zloženi povedi. Učbenik zapiše naslednjo opredelitev. Vezniki in vezniške besede so besede, ki nakazujejo pomensko in slovnično razmerje med osnovnim in dopolnjevalnim stavkom. (Hodak idr. 2009: 41) Učbenik v nadaljevanju navaja različne vrste veznikov in vezniških besed. Ločuje jih na tiste, ki povezujejo enakovredne in neenakovredne povedi. Prvi se imenujejo priredni vezniki, drugi pa podredni vezniki. Učbenik navaja tudi, da lahko veznik razvrščamo tudi glede na to, katero razmerje izražajo (npr. veznik kot načeloma izraža načinovno razmerje,

³¹⁶Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja naslednje primere stalne stave, in sicer stava pridevniške besede, ki stoj navadno levo od samostalniške besede, zato tudi poimenovanje levi prilastek, stava desnega prilastka desno od jedra ipd. (Hodak idr. 2009: 54).

³¹⁷Učbenik zapiše naslednjo opredelitev. Stavka v zloženi povedi sta neenakovredna, kadar se po dopolnjevalnem stavku lahko vprašamo kot po »navadnem« stavčnem členu. (Hodak idr. 2009: 76) Učbenik tako že na samem začetku izpostavi, da se enake podatke možno izraziti na več različnih načinov, na tem mestu govorimo seveda o tem, da lahko določen podatek izrazimo kot stavčni člen in del enostavne povedi, lahko pa enak podatke izrazimo tudi s podrednim stavkom.

veznik ker izraža vzročno razmerje, veznik in izraža vezalno razmerje itd.), vezniki se lahko delijo tudi glede na njihovo sestavo, in sicer če so sestavljeni iz ene besede, so enobesedni, če so sestavljeni iz več besed pa so več besedni (npr. ne da, medtem ko ipd.). Nazadnje pa lahko veznike delimo še glede na to, ali veznik stoji samo v dopolnjevalni povedi ali del veznika stoji v osnovni povedi in del v dopolnjevalni povedi. Prvim pravimo enodelni, drugim pa dvodelni (Hodak idr. 2009: 76).

V tem delu obravnave učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede predstavi tudi grafično prikazovanje razmerij oz. predstavi t. i. s-sestavo. Učbenik navaja, da simbol S označuje posamezen stavek, podredno razmerje je ponazorjeno s poševnico. Učbenik navaja tudi, da poševnica v s-strukturi označuje, kje v podredno zloženi povedi stoji vejica.³¹⁸ Učbenik navaja tudi, da enakovredno razmerje med stavkom grafično ponazorimo z znakom plus (Hodak idr. 2009: 76). Na tem mestu pa Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 ne poudarja, da s-struktura prikazuje tudi razmerje med stavki v posamezni povedi oz. iz izbranega grafičnega prikaza je razvidno, ali sta stavka v povedi enakovredna ali neenakovredna. Prvo razmerje struktura prikazuje s tem, da postavlja stavka v isto ravnino, s tem pokaže, da sta stavka enakovredna. Drugo razmerje pa struktura prikazuje na način, da glavni stavek postavlja nad odvisni stavek in na ta način pokaže, da glavni stavek narejen odvisnemu oz. nižja pozicija odvisnega stavka pa nakazuje, da je v neenakovrednem odnosu z glavnim stavkom.³¹⁹

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 v nadaljevanju obravnava posamezne vrste odvisnikov, navaja, da je odvisnikov več vrst, deljeni so glede na to, s katerim podatkom dopolnjujejo glavni stavek in kateri del. Najprej so predstavljeni odvisniki, ki dopolnjujejo povedek glavnega stavka, to so osebkov, predmetni, časovni, krajevni, načinovni, vzročni, namerni, dopustni in pogojni odvisnik.³²⁰ Obravnava posameznih odvisnikov se začne z osebkovim odvisnikom. Učbenik navaja, da je to odvisnik, ki v glavnem stavku podredno zložene povedi opravlja skladijsko vlogo osebk, saj povedek dopolnjuje s podatkom o bitju, stvari ali pojmu, ki sem mu pripisuje dejanje ali stanje. Učbenik navaja tudi značilno vprašalnico kdo ali kaj³²¹, s katero se s pomočjo povedka sprašujemo po izbranem odvisniku. Sledi obravnava predmetnega odvisnika. Zanj zapiše, da je to odvisni stavek, ki opravlja vlogo predmeta. Povedek glavnega stavka tako dopolnjuje s podatkom o bitju, stvari ali pojmu, na katerega dejanje prehaja. Učbenik navaja tudi značilne vprašalnice, s katerimi se sprašujemo po predmetu, in sicer koga ali česa, komu ali čemu, koga ali kaj, o kom ali o čem,

³¹⁸Poudarek, da S-struktura prikazuje tudi mesta, kjer v podredno zloženi povedi stojijo vejice, je zelo pomemben, ker na nek način osmišlja rabo s-strukture, in sicer poudarja, da njen namen ni samo tehnični zapis strukture povedi, ampak z njeno uporabo lahko izboljšujemo tudi pravopisno zmožnost postavljanja vejic v podredno zloženi povedi.

³¹⁹Nekaj besed o mestu stavkov v s-sestavi je v učbeniku namenjenih pri obravnavi s-strukture v večstavčni povedi (Hodak idr. 2009: 85), vendar pa poudarjanje o poziciji samega stavka v s-sestavi pomembno tudi pri opazovanju dvostavčne povedi, saj le ta prikazuje, kateri stavek je odvisen in kateri nadreden, hkrati pa prikazuje tudi, samo zgradbo povedi, npr. ali je poved začne glavni stavek in sledi odvisnik ali ravno obratno je prvi stavek v povedi odvisni stavek, ki mu sledi glavni stavek.

³²⁰Na tem mestu učbenik poudari tudi, da odvisnik lahko stoji pred ali za glavnim stavkom in je od glavnega stavka ločen z vejico (Hodak idr. 2009: 78)

³²¹Pri tem pa učbenik enako kot pri osebkem odvisniku ne navaja, da se po njem sprašujem imenovalniško vprašalnico. Ni torej vzpostavljena povezava med vprašalnico in imenom sklon. Ta povezava bi bila smiselna, saj je za stavčne člene značilno, da so besede v njih v točno določeni skloni oz. če želimo sporočiti določen podatek, moramo izbrati besedo v točno določeni obliki, ki je ne moremo spreminjati, saj bi s tem spremenili tudi posredovani podatek.

s kom ali s čim³²². Zadnja skupina odvisnikov, ki dopolnjujejo povedek glavnega stavka pa so prislovnodoločilni odvisniki, ki dopolnjujejo povedek glavnega stavka s podatkom o kraju, načinu, vzroku, nameri, pogoju in dopuščanju. Opravljajo torej vlogo prislovnega določila. Učbenik v nadaljevanju predstavi posamezen prislovnodoločilni odvisnik. Začne s krajevnim odvisnikom. To je odvisnik, po katerem se sprašujemo z vprašalnicami kje, kam od kod, do kod in povedkom glavnega stavka. Učbenik navaja tudi značilne vezniške besede, in sicer kjer, kamor, koder. Obravnava se nadaljuje s časovnim odvisnikom, za katerega so značilne vezniške besede ko, kadar, medtem ko, potem ko, dokler, odkar, po njem pa se sprašujemo z vprašalnicami kdaj, do kdaj, do kdaj in povedkom glavnega stavka. Obravnava se nadaljuje z načinovnim odvisnikom, ki odgovarja na vprašalnico kako in je z glavnim stavkom pogosto povezan z vezniškimi besedami kot, kakor, da, ne da, namesto da. Za tem je predstavljen vzročni odvisnik, ki opravlja skladijsko vlogo prislovnega določila vzroka, odgovarja na vprašanje zakaj in je z glavnim stavkom najpogosteje povezan z veznikom ker. Na koncu predstavi učbenik še namerni, pogojni in dopustni odvisnik³²³. Namerni odvisnik je odvisni stavek, ki opravlja vlogo prislovnega določila namena, po katerem se sprašujemo z vprašalnico čemu ali s katerim namenom in povedkom glavnega stavka. Navadno je z glavnim stavkom povezan z veznikom da (bi). Pogojni odvisnik ima seveda skladijsko vlogo prislovnega določila pogoja in odgovarja na vprašalnico pod katerim pogojem. Z glavnim stavkom pa ga povezuje veznik če. Obravnava odvisnih stavkov, ki dopolnjujejo povedek glavnega stavka, pa se sklene z obravnavo dopustnega odvisnika, po katerem se sprašujemo z vprašalnico kljub čemu in povedkom glavnega stavka z glavnim stavkom pa je najpogosteje povezan z vezniki čeprav, četudi, kljub temu da (Hodak idr. 2009: 78–81). Učbenik pa predstavi tudi prilastkov odvisnik, zanj zapiše naslednjo opredelitev. Prilastkov odvisnik je odvisni stavek, ki v podredno zloženi povedi natančneje določa osebek, predmet ali prislovno določilo glavnega stavka. (Hodak idr. 2009: 82) Prilastkov odvisnik je odvisni stavek, ki prinaša podatek o vrsti, lastnosti, pripadnosti ali količini samostalniške besede izbranega stavčnega člena. Z glavnim stavkom je tovrstni odvisnik največkrat povezan z vezniško besedo ki oz. kateri ali z drugim oziralnim zaimkom (Hodak idr. 2009: 82).

V nadaljevanju učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede navaja, da so odvisniki lahko tudi različnih stopenj, saj ni nujno, da dopolnjujejo le glavnega stavka, ampak lahko dopolnjujejo tudi nadrejeni odvisnik. (Hodak idr. 2009: 85).

V nadaljevanju učbenik navaja, da lahko pogosto določen podatek izrazimo s stavčnim členom ali pa z razširjenim odvisnikom (Hodak idr. 2009: 92–93). To poudarjanje je zelo pomembno, ker izraža, da lahko iste podatke izrazimo na več različnih način, pri čemer se pomen povedanega ne spremeni. V nadaljevanju učbenik navaja tudi, za katere vrste besedil je bolj primerno stavčnočlensko izražanje podatkov za katere pa izražanje podatkov z odvisniki. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da je v znanstvenih in uradovnih besedilih bolj pogosta raba strnjenih povedi s stavčnimi členi, saj ta besedila govorijo o posebnih temah, ki so namenjene ožjemu krogu ljudi, zato je tudi raba jezika lahko bolj strnjena, saj naslovniki dobro poznajo obravnavano področje. V poljudnoznanstvenih, publicističnih in praktičnosporazumevalnih besedilih pa izraženi podatki pogosteje v obliki

³²²Enako tudi učbenik tudi na tem mestu ne navaja, da se po predmetnem odvisniku vprašamo z vprašalnicami za neimenovalniške sklone. O smiselnosti poudarjanja povezave med stavčnim členom in sklonom besede smo že govorili, pa vendar je pri predmetu in pri predmetnem odvisniku to treba še posebno poudariti, saj predmet dopolnjuje povedek z različnimi podatki.

³²³Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede obravnava tudi prislovno določilo namena, prislovno določilo pogoja in prislovno določilo dopuščanja, ki jih drugi učbeniki za gimnazijsko in srednje strokovno izobraževanje ne obravnavajo.

odvisnikov, ker so ta besedila namenjena širši javnosti in njihove tem niso tako zelo specializirane (Hodak idr. 2009: 93). Hkrati pa učbenik navaja tudi, da je strnjeno izražanje prisotno tudi v poljudnoznanstvenih, publicističnih in praktičnosporazumevalnih besedilih, posebno, kadar želimo izraziti ponovljen podatek oz. kadar želimo splošno znan, pričakovan podatek ali podatek, ki ni tako zelo pomemben (Hodak idr. 2009: 93).

9.5.4 Iz preteklost raste sedanjost (priredja)

Priredno razmerje obravnava učbenik v poglavju z naslovom Iz preteklosti v sedanjost. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da je priredje zveza stavkov, v kateri sta osnovni in dopolnjevalni stavek enakovredna. To enakovrednost je lahko ponazorjena tudi z grafičnim prikazom, s t. i. s-sestavo (S+S). Priredja delimo v več vrst, in sicer glede na to, kateri podatek vsebuje dopolnjevalni stavek. Učbenik navaja tudi, da imajo pomembno vlogo pri tvorbi priredij vezniki, saj nakazujejo, kako sta povezana osnovni in dopolnjevalni stavek oz. veznik nakazuje pomensko in slovnično razmerje med osnovnim in dopolnjevalnim stavkom. Učbenik navaja, da se navadno v posamezni vrsti priredja uporablja zanj značilen veznik (npr. in za vezalno, saj za pojasnjevalno ipd.), hkrati učbenik navaja, da sta lahko veznika povezana v priredje tudi brez veznika, pri čemer je vseeno možno iz podatkov v dopolnjevalnem stavku razbrati, v katerem razmerju sta zapisana stavka (Hodak idr. 2009: 116).

V nadaljevanju obravnava učbenik posamezne vrste priredij. Na začetku predstavi učbenik vezalno priredje. Pri posamezni vrsti priredja navaja učbenik vedno opredelitev posameznega priredja značilne veznike in primer izbranega priredja.³²⁴ Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede na začetku obravnava vezalno priredje, v katerem stavka govorita o sočasnih ali zaporednih dogodkih. To razmerje je najpogostejše izraženo z veznikoma in, ter, včasih pa tudi z veznikom pa. Učbenik nadaljuje z obravnavo stopnjevalnega priredja, ki je podobno vezalnemu, saj tudi stopnjevalno priredje govori o dopolnjevalnem stavku presega prvega (npr. je izrazitejši, nepričakovan, pomensko poudarjen ipd.) Učbenik navaja, da so za stopnjevalno priredje značilni dvodelni vezniki, npr. ne samo – ampak tudi, ne – ne, niti – niti, pri čemer ima veznik ne samo – ampak tudi še možno različico ne le – temveč tudi in ne samo – marveč tudi. Sledi predstavitev ločnega priredja, pri katerem se stavka izključujeta, torej se lahko uresniči le eden. Možnost izbire je izražena z dvodelnim veznikom ali – ali, pri čemer je pri del veznika pogosto izpuščen in je uporabljen zgolj drugi del (Hodak idr. 2009: 117).

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 v nadaljevanju obravnava še protivno, posledično, pojasnjevalno in sklepalno priredje. Učbenik navaja, da kadar sta stavka povezana v protivno priredje, se medsebojno pomensko razlikujeta oz. si nasprotujeta. To priredje izražamo z vezniki a, vendar, toda, pa, ali, samo, le, ampak, temveč, marveč (Hodak idr. 2009: 118).

Sledi obravnava posledično razmerje, za katerega je značilno, da je to vrsta enakovrednega razmerja, ki v osnovnem stavku izraža neko dejanje, v dopolnjevalnem pa govori o posledici tega dejanja. Izbrano priredje največkrat izraža veznik zato (Hodak idr. 2009: 118).

Na koncu pa učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 obravnava še pojasnjevalno in sklepalno priredje. Pojasnjevalno priredje je priredje, v katerem je izražena neka trditev, v

³²⁴Zaradi preglednosti se bomo na tem mestu posvetili zgolj teoretični opredelitvi, primere pa bomo izpustili in se jim nekoliko bolj posvetili pri obravnavi delovnega zvezka.

dopolnjevalnem stavku pa sledi pojasnilo oz. dokaz za to trditev. Izbrano razmerje je izraženo z vezniki saj, kajti in namreč (Hodak idr. 2009: 118). Za sklepalno priredje pa je značilno, da osnovni stavek navaja neko dejstvo, dopolnjevalni stavek pa izraža trditev oz. sklep, ki sledi iz začetnega dejstva. Na začetku imenovanega razmerja stoji veznik torej (Hodak idr. 2009: 118).

Poudarili bi, da učbenik navaja povezavo med sklepalnim in pojasnjevalnim priredje, in sicer da sta medsebojno pretvorljiva³²⁵. Tovrstno poudarjanje je pomembno predvsem z vidika, da je možno določene podatke izraziti na več različnih načinov, ki pa so medsebojno enakovredni, v konkretnem primeru govorimo, da lahko iste podatke izrazimo na dva priredna načina.

V nadaljevanju učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da se priredno zložene povedi lahko preoblikuje v podredno zložene in obratno podredno zloženo poved v priredno zloženo poved, in sicer v primerih izražanja časovnega, vzročno-posledičnega ali protivno-dopustnega razmerja. Na tovrsten način je torej mogoče preoblikovati vezalno priredje v podredno zloženo poved s časovnim odvisnikom. Enako preoblikovanje je možno tudi med priredno zloženo povedjo s posledičnim priredjem in podredno zloženo povedjo z vzročnim odvisnikom. Enako velja pa tudi za preoblikovanje protivnega priredja v dopustni odvisnik (Hodak idr. 2009: 121 – 122). Poudarjanje zmožnosti preoblikovanja priredno zložene povedi v podredno zloženo poved je enako pomembno kot zmožnost preoblikovanja znotraj priredno zložene povedi. S poudarjanjem tovrstnih pretvorb se dijake ozavešča, da je možno iste podatke izraziti na različne načine. V teh dotičnih primerih tudi na dva strukturno različna načina.

9.5.5 Kaj pa vi menite o športu? (Kaj lahko povemo z obliko povedi?)

Obravnavo povedi nadaljuje učbenik tudi v podpoglavju z naslovom Kaj lahko povemo z obliko povedi?, v katerem je v ospredju obravnava oblike povedi. Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja, da je za doseganje jasnosti, razumljivosti in živosti jezika pomembna tudi sama oblika povedi, pri čemer je izbira oblike odvisna od sporočevalca, vrste besedila in učinka, ki ga besedilo želi doseči pri naslovniku (Hodak idr. 2009: 144).³²⁶

V nadaljevanju Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 obravnava trpne in tvorne stavke. Učbenik navaja, da je izbira tvornega ali trpnega stavka odvisna od sporočevalca, glede na to, kaj želi sporočiti oz. kateri podatek želi poudariti oz. ali želi izraziti kdo je vršilec dejanja ali ne. Učbenik navaja, da je tvorni stavek oblikovan tako, da v ospredje postavlja vršilca dejanja, v povedku izraža dejanje, v predmetu pa stvar, ki jo izbrano dejanje prizadeva oz. jo je prizadelo. Trpni stavek pa je oblika stavka, ki vršilca dejanja postavlja na stransko mesto v skladijski strukturi, najpogosteje pa ga izpušča. V nadaljevanju učbenik navaja, da v slovenščini lahko trpni način izrazimo na dva načina, in sicer z deležnikom na -n oz. -t ali pa ga lahko izrazimo s se (Hodak idr. 2009: 144).

³²⁵Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede za razlago navaja naslednja primera, in sicer Morda bomo še odkrili do zdaj neznan izvod Trubarjevega dela, kajti v šestnajstem stoletju so knjige prodajali nevezane. in V šestnajstem stoletju so knjige prodajali nevezane, torej bomo morda še odkrili do zdaj neznan izvod Trubarjevega dela. Preoblikovanje kaže, da lahko pojasnilo iz drugega stavka prve povedi uporabimo kot trditev v prvem stavku druge povedi, iz katere izpeljemo sklep, ki niso podatek iz prvega stavka prve povedi. Pomembno je tudi, da lahko pretvorba poteka v obe smeri (Hodak idr. 2009: 119).

³²⁶Učbenik navaja, da bo sporočevalec drugače oblikoval povedi, ko želi biti popolnoma nepristranski, zgolj objektivni opazovalec dogodkov ali če želi izraziti svoja čustva in občutke (Hodak idr. 2009: 144).

Učbenik Slovenščina 3 z besedo do besede v nadaljevanju navaja, da je v besedilih pogosto predstavljenih več dejanj, dogodkov, spreminjanj ipd, ki jih lahko predstavljamo na različne načine, npr. lahko predstavimo vsako samostojno v svoji povedi, bolj običajno pa je, da več dejanj prikazujemo povezano v eni povedi, pri čemer lahko logično razmerje med njimi izrazimo s podrednimi oz. prirednim veznikom ali pa s strnjevanjem. Učbenik poudarja, da so povedi, ki so nastale z združevanjem oz. s strnjevanje pomensko enakovredne oz. imajo enak predmetni pomen [poudarila N. L.]. Te povedi kljub razširjenosti oz. zgoščenosti prinašajo enake podatke³²⁷ (Hodak idr. 2009: 144). V nadaljevanju učbenik nekaj besed nameni še slogovni zaznamovanosti povedi in navaja, da ko sporočevalec želi izraziti posebno razpoloženje, neko neposredno doživljanje oz. čustveni odnosa, stopnjevanje napetosti, pričakovanja, tvori slogovno zaznamovano poved, npr. povedi, ki imajo izpuščen povedek, povedi z brezvezjem, razdružene povedi s členkovnim ali medmetnim pastavki. Med slogovno zaznamovane rabe pa sodi tudi raba premega govora, namesto poročanega (Hodak idr. 2009: 144–145).

9.6 Zbirka nalog Z besedo do besede – Slovenščina 3

9.6.1 Raziskovanje informacijske družbe (Kaj so stavčni členi)

Obravnavo skladenjskih pojmov iz učbenika Z besedo do besede – Slovenščina 3 z nalogami nadgrajuje zbirka nalog z istoimenskim naslovom. Ker nas na tem mestu zanima obravnava skladenjskih pojmov, bomo pregledali le poglavja, ki zadevajo izbrano jezikovno ravnanje. Obravnavo bomo začeli s poglavjem Raziskovanje informacijske družbe, in sicer z njegovim podpoglavjem Kaj so stavčni členi?³²⁸ Na začetku tega razdelka vsebuje zbirka naloge dopolnjevanja povedi z zahtevanimi podatki, da nastanejo smiselne povedi in naloge odgovarjanja na vprašanja, ki zadevajo podatke o okoliščinah besedila in o vsebini izhodiščnega besedila³²⁹. Pri tovrstnih nalogah bi posebno izpostavili četrto nalogo že prej omenjenega sklopa. Na začetku naloga predvideva dopolnjevanje povedi z zahtevanimi podatki. V nadaljevanju pa naloga predvideva zapis podatkov o okoliščinah nastanka besedila in vsebini ali temi besedila s pomočjo zapisanih vprašanj. Pomembno je poudariti, da naloga zahteva zapis odgovorov v obliki enostavnih povedi [poudarila N. L.], saj v nadaljevanju predvideva izpis posameznih podatkov iz vsake povedi in določanje, katero vlogo v enostavni povedi opravljajo (Hodak idr. 2010a: 33–35). Naloga je pomembna, ker na zelo sistematičen način pokaže, da posamezni deli v enostavni povedi prinašajo različne podatke, zato opravljajo različne vloge.³³⁰

V nadaljevanju zbirka navaja še naloge ugotavljanja, kateri stavčni členi so podčrtani ali naloge grafičnega podčrtovanja posameznih stavčnih členov in naloge izpisovanja

³²⁷Učbenik na tem mestu ponovno navaja, da je zgoščeno izražanje podatkov značilno za strokovna in uradovna besedila oz. je v tovrstnih besedilih bolj pogosto.

³²⁸Nekaj nalog s področja skladnje zbirka nalog navaja tudi v poglavju Ali smo zemljo ukradli svojim naslednikom, in sicer naloge določanja in označevanja stavčnih členov, naloge določanja besedne vrste, naloge določanja sestave povedi, naloge povezovanja enostavnih povedi v večstavčne povedi z izražanjem zahtevanega razmerja in naloge označevanja pomensko enakovrednih povedi (Hodak idr. 2010a: 13–14, 24–26). Ker so to tipi nalog, ki se pojavljajo tudi v naslednjih poglavjih, ki natančneje utrjujejo skladenjske pojme, jih na tem mestu ne bomo natančneje obravnavali.

³²⁹Izbrane naloge se navezujejo na izhodiščno besedilo Ugled spletne strani ni več zagotovilo za varnost (Hodak idr. 2010a: 31).

³³⁰Z izbranega vidika bi lahko izpostavili tudi drugi del šestnajste naloge, ki predvideva dopolnjevanje zapisanih povedi z ustreznimi podatki in razporejanje izbranih podatkov glede na njihovo stavčnočlensko vlogo (Hodak idr. 2010a: 43).

posameznih stavčnih členov, npr. sedma, osma in dvanajsta naloga izbranega sklopa. Pri čemer velja pri dvanajsti nalogi izpostaviti, da poleg ugotavljanja, kateri stavčni člen je podčrtan, zahteva še zapis ustrezne vprašalnice, dijaki pa morajo tudi ugotoviti, katere podatke prinaša izbrani stavčni člen. Naloga v nadaljevanju zahteva tudi, da dijaki označene stavčne člene razvrstijo glede na zgradbo, in sicer ali so označeni stavčni členi goli ali zloženi³³¹ (Hodak idr. 2010a: 35–39). Na tem mestu bi poudarili, da naloga od dijakov ne zahteva razmisleka o pomenski razliki med golim in zloženim stavčnim členom³³², kateri od njih je pomensko natančnejši in jasnejši in razmisleka o tem, da prilastki v omenjenih stavčnih členih njegovi neobvezni deli, ki za samo razumevanje besedila ne predstavljajo bistvenih podatkov, ampak jih bogatijo in delajo nazornejše, bogatejše in jasnejše.

Z vidika zgradbe stavčnega člena bi izpostavili še drugi primer osemnajste naloge, ki obravnava zgradbo povedka. Naloga dijakov je, da izpišejo povedke in določijo, ali je povedek goli ali zložen, pri slednjem pa morajo še določiti, ali ga sestavljata vez in povedkovo določilo ali polnopomenski glagol in povedkovo določilo.³³³

Natančneje bomo izpostavili še naloge, ki predvidevajo rabo določene besede ali besedne zveze v različnih skladijskih vlogah. V tem pogledu bi izpostavili pet in enajsto nalogo izbranega sklopa. Peta naloga navaja dve povedi z besedo ugled v različnih skladijski vlogi, in sicer povedi Ugled spletne strani ni več zagotovilo za varnosti. in Spletna stran nima več ugleda, ki bi bil zagotovilo za varnost.³³⁴ (Hodak idr. 2010a: 35) Pri tej nalogi morajo dijaki ugotoviti, da v prvi povedi samostalniška beseda ugled opravlja vlogo osebk, ki poimenuje vršila dejanja, nosilca stanja ipd. V drugi povedi, pa izbrana samostalniška beseda opravlja vlogo predmeta, ki prinaša podatek o tem, na kaj izbrano dejanje prehaja (Hodak idr. 2010a: 35). Trinajsta naloga pa predvideva, da dijaki besedo računalnik uporabijo tako, da bo opravlja vlogo različnih stavčnih členov oz. delov stavčnih členov, in sicer osebk, predmeta, desnega prilastka in prislovnega določila. Izbrani tip naloge je pomemben, ker pri dijakih ozavešča razmerje med besedo oz. besedno vrsto in stavčnim členom, in sicer na način, da iste besede oz. iste besedne vrste lahko opravljajo različne skladijske vloge, pri čemer je pomembno tudi, da je beseda v točno določeni obliki, če želimo, da izrazi določen podatek oz. z drugimi besedami, da imajo besede, ki sestavljajo določen stavčni člen vnaprej predvidljivo obliko (Hodak idr. 2010a: 40).

Nekaj nalog je namenjenih tudi utrjevanju medsebojne povezanosti med posameznimi stavčnimi členi oz. utrjevanju medsebojne odvisnosti stavčnih členov, npr. drugi del šestnajste naloge, ki zahteva povezovanje poimenovanj razmerij med stavčnimi členi z njihovo opredelitvijo, tj. razmerje med katerim stavčnim členom zadeva in kako stavčni člen ali del stavčnega člena oblikovno vpliva na drugega. S tega gledišča bi izpostavili šestnajsto nalogo, ki obravnava okoliščine dogajanja ali dejanja. Naloga dijakov je, da posameznim izpisanim izrazom, ki poimenujejo okoliščine dejanja ali dogajanja, določijo, katera okoliščina je z njimi poimenovana in katero stavčnočlensko vlogo opravljajo izpisani izrazi. Poleg naštetega pa je naloga dijakov še ugotovitev, da bi bili stavki brez izrazov, ki izražajo okoliščine še vedno razumljivi, vendar bi bili veliko manj natančni (Hodak idr. 2010a: 42–43). Izbrana naloga sicer ne izpostavi samega poimenovanja razmerja, izpostavi pa zelo pomembno dejstvo, da

³³¹Določanje zgradbe stavčnega člena zahteva tudi drugi primer sedemnajste naloge (Hodak idr. 2010a: 44).

³³²V obeh omenjenih primerih zbirka vaj navaja stavčne člene brez povedka, katerega zgradba se nekoliko razlikuje.

³³³Naloga dijakov je zgolj določanje zgradbe posameznega povedka, ne pa tudi razmislek njenem pomenu, npr. na tem mestu bi bil smiselni poudarek o povedkovem določilu kot obveznem dopolnilu za izražanje smiselnega pomena. Poudariti velja tudi, da naloga ne navaja nobenega primera zloženega povedka s povedkovim prilastkom, zato ga na tem mestu niti ni mogoče komentirati.

³³⁴Izbrana primera povedi, bi lahko poleg že naštetega opozorila še na nekaj, in sicer na dejstvo, sta povedi sopomenski, torej dejstvo, da lahko iste podatke izražamo na različne načine.

določila o okoliščinah povedka niso obvezna, saj je stavek razumljiv tudi brez njih, so pa pomembna za natančnejše izražanje oz. je stavek z njimi bolj natančen.

Z vidika določanja razmerij med stavčnimi členi bi izpostavili tudi devetnajsto nalogo izbranega sklopa, ki od dijakov zahteva, da glagol v nedoločniku ustrezno pretvorijo v povedek in ga uporabijo v povedi ter določijo in poimenujejo vsa obvezna določila. Naloga utrjuje tako t. i. vezavo, saj je naloga dijakov, da ugotovijo, kateri podatke poleg vršilca dejanja v osebku, zahteva ob sebi še izbrani glagol, da lahko tvori razumljiv stavek³³⁵ (Hodak idr. 2010a: 45).

9.6.2 Raziskovanje informacijske družbe (Funkcijske zvrsti)

Obravnava se nadaljuje potem tudi v podpoglavju Funkcijske zvrsti z vidika skladnje nas zanimajo petnajsta naloga, ki zahteva grafično podčrtavo stavčnih členov. Posebej pa bi poudarili šestnajsto in sedemnajsto nalogo izbranega sklop, ki obravnavata leve in desne prilastke. Šestnajsta naloga zahteva od dijakov podčrtovanje pridevniških besed in ugotovitev, da opravljajo stavčnočlensko vlogo levega prilastka. Sedemnajsta naloga pa zahteva pretvorbo podčrtanih desnih prilastkov v leve prilastke. Na tem mestu bi bilo smiselno poudariti, da je raba desnega in levega prilastka nista s slogovnega vidika popolnoma enakovredni, saj je raba levega prilastka bolj priporočljiva, ko je mogoča (Hodak idr. 2010a: 57–58).

S skladenjskega vidika sta pomembni še osemnajsta, devetnajsta, dvajseta in enaindvajseta naloga.³³⁶ Pri osemnajsti nalogi je naloga dijakov, da v zapisani besedni zvezi določijo jedro in potem besedno zvezo v celoti uporabijo v predvideni stavčnočlenski vlogi. Naloga je pomembna predvsem z vidika poudarjanja, da stavčni členi v celoti prinaša neko informacijo. Ob tovrstnih nalogah je pomemben poudarek tudi, da je stavčni člen brez izbranega prilastka sicer razumljiv, ampak manj natančen. Naloga torej ozavešča razmerje med besedo in stavčnim členom.

Izpostavili bomo tudi dvajseto in enaindvajseto nalogo. Prva zahteva poimenovanje označenega stavčnega člena in preoblikovanje dane enostavčne povedi v dvostavčno z razširitvijo podčrtanega stavčnega člena v dopustni odvisnik (Hodak idr. 2010a: 58–59). Tovrstne naloge so pomembne z vidika, da je možno enake podatke izraziti na več različnih načinov. Ta vidik nadaljuje tudi enaindvajseta naloga, ki navaja dve dvostavčni povedi, ki vsebujeta enak odvisnik. Naloga dijakov je ugotovitev, da je z dobesedno ponovitvijo odvisnika kršeno načelo jedratosti (Hodak idr. 2010a: 59). Slogovno boljše besedilo je tisto, ki vsebuje čim manj dobesedno ponovljenih prvin ali struktur.³³⁷

V nadaljevanju bi izpostavili podpoglavji Kdaj uporabljamo podredno in priredno zložene povedi? in Kaj na povedo odvisniki?³³⁸ Prvi razdelek navaja tri naloge. Prva naloga zahteva določanje števila stavkov in ugotavljanje, kako so sestavljene povedi glede na število stavkov

³³⁵Zbirka naloga navaja naslednje nedoločnik, zaslužiti, opremiti, odločiti se, potrditi, ki vsi zahtevajo vezavo s predmetom v tožilniku. Ob primeru zanikanega glagola bi bilo možno tudi roditeljsko določilo, da bi pa dijaki dobili čim bolj celostno podobo pojma vezava, pa bi bilo treba izbrati vsaj kakšen primer glagola, ki ne predvideva tožilniške vezave.

³³⁶Omenimo lahko tudi dvaindvajseto, triindvajseto in štiriindvajseto. Enaindvajseta utrjuje izražanje pomenskih razmerij med stavkoma v dvostavčni povedi, triindvajseta utrjuje stalno stavo naslonskega niza, štiriindvajseta pa navezovanje z zaimkov (Hodak idr. 2010a: 60) Izbranih nalog na tem mestu ne bomo podrobneje obravnavali, ker se tovrstne naloge pojavijo še v nadaljevanju zbirke in jih bomo obravnavali takrat.

³³⁷Pri tem moramo poudariti, da govorimo o tvorbi neumetnostnega besedila.

³³⁸Ob podpoglavji sta del poglavja Uganke zgodovine.

in razmerja med njimi.³³⁹ Druga naloga zahteva ločevanje med pristavkom in polstavkom. Naloga navaja dve povedi³⁴⁰, naloga dijakov pa je, da ustrezno poimenujejo podčrtani del povedi in svoje odločitev tudi ustrezno utemeljijo. Tretja naloga pa predvideva ugotavljanje, katere vrste povedi prevladujejo v izhodiščnem besedilu³⁴¹ in za katera besedila je značilen tak način sporočanja. Naloga dijakov je torej, da ugotovijo, da v izbranem besedilu prevladujejo večstavčne povedi izbrano besedilo, pa sodi med poljudnoznanstvena besedila (Hodak idr. 2010a: 72). Naloga je pomembna predvsem z vidika ozaveščanja, da niso vse povedi (v tem primeru z vidika zgradbe) primerne za vsako besedilo³⁴². Tovrstne naloge s pomembne predvsem z vidika ozaveščanja dijakov, da je izbira ali bo določen podatek izražen strnjeno s stavčnim členom v enostavčni povedi ali v obliki odvisnika v dvostavčni obliki, odvisna predvsem od tvorca besedila in od izbire vrste besedila, ki ga omenjeni želi tvoriti.

Naloge, ki vodijo dijake k razmisleku, da niso vse vrste povedi primerne za vsako besedilo, se nadaljujejo tudi v naslednjem razdelku (npr v peti nalogi³⁴³).

Naloge pred imenovano nalogo pa so namenjene predvsem podčrtovanju odvisnikov v zapisanih povedih in določanju njihove vrste, pretvorbam stavčnih členov v odvisnike ipd. (Hodak idr. 2010a: 72–75) Posebej bi izpostavili drugo nalogo imenovanega razdelka. Naloga predvideva preoblikovanje priredno zložene povedi v sopomensko podredno zloženo poved in ustrezno poimenovanje novonastalega odvisnika. Naloga predvideva pretvorbo protivnega priredja v dopustni odvisnik in posledičnega priredja v vzročni odvisnik (Hodak idr. 2010a: 74). Naloga je pomembna, ker v ospredje postavi, da je iste podatke možno izraziti tako v podredni kot tudi v priredno zloženi povedi. V tem primeru je vzpostavljena vzročno-posledična in protivno-dopustna povezava.³⁴⁴ (Hodak idr. 2010a: 73). Omenjena povezava je podobno kot povezava med enostavčno in dvostavčno povedjo pomembna z vidika, da lahko iste podatke izrazimo na več možnih načinov v tem primeru s priredno ali podredno povedjo, pri čemer povedi ohranijo enako pomen.

Poleg omenjenih nalog pa imenovani razdelek vsebuje še nalogo določanja odvisnikov, njihovih stopenj in grafičnega ponazarjanja njihove zgradbe s S-zgradbo. Izbrane povedi si bomo zaradi njihove kompleksnosti ogledali nekoliko podrobneje. Zbirka naloga Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja naslednje povedi.

1. Vendar je analiza pokazala, da gre za metamorfno kamnino, katere najbližja nahajališča so na Pohorju in severno do Karavank.

³³⁹Npr. enostavčna poved, podredno zložena poved, priredno zložena poved, ipd.

³⁴⁰Zbirka naloga navaja naslednji povedi. Kot je povedal Anton Velušček, **vodja sedanjega projekta**, poteka sistematično vzorčenje in dokumentiranje arheološkega lesa od leta 1995. in Pri barjanskem kolesu se je os, **uvrščena v štirikotno odprtino**, vrtela skupaj s kolesom, pri drugih pa se je kolo vrtelo okrog pritrdene osi. (Hodak idr. 2010a:72).

³⁴¹Naloga se navezuje na izhodiščno besedilo z naslovom Barjansko kolo zavrtelo prazgodovino nazaj (Hodak idr. 2010a: 62)

³⁴²Predvsem je pomembno ozaveščanje, kot navaja že učbenik, da v znanstvenih in uradovnih besedilih prevladuje strnjeno izražanje z enostavnimi povedmi, v poljudnoznanstvenih, publicističnih in praktično sporazumevalnih besedilih pa je pogostejše izražanje z odvisniki (Hodak idr. 2009: 93).

³⁴³Podobno kot ostale naloge te vrste tudi peta naloga izbranega razdelka ugotavlja, da lahko iste podatke oz. iste misli izrazimo na različne načine (v enostavčni ali večstavčni povedi), pri čemer pa ni čisto vseeno, kdaj je uporabljena katera vrsta povedi. Naloga dijakov je, da razmislijo o prednostih in slabostih strnjene in razširjenega izražanja podatkov ter ugotovijo, za katere od naštetih okoliščin sporazumevanja, je primernejše strnjeno in za katere je primernejše razširjeno izražanje podatkov (Hodak idr. 2010a: 75).

³⁴⁴Kot navaja učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 s priredjem ali s podredjem lahko izraženo še časovno razmerje (Hodak idr. 2009: 121).

2. Na eni od koliščarskih naselbin na Stari gmajni pri Verdu so poleg dveh dobro ohranjenih drevakov namreč našli tudi na leseno kolo z ostjo, ki ga na podlagi analize najdb v arheološki plasti, v kateri je bilo najdeno, analogno postavljajo v 4. stoletje.
3. Čeprav datacija za zadaj še ni dokončna, pa je dr. Velušček prepričan, da bodo radiokarbonsko datiranje nadaljnje dendrokronološke raziskave to potrdile.
4. Če bodo nadaljnje raziskave potrdile, da je res nastalo okrog leta 3500, je kolo z Barja najstarejše najdeno kolo in povsem sočasno z upodobitvami v Mezopotamiji in Evropi. (Hodak idr. 2010a: 75–76)

Prvo poved sestavlja glavni stavek (vendar je analiza pokazala) in predmetni odvisnik (da gre za metamorfno kamnino, katere najbližja nahajališča so na Pohorju in severno do Karavank), predmetni odvisnik pa je še natančneje določen s prilastkovim odvisnikom (katere najbližja nahajališča so na Pohorju in severno do Karavank). S-zgradba nakazuje odvisnost predmetnega odvisnika od glavnega stavka, pa tudi odvisnost prilastkovnega odvisnika od predmeta, zato v prvem primeru govorimo o prvostopenjskem odvisniku, v drugem primeru pa o drugostopenjskem odvisniku. S-zgradbo sestavljajo trije stavki, ki so v ravnino postavljeni tako, da je najvišje zapisan glavni stavek, ki je s poševnico ločen predmetnega odvisnika, ki je zapisan nižje. Prilastkov odvisnik pa je zaradi odvisnosti od predmeta od njega ločen s poševnico in zapisan nižje.

Drugo poved prav tako sestavljajo trije stavki. Poved se prične z glavnim stavkom, katerega predmet je pomensko natančneje določen s prilastkovim odvisnikom, ki je zaradi še enega vrinjenega prilastkovnega odvisnika deljen na dva dela. S-zgradba na najvišji ravni predstavlja glavni stavek, eno raven nižje je s poševnico ločen prvi del prilastkovnega odvisnika, ki ga pomensko dopolnjuje še en prilastkov odvisnik, nato pa na isti ravni kot prvi del prvega prilastkovnega odvisnika, sledi še njegov drugi del prvega prilastkovnega odvisnika. Vrinjeni stavek je na obeh straneh ločen s poševnicama. Prilastkov odvisnik, ki dopolnjuje predmet glavnega stavka je prvostopenjski odvisnik, drugi prilastkov odvisnik pa je drugostopenjski odvisnik, saj natančneje pojasnjuje odvisnik prve stopnje.

Tretja poved je prav tako sestavljena iz treh povedi, tj. glavnega stavka v sredini, ki ga dopolnjujeta odvisnika. Na začetek povedi je postavljen dopustni odvisnik, sledi glavni stavek, ki pa ga ponovno dopolnjuje predmetni odvisnik. S-zgradba tako postavlja najvišje glavni stavek, ki je z obeh strani dopolnjen s prvostopenjskim odvisnikom, ki sta od glavnega stavka ločena s poševnicama.

Zadnjo poved prav tako sestavljajo trije stavki, pri čemer se poved začne s pogojnim odvisnikom, ki ga pomensko dopolnjuje predmetni odvisnik, sledi pa še glavni stavek. S-zgradba tako v sredinsko lego postavlja pogojni odvisnik (odvisnik prve stopnje), stopnjo nižje je postavljen predmetni odvisnik, ki dopolnjuje pogojni odvisnik, in je ločen s poševnico. Na najvišjo raven pa je postavljen glavni stavek, ki ga poševnica ločuje od ostalih odvisnikov.

Učbenik Z besedo do besede – Slovenščina 3 poudarja, da poševnica poleg znamenja za podredno razmerje označuje tudi mesto, kjer stoji vejica v podredno zloženi povedi (Hodak idr. 2009: 76), česar pa naloga ne poudarja, bi pa bilo zelo smiselno, ker navaja kompleksne primere povedi, ki so zanimive tudi z vidika postavljanja vejic, predvsem bi v tem pogledu izpostavili drugo poved. Poudarili bi tudi, da je ob nalogah izrisovanja stavčne sestave pomembno tudi opozorilo, da natančen izris stavčne sestave pokaže tudi odnose med posameznimi stavki oz. kateri stavki so medsebojno odvisni ali neodvisni.

Razčlemba neumetnostnega besedila, ki zaključuje obravnavano imenovanega poglavja, navaja enake naloge, in sicer ugotavljanje števila stavkov v posamezni povedi, določanje vrste odvisnika, določanje stopnje odvisnika, preoblikovanje dvostavčnih povedi v sopomenske enostavčne povedi ipd. (Hodak idr. 2010a: 85–88) Izbrane vrste nalog smo že obravnavali, zato jih na tem mestu ne bomo podrobneje analizirali.

9.6.3 Iz preteklosti raste sedanjost (Priredja)

Obravnava skladijskih pojmov se nato nadaljuje v poglavju Iz preteklost raste sedanjost, in sicer predvsem v podpoglavju priredja. Z obravnavanega vidika so pomembne predvsem naloge določanja števila stavkov v povedi in določanja razmerja med njimi, naloge poimenovanja vrst priredij, naloge pretvorb priredno zložene povedi v sopomensko podredno zloženo poved³⁴⁵ (Hodak idr. 2010a: 97–99). Posebej bi izpostavili deveto nalog imenovanega sklopa. Naloga zahteva analizo naslednje povedi. Jezikoslovno je najbolj upravičena taka določitev standardizirane oblike krajevnega lastnega imena, ki se opira na organsko podlago in na dolgo zgodovinsko izročilo, ne izhaja pa iz konstrukta, ki ga ne domačini ne drugi ljudje ne govorijo in ga niso govorili, temveč se drži predvsem na papirju in na občestni tabli. (Hodak idr. 2010a: 99)

Naloga dijakov je, da ugotovijo iz koliko stavkov je sestavljena poved, koliko glavnih stavkov vsebuje in ali vsi odvisni stavki dopolnjujejo glavni stavek. Naloga dijakov je tudi, da iz povedi izpišejo veznik, ki izraža vezalno razmerje in ugotovijo, v katerih primerih povezuje samostojne stavke in v katerih primerih dele povedi. Hkrati morajo tudi ugotoviti, kako so medsebojno povezani stavki v povedi in to sestavo tudi grafično ponazoriti. Izbrano poved sestavlja glavni stavek, priredno zloženi prilastkov odvisnik na prvi stopnji (sestavljata ga dva dela) ter zopet priredno zloženega prilastkovskega odvisnika na drugi stopnji (sestavljajo trije stavki) (Hodak idr. 2010a: 99)

9.6.4 Kaj pa vi menite o športu? (Kaj lahko povemo z obliko povedi?)

Obravnava skladijskih pojmov se nadaljuje v poglavju Kaj pa vi menite o športu?, pozornost bomo namenili predvsem podpoglavju z naslovom Kaj lahko povemo z obliko povedi? Naloge v tem podpoglavju so namenjene predvsem razlikovanju med tvorno in trpno povedjo. Zbirka nalog Z besedo do besede – Slovenščina 3 navaja vaje preoblikovanja trpnih povedi v tvorne, preoblikovanje tvornih povedi v trpne in naloge ugotavljanja posameznih značilnosti tvornih in trpnih povedi (Hodak idr. 2010a: 135–137).

Posebej bomo izpostavili tretjo nalog tega sklopa, ki predvideva preoblikovanje trpnih povedi v tvorne, pri čemer morajo dijaki razmisliti tudi o tem, kateri podatek so morali poiskati v sobesedilu oz. ga kakor koli dodati, da so lahko tvorili smiselno poved (Hodak idr. 2010a: 135). Naloga je pomembna, ker dijake navaja k razmišljanju, da tvorni in trpni stavki razlikujejo glede na izražanje oz. neizražanje osebkov oz. vršilca dejanja. Hkrati pa naloga ozavešča tudi, da je treba pri pretvorbi trpne povedi v tvorno nekatere podatke dodati pri

³⁴⁵Podobne vaje navaja zbirka nalog Z besedo do besede – Slovenščina 3 tudi v nadaljevanju izbranega poglavja, to so vaje določanja vrst priredij, preoblikovanje priredij v sopomenske podredno zložene povedi in obratno preoblikovanje podredno zloženih povedi v sopomensko priredno zložene povedi. Zbirka v nadaljevanju navaja tudi naloge, ki poudarjajo, da vsi načini izražanja podatkov niso primerni za vse besedilne vrste. O izbranih tipih povedi smo že govorili podrobneje, zato jih na tem mestu samo omenjamo (Hodak idr. 2010a: 110–111).

obratni pretvorbi pa nekatere podatke odvzeti. Pomembno je torej ozaveščanje, da se pri medsebojnih pretvorbah ne ohranjajo vsi podatki.³⁴⁶

V izbranem razdelku je nekaj nalog namenjenih ponovnemu vzpostavljanju razmerja med enostavno in dvostavno povedjo. Naloge se osredotočajo predvsem na sopomenske pretvorbe med enostavno in dvostavno povedjo, npr. osma in deveta naloga (Hodak idr. 2010a: 137–138). Kot smo že govorili je tovrstne naloge pomembne z vidika, da je možno enake podatke izraziti v enostavni ali dvostavni povedi, pri čemer ponovno poudarja, da je za določene besedilne vrste značilno strnjeno izražanje podatkov, za nekatere pa razširjeno.

9.6.5 Drugačni enaki ali oboji (Kaj naj povedo pomenska razmerja med povedmi in kako jih lahko izrazimo?)

V drugem delu zbirke Z besedo do besede – Slovenščina 3 bi izpostavili podpoglavje Kaj nam povedo pomenska razmerja med povedmi in kako jih lahko izrazimo? v poglavju z naslovom Drugačni, enaki ali oboji. Na samem začetku izbranega podpoglavja je poudarjeno, da za je za uspešno razumevanje besedila, poleg dobrega poznavanja teme pomembno tudi, da so povedi v besedilu pomensko in logično povezane (Hodak idr. 2010b: 51). Zbirka nalog v tem delu navaja naloge, pri katerih morajo dijaki ugotoviti, ali so našeta besedila smiselna, hkrati pa morajo ugotoviti tudi razlog, zakaj nekatera besedila niso smiselna. V tem delu pa zbirka navaja tudi nalogo določanja pomenskega razmerja med povedma in nalogo ugotavljanja, kako je besedilo povezano slovnično (Hodak idr. 2010b: 51–56).

10 Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju

Za konec bomo obravnavali še skladnjo v srednjem poklicnem izobraževanju. Na začetku bomo tako kot pri ostalih izobraževalnih programih predstavili vsebino predmeta, ključne kompetence in splošne cilje v celoti, nato pa se bomo posvetili jezikovnim ciljem s področja skladnje. Na začetku obravnave bi predstavili, da je slovenščini v triletnih poklicnih šolah namenjenih 213 ur pouka. Pri čemer je pomembno poudariti, da je delu z neumetnostnim besedilom (tj. jezikovnemu pouku) namenjenih 60 % ur, delu z umetnostnim besedilom pa 40 % ur. Ker delo med izbranimi besedili poteka drugače, je obravnava neumetnostnih in umetnostnih besedil ločena.

10.1 Predstavitev predmeta slovenščina v srednje poklicnem izobraževanju

Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju navaja, da je slovenščina temeljni splošnoizobraževalni predmet imenovanega izobraževanje. Pri tem splošnoizobraževalnem predmetu se dijaki usposabljaajo za učinkovito, predvsem govorno, a tudi pisno sporazumevanje v najrazličnejših okoliščinah. Katalog znanja navaja, da se ne usposabljaajo govorno in pisno sporazumevanje pri poklicnem delu, ampak se trudijo za dvig svoje splošne izobrazbene in kulturne ravni, saj se bodo tako lažje znašli v širšem družbenem

³⁴⁶Pomemben poudarek naloge, ki ga izpostavlja tudi zbirka nalog, je ta, da trpne povedi ne moremo tako enostavno pretvoriti v tvorno poved, kot to lahko naredimo pri pretvorbi tvorne povedi v trpno, kjer samo izpustimo podatek o vršilcu dejanja. Dijaki so se pri tovrstnih pretvorbah pomagali s pomočjo izhodiščnega besedila ali ga ustrezno dodali podatke o vršilcu dejanja. Pomemben je torej poudarek, da je tovrstna pretvorba mogoča le v primeru, da poznamo okoliščine besedila, v katerem je uporabljena izbrana trpna poved. Brez sobesedila pri tovrstnih pretvorbah ne moremo dati enoznačnega odgovora.

okolju in si povečali možnosti osebnega razvoja. Katalog znanja navaja tudi, da dijaki s tem dojemajo jezik kot temeljno prvino človekove narodne identitete, hkrati si tudi oblikujejo odnos do slovenskega jezika kot državnega jezika v Republiki Sloveniji (Katalog znanja SPI 2007: 1).

Pomembno je poudariti tudi, da je katalog znanj za slovenščino v srednje poklicnem izobraževanju zasnovan kot nadgradnja učnega načrta iz osnovne šole s poudarkom na uporabnosti znanja v poklicnem življenju. Katalog znanj je zasnovan na način, da omogoča napredovanje po izobrazbeni vertikali in omogoča prehod v srednje strokovno in tehniško izobraževanje. (Katalog znanja SPI 2007: 1)

10.2 Ključne kompetence

Katalog znanja za srednje poklicno izobraževanje v nadaljevanju opredeli tudi ključne kompetence, ki jih dijak pridobijo pri pouku slovenščine v tovrstnem triletnem izobraževanju. Katalog znanja navaja dve ključni kompetenci.

Dijaki in dijakinje pri predmetu slovenščina razvijajo sporazumevalno zmožnost³⁴⁷. Z namenom, da so sposobni sprejemati, razčlenjevati (razumeti) in tvoriti raznovrstna besedila v slovenskem jeziku (Katalog znanja SPI 2007: 1)
in

Dijaki razvijajo zavest o slovenščini kot maternem in državnem jeziku, oblikujejo narodno in državno zavest, ob tem pa tudi spoštovanje drugih jezikov in narodov ter strpnost do njih. (Katalog znanja SPI 2007: 1)

10.3 Splošni cilji

Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju navaja več splošnih ciljev, in ker želimo celostno predstaviti cilje pouka slovenščine v tovrstnem izobraževanju, bomo na tem mestu navajali vse cilj vključno s književnostjo, v nadaljevanju pa se bomo posvetili samo področju skladnje.

1. Dijaki in dijakinje se zavedajo pomembne vloge slovenskega jezika v svojem osebnem in družbenem življenju, zato imajo do njega pozitivno čustveno in razumsko razmerje. (Katalog znanja SPI 2007: 2)

Katalog znanja navaja, da se dijaki zavedajo naravne socializacijske danosti slovenščine kot maternega jezika, zato se v slovenščini najlažje in najuspešnejše izražajo. V tem jeziku najbolj naravno izražajo svoje misli, občutja, hotenja in ustvarjalnost, hkrati pa tudi najbolj razumejo sebe in druge ter navezujejo in ohranjajo stike z drugimi ljudmi. Katalog znanja navaja tudi, da se zavedajo, da slovenščina predstavlja temeljno prvino dijakove osebne in narodne identitete ter najpomembnejši del slovenske kulturne dediščine. Dijaki se zavedajo vloge slovenskega jezika kot državnega jezika v Republiki Sloveniji, poznajo pa tudi položaj drugih jezikov v Republiki Sloveniji ter položaj slovenskega jezika v zamejstvu in izseljenstvu (Katalog znanja SPI 2007: 2).

2. Pri sporazumevanju dijaki in dijakinje uporabljajo govornemu položaju ustrezno zvrst in podzvrst; v ustreznih govornih položajih si prizadevajo govoriti knjižno. (Katalog znanja SPI 2007: 2)

³⁴⁷Pojem sporazumevalna zmožnost smo pred tem že natančno opredelili, zato na tem mestu ne bomo ponavljali.

3. Dijaki in dijakinje sodelujejo v pogovorih, poslušajo (gledajo) in berejo različna besedila ter ustno in pisno izražajo svoje misli, doživetja, čustva, stališča in ustvarjalnost. (Katalog znanja SPI 2007: 2)

Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju navaja, da usposablja se dijaki usposablja za sporazumevanje v svojem poklicu, predvsem v strokovnih zadevah s sodelavci in strankami. Katalog znanja hkrati navaja tudi, da dijaki v omenjenem izobraževanju srečujejo s kritičnim branjem in poslušanjem in pridobljene podatke iz besedil znajo uporabljati v vsakdanjem življenju. Katalog znanja navaja tudi, da dijaki tvorijo ustna in pisna besedila, ki so ustrezna, razumljiva in jezikovno pravilna, ter se pogovarjajo strpno in vljudno z različnim sogovorniki, spoštujejo mnenje drugih ter znajo izražati svoje mnenje in ga ustrezno utemeljiti (Katalog znanja SPI 2007: 2).

V nadaljevanju katalog znanja za srednje poklicno izobraževanje pri pouku slovenščine predvideva razvijanje nekaterih splošnih ciljev, ki zadevajo pouk književnosti in navaja, da je v je v srednje poklicnem izobraževanju pomembno, da dijaki ohranjajo in razvijajo pozitiven odnos do leposlovja ter si z branjem in pogovorom o literarnih besedilih oblikujejo sestav kulturnih in družbenih vrednot. Katalog znanja navaja, da se dijaki v srednjem strokovnem izobraževanju s poslušanjem in branjem literarnih besedil oblikujejo v doživljajsko usmerjene bralce in pri tem razvijajo zmožnost branja literarnih besedil (kar dokažejo z govornimi in pisnimi ubeseditvami lastnega doživetja) in razvijajo občutek, da branje književnih besedil lahko vodi v estetski užitek. Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju navaja tudi, da se dijaki spoznajo z osnovnimi literarnoteoretskimi in literarnozgodovinskimi pojmi, ki so potrebi za razumevanje prebranih leposlovnih besedil (Katalog znanja SPI 2007: 2).

10.4 Funkcionalni in izobraževalni cilji

Funkcionalni cilji

Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju navaja naslednje funkcionalne cilje, pri čemer nekatere tudi podrobneje razlaga.

1. Dijaki in dijakinje sprejemajo in razčlenjujejo ustna in pisna neumetnostna besedila – poslušajo (in gledajo) pogovore in govorne nastope ter berejo uradna in javna ter strokovna in publicistična besedila. (Katalog znanja SPI 2007: 3)

Katalog znanja za slovenščino v srednjem poklicnem izobraževanju navaja, da je pomembno pridobivanje različnih informacij, spoznavanje z domačo in tujo kulturo ter bogatenje osebnega in poklicnega življenja. Pomembno je kritično in razmišljujoče dijakovo sprejemanje besedil, saj se na ta način razvija zmožnost logičnega razmišljanja, sklepanja, vrednotenja in utemeljevanja, hkrati pa dijaki razvijajo tudi zmožnost spoštovanja drugačnega mišljenja (Katalog znanja SPI 2007: 3).

2. Dijaki in dijakinje tvorijo ustna in pisna neumetnostna besedila – se pogovarjajo in govorno nastopajo ter pišejo uradna in strokovna besedila. (Katalog znanja SPI 2007: 3)

Katalog znanja navaja, da dijaki spoznavajo, da lahko s pogovorom miroljubno rešujejo probleme v različnih življenjskih položajih. Na ta način si uzavestijo pomembna načela dvogovornega sporazumevanja ter krepijo samozavest in zmožnost spoštovanja drugačnega mnenja. Hkrati dijaki spoznavajo tudi, da pod pojmom govorjenje in pisanje razumemo

zapleteni miselni in ustvarjali dejavnosti, ki pri tvorjenju potrebujeata natančnost in sistematičnost, zato se je pisanje in govorjenje treba pripraviti (Katalog znanja SPI 2007: 3)

3. Pri predmetu slovenščina dijaki in dijakinje sistematično razvijajo svojo pragmatično, pomensko, slovarsko, slovnično, pravorečno in pravopisno zmožnost. (Katalog znanja SPI 2007: 3)

Izobraževalni cilji

1. Pri obravnavi besedil dijaki in dijakinje vodeno povzemajo bistvene značilnosti obravnavanih besedilnih vrst ter tako pridobljeno znanje uporabljajo pri tvorbi podobnih besedil.
2. **Pri razčlembi besedil dijaki in dijakinje spoznavajo³⁴⁸ in uporabljajo nekaj najbolj temeljnih jezikoslovnih izrazov, usvojenih že v osnovni šoli.** [Poudarila N. L.]
3. Dijaki in dijakinje spoznavajo vlogo in položaj slovenskega jezika ter se znajdejo v slovenskem jezikovnem okolju.
4. Dijaki in dijakinje sistematično nadgrajujejo poznavanje osnovnih pravorečnih in pravopisnih pravil slovenskega knjižnega jezika ter se tako jezikovno kultivirajo. (Katalog znanja SPI 2007: 3)

Katalog znanja za srednje poklicno izobraževanje v nadaljevanju tudi natančneje razčleni funkcionalne in izobraževalne cilje ter standarde znanja. V tem delu kataloga znanja nas bodo zanimali predvsem cilji in standardi, ki zadevajo področje skladnje, zato bomo predstaviti samo tiste razčlenjene cilje, ki se neposredno ali posredno navezujejo na področje skladnje.

Funkcionalni cilji (razčlenitev)

1. **Dijaki in dijakinje berejo strokovna in publicistična besedila ter sami tvorijo podobna besedila.**

Zgoraj navedeni cilj v svoji razčlenitvi navaja tudi naslednjo zmožnost dijakov. V besedilu zaznamujejo jezikovna znamenja, s katerimi je izraženo časovno, vzročno-posledično, pogojno ali namerno razmerja skušajo izraziti še kako drugače.³⁴⁹ (Katalog znanja SPI 2007: 6) Med standardi pa potem navaja, da je dijak po branju zmožen zamenjevati ponavljajoče se besede z navezovalnimi jezikovnimi prvinami in združevati in strnjevati povedi. (Katalog znanja SPI 2007: 6) Kot navaja katalog znanja pri tem cilju dijaki zgolj zaznavajo določne pomenska razmerja, katalog ne navaja, da bi dijaki in dijakinje tovrstna razmerja znali tudi ustrezno poimenovati z ustreznimi jezikovnimi izrazi, niti niso te jezikoslovni izrazi navedeni med izobraževalnimi cilji med navedenimi jezikoslovnimi pojmi, ki naj bi jih dijaki poznali. Sta pa imenovana cilja zelo pomembna za osmišljanje pouka skladnje, saj navaja, da je možno določena razmerja izraziti na več načinov.³⁵⁰

³⁴⁸Izbrani učni cilj navaja, da dijaki spoznajo nekatere pojme, ki so jih usvojili že v osnovni šoli. Bolj ustrezen izraz bi bil ponovijo ali utrdijo.

³⁴⁹Imenovani cilje je zelo pomembnem z vidika kritične refleksije pridobljenega znanja oz. osmišljanja, zakaj je določeno pridobljeno znanje o jeziku pomembno.

³⁵⁰Zato je tudi smiselno, da se dijake opozarja na možne pretvorbe med posameznimi razmerji, ki so pomensko enakovredne. Bolj pomembno kot poimenovanje preoblikovanih razmerij je pomembno, da se dijake opozarja o pomenski enakovrednosti povedanega. Po drugi strani pa bi bilo smiselno opozoriti, da pri preoblikovanju lahko pride do razlik z vidika zgradbe.

2. Dijaki sistematično razvijajo svojo pragmatično, pomensko, slovarsko, slovnično, pravorečno in pravopisno zmožnost.

Za področje skladnje sta pomembni predvsem naslednji dve razčlenitvi.

Prepoznavajo pomenska razmerja med danimi povedmi in jih izrekajo z ustreznimi vezniškimi besedami (tako povedi združujejo v večstavčne povedi). (Katalog znanja SPI 2007: 8)

Z vajami dopolnjujejo in utrjujejo svoje praktično obvladovanje slovničnih kategorij in pravil – popravljajo najpogostejše slovnične (tj. oblikoslovne, oblikotvorne in skladenjske) napake ter skušajo utemeljiti svoje popravke. (Katalog znanja SPI 2007: 8)

Izobraževalni cilji (razčlenitev)

3. Pri razčlembi besedil dijaki in dijakinje spoznavajo in uporabljajo nekaj najbolj temeljnih jezikoslovnih izrazov.

Tudi tukaj se bomo omejili samo na izraze s področja skladnje. Katalog znanja za srednje poklicno izobraževanje navaja naslednje temeljne pojme s področja skladnje: beseda, besedna zveza, poved, besedilo (Katalog znanja SPI 2007: 9).³⁵¹ Ne navaja pa jezikoslovnega pojma stavek, ki je ključen za razumevanje pojma poved. Problematično je tudi dejstvo, da ni navedeno, kako natančno dijaki uporabljajo določene pojme. Vprašanje, ki se nam postavlja je, ali dijaki poznajo samo pojem poved³⁵² in njeno ali poznajo tudi njene različne pojavnne oblike, npr. enostavčna poved, večstavčna poved itd. Katalog znanja za predmet slovenščina (kljub temu da v so v osnovni šoli obravnavani) ne omenja jezikoslovnih pojmov, kot so stavčni člen, priredje in podredje. Če se nekoliko vrnemo na izhodiščni izobraževalni cilj, lahko rečemo, da je problematična že sama opredelitev temeljni jezikoslovni pojmi, ker to ni pojem, ki bi bil vseprisoten v pedagoškem diskurzu in posledično ni jasno zamejeno, kaj vse zajema. Opozoriti pa bi bilo treba tudi na sam zapis cilja, in sicer /.../ **nekaj** [označila N. L.] najbolj temeljnih jezikoslovnih pojmov, na tem mestu je jasno poudarjeno, da dijakom ni treba poznati in uporabljati vseh pojmov, s katerimi so se seznanili že v osnovni šoli in razno zaradi tega, bi bilo treba zelo natančno opredeliti, katere pojme dijaki poznajo in uporabljajo.

Dijaki in dijakinje sistematično nadgrajujejo poznavanje osnovnih pravorečnih in pravopisnih pravil slovenskega knjižnega jezika ter se tako jezikovno kultivirajo. (Katalog znanja SPI 2007: 9)

Besedila pišejo v skladu s pravopisnimi pravili, dijaki uporabljajo najbolj temeljna pravopisna pravila, pri tem bi se z vidika skladnje osredotočili predvsem na zapisovanje vejice. Tudi v tem delu se nam postavljajo podobna vprašanja, saj ne vemo natančno, kaj zajemajo pojem osnovno pravopisno pravilo. S tega vidika nas zanima predvsem, ali je pravopisno pravilo

³⁵¹Ostali jezikoslovni pojmi, ki jih predvideva katalog znanja, so glas, samoglasnik, naglasno mesto, črka, velika/mala začetnica, pika, vprašaj, klicaj, vejica, pomišljaj, vezaj, dvopičje, narekovaj, protipomenska, sopomenka, nadpomenska, podpomenska, besedna družina, prvotni/prenesen pomen, stalna besedna zveza, stilno zaznamovana beseda, žargon, žargonski izraz, strokovni izraz, domača/prevzeta beseda umetnostno/neumetnostno besedilo, uradno/neuradno besedilo, strokovno besedilo, poimenovanja obravnavanih besedilni vrst, sporazumevanje, sporočevalec, naslovnik, besedni, nebesedni jezik, knjižni/neknjižni jezik, narečje, sleng, državni jezik, uradni jezik, temeljna pravorečna in pravopisna pravila slovenskega jezika. Dijaki in dijakinje so zmožni uporabljati te izraze predvsem pri razčlembi besedil (Katalog znanja SPI 2007: 9).

³⁵²S tem merimo na poznavanja splošne opredelitve povedi, npr. Skladenjska enota v vlogi besedila ali samostojna enota le-tega. V pisavi se začenja z veliko začetnico, končuje pa s končnim ločilom, v govoru z relativno visokim tonom, na koncu pa s kadenčno ali antikadenčno glavo. (Toporišič 1992: 198)

zapisovanja vejic v večstavčni povedi osnovno pravopisno pravilo ali ne. Tudi pri tej razčlenitvi bi bilo smiselno, da bi katalog znanja predvideval natančnejšo razdelitev, katera pravopisna pravila razume kot osnovna pravopisna pravila, ker kot smo že omenili katalog znanja navaja, da dijaki v srednjem strokovnem izobraževanju ne uporabljajo vseh pojmov in pravil, ki so jih spoznali v osnovni šoli, zato je opredelitev nekaj osnovnih pravopisnih pravil preveč prepuščena interpretaciji posameznika.

11 Tretji letnik srednje poklicnega izobraževanja

V nadaljevanju bomo analizirali učbenik in delovni zvezek za pouk slovenščine v tretjem letniku srednje poklicnega izobraževanja z naslovom Besede 3. Osredotočili se bomo na poglavje z naslovom Slovnična sestava besedil.³⁵³

11. 1 Učbenik Besede 3

11.1.1 Slovnična sestava povedi

Učbenik Besede 3 začne obravnavo s pojmom besedilo, nato preide na pojem poved in potem še na pojem stavek. Na začetku je predstavljenih nekaj najbolj osnovnih značilnosti besedila, učbenik Besede 3 navaja. V besedilu morajo biti povedi urejene – smiselno morajo dopolnjevati ena drugo, da je besedilo vsebinsko zaokroženo in povezano. (Gomboc 2014a: 64) Preverjanje kriterijev besedilnosti se nato nadaljuje s primerjavo dveh neumetnostnih besedil, pri katerih dijaki preverjajo ali izbrani besedili ustrezata prej omenjenim zahtevam besedila. Obravnava se nato nadaljuje z analizo zgradbe besedila, tj. koliko povedi sestavlja posamezno besedilo in analizo pomena ter vprašanje, ali je vrstni red povedi v besedilu pomemben, se le-ta ne spremeni, če zamenjamo vrstni red povedi. Učbenik Besede 3 nato povzame snov o besedilu in navede primer za eno- ali večpovedno besedilo ter navede naslednjo opredelitev (Gomboc 2014a: 64–65).

Besedilo mora biti torej smiselno povezano, slovnično in pravopisno urejeno ter vsebinsko zaokroženo. Lahko je sestavljeno iz ene ali več povedi, glede na to pa je eno- (npr. Kmalu se vrni!) ali večpovedno (Poleg radost na snegu je še veliko priložnosti za aktivnosti na svežem zraku. Tudi sekanje drv je imenitna rekreacija. Kako lep dan nas tako rekoč vabi na sprehod ali na drsanje. Paziti moramo le na primerno zaščito pred mrazom). (Gomboc 2014a: 65)

Učbenik Besede 3 nato nadaljuje z obravnavo jezikoslovnega pojma poved, ki ga opredeli kot skupek besed, navaja pa tudi, da kot pa nam že samo ime pove, mora poved nekaj povedati. Najsplošnejša definicija, ki jo predstavi učbenik je. Že iz pomena besede poved lahko razberemo, da nam ta nekaj pove. **Torej je poved zaokrožena skupina pomensko in oblikovno povezanih besed**³⁵⁴. [poudarila N. L.] (Gomboc 2014a: 65) Učbenik v nadaljevanju navaja, da so povedi lahko različno sestavljene, in sicer so lahko sestavljene iz enega stavka, ki se imenujejo enostavne³⁵⁵, ali iz več stavkov, ki jih imenujemo večstavne povedi³⁵⁶.

³⁵³V učbeniku je poglavje predstavljeno od strani 64 do strani 84, v delovnem zvezku pa od strani 76 do strani 95.

³⁵⁴Učbenik navaja tudi, da je pri govorjenem besedilu poved začenjamo z višjim tonom, na koncu pa poved zaključimo s končno intonacijo, in sicer padajočo intonacijo pri piki, rastočo intonacijo pri vprašaju in vzklično pri klicaju (Gomboc 2014a: 65).

³⁵⁵Učbenik Besede 3 navaja naslednji primer enostavne povedi. Astronomi so odkrili najbolj oddaljeno galaksijo doslej (Gomboc 2014a: 65)

³⁵⁶Učbenik Besede 3 navaja naslednji primer enostavne povedi. S tem je podobna do zdaj najbolj oddaljeni galaksiji, ki leži na istem delu neba in prav tako kot po tekočem traku ustvarja nove zvezde.

Po obravnavi jezikoslovnih pojmov besedilo in poved učbenik Besede 3 obravnava še pojem stavek in navaja. Opazili smo, da so povedi, ki so sestavljene iz enega stavka, krajše od večstavčnih. Po navadi ima stavek eno osebno glagolsko obliko, okrog nje pa so zbrane preostale besede. (Gomboc 2014a: 67) Učbenik izpostavlja, da ima stavek običajno eno osebno glagolsko obliko, ki izraža, kaj se v stavku dogaja, navaja pa tudi, da enostavno poved sestavlja ena osebna glagolska oblika, večstavčno pa sestavlja več osebnih glagolskih oblik. Učbenik Besede 3 navaja tudi, da osebno glagolsko obliko pomensko dopolnjujejo druge besede, ki so zbrane okoli nje.

Učbenik obravnava tudi jezikoslovna pojma polstavek in pastavek, in sicer navaja, da obstajajo tudi posebni stavki, ki jih ne sestavlja osebna glagolska oblika, npr. naslovi, vzkliki in naslovi, ki se imenujejo pastavki. Kot posebno stavčno obliko pa učbenik Besede 3 navaja tudi obliko polstavka, ki navadno dopolnjuje glavni stavek in ga sestavlja neosebna glagolska oblika ali pridevnik (Gomboc 2014a: 68).

11.1.2 Stavčni členi

Učbeniki Besede 3 nadaljujejo z obravnavo pojma stavčni člen. Učbenik predstavi naslednjo opredelitev. Stavek je sestavljen iz pomenskih enot, ki jih imenujemo stavčni členi. S posebnimi vprašalnicami ugotavljamo, **nosilci katerih podatkov so v stavku** [poudarila N. L.]. (Gomboc 2014a: 68) Zelo pomembno je poudariti, da učbenik izpostavi, da so stavčni členi nosilci podatkov, zato vsak stavčni členi oz. pomenska enota prinaša drugačne podatke, na ta način dijakom predstavljena smiselnost obravnave stavčnih členov. Na tem mestu bi bila smiselno vzporejati obravnavam jezikoslovni pojem stavčni člen s pojmom beseda. Pomembno je namreč poudarek, da z besedami lahko poimenujemo neko stvarnost (miza, stol, klop ipd.), odnose v imenovani stvarnosti (pri, na, ob), izražamo odnos do povedanega ipd. Nekatere besede lahko spreminjajo obliko (pregibne besedne vrste) in tem lahko, ko jih gledamo posamično spreminjamo obliko. Ko pa besede opazujemo na ravni stavčnih členov, tega ne moremo več narediti, ker je za določeno obliko značilno, da prinaša določene podatke, v koliko bi spremenili obliko, bi spremenili tudi podatke, ki jih izbrani stavčni členi prinaša. Besede je treba uporabiti v točno določeni obliki, če želimo izraziti določene podatke.³⁵⁷

Učbenik v nadaljevanju obravnava tako glavne stavčne člene, kot tudi dele posameznih stavčnih členov. Poimenovanja in vprašalnice za glavne stavčne člene so predstavljena na naslednji način v spodnji preglednici.³⁵⁸

	vprašalnica	primer
Povedek	Kaj se dogaja?	Čebele nam <u>dajejo</u> zdravo hrano.
Osebek	Kdo/kaj + povedek?	<u>Čebele</u> nam dajejo zdravo hrano.
Predmet	Koga ali česa, komu ali čemu, koga ali kaj, pri kom ali pri čem, s kom ali s čim + povedek?	Čebele nam dajejo <u>zdravo hrano</u> .

³⁵⁷Pomembnost navedenega poudarka vidimo tudi v tem, da dijaki pri branju različnih besedil vidijo, da lahko iste besede izražajo različne podatke. Predvsem pa je pomembno, da včasih za izražanje želenega natančnega podatka ni dovolj izbira le ene besede. Na ta način imajo dijaki, ko morajo ob branju izluščiti bistvene podatke.

³⁵⁸Primeri v preglednici so povzeti iz predhodno prebranega besedila Čebelji pridelki, ki mu sledijo tudi vprašanja za analizo besedila in sprašujejo po glavnih stavčnih členih. Vprašanja so, npr. Kaj nam dajejo čebele?, Kako lahko uživamo med?, Kje ga še uporabljajo? Komu/čemu uporabljamo čebelji vosek? (Gomboc 2014: 68).

Prislovno določilo	Kdaj, kje, kako, zakaj + povedek?	Med uporabljajo tudi v ljudski medicini. ////////////////////
--------------------	-----------------------------------	--

(Gomboc 2014a: 69)

Učbenik v nadaljevanju navaja, da so posamezni stavčni členi lahko sestavljeni iz več besed, ki jih pomensko dopolnjujejo, in tako predstavljajo dele stavčnih členov (Gomboc 2014a: 69). Učbenik navaja, da del stavčnega člena, ki stoji ob osebk, predmetu ali prislovnem določilu, imenujem prilastek. Povedek pa pomensko dopolnjujeta povedkov določilo ali povedkov prilastek (Gomboc 2014a: 69). Poudarili bi, da učbenik Besede 3 na tem mestu navaja primere povedka s povedkovim določilo (npr. je utrujena, je vesel ipd.) in primere povedkovega prilastka (se je vrnila utrujena, se je vrnila utrujena), ne razlaga pa njunega medsebojnega razlikovanja³⁵⁹. Učbenik zgolj navaja izbrana jezikoslovna pojma, ne navaja pa, zakaj je razlikovanje med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom pomembno (Gomboc 2014a: 69). Imenovano razlikovanje je pomembno predvsem z vidika, da povedkovo določilo dopolnjuje pomensko nepopolne glagole, t. i. pomožnike, povedkov prilastek pa predstavlja del povedka ob pomensko popolnih glagolih (Toporišič 2004: 612, 618). Osebo glagolsko obliko povedka s povedkovim določilom sestavlja t. i. vez, ki je nosilka slovničnokategorialnih lastnosti, vendar pa je predmetnopomensko nepopolna, zato ob sebi potrebuje pomensko in strukturno določilo (Smolej 2011: 60).

Ob obravnavi zloženega stavčnega člena je treba poudariti še nekaj, in sicer kakšna je pomenska razlika med zloženim in golim stavčnim členom. Menimo, da je na tej ravni izobraževanja bolj kot samo poimenovanje določenega jezikoslovnega pojava smiselno opozarjanje dijaka na pomensko razliko, ki nastane z različnimi strukturami, v tem konkretnem primeru bi bilo smiselno opozoriti, da posamezni stavčni člen lahko prinaša različne podatke, kar je odvisno od njegove sestave, npr. stavčni člen, ki ga sestavlja več polnopomenskih besed, ob prinašal natančnejše podatke kot stavčni člen, ki ga sestavlja ena polnopomenska beseda.³⁶⁰

Po splošni obravnavi stavčnih členov, učbeniki prične z natančno obravnavo posameznega glavnega stavčnega člena. Učbenik začne z obravnavo povedka, ki navaja, da vlogo povedka v stavku opravlja osebna glagolska oblika. Učbenik navaja tudi, da je glagol osrednja besede v posameznem stavku in izraža dejanje, dogajanje, stanje ali lastnost. Učbenik navaja tudi vprašalnico za povedek, in sicer kaj se dogaja, kaj se zgodi, izpostavi tudi, da niso vsi povedki sestavljeni enako, in sicer so nekateri sestavljeni iz ene osebne glagolske oblike (vztraja, pripoveduje, je zadala ...), druge pa poleg osebne glagolske oblike povedek sestavljajo še druge polnopomenske besede. Prvo skupino povedkov so poimenovani goli³⁶¹ povedki, druga skupina pa se imenujejo zloženi povedki (Gomboc 2014a: 70–72).

Zloženi povedek ima ob sebi dopolnilo:

- povedkovo določilo (pridevnik, samostalni ali nedoločnik) stoji ob pomensko nepopolnih glagolih. To so pomožni glagoli, npr. biti in postati, naklonski glagoli morati, želeči, hoteti, moči, smeti in fazni glagoli začetni, nadaljevati, nehati.

³⁵⁹Učbenik pri kasnejši obravnavi opredeli razlikovanje med povedkovim določilom in povedkovim prilastkom, vendar pa bi bila tovrstna razdelitev smiselna že ob seznaitvi s pojmom, da ne pride do kasnejših zamenjav.

³⁶⁰Poudarili bi, da jezikoslovnega pojma prilastek trenutni učni načrt za osnovno šolo ne predvideva, zato lahko sklepamo, da ga ne predvideva tudi katalog znanja za srednje poklicno izobraževanje, vendar vseeno mislimo, da je pomemben vsaj pomenski poudarek razlikovanja med golim in zloženim stavčnim členom.

³⁶¹Golemu povedku je dodana še razlaga, da je lahko osebna glagolska oblika uporabljena v različnih časih – sedanjiku, pretekliku ali prihodnjiku (izvira, je izvirala, bo izvirala). (Gomboc 2014a: 71)

- povedkov prilastek (pridevnik) stoji ob pomensko popolnih glagolih. Stavke s povedkovim določilom lahko pomensko razdružimo. (Gomboc 2014a: 71)³⁶²

Učbenik Besede 3 v nadaljevanju obravnava osebek in navaja, da osebek pomensko dopolnjuje povedek in izraža podatek o vršilcu dejanja ali nosilca stanja. Po njem se sprašujemo z vprašalnico kdo ali kaj in izbranim povedkom. Učbenik poudarja tudi, da v vsakem stavku samo po en osebek, ki je lahko sestavljen golo oziroma zložen. Učbenik navaja, da prvega sestavlja ena beseda, drugega pa sestavlja več besed, ki so medsebojno v enakovrednem ali neenakovrednem razmerju, zato poznamo priredno in podredno zloženi osebek. Učbenik navaja, da so priredno zložene osebke sestavljata najmanj dve polnopomenski besedi. Besede v tovrstnem osebkju pa so povezane s prirednim veznikom ali vejico. Podredno zloženi osebki pa so sestavljeni iz polnopomenskih besed, ki so v neenakovrednem razmerju, pri čemer ima jedro osebkja ob sebi podrejeni del, ki je lahko na levi ali na desni strani in sem imenuje prilastek. Prilastek na levi strani se imenuje levi prilastek in se z jedrom ujema v spolu, sklonu in številu. Prilastek na desni strani pa se imenuje desni prilastek, ki pa se navadno z jedrom ne ujema. Učbenik Besede 3 navaja tudi, da je osebkja odvisna tudi oblika povedka, in sicer mu določa osebo, število in spol, se z njim torej oblikovno ujema³⁶³ (Gomboc 2014a: 72–73).

V nadaljevanju učbenik Besede 3 obravnava predmet in navaja.

Predmet je stavčni člen, na katerega se nanaša dejanje v povedku. Po pomenu torej s podatki dopolnjuje povedek, zato imamo za predmet več različnih vprašalnic: koga/česa, komu/čemu, koga/kaj, pri kom/čem, s kom/čim in dani povedek. (Gomboc 2014a: 74)

Učbenik navaja tudi, da vprašalnice za predmet predstavljajo vprašalnice za neimenovalniške skloni, nekateri pa so tudi predložne oblike. Učbenik navaja tudi, da ima posamezen stavek lahko tudi več predmetov, ki odgovarjajo na različne vprašalnice. Enako kot ostali stavčni členi, je tudi predmet lahko goli ali zloženi, slednji pa je lahko zložen priredno ali podredno³⁶⁴ (Gomboc 2014a: 74–75).

Učbenik na koncu posamične obravnave stavčnih členov obravnava še prislovno določilo in navaja, da prislovno določilo pojasnjuje okoliščine dejanja ali stanja povedka (kraj, čas, načina in vzrok dejanja). Učbenik navaja, da ker so okoliščine različne, poznamo več vrst prislovnih določil, po katerih se vprašamo z različnimi vprašalnicami, in sicer učbenik navaja, da se po prislovnem določilu kraja vprašamo z vprašalnicami kje, kam, kod, od kod, do kod, po prislovnem določilu časa z vprašalnicami kdaj, koliko časa, kako dolgo, po prislovnem določilu načina z vprašalnico kako in po prislovnem določilu vzroka z vprašalnicami zakaj, čemu, pod katerim pogojem, kljub čemu. Učbenik navaja tudi, da je prislovno določilo tako kot ostali stavčni členi lahko goli ali zloženi. Učbenik Besede 3 navajajo tudi pomembno razlikovanje med predmetom in prislovnim določilom. Učbenik navaja, da si pri ločevanju

³⁶²Kot smo že omenili je obravnava zloženega povedka nesmiselna, če ne razlaga, zakaj je ta delitev pomembna. Pomembno je, da se dijaku osmisli, da povedek brez povedkovega določila pomensko ni samostojen oz. ni pomensko zadosten, da bi samostojno izražal podatke o dejanju, dogajanju ali stanju. Povedek s povedkovim prilastkom pa je pomensko samostojen in izraža podatke tudi brez prilastka, namen prilastka pa je dodaja podatke o stanju osebkja v trenutku dejanja ali dogajanja. Povedek je pomensko popolnoma razumljiv tudi brez povedkovega prilastka.

³⁶³Učbenik Besede 3 navaja tudi, daje osebek lahko tudi izpuščen, ker ga lahko razberemo iz osebne glagolske oblike, zato tudi poimenovanje, da je osebek skrit v povedku (Gomboc 2014a: 73).

³⁶⁴Učbenik Besede 3 navaja tudi, da je predmet navadno samostalniška beseda, lahko pa je tudi glagol v nedoločniku. Poudari pa tudi, da se sklon predmeta pri zanikanju spremni, in sicer iz tožilnika v rodilnik (Gomboc 2014a: 75).

med prislovnim določilom in predmetom pomagamo z ustrezno vprašalnico. Če se po besedi ali besedni zvezi lahko vprašamo tudi z vprašalnico za prislovno določilo, to ni predmet. (Gomboc 2014a: 76)

11.1.3 Večstavčna poved

Ob koncu poglavja slovnična sestav besedil učbenik Besede 3 obravnava še jezikoslovni pojem večstavčna poved. Učbenik navaja, da so večstavčne povedi sestavljene iz dveh ali več stavkov, ki so medsebojno različno povezani na različne načine. Učbenik navaja tudi, da nekateri stavki vsebujejo osnovno informacijo, nekateri pa dopolnjujejo njihov pomen (Gomboc 2014a: 77).

Stavki v večstavčni povedi so medsebojno v enakovrednem ali neenakovrednem razmerju, tako enakovredno razmerje pa se imenuje priredna zveza, kar pomeni, da bi vsak od stavkov lahko stal kot samostojna poved. Priredno zložene povedi so torej sestavljene iz dveh ali več samostojnih stavkov, ki so povezani s prirednimi vezniki. Učbenik Besede 3 navaja tudi vrste priredij. Učbenik navaja je v vezalnem, stopnjevalnem ali ločnem priredju lahko povezanih več stavkov, pri ostalih vrstah priredij pa sta v izbranem prirednem razmerju lahko le po dva stavka (Gomboc 2014a: 78–79).

Učbenik Besede 3 navaja, da je za stavke v vezalnem priredju značilno izražanje zaporednosti, hkratnosti ali sočasnosti dogodkov, za izbrano priredje sta značilna veznika in, ter, učbenik pa navaja tudi, da se redkeje uporablja veznik pa. Učbenik navaja tudi, da se v večstavčnih vezalnih povedih uporablja vejica z namenom izogiba kopičenja veznikov. Učbenik nadaljuje z obravnavo stopnjevalnega priredja in navaja, da se stavki v izbranem priredju vsebinsko med seboj navezujejo in stopnjujejo. Dopolnjevalni stavek ali neprvi stavek pomensko preseda prvega in izraža nepričakovanost. Učbenik navaja tudi veznike, ki so značilni za izbrano priredje, in sicer (ne) – ne, (niti) – niti, ne samo – ampak tudi, ne le – temveč tudi, pri čemer lahko prvi veznik tudi izpustimo. Učbenik navaja tudi, da pred enakimi dvodelnimi vezniki ni vejice, da vejica stoji samo ne samo (le) – ampak (temveč, marveč) tudi (Gomboc 2014a: 79).

Učbenik Besede 3 opredeljuje, da stavki v ločnem priredju ponujajo možnost izbire, med katerimi se odločamo. Značilni vezniki so (ali) – ali, (bodisi) – bodisi. Učbenik navaja, da so vezniki tudi v tej vrsti priredja dvodelni, vendar pa prvi del veznika lahko izpustimo. Učbenik navaja tudi, da v ločnem priredju ni vejice (Gomboc 2014a: 80).

Učbenik Besede 3 navaja, da si stavka v protivnem priredju nasprotujeta oz. sta si v pomenskem nasprotju. V tovrstnem priredju vedno stoji vejica, značilni vezniki pa so a, ali, toda, pa, ampak, temveč, marveč, samo, le (Gomboc 2014a: 80).

Sledi obravnava posledične priredja, za katerega je značilno, da navaja posledico dejanja ali stanja izraženega v osnovnem stavku. Značilen veznik izbranega priredja je zato. Učbenik navaja tudi, da v izbranem priredju stoji vejica (Gomboc 2014a: 80).

Učbenik Besede 3 navaja, da pojasnjevalno priredje izraža trditev, ki v dopolnjevalnem stavku podano pojasnilo oz. dokaz zanjo. Značilni vezniki za izbrano priredje so saj, kajti, namreč, in sicer. Učbenik navaja tudi, da v tem priredju vedno stoji vejica (Gomboc 2014a: 80).

Kot zadnje priredno razmerje učbenik Besede 3 navaja sklepno priredje in navaja, da je zanj značilno, da drugi stavek izraža sklep, prvi pa trditev. Značilna veznika izbranega priredja so

vezniki torej in zatorej. Učbenik navaja tudi da v sklepalnem priredju vedno stoji vejica (Gomboc 2014a: 80).

Učbenik besede 3 ob koncu poglavja obravnava še podredno zvezo stavkov. Učbenik navaja, da posamezno poved lahko sestavlja tudi več odvisnikov in navaja naslednjo opredelitev. Podredje je zveza dveh podredno povezanih stavkov v večstavčni povedi. Eden od njih je glavni, ker vsebuje osrednjo informacijo. Drugi ga pomensko dopolnjuje in mu je podrejen. Ker je pomensko odvisen od glavnega stavka se imenuje odvisnik. (Gomboc 2014: 81)

V nadaljevanju učbenik Besede 3 opredeli tudi jezikoslovni pojem glavni stavek, za katerega navaja, da ne vsebuje veznika, hkrati pa se z njim vprašamo po odvisniku. Sledi navajanje vrst odvisnikov, pri čemer poudarja učbenik, da so odvisniki stavčni členi, ki so razširjeni v stavek, zato so po njih tudi poimenovani in se po njih sprašujemo z enakimi vprašalnici. Učbenik navaja tudi, da lahko glavni stavek v povedih stoji na različnih mestih, in sicer na začetku ali na koncu povedi, navaja pa tudi, da ga na dva dela lahko razdeli prilastkov odvisnik (Gomboc 2014a: 81–82).

Učbenik navaja, da osebkov odvisnik izraža vršilca dejanja, vprašalica zanj je kdo ali kaj in povedek glavnega stavka. Za izbrani odvisnik pa so značilni vezniki kdor, kar, kdo, ali, da, kako. Učbenik poudarja tudi, da v glavnem stavku, ki mu sledi osebkov odvisniki, ni osebka (Gomboc 2014a: 82).

Sledi obravnava predmeta učbenik navaja, da so vprašalnice za predmetni odvisnik enako kot za predmet, in sicer koga ali česa, komu ali čemu, koga ali kaj, pri kom ali pri čem, s kom ali s čim in povedek glavnega stavka. Učbenik navaja, da predmetni odvisnik nosi podatek o tem, na kaj se dejanje nanaša. Značilni vezniki so da, ali, kaj, če, kogar/česar, komur/čemer, kogar/kar, komer/čemer (Gomboc 2014a: 82).

V nadaljevanju učbenik Besede 3 obravnava prislovnodoločilne odvisnike, ki so razširjena prislovna določila in glavne stavke dopolnjujejo s podatki o okoliščinah, ker pa so okoliščine različne pa govorimo tudi o različnih vrstah prislovnodoločilnih odvisnikov. Učbenik pri obravnavi posameznih vrst prislovnodoločilnih odvisnikov navaja ime odvisnika, značilno vprašalnico, primer tovrstnega odvisnika in značilni veznik (Gomboc 2014a: 83).

	Vprašalnica (+povedek)	Primer	Značilni vezniki
krajevni	Kje, kam kod	Kjer bivajo prijazni ljudje so popotniki vedno dobrodošli.	kjer, kamor, koder
časovni	kdaj	Gotovo se oglasim, ko končam delo.	ko, kadar, dokler, medtem ko
načinovni	Kako, na kakšen način	Podobna sta si, kot da ni bila dvojčka.	ne da, kakor (kot) da, tako da
vzročni	zakaj	Ker se trudim najti najboljše primere, je delo zamudno.	ker
dopustni	kljub čemu	Veliko denarja je privarčeval, čeprav je bil vrez stalne službe.	čeprav, četudi, kljub temu da
namerni	čemu, s kakšnim namenom	Trudili so se, da bi razveselili čim več otrok.	da
pogojni	pod katerim pogojem	Kaj dobimo, če narišemo tri enake stranice.	če

(Gomboc 2014a: 83)

Opozorili bi, da navedena preglednica ne navaja, kateri podatek o dejanju glavnega stavka prinaša izbrani odvisnik. Poudarek je pomembnem predvsem pri dopustnem, namernem in pogojnem odvisniku, ker se z nestavčnimi oblikami izražanja imenovanih okoliščin še niso srečali, same vprašalnice pa v vseh primerih ne usmerjajo dijakov k ustreznemu odgovoru. Pomemben je torej poudarek, da dopustni odvisnik prinaša podatke o oviri, ki bi utegnila preprečiti dejanje ali dogajanje v glavnem stavku, da namerni odvisnik prinaša podatke o namenu izvršitve dejanja v glavnem stavku oz. s katerim namenom je bilo/bo opravljeno dejanje v glavnem stavku, in da pogojni odvisnik prinaša podatke o pogoju za izvršitev dejanja oz. dogajanja v glavnem stavku oz. pod katerim pogojem se bo zgodilo dejanje v glavnem stavku. Izbrano poudarjanje je pomembno z vidika, da odvisniki tako kot stavčni členi prinašajo določene podatke v celoti.

Učbenik Besede 3 navaja, da je vloga prilastkovega odvisnika enaka vlogi levega in desnega prilastka pri osebku, predmetu ali prislovnem določilu. Značilni vezniki so ki, kateri in da (Gomboc 2014a: 83). Kot smo omenili že pri prilastku, lahko poudarimo tudi pri prilastkovem odvisniku, je vloga prilastkovega odvisnika natančnejše določanje osebk, predmeta ali prislovnega določila. Pomemben poudarek, ki za učbenik ne navaja, je ta, da prilastkov odvisnik ne dopolnjuje povedka glavnega stavka, ampak enega izmed ostalih stavčnih členov.

Ob koncu obravnave odvisnih stavkov učbenik Besede 3 navaja še, da so podredne stavčne zveze sestavljene najmanj iz dveh stavkov, ki so med seboj ločeni z vejico, pri čemer je eden od stavkov glavni, ostali pa so odvisni (Gomboc 2014a: 83).

11.2 Delovni zvezek Besede 3

11.2.1 Slovníčna sestava besedil

Obravnavi v učbeniku sledijo vaje v delovnem zvezku pod enakim naslovom Slovníčna sestava besedil. Naloge so razdeljene v posamezna podpoglavja, npr Poved, Stavek, Stavčni členi, večstavčna poved ipd. Na začetku delovni zvezek navaja nekaj nalog, ki so namenjene analizi besedil. Prva naloga dijakov je, da ugotovijo temo besedila in ali je zapisano besedilo smiselno ter koliko povedi sestavlja besedilo. Druga in tretja naloga pa od dijakov zahteva razmislek o smiselnosti besedila in njegovo urejanje ob nesmiselnosti besedila (Gomboc 2014b: 76–77).

V poglavju poved in v poglavju stavek delovni zvezek Besede 3 navaja naloge izpisovanja in označevanja enostavčni in večstavčnih povedi, naloge označevanja in vstavljanja osebnih glagolskih oblik in naloge označevanja pastavkov.

11.2.2 Stavčni členi

Sledi poglavje z naslovom stavčni členi. V tem poglavju delovni zvezek navaja naloge določanja stavčnih členov, naloge vstavljanja manjkajočih stavčnih členov in njihovo poimenovanje in nalogo označevanja prilastkov v zloženih stavčnih členih in nalogo dopolnjevanja stavčnih členov s prilastki. (Gomboc 2014b: 78–80)

Nekoliko bolj bi se ustavili ob nalogi, ki zahteva dopolnjevanje stavčnih členov s prilastki. Naloga dijakov je, da iz golih stavčnih členov tvorijo zložene stavčne člene. Delovni zvezek navaja naslednji ilustrativni primer.

1. Ana bere knjigo
2. Naša Ana bere zanimivo knjigo. (Gomboc 2014b: 81)

Ob tovrstnih nalogah bi bilo treba dijake opozoriti, kakšna je pomenska razlika med golim in zloženim stavčnim členom, saj lahko dijaki zapisane stavčne člene poljubno dopolnijo v zložene stavčne člene, s tem pa stavčni členi dobijo različne pomenske poudarke. Pomemben je torej poudarek, da v zloženem stavčnem členu prilastek natančneje pomensko določa jedro. V našem konkretnem primeru osebek naša Ana sporoča natančnejši podatek o nosilcu stanja, kot pa goli osebek Ana. V izbranem primeru dodatni prilastek izraža svojino, ob drugačni dopolnitvi, npr, pridna Ana, pa bi prinašal podatek o lastnosti nosilca stanja. Z imenovanimi poudarki dijakom tudi osmislimo delitev stavka na manjše pomenske enote stavčen člene in njihove dele.

V nadaljevanju delovni zvezek Besede 3 navaja naloge namenjene utrjevanju posameznih stavčnih členov. Delovni zvezek Besede 3 pod razdelkom Povedek navaja naloge podčrtovanja povedka, naloge določanja in spreminjanja glagolskega časa (Gomboc 2014b: 82–83). Nekoliko več pozornosti pa bomo namenili tretji, peti in šesti nalogi imenovanega sklopa.

Tretja naloga zahteva od dijakov, da povedke z glagolom biti zamenjajo s primernejšim glagolom (Gomboc 2014b: 82). Glede na zapisane primere lahko sklepamo, da naloga predvideva ločevanje med pomensko popolnim in pomensko nepopolnim glagolom biti. Naloga navaja pomensko popolne glagole biti³⁶⁵, ki jih morajo dijaki nadomestiti z drugimi sopomenskimi glagoli. Naloga navaja naslednje primere enostavnih povedi.

1. Pod vasjo je bil travnik.
2. Ponoči je bil hud vihar.
3. Otroka sta bila na podstrešju.
4. Ob reki je vrba žalujka. itd. (Gomboc 2014b: 82)

V prvem, tretjem in četrtem primeru bi lahko glagol biti v ustrezni osebni obliki zamenjali z glagolom nahajati se. V četrtem primeru pa bi lahko zamenjali glagol biti z glagolom odvijati se, vršiti se. Naloga je pomembna predvsem z vidika poudarjanja, da je z različnimi strukturami možno izraziti enake podatke. V tem konkretnem primeru lahko isto podatek o nahajanju in odvijanju osebkov izrazimo na dva načina, in sicer s pomensko popolnim glagolom biti ali drugim prav tako polnopomenskim glagolom.

Peta in šesta naloga omenjenega sklopa pa sta namenjeni utrjevanju zloženega povedka, in sicer povedka s povedkovim določilom. Peta naloga predvideva izpisovanje povedkov s povedkovim določilom, šesta naloga pa smiselno dopolnjevanje povedkov s povedkovimi določili. Delovni zvezek Besede 3 v šesti nalogi navaja naslednje primere.

1. Takoj nehajte _____!
2. Martina je bila _____.
3. Anže bo postal _____.

³⁶⁵O polnopomenskem glagolu biti govorimo v primerih, ko je glagol rabljen v pomenu nahajati se, obstajati, izvirati, biti sestavljen/narejen/zgrajen iz, vršiti se, odvijati se in dogajati se (Smolej 2011: 61)

4. Jutri začnem _____.
5. Brane želi _____.
6. Vsak dan moramo _____. (Gomboc 2014b: 83)

Tudi ob tej nalogi bi bilo smiselno opozoriti, zakaj je dopolnjevanje s povedkovimi določili pomembno. Našteti primeri so brez povedkovega določila pomensko nepopolni, povedek samostojno brez povedkovega določila ne prinaša samostojnega podatka, zato je raba obvezna in nujna.³⁶⁶

Delovni zvezek v nadaljevanju navaja naloge za utrjevanje osebka, in sicer naloge izpisovanja oz. označevanja osebka (golih in zloženih), naloge dopolnjevanja osebkov s prilastki, naloge dopolnjevanja priredno zloženih osebkov, naloge spreminja desnih prilastkov v leve prilastke (Gomboc 2014b: 83–85).

Izpostavili bi sedmo nalogo iz sklopa nalog namenjenih utrjevanju osebka, ki predvideva spreminjanje desnih prilastkov v leve prilastke³⁶⁷. Naloga predvideva naslednji primer pretvorbe.

1. Veliko mi pomeni beseda prijatelja.
2. Veliko mi pomeni prijateljeva beseda. (Gomboc 2014b: 85)

Ob tovrstnih nalogah je pomemben poudarek, da v večini primerov raba levega in desnega prilastka nista slogovno enakovredni. V konkretnem primeru je oblika zloženega osebka z levim prilastkom (prijateljeva beseda) primernejša od zloženega osebka z desnim prilastkom (besede prijatelja).³⁶⁸

Delovni zvezek Besede 3 nadaljuje z razdelkom naloga za utrjevanje predmeta. Delovni zvezek navaja naloge dopolnjevanja z manjkajočimi predmeti, naloge postavljanja predmetov v pravilni sklon, naloge označevanja ustreznega predloga, naloge zanikanja povedka in uporabe pravilnega sklona predmeta, naloge popravljanja rabe napačnih sklonov in naloge dopolnjevanja povedi z levimi prilastki ter naloge spremembe desnih prilastkov v leve (Gomboc 2014b: 85–87).

Delovni zvezek Besede 3 ob koncu poglavja o stavčnih členih navaja še naloge o prislovnih določili. Delovni zvezek navaja naloge dopolnjevanja povedi z ustreznimi prislovnimi določili in naloge povezovanja s smiselnimi prislovnimi določili (kraja, časa, načina, vzroka), naloge podčrtovanja prislovnih določil in njihovo poimenovanje in naloga dopolnjevanja prislovnih določil z ustreznimi prilastki (Gomboc 2014b: 87–88). Ker imenovana razdelka vsebujejo naloge, o katerih smo že govorili, jih na tem mestu ne bomo posebej izpostavljali.

³⁶⁶Kot smo omenili že pri obravnavi učbenik, je seznanjanje dijakov s tovrstno zloženim stavčnim členom smiselno le ob poudarku, da se mu osmisli, da z nekaterimi besedami ne moramo samostojno izraziti želenega podatka, zato je treba izbrano besedo dopolniti. Na ta način dijaki razmišljajo o smiselnosti zapisanih struktur in jih tudi kritično presojujejo.

³⁶⁷Zelo podobna je tudi sedma naloga iz razdelka vaj o predmetu. Prav tako zahteva spremembo desnega v levi prilastek (Gomboc 2014b: 87). Ob nalogi bi bili priporočljivi enaki poudarki, kot smo jih navedli pri sedmi nalogi razdelka vaj za utrjevanje osebka (Gomboc 2014b: 85), zato jih na tem mestu ne bomo poudarjali.

³⁶⁸Podobno lahko sklenemo tudi za primer naslednje pretvorbe. Sok iz jabolk je popolnoma naraven. in Jabolčni sok je popolnoma naraven. (Gomboc 2014b: 85)

11.2.3 Večstavčna poved

Sledi poglavje z naslovom Večstavčna poved, ki vsebuje naloge za utrjevanje prirednih in podrednih zvez povedi. Na začetku poglavja delovni zvezek navaja naloge ločevanja med enostavčno in dvostavčno povedjo, naloge vstavljanja ustreznega veznika, naloge določanja števila stavkov v posamezni povedi in naloge ločevanja med priredji in podredji (Gomboc 2014b: 89–90).

V razdelku Priredna zveza stavkov delovni zvezek Besede 3 navaja naloge označevanja prirednih zvez stavkov, naloge označevanja oz. vstavljanja ustreznega veznika, naloge povezovanja enostavnih povedi v smiselne priredne zveze, naloge označevanja posameznih vrst priredij, naloge vstavljanja vejic (Gomboc 2014b: 90–92).

V imenovanem razdelku bomo izpostavili četrto nalogo, ki zahteva smiselno združevanje enostavnih povedi v priredja. Delovni zvezek Besede 3 navaja naslednje primere enostavnih povedi.

1. Smučali bomo. Odšli bomo na nekaj zimskih pohodov.
2. Novica nas je presenetila. Takega razpleta nismo pričakovali.
3. Sploh še ne znam kemije. Učil se bom vso noč.
4. Povabila ga je na svoj rojstni dan. Ni se odzval.
5. Ni hotel plačila za delo. Želel se je samo izkazati. (Gomboc 2014b: 91)

Naloga je pomembna z vidika, da lahko enake podatke izrazimo v različnih oblikah, v tem konkretnem primeru z zvezo enostavnih povedi ali s priredno zloženo povedjo. Če se osredotočimo na konkretne primere in navedemo nekaj primerov ustreznih preoblikovanj, vidimo, da drugi primer lahko ustrezno preoblikujemo v sklepno priredje (npr. Takega razpleta nismo pričakovali, torej nas je novica presenetila.) ali v pojasnjevalno priredje (Novica nas je presenetila, saj takega razpleta nismo pričakovali.). Dijake je ob tovrstnih nalogah pomembno opozarjati, da je možno zvezo dveh enostavnih povedi združiti v priredno razmerje na več načinov. Hkrati pa bi bilo o tovrstnih nalogah pomembno poudariti tudi, da določene veze povedi lahko združimo v podredje ali v priredje. Če pogledamo na konkretnih primerih, vidimo, da lahko prvo zvezo povedi združimo v časovni odvisnik ali pa v vezalno priredje. Primer povezane povedi v vezalno priredje je Smučali bomo in odšli na nekaj zimskih pohodov., primer povezane povedi v časovni odvisnik pa je Ko bomo smučali, bomo šli na nekaj zimskih pohodov. Najbolj pomembno ob tovrstnih nalogah je, da se dijake opozarja, da imajo imenovana preoblikovanja enakovreden predmetni pomen. Pomemben poudarek je torej, da povedi kljub temu, da so sestavinsko različne izražajo enake podatke.³⁶⁹

Ob koncu poglavja Slovnica sestava besedil delovni zvezek Besede 3 navaja še naloge utrjevanja podredne zveze stavkov, v tem razdelku delovni zvezek navaja naloge označevanja podrednih zvez stavkov, naloge označevanja glavnega stavka, naloge izpisovanja podredij, naloge vstavljanja veznikov in naloge popravljanja neustreznih veznikov, naloge združevanja enostavnih povedi v podredja, naloge označevanja odvisnih stavkov, naloge preoblikovanja stavčnih členov v odvisnike, naloge vstavljanja vejic (Gomboc 2014b: 92–95).

³⁶⁹Kot navaja katalog znanja za srednje poklicno izobraževanje je pomembno, da dijaki v besedilu zaznamujejo znamenja, s katerimi je izraženo določeno razmerje (časovno, vzročno-posledično, pogojno ipd.). Predvsem pomembno pa je, da dijaki poskušajo imenovano razmerje izraziti še na druge načine (Katalog znanja SPI 2007: 7). Ravno omenjene naloge pa spodbujajo razvijanje zmožnosti izražanja isti podatkov na različne načine, pri čemer se ohrani želeni pomen.

Podobno kot v prejšnjem razdelku, bomo tudi v tem razdelku izpostavili nalogi, ki sta pomembni z vidika, da lahko iste podatke izražamo na različne načine, in sicer peto in šesto nalogo. Šesta naloga zahteva preoblikovanje stavčnih členov v odvisnike, kot smo že omenili, so tovrstne naloge pomembne z vidika, da lahko enake podatke izražamo na različne načine. Hkrati pa lahko ob tovrstnih nalogah opozorimo, da v vseh primerih, kljub pomenski enakovrednosti, ne moremo govoriti o slogovni enakovrednosti. Če se osredotočimo na nekaj primerov, ki jih navaja delovni zvezek Besede 3, npr. Zanima me tvoje mnenje. (Gomboc 2014b: 94) lahko pretvorimo v dvostavčno poved z osebkovim odvisnikom Zanima me, kar meniš ti. Pri omenjenih primerih moramo poudariti, da je prvi primer izražanja osebkov s samostalniško in pridevniško slogovno bolj ustrezen kot stavčno izražanje podata o nosilcu stanja. S tovrstnim poudarjanjem dijaki razmišljajo o slogovni vrednosti določenega načina izražanja in izboljšujejo svojo slogovno zmožnost.

Peta naloga pa zahteva združevanje enostavnih povedi v podredja. Kot smo že povedali, so tovrstne naloge pomembne z vidika ozaveščanja dijakov, da lahko enake podatke izrazimo na različne načine. V tem konkretnem primeru z enostavno povedjo oz. s podredjem. Delovni zvezek Besede 3 navaja naslednje primere.

1. Nikakor ne morem prodati avta. Prestar je.
2. Zdi se mi. Danes ga ne bo na trening
3. Pozno je bilo. Takrat je Alenka končala pisanje naloge.
4. Zapustila je prostor. Nikogar ni pozdravila.
5. Pošiljam ti zapiske. Zanje si prosil. (Gomboc idr. 2014b: 93)

Če nekoliko podrobneje pogledamo navedene zveze povedi, vidimo, da prvo zvezo lahko povežemo v vzročni odvisnik, npr. Avta nikakor ne morem prodati, ker je prestar., drugo zvezo povedi lahko povežemo v predmetni odvisnik Zdi se mi, da ga danes ne bo na trening. ipd. Kot smo poudarjali že v predhodnem razdelku, je pomembno, da lahko določene podatke izrazimo na različne načine. Hkrati pa je pomembnem poudarke tudi, da lahko isto zvezo povedi združimo v priredja ali v podredje. Če pogledamo konkretne primere, vidimo, da prvo zvezo povedi lahko združimo v vzročni odvisnik ali v pojasnjevalno priredje (Nikakor ne morem prodati avta, saj je prestar) tretjo zvezo povedi lahko združimo v časovni odvisnik (Pozno je bilo, ko je Alenka končala s pisanje naloge) ali v vezalno priredje (Pozno je bilo in Alenka je končala s pisanjem naloge.), četrto zvezo povedi pa lahko povežemo v protivno priredje (Zapustila je prostor, a ni nikogar pozdravila.) ali v poved z dopustim odvisnikom (Čeprav je zapustila prostor, ni nikogar pozdravila.).³⁷⁰

12 Zaključek

V magistrskem delu smo pregledali pouk skladnje v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovnošolskega izobraževanja, v gimnazijskem, srednjem strokovnem in srednjem poklicnem izobraževanju. Pregledali smo učna načrta (osnovna šola in gimnazija) in kataloga znanja (srednje strokovno in srednje poklicno izobraževanje), pri čemer smo se omejili predvsem na skladenjske pojme in cilje, ki jih predvidevajo v posamezni vrsti izobraževanja.

V nadaljevanju smo analizirali samostojne delovne zvezke za pouk slovenščine (jezika) v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole, in sicer samostojne delovne zvezke za

³⁷⁰Kot smo omenili že v preteklem razdelku je tovrstno poudarjanje pomembno, da prikazuje, da je možno iste podatke izraziti na več različnih načinov.

sedmi, osmi in deveti razred iz serij za pouk slovenščine (jezika) Slovenščina za vsak dan, Od glasov do knjižnih svetov, Znanka ali uganka in Slovenščina, učbenike in delovne zvezke za pouk jezika v gimnazijskem in srednjem strokovnem izobraževanju, in sicer učbenike Na pragu besedila 3, Govorica jezika 2/3 in Z besedo do besede – Slovenščina 3 s pripadajočimi delovnimi zvezki ter učbenik in delovni zvezek Besede 3 za pouk jezika v srednjem poklicnem izobraževanju. Analizirali smo zaključena poglavja, ki obravnavajo skladenjske pojme, in naloge, ki so namenjene utrjevanju omenjenih jezikoslovnih pojmov. Osredotočili smo se na opredelitve posameznih jezikoslovnih pojmov s področja skladnje, pri nalogah pa nas je zanimalo predvsem, ali naloge na kakršen koli način opozarjajo na pomembnost obravnavane jezikovne ravnine.

Analiza je pokazala, da v večina samostojnih delovnih zvezkov za pouk jezika v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju ne navaja oz. učencev ne navaja k razmisleku o pomembnosti pridobljenega znanja s področja skladnje. V imenovanih samostojnih delovnih zvezkih skoraj ni mogoče zaznati kritične refleksije in osmišljanja pridobljenega znanja.

Samostojni delovni zvezki v večini navajajo, da so stavčni členi smiselni deli stavka, ki prinašajo različne podatke, po drugi strani pa je pomembno izpostaviti, da delovni zvezki ne izpostavljajo razmerja med besedo in stavčnim členom. Za celostno razumevanje jezikoslovnega pojma stavčni člen je pomembno učenčevo poznavanje, da besede predstavljajo znamenja, ki opisujejo oz. poimenujejo stvarnost, logična razmerja znotraj stvarnosti, lahko izražajo odnos do nečesa ipd. Najpomembnejši poudarek je, da pregibne besedne vrste lahko spreminjajo obliko, ko pa iste besede opazujemo kot stavčne člene, pa oblike ne moremo več spreminjati, ker se s tem spremeni tudi podatek, ki ga želimo izraziti oz. stavčni člen. S tega vidika so zelo pomembne tudi naloge tvorbe različnih stavčnih členov iz istih besed. Pomembno je učence opozarjati, da moramo določene besede uporabiti v določeni obliki, če želimo izraziti določen podatek, zato je tudi pomembno, da učence opozarjamo na značilne besedne vrste, ki sestavljajo posamezne stavčne člene, hkrati pa je pomembno, da se jih opozarja, da v določenih primerih za izražanje določenega podatka ena sama beseda ne zadostuje. Tudi tega poudarka večina obravnavanih samostojni delovnih ne navaja. Predvsem bi poudarili, da je pomemben poudarek, da je večbesedna sestava stavčnega člena v nekaterih primerih obvezna (npr. zveza predloga in samostalnika za izražanje prislovnih določil), v nekaterih primerih pa je neobvezna in je njej namen natančnejše določanje izbranega stavčnega člena.³⁷¹ Predvsem zaradi slednjega so pomembni poudarki, da posamezen stavčni člen predstavlja vedno najširši možen odgovor, ki ga lahko zajamemo po izbrano vprašalnico. Pomembno je opozarjati učence, da lahko določenemu stavčnemu členu z dodajanjem polnopomenski besed zožimo pomensko polje oz. dobi stavčni člen natančnejši pomen. S tovrstnimi poudarki se učence tudi opozarja, da kot tvorci besedila odločajo, kako natančno bodo izrazili določen podatek, hkrati pa spoznavajo, da je možno z izbiro določene skladenjske strukture določene podatke zamolčati oz. jih načrtno prikriti. S tega vidika je pomembna tudi obravnava trpnih in tvornih stavkov. Poudarili bi, da obravnavani samostojni delovni zvezki navajajo, da tvorni in trpni stavki predstavljajo isti izsek iz stvarnosti, navajajo tudi njuno medsebojno razlikovanje, in sicer prisotnost oz. odsotnost podatka o vršilcu dejanja. Poudarili pa bi, da večina samostojnih delovnih zvezkov navaja, da v primeru tvornih in trpnih stavkih govorimo o sopomenskih stavkih. Tovrstno poimenovanje je problematično,

³⁷¹Trenutni učni načrt za slovenščino ne predvideva obravnave jezikoslovnega pojma prilastek, vendar vseeno menimo, da je pomembno poudarjanje, da stavčna člena, npr. miza in lesena miza ne prinašata v celoti enakih podatkov, kljub temu da opravljata stavčnočlensko vlogo osebkov (drugi primer poleg podatka o nosilcu stanja natančneje določa z njegovo vrsto, saj je tovrstno izražanje bolj naravno in se z njim tudi večkrat srečajo. Pomembno je, da učenci na ravni pomena zaznajo razliko in jo opisno razložijo.

saj v trpnem stavku manjka podatek o vršilcu dejanja, ki omogoča načrtno zakrivanje vršilca dejanja in posledično manipulacijo s predstavljenimi podatki. Ravno zaradi zmožnosti zakrivanja podatka o vršilcu dejanja pa trpnih stavkov ne moremo tako enostavno pretvoriti v tvorne stavke, kot to lahko storimo pri pretvorbi tvornih v trpne. Ker je dejanje samo oz. prizadeto v dejanju pomembnejše od vršilca dejanja, je trpna struktura tudi uporabljena. Pomemben poudarek ob nalogah pretvorb trpnih v tvorne je, da lahko konkreten podatek o vršilcu dejanja izrazimo le, če poznamo sobesedilo izbranega stavka, je vršilec dejanja splošno poznan oz. ga učenec lahko prepozna na podlagi svojega znanja, v ostalih primerih pa govorimo o možnih vršilcih dejanja oz. lahko učenci izbrane stavke dopolnijo z različnimi podatki o vršilcu dejanja.

Pomemben poudarek pri obravnavi skladnje je tudi ta, da vsi samostojni delovni zvezki za pouke slovenščine (jezika) vsebujejo naloge, ki zahtevajo pretvorbe enostavčne povedi v dvostavčno poved z odvisnikom, naloge združevanje zveze povedi v priredne in podredne povedi, naloge strnjevanja dvostavčnih v enostavčne povedi ipd. Ob teh nalogah je treba izpostaviti, da večina delovnih zvezkov učencev ne usmerja v razmišljanju, zakaj so tovrstne naloge pomembne. Pomembno je opozarjanje učencev, da lahko iste podatke izrazijo na različne načine, npr. z enostavčno povedjo, z zvezo enostavčnih povedi, z dvostavčno priredno ali podredno povedjo ipd. S tem se pri svojem izražanju izogibajo ponavljanju enakih struktur. Hkrati pa bi poudarili, da je ob tovrstnih pretvorbah pomembno poudariti, da vse pretvorbe niso slogovno enakovredne, pomembno je opozarjanje učencev, da vsa preoblikovanja niso slogovno enakovredna in kot taka primerna za vse govorne položaje.

Podobne ugotovitve lahko podamo tudi po analizi učbenika in delovnega zvezka za pouk jezika v tretjem letniku srednje poklicnega izobraževanja. Tudi v tej vrsti izobraževanja večina obravnavanih nalog ne zahteva nekega premisleka, zakaj je poznavanje skladenjskih pojmov in struktur pomembno, zato lahko poudarimo iste zaključke, kot smo jih že pri osnovnošolskem izobraževanju, zato jih na tem mestu ne bomo ponavljali.

Z analizo učbenikov in delovnih zvezkov, ki se uporabljajo za pouk slovenščine (jezika) v tretjem letniku gimnazijskega in srednje strokovnega izobraževanja, smo ugotovili, da so tudi na tej ravni izobraževanja pomembni enaki poudarki. S pomočjo analize učbenikov in delovnih zvezkov smo ugotovili, da kritično refleksijo o pridobljenem znanju s področja skladnje vsebujejo predvsem učbeniki, veliko manj pa je prisotna pri samih nalogah. Naloge in vprašanja bolj izjemoma zahtevajo premislek o pomembnosti pridobljenega znanja. Ob obravnavanih nalogah bi bilo smiselno dijake navajati k enakim razmislekom, kot smo jih navajali pri obravnavi osnovnošolskega izobraževanja, zato jih na tem mestu ne bomo ponavljali. Glede stavčnočlenske sestavi moramo posebej opozoriti na stavčno zgradbo povedka, učbeniki navajajo, da poznamo gole in zložene povedke, pri čemer nekateri ne navajajo natančnega razlikovanja med omenjenima zgradbama oz. je to razlikovanje preozko opredeljeno. Pomembno je, da dijake opozarjamo, da je razlikovanje med povedkom zloženim s povedkovim določilom in povedkom zloženim s povedkovim prilastkom pomembno tako s sestavinskega kot tudi pomenskega vidika, pomemben je torej poudarek, da povedki brez povedkovega določila samostojno ne izražajo pomena, povedki s povedkovim prilastkom pa pomen izražajo tudi samostojno, vendar je ta manj natančen. Opozorili bi še, da učbeniki in delovni zvezki pri obravnavi razmerja med povedmi v besedilu obravnavajo predvsem posamezne povedi, za neko celostno razumevanje omenjenih pojmov, pa bi bilo nujno, da se dijaki srečujejo tudi s konkretnimi besedili, saj preko konkretni besedil vidijo pomembnost imenovanih razmerij in zakaj je pomembno, da se z njimi srečujejo, hkrati pa s

to vrstno analizo izboljšujejo tudi svojo lastno sporazumevalno zmožnost in odpravljajo napake, ki pri tvorbi besedil.

Analiza obravnavanega gradiva je pokazala, da se učence in dijake premalo opozarja, na kakšen način lahko pridobljeno skladiščno znanje vpliva na njihovo sporazumevalno zmožnost oz. kakšna je vloga pridobljenega znanja pri izboljševanju njihove zmožnosti kritičnega sprejemanja besedil različnih vrst in njihovi zmožnosti tvorjenja besedil, ki so ustrezna, razumljiva in učinkovita.

13 Povzetek

Magistrsko delo pregleduje pouk skladnje v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovnošolskega izobraževanja, v gimnazijskem, srednjem strokovnem in srednjem poklicnem izobraževanju. V pregled sta bila vključena učna načrta (osnovna šola in gimnazija) in kataloga znanja (srednje strokovno in srednje poklicno izobraževanje), pri čemer se analiza omejuje predvsem na skladišne pojme in cilje s področja skladnje, ki jih predvidevajo v posamezni vrsti izobraževanja. Na samem začetku magistrsko delo opredeljuje pojem sporazumevalna zmožnost, ki predstavlja glavni cilj jezikovnega pouka v vseh obravnavanih vrstah izobraževanja.

Magistrsko delo v nadaljevanju analizira samostojne delovne zvezke za pouk slovenščine (jezika) v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju osnovne šole, in sicer samostojne delovne zvezke za sedmi, osmi in deveti razred iz serij za pouk slovenščine (jezika) Slovenščina za vsak dan, Od glasov do knjižnih svetov, Znanka ali uganka in Slovenščina, učbenike in delovne zvezke za pouk jezika v gimnazijskem in srednjem strokovnem izobraževanju, in sicer učbenike Na pragu besedila 3, Govorica jezika 2/3 in Z besedo do besede – Slovenščina 3 s pripadajočimi delovnimi zvezki ter učbenik in delovni zvezek Besede 3 za pouk jezika v srednjem poklicnem izobraževanju. V analizo so bila vključena zaključena poglavja, ki obravnavajo skladišne pojme, in naloge, ki so namenjene utrjevanju omenjenih jezikoslovnih pojmov. Magistrsko delo se osredotoča na opredelitve posameznih jezikoslovnih pojmov s področja skladnje, pri nalogah pa nas je zanimalo predvsem, ali naloge na kakršen koli način opozarjajo na pomembnost obravnavane jezikovne ravnine.

Analiza je pokazala, da v večina samostojnih delovnih zvezkov za pouk jezika v tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju ne navaja oz. učencev ne navaja k razmisleku o pomembnosti pridobljenega znanja s področja skladnje. V imenovanih samostojnih delovnih zvezkih skoraj ni mogoče zaznati kritične refleksije in osmišljanja pridobljenega znanja. Analiza učbenikov za pouk jezika v gimnaziji in srednjem strokovnem izobraževanju je pokazala, da učbeniki v večini primerov navajajo, zakaj je določeno skladišsko znanje pomembno in zakaj je pomembno, da se dijaki z njim seznanjajo (npr. pretvorbe enostavnih povedi v večstavčne ipd.). Po drugi strani pa je teh razmislekov bistveno manj mogoče opaziti pri analizi nalog. Pri analizi nalog je bilo mogoče zelo malo nalog in vprašanj, ki bi od dijakov zahtevali razmišljanje, zakaj so določene naloge pomembne in kaj jih tovrstno znanje prinaša. Pri analizi učbenik in delovnega zvezka za pouk jezika v srednjem poklicnem izobraževanju pa se je pokazalo, da tako učbenik kot tudi delovni zvezek ne navajata neke kritične refleksije pridobljenega znanja.

14 Viri in literatura

Viri

Berzelak Zajc, Karla; Arbiter, Alenka; Hribar, Nataša, 2008: *Govorica jezika 2/3. Slovenščina za 2. in 3. letnik gimnazij (učbenik)*. Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 123–132, 140–147, 229–235.

Berzelak Zajc, Karla, 2009: *Govorica jezika 3. Slovenščina v 3. letniku gimnazij in srednjih šol (delovni zvezek)*. Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 8–49, 61–95, 99–106.

Cajhen, Nana; Drusany, Nevenka; Kapko, Dragica, Križaj Ortar, Martina; Bešter Turk, Marja, 2011: *Slovenščina za vsak dan 7. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 7. razredu osnovne šole (2. del)*. Ljubljana: Rokus Klett. 3. izdaja. 2. ponatis. 73–84, 89–94, 100–115.

Cajhen, Nana; Drusany, Nevenka; Kapko, Dragica, Križaj Ortar, Martina; Bešter Turk, Marja, 2013a: *Slovenščina za vsak dan 8. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 8. razredu osnovne šole (1. del)*. Ljubljana: Rokus Klett. 3. izdaja. 3. ponatis. 70–85, 95–105.

Cajhen, Nana; Drusany, Nevenka; Kapko, Dragica, Križaj Ortar, Martina; Bešter Turk, Marja, 2013b: *Slovenščina za vsak dan 8. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 8. razredu osnovne šole (2. del)*. Ljubljana: Rokus Klett. 3. izdaja. 3. ponatis. 15–26, 45–48, 57–63.

Cajhen, Nana; Drusany, Nevenka; Kapko, Dragica, Križaj Ortar, Martina; Bešter Turk, Marja, 2014a: *Slovenščina za vsak dan 9. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 9. razredu osnovne šole (1. del)*. Ljubljana: Rokus Klett. 4. izdaja. 113–117, 128–133.

Cajhen, Nana; Drusany, Nevenka; Kapko, Dragica, Križaj Ortar, Martina; Bešter Turk, Marja, 2014b: *Slovenščina za vsak dan 9. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 9. razredu osnovne šole (2. del)*. Ljubljana: Rokus Klett. 4. izdaja. 20–24, 43–51, 58–63.

Gomboc, Mateja, 2014a: *Besede 3. Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku triletnih poklicnih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 2. izdaja. 1. natis. 64–84.

Gomboc, Mateja, 2014b: *Besede 3. Delovni zvezek za slovenski jezik v 3. letniku triletnih poklicnih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 2. izdaja. 1. natis. 76–95.

Hedžet Krkač, Mira idr, 2010. *Katalog znanja. Slovenščina : srednje strokovno izobraževanja*. Ljubljana: Strokovni svet RS za poklicno in strokovno izobraževanje.

Hodak, Marjana; Kastelic, Silva; Jerca Vogel, 2009. *Z besedo do besede – Slovenščina 3. Učbenik za slovenščino – jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 1. natis. 25–34, 38–54, 73–96, 113–124, 136–146, 212–223, 234–239.

Hodak, Marjana; Kastelic, Silva; Jerca Vogel, 2010a. *Z besedo do besede – Slovenščina 3. Zbirka naloga za slovenščino – jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol (1. del)*.

Ljubljana: Mladinska knjiga. 30–40, 42–47, 57–60, 65–68 , 71–76, 85–88, 95–101, 110–113, 135–137.

Hodak, Marjana; Kastelic, Silva; Jerca Vogel, 2010b. *Z besedo do besede: Slovenščina 3*. Zbirka naloga za slovenščino – jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 51-56.

Katalog znanja slovenščina srednje poklicno izobraževanje, 2007. Ljubljana: Strokovni svet Republike Slovenije za splošno izobraževanje. Način dostopa (URL): <http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2014/programi/SPI/KZ-IK/katalog.htm> (20. 9. 2015)

Kocjan-Barle, Marta; Smisl, Milena, 2014a. *Znanka ali uganka 7*. Samostojni delovni zvezek za 7. razred osnovne šole (2. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 79–85, 92–105 .

Kocjan – Barle, Marta; Perme, Dragica; Žist, Matej, 2013a. *Znanka ali uganka 8*. Samostojni delovni zvezek za 8. razred osnovne šole (1. del). Ljubljana: Modrijan. 1. Izdaja. 109-121.

Kocjan – Barle, Marta; Perme, Dragica; Žist, Matej, 2013b. *Znanka ali uganka 8*. Samostojni delovni zvezek za 8. razred osnovne šole (2. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 5–45.

Kocjan-Barle, Marta; Smisl, Milena, 2014b. *Znanka ali uganka 9*. Samostojni delovni zvezek za 9. razred osnovne šole (1. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 100–127.

Kocjan-Barle, Marta; Smisl, Milena, 2014c. *Znanka ali uganka 9*. Samostojni delovni zvezek za 9. razred osnovne šole (2. del). Ljubljana: Modrijan. 1. izdaja. 21–33 .

Kodre, Petra, 2013a: *Od glasov do knjižnih svetov 7*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 7. Razredu (jezik in književnost). Ljubljana: Rokus Klett. 1. izdaja. 1. ponatis. 47–56 .

Kodre, Petra, 2014: *Od glasov do knjižnih svetov 8*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 8. razredu osnovne šole (jezik in književnost). Ljubljana: Rokus Klett. 2. izdaja. 47–88.

Kodre, Petra, 2013b: *Od glasov do knjižnih svetov 9*. Samostojni delovni zvezek za slovenščino v 9. razredu osnovne šole (jezik in književnost). Ljubljana: Rokus Klett. 1. izdaja. 57–97.

Križaj Ortar, Martina; Bešter Turk, Marja; Končina, Marija; Poznanovič, Mojca; Bavdek; Mojca, 2010a. *Na pragu besedila 3*. Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. Ljubljana: Rokus Klett. 2. izdaja. 15–55.

Križaj Ortar, Martina; Bešter Turk, Marja; Končina, Marija; Poznanovič, Mojca; Bavdek; Mojca, 2010b. *Na pragu besedila 3*. Delovni zvezek za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. Ljubljana: Rokus Klett. 2. izdaja. 23–87, 113–127.

Poznanovič Jezeršek, Mojca idr., 2008. *Učni načrt*. Slovenščina [elektronski vir] : gimnazija : splošna, klasična, strokovna gimnazija : obvezni predmet in matura (560 ur). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport : Zavod RS za šolstvo. Način dostopa (URL):

http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf (20. 9. 2015)

Poznanovič Jezeršek, Mojca idr., 2011. *Učni načrt*. Program osnovna šola. Slovenščina [elektronski vir]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo. Način dostopa (URL):

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_slovenscina_OS.pdf (20. 9. 2015)

Vogel, Jerica; Čuden, Milena; Košak, Tatjana, 2014: *Slovenščina 7*. Samostojni delovni zvezek v sedmem razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. Prenovljena izdaja. 1. dotis. 73–74, 81–106.

Vogel, Jerica; Čuden, Milena; Košak, Tatjana, 2015a: *Slovenščina 8*. Samostojni delovni zvezek v osmem razredu osnovne šole (1. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 1. prenovljena izdaja. 64–75, 84–99.

Vogel, Jerica; Čuden, Milena; Košak, Tatjana, 2015b: *Slovenščina 8*. Samostojni delovni zvezek v osmem razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 1. prenovljena izdaja. 17–26, 36–50, 66–80, 88–96, 106–108.

Vogel, Jerica; Čuden, Milena; Košak, Tatjana, 2016a: *Slovenščina 9*. Samostojni delovni zvezek v devetem razredu osnovne šole (1. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 2. izdaja. 1. natis. 97–104.

Vogel, Jerica; Čuden, Milena; Košak, Tatjana, 2016b: *Slovenščina 9*. Samostojni delovni zvezek v devetem razredu osnovne šole (2. del). Ljubljana: Mladinska knjiga. 2. izdaja. 1. natis. 18–40, 51–78, 105–112.

Literatura

Bešter Turk, Marja, 2011: Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine. *Jezik in slovstvo*, let. 56, št. 3–4.

Gnamuš, Olga, 1980: Kako poučevati skladnjo v osnovni šoli. *Jezik in slovstvo*, let. 25, št. 7/8. 205. Način dostopa (URL):

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-E76TWZGG> (20. 9. 2015)

Križaj Ortar, Martina, 2006: Učenčeva sporazumevalna zmožnost v slovenščini. *Vzgoja in izobraževanje : revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela*. let. 37. št. 1. 69–71.

Smolej, Mojca, 2011: *Skladnja slovenskega knjižnega jezika : izbrana poglavja z vajami*. 60–63.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja. 359, 607, 612, 618, 627.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba. 199.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je magistrsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana,

Nika Lampret
(lastnoročni podpis)

Priloga 1
Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je
besedilo magistrskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno, in

dovoljujem / ne dovoljujem
(ustrezno obkrožiti)

objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata / kandidatke: